

"Mitä siitä väliä, jos toinen tekee työtä ruumiillaan ja toinen päällään, ajatuksillaan... työ kuin työ."

– Työn merkitykset Työmies-lehdessä 1895–1898

Karri Lehtinen
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Talous- ja sosiaalhistoria
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2019

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author Karri Lehtinen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title "Mitä siitä väliä, jos toinen tekee työtä ruumiillaan ja toinen päällään, ajatuksillaan... työ kuin työ." – Työn merkitykset Työmies-lehdessä 1895–1898			
Oppiaine – Läroämne – Subject Talous- ja sosiaalihistoria			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2019	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 180
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Työ ja sen tulevaisuus on yksi keskeisimmistä yhteiskunnallisista kysymyksistä vuonna 2019. Keskustelussa korostuu käsitys siitä, että työ ja työyhteiskunta ovat murroksessa. Työyhteiskunnan tai työkeskeisen yhteiskunnan synty Suomessa on historiantutkimuksissa ajoitettu 1800-luvun loppuun. Näissä tutkimuksissa ei ole juuri pohdittu työn merkityksiä, vaan työ on niissä apriorisesti määritelty jo ennalta. Keskustelu työn tulevaisuudesta on herättänyt myös historiantutkijat tarkastelemaan kriittisesti työn historiallisia merkityksiä. Tässä tutkimuksessa kysytään tätä taustaa vasten: mitä merkityksiä työ sai 1800-luvun lopun Suomessa?</p> <p>Tutkimuksen aineisto koostuu Työmies-lehdestä vuosilta 1895–1898 kerätystä aineistosta. Tarkempi tutkimuskysymys kuuluu: millaisia merkityksiä työ saa tai sille annetaan aineistossa? Tutkimuksessa tehdään teoreettinen oletus siitä, että työn merkitykset ovat sekä kielellisiä että ei-kielellisiä, ruumiillisia ja toiminnallisia. Tutkimuksessa pyritään selvittämään, minkälaisessa teoreettisessa viitekehyksessä työn merkityksiä kannattaisi tutkia. Minkälaisia taustaoletuksia erilaiset teoriat pitävät sisällään? Vaikka tutkimuksessa tehdään oletus siitä, että työ saa myös ei-kielellisiä merkityksiä, tutkitaan tässä työssä työn kielellisiä merkityksiä laadullisin menetelmin.</p> <p>Aineistosta löytyvät merkitykset voidaan jakaa kolmeen: ruumiillinen työ, naisten tekemä työ ja "työ kuin työ". Työmieheissä korostetaan ruumiillisen työn keskeistä roolia miehen elämässä. Ruumiillinen työ on miehen kansalaisuuden, siveellisuuden ja ylipäänsä hyvän elämän perusta. Naiselle työ on vain toissijainen seikka. Työmieheissä korostetaan, että naiselle tärkeää on äitiys. Kiinnostavin merkitys on "työ kuin työ". Työ merkityksessä "työ kuin työ" on ymmärrettävä löyhässä mielessä ja heuristisena välineenä. Siihen sisältyy joukko erilaisia subjektiivisista positioista ilmaistuja tapoja, joilla Työmieheissä yleisesti esiintyviä näkemyksiä työn merkityksestä pyritään haastamaan.</p> <p>Työ merkityksessä "työ kuin työ" asettaa osittain kyseenalaiseksi eräiden tutkimusten väitteen siitä, että Suomessa olisi syntynyt 1800-luvun lopussa uusi mentaliteetti, jossa työ nähtiin automaattisesti miehelle elämän täyttymyksenä. Aineistoni esimerkkien perusteella voi päätellä, että tällainen käsitys pystyttiin ainakin osittain haastamaan. Näin pienen aineiston perusteella on kuitenkin vaikea sanoa, miten yleisiä vaihtoehtoiset tavat käsitteellistää työ olivat 1800-luvun lopun Suomessa. Asiaa pitäisi tutkia lisää. Tämä tutkimus auttaa myös osaltaan ymmärtämään työstä käytävien nykykeskustelujen kontekstia. Työ ei ollut 1800-luvun lopussakaan itsestään selvä ja ongelmaton käsite, vaan se oli silloinkin hieman vastaavalla tavalla murroksessa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords työ, työn merkitys, työyhteiskunta, työn tulevaisuus, käsitehistoria			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset	8
3 Teoreettinen viitekehys	15
3.1 Merkityksen kognitiivinen perusta	15
3.1.1 Kognitiivisesta kielitieteestä yleisesti	16
3.1.2 Kokemuksen ja kielen välinen suhde	19
3.2 Pierre Bourdieun yhteiskuntateoria	21
3.2.1 Bourdieun yhteiskuntateorian lähtökohtia	21
3.2.2 Bourdieun peruskäsitteet	24
3.2.3 Yhteenveto Bourdieun yhteiskuntateoriasta	31
3.3 Rancièren Bourdieu-kritiikki	34
3.3.1 Rancièren teorian teoria	35
3.3.2 Rancièren antiplatonilainen Bourdieu-kritiikki	40
3.4 Yhteenveto ja teoreettinen viitekehys	49
4 Menetelmä	53
4.1 Käsitehistoria	53
4.2 Diskurssianalyysi	57
4.3 Katteoria-analyysi	61
4.4 Eklektinen menetelmä	68
5 Aiempi tutkimus	70
6 Tutkimusaineistot	81
7 Analyysi	83
7.1 <i>Työmies</i> -lehdestä yleisesti	83
7.1.1 Perustaminen	83
7.1.2 <i>Työmies</i> 1895–1898	84
7.2 Työn merkitykset <i>Työmies</i> -lehdessä 1895–1898	96
7.2.1 Ruumiillinen työ	97
7.2.2 Naisten tekemä työ	119
7.2.3 ”Työ kuin työ”	152
7.3 Yhteenveto työn merkityksistä: työn kehystäminen	167
8 Pohdintaa	171
Lähteet	173

1 Johdanto

Työ ja sen tulevaisuus on yksi keskeisimmistä yhteiskunnallisista kysymyksistä vuonna 2019. Kysymys ei ole uusi, vaan työstä on keskusteltu vaihtelevalla intensiteetillä länsimaissa ainakin 1970-luvulta lähtien. Työn tulevaisuudesta käytävien keskustelujen taustalla on usein ollut ajatus siitä, että länsimainen työhön perustuva yhteiskuntajärjestys on kriisiytynyt. On puhuttu esimerkiksi *työyhteiskunnan kriisistä*.¹ Historiantutkimuksen näkökulmasta asiasta voidaan esittää kahdentyyppisiä kysymyksiä: 1. Milloin ja missä työhön perustuva yhteiskuntajärjestys syntyi? ja 2. Muuttuiko työn merkitys siirryttäessä työyhteiskuntaan ja jos muuttui, miten?

Ensimmäinen kysymys on ollut ainakin epäsuorasti historiantutkimuksen ytimessä jo pitkään. On kiistelty siitä, milloin ja missä moderni kapitalistinen ja teollinen yhteiskunta syntyi. Eräs tapa tutkia tämän uuden yhteiskunnan ”kehityksen” astetta on ollut tarkastella, kuinka suuri osa väestöstä on palkkatyön piirissä. Juuri palkkatyöhön on ajateltu kiteytyvän moni tämän uuden yhteiskunnan keskeisistä piirteistä.² Työ tai tarkemmin palkkatyö on usein otettu historiantutkimuksissa annettuna apriorisena kategoriana³. Toista kysymystä ei ole siten juuri pohdittu. Kuitenkin viime vuosien keskustelut työn tulevaisuudesta ja sen kriisistä ovat herättäneet myös historiantutkijat pohtimaan työn merkityksen tai merkitysten muutosta historiassa.

Sukupuolihistorian tutkijat ovat jo pitkään huomauttaneet, että historiantutkijoiden vastaukset ensimmäiseen kysymykseen ovat olleet perinteisesti sukupuolittuneita⁴.

---

¹ Méda, Dominique & Vendramin, Patricia: *Reinventing Work in Europe: Value, Generations and Labour*. Palgrave MacMillan, Basingstoke 2017, 2.

² ”The transformation of Finland and other European societies between, say, the late eighteenth and the early twentieth centuries has been called many names - - but if we examine these generalizations more closely we find at least one element common to all of them: the ‘modern’ wage-worker.” Heikkinen, Sakari: *Labour and the Market: Workers, Wages and Living Standards in Finland, 1850–1913*. The Finnish Society of Sciences and Letters & The Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki 1997a, 17.

³ Ilmakunnas, Johanna: ”Työn kulttuurihistoriaa varhaismodernin ajan Euroopassa”. Teoksessa *Menneisyyden rakentajat: teorian historiantutkimuksessa*. Toim. Danielsbacka, Mirkka; Tepora, Tuomas & Hannikainen, Matti. Gaudeamus, Helsinki 2018, 168–183.

⁴ Kts. esim. Sarti, Raffaella; Bellavitis, Anna & Martini, Manuela: ”Introduction: What Is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present”. Teoksessa *What Is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present*. Toim. Sarti, Raffaella; Bellavitis, Anna & Martini, Manuela. Berghahn Books, New York; Oxford 2018, 1–84.

Palkkatyön pitäminen modernin työyhteiskunnan merkinä on rajannut etenkin naisten tekemän palkattoman ja muun usein tilastoimattoman epävirallisen työn tutkimusten ulkopuolelle. Ensimmäinen kysymys kytkeytyy siis toiseen kysymykseen.

Sukupuolihistoriantutkimus on pakottanut perinteisemmän historian tutkimuksen myöntämään, että työtä on usein tutkittu aprioristen oletusten varassa.

Viime aikoina on julkaistu kiinnostavia historian tutkimuksia, joissa työtä ja sen tekemistä varhaismodernina aikana on tutkittu uudella otteella. Uusissa tutkimuksissa on keskitytty palkattomaan, erityisesti naisten tekemään työhön. Varhaismoderneista työoloista on syntynyt uudenlainen kuva, kun työn käsitettä on laajennettu kattamaan myös palkaton ja epävirallinen työ. Kun esimerkiksi tarkastellaan *työnimikkeiden* sijasta työn *tekemistä*, näyttäisi siltä, että varhaismodernissa Ruotsissa työmarkkinat eivät olleet kovin sukupuolituneet. Naiset ja miehet ahersivat joitain poikkeuksia lukuun ottamatta samankaltaisten työtehtävien parissa.⁵ Eräässä tutkimuksessa väitetään, että varhaismodernina aikana yläluokkien tieteellisiä ja taiteellisia pyrkimyksiä voidaan pitää yläluokkien ”työnä”. Usein on oletettu, että varhaismodernina aikana yläluokat erosivat alemmista luokista siinä, etteivät ne tehneet juuri lainkaan työtä tai ainakaan tuottavaa työtä.⁶ Oletuksen taustalla on ehkä ollut ajatus ruumiillisesta työstä ensisijaisena henkiseen työhön verrattuna.

Varhaismodernilla ja modernilla aikakaudella työlle asetettujen merkitysten välille voidaan siis löytää sekä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia, jotka asettavat teesin työyhteiskunnasta osin kyseenalaiseksi. Työn merkityksen näkökulmasta on hankala määrittää tarkkaa rajaa varhaismodernin ja modernin aikakauden välille, jos tarkastellaan muutakin kuin pelkästään palkkatyötä. Voikin olla, että historian tutkimuksessa on liian suoraviivaisesti oletettu, että uusi teollinen yhteiskunta tuotti työlle automaattisesti uudenlaisen merkityksen. Lisäksi yleisesti on oletettu, että työ sai kaikissa länsimaissa lopulta samankaltaisen merkityksen maiden erilaisista lähtökohdista huolimatta. Siten työn merkityksen tai sen muutoksen tutkiminen empiirisesti on jäänyt vähemmälle. Näin on ollut etenkin suomalaisessa

---

⁵ Kts. esim. Ågren, Maria: ”The Complexities of Work: Analyzing Men’s and Women’s Work in the Early Modern World with the Verb-Oriented Method”. Teoksessa *What Is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present*. Toim. Sarti, Raffaella; Bellavitis, Anna & Martini, Manuela. Berghahn Books, New York; Oxford 2018, 226–243.

⁶ Ilmakunnas 2018.

historiankirjoituksessa. Eräässä tutkimuksessa esimerkiksi oletetaan, että Suomeen 1800-luvun puolivälin jälkeen muodostuneen modernin työyhteiskunnan *piilevät rakenteet* tuottivat työlle uudenlaisen merkityksen⁷.

Suomalaisten naisten tekemää työtä käsittelevässä sukupuolihistoriantutkimuksessa on väistämättä ainakin välillisesti pohdittu työn merkitystä. Työn merkitys ei ole ollut näissä tutkimuksissa useinkaan keskiössä, vaan niissä on tarkasteltu laajemmin naisten asemaa ja toimintamahdollisuuksia työn ja sen tekemisen kautta. Suomalaisissa historian­ tutkimuksissa, joissa käsitellään naisten asemaa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, on ehkä liikaakin korostettu naisen roolia perheenäitinä, ja äitiyttä on pidetty automaattisesti ensisijaisena esimerkiksi työhön verrattuna⁸. Oletus miehestä perheen ensisijaisena elättäjänä on siis saattanut olla salakavalasti läsnä myös sukupuolihistoriantutkimuksissa.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan työlle annettuja ja sen saamia merkityksiä *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898. Aikarajaus on työn saamien merkitysten kannalta mielenkiintoinen, koska yleisen käsityksen mukaan palkkatyöhön perustuvan yhteiskunnan piirteitä alkaa näkyä Suomessa 1800-luvun toisella puoliskolla. Tosin ”varsinainen” palkkatyöyhteiskunta tai työyhteiskunta Suomesta muodostui vasta myöhemmin.⁹ Vuonna 1895 perustettu *Työmies* oli modernin kirjallisen julkisuuden alueella tietynlaiselle kohdeyleisölle kirjoitettuna sanomalehtenä osa tuota uutta teollistuvaa ja modernisoituvaa yhteiskuntaa. Toisaalta se osallistui tuon uuden yhteiskunnan kuvaamiseen ja sen määrittelemiseen. Rakenteelliset tekijät mahdollistivat siis *Työmiehen* ilmestymisen, mutta se ei syntynyt automaattisesti noista rakenteista. *Työmies* oli esimerkiksi aktiivisesti luomassa käsitystä tunnistettavasta ja yhtenäisestä *työväestä* tai *työväenluokasta*, jonka se määritteli kohdeyleisökseen. *Työmies* ei luonut

---

⁷ Haapala, Pertti: *Tehtaan valossa: teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1986.

⁸ Irma Sulkusen malli *kaksijakoisesta kansalaisuudesta* on ollut vaikutusvaltainen. Sulkunen, Irma: ”Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus”. Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toim. Alapuro, Risto. Kirjayhtymä, Helsinki 1987, 157–175. Keskustelua ja kritiikkiä Sulkusen mallista kts. Koivunen, Anu: ”Hoivaava nainen: oppihistoriallinen tarina”. *Naistutkimus* 11:4 1998, 74–82; Tuomaala, Saara: ”Yhteiskunnallisesta äitiydestä naisten elämänhistorioihin: Suomen naishistorian suuntaviivoja 1970-luvulta 2000-luvulle”. Teoksessa *Oma pöytä: naiset historiankirjoittajina Suomessa*. Toim. Katainen, Elina; Kinnunen, Tiina; Packalén, Eva & Tuomaala, Saara. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005, 366–367.

⁹ Heikkinen 1997a, 191–194.

työväenkulttuuria tyhjästä, mutta se vaikutti aktiivisesti siihen, millaiseksi varhainen työväenkulttuuri lopulta muodostui ja millaisena se on myöhemmin opittu tuntemaan.

Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan tutkita varsinaisesti työväen käsityksiä työstä tai työväenkulttuuria sinänsä, vaan *Työmies*-lehteä käsitellään laajemmin aikakauden kontekstissa. Tämän tutkimuksen tutkimuskysymys on laajassa mielessä: mitä merkityksiä työ sai tai sille annettiin 1800-luvun lopun Suomessa? Tarkemmin tutkimuskysymys kuuluu: mitä merkityksiä työ sai tai sille annettiin *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898? *Työmiehestä* kerättyä aineistoa tutkitaan tässä tutkimuksessa siis vailla ennako-oletuksia tai hypoteesia siitä, millaisia merkityksiä työ saa työväenliikkeen ensimmäisessä sanomalehdessä.

Tämän tutkimuksen ennako-oletuksena on kuitenkin ollut ajatus siitä, että työväenliikkeen ensimmäisessä sanomalehdessä kirjoitetaan varmaankin työstä. *Työmies*-lehti on osoittautunut hedelmälliseksi tutkimuskohteeksi siinä mielessä, että vaikka lehteä tehtiin vuosina 1895–1898 (varsinkin vuosina 1895–1896) ylhäältä alas, lehden tarkoituksena oli tietyissä rajoissa tarjota palstatilaa myös ”tavalliselle kansalle”. *Työmies*-lehti tasapainottelee porvarillisen julkisuuden ja tavallisen kansan käsitysten välisellä harmaalla alueella. Kolmas tähän tutkimukseen liittyvä kysymys on: löytyykö lehden sivuilta kansan tai varsinaisen työväestön omia käsityksiä työstä? Lisäksi *Työmies*-lehdessä ilmenee varhaisen työväenliikkeen ongelmallinen suhde niin kutsuttuun naisasiaan. Neljäs tämän tutkimuksen kysymyksistä liittyy identiteetteihin: miten esimerkiksi *naistytöläinen* eroaa *miestyöläisestä*? Miten tätä eroa pyrittiin luomaan ja ylläpitämään *Työmiehessä*? Ja toisaalta oliko näitä ulkoapain määriteltyjä identiteettejä mahdollista haastaa lehdessä?

Työmies-lehdessä työstä kirjoitetaan vuosina 1895–1898 kolmessa toisistaan poikkeavassa merkityksessä. Ensinnäkin *Työmiehessä* korostetaan eurooppalaisen 1800-lukulaisen älymystön esimerkkiä noudattaen työn ruumiillisuutta¹⁰. Ruumiillinen työ, joka vaatii sopivassa määrin myös henkisiä ponnistuksia, tekee miehen onnelliseksi ja on hänen kansalaisuutensa perusta. Sopusuhtainen työ on miehelle ykkösprioriteetti ja

---

¹⁰ Kocka, Jürgen: ”Work as a Problem in European History”. Teoksessa *Work in a Modern Society: The German Historical Experience in Comparative Perspective*. Toim. Kocka, Jürgen. Berghahn Books, New York; Oxford 2013, 1–31.

vasta sen jälkeen tulevat esimerkiksi sivistys ja yleiset kansalaisoikeudet. Tästä mielenkiintoinen poikkeus liittyy maaseudulla tehtävään työhön, joka on kaiken järjen mukaan ruumiillista, mutta joka kuitenkin rajataan *Työmieheissä* usein työn yleisen määritelmän ulkopuolelle. Maaseudun työ on siis väärällä tavalla ruumiillista. Toiseksi, kuten esimerkiksi Ranskan kansantaloustieteellisessä diskurssissa 1800-luvun alkupuoliskolla, naisten tekemä työ nähdään *Työmieheissä* lähinnä ongelmana¹¹. Naisten elämän täyttymys on äitiys ja perheestä huolehtiminen. Kuitenkin kontekstilla on väliä: naisten tekemää työtä saatetaan puolustaa *Työmieheissä* eräissä tapauksissa pragmaattisista lähtökohdista.

Kolmanneksi työstä kirjoitetaan *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 jonkin verran merkityksessä ”työ kuin työ”. Työ merkityksessä ”työ kuin työ” on ymmärrettävä löyhässä mielessä ja heuristisena välineenä. Siihen sisältyy joukko erilaisia subjektiivisista positioista ilmaistuja tapoja, joilla *Työmieheissä* yleisesti esiintyviä näkemyksiä työn merkityksestä pyritään haastamaan. Työ merkityksessä ”työ kuin työ” asettaa ainakin osittain kyseenalaiseksi käsityksen siitä, että Suomessa olisi syntynyt rakenteellisten tekijöiden seurauksena 1800-luvun lopussa uusi mentaliteetti, jossa työ nähdään automaattisesti elämän täyttymyksenä (miehelle). Ainakin näiden tapausten perusteella voi päätellä, että käsitys työstä elämän täyttymyksenä pystyttiin haastamaan. Siitä, miten yleistä tällainen vaihtoehtoinen tapa käsitteellistää työtä oli, ei voi sanoa paljoakaan näin suppealla aineistolla. Asiaa pitäisi tutkia lisää.

Kysymykseen työn merkityksestä liittyy myös eräitä teoreettisia ongelmia. Tässä tutkimuksessa tehdään se oletus, että työn merkitykset ovat sekä kielellisiä että ei-kielellisiä. Miten työn historiallisia merkityksiä voisi tutkia? Käsitehistoriallisen tutkimusotteen avulla voidaan tavoittaa työn kielellisessä käsitteessä tapahtuvia muutoksia. Sen avulla ei voida kuitenkaan saavuttaa työn ei-kielellisiä, toiminnallisia ja ruumiillisia merkityksiä.

Rakenteellisten selitysmallien etuna on se, että niissä voidaan olettaa, että rakenteet tuottavat ei-kielellisiä merkityksiä ja työläisiä voidaan käsitellä joukkona, joka omaksuu

---

¹¹ Scott, Joan Wallach: ”’L’ouvrière! Mot impie, sordide...’: Women Workers in the Discourse of French Political Economy, 1840–1860”. Teoksessa *The Historical Meanings of Work*. Toim. Joyce, Patrick. Cambridge University Press, Cambridge 1987, 119–142.

nämä merkitykset. Mutta niihin liittyvä ilmeinen ongelma on kysymys siitä, miksi samat rakenteelliset tekijät tuottivat erilaisen käsityksen miesten ja naisten tekemästä työstä. Varsinkin teollistumisen alkuaikoina naisia oli paljon tehtaissa, ja he tekivät siellä pitkälti samoja töitä kuin miehetkin. Miksei naisille syntynyt käsitystä työstä elämän täyttymyksenä? Rakenteisiin liittyvät ei-kiellelliset, ruumiilliset ja toiminnalliset sosiaaliset käytänteet olivat kuitenkin kaiketi miehelle ja naiselle samanlaiset tehdasympäristössä.

Työmies-lehden vuosien 1895–1898 kirjoittelusta – ja 1800-luvun loppua käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta – voi päätellä, että naisia pyrittiin aktiivisesti sysäämään syrjään etenkin ruumiillisesta työstä. Tämä marginalisointi tapahtui siis kielen avulla, eikä sitä voi selittää piilevistä rakenteista käsin. Jos hyväksytään se, että työn merkitykseen vaikutti kielellinen käsitteellistäminen, on hyväksyttävä se, että rakenteellisten tekijöiden puristuksesta huolimatta kenellä tahansa – esimerkiksi työläisnaisella tai työläismiehellä – oli mahdollisuus subjektiivisesti ja refleksiivisesti tarkastella omaa suhdettaan työhön.

Tällä hetkellä monet työyhteiskuntaan liitetyt rakenteet ovat murenemassa. Tai näin ainakin väitetään. Kysymys siitä, vaikuttavatko työn merkitykseen tai merkityksiin rakenteet vai tuotetaanko työn merkitystä kielellisesti, on ajankohtainen. Kysymys työyhteiskunnan kriisistä liittyy siis myös yhteiskuntatieteisiin ja sen menetelmiin. Voi olla, että koko yhteiskuntatieteellistä paradigmaa työyhteiskunnasta joudutaan arvioimaan uudelleen. Historiantutkimuksen avulla voidaan selvittää kestäkö paradigma empiiristä tarkastelua. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan työyhteiskunnan syntyhetkiä Suomessa empiirisesti. Laajempi koko työyhteiskuntaa – sitä edeltävän ja sen myöhempiä aikoja – ruotiva tutkimus voisi olla paikallaan.

Tämä tutkimus etenee seuraavalla tavalla. Luvussa 2 esitellään tarkemmin tämän tutkimuksen tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset. Tutkimusasetelmaan ja tutkimuskysymyksiin pohjautuva teoreettinen viitekehys on luvussa 3. Luvussa 4 esitellään tutkimuksen menetelmä, joka on yhdistelmä käsitehistoriaa, diskurssianalyysia ja kategoria-analyysia. Luvussa 5 käydään läpi tämän tutkimuksen kannalta relevanttia aiempaa historiantutkimusta työn merkityksestä. Luvussa 6 kuvaillaan lyhyesti tutkimusaineistot eli *Työmies*-lehden vuosikerrat 1895–1898.

Luvussa 7 esitellään analyysi ja sen tulokset. Luvussa 8 pohditaan seikkoja, jotka jäivät tässä tutkimuksessa tutkimatta, ja tapoja, joilla tutkimusta voisi viedä eteenpäin.

2 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset

Esittelen tässä luvussa tämän tutkimuksen *tutkimusasetelman* ja siihen pohjautuvat *tutkimuskysymykset*. Määrittelen tutkimusasetelman ja tutkimuskysymysten välisen suhteen seuraavalla tavalla. Tutkimuskysymykset edeltävät tutkimusasetelmaa, mutta tutkimusasetelma vaikuttaa siihen, miten tutkimuskysymyksiä lähestytään.

Tutkimusasetelmaan sisältyy tutkimuksen teoreettiset lähtöoletukset ja siihen sopiva teoreettinen viitekehys. Tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset liittyvät työn merkitykseen. Tutkimusasetelma kertoo, mistä työn merkitystä voi ja kannattaa etsiä. Hyödynnän Juha Siltalan ajatusta kahden tason käsitteistä. Hänen mukaansa historian­­tutkimuksessa voi ja pitääkin hyödyntää aikalaishä­­s­­itteitä, jotka ovat ensimmäisellä tasolla. Ensimmäisen tason käsitteiden pohjalta ja niiden päälle tutkija voi luoda toisen tason käsitteitä. Mielestäni voidaan ajatella, että käsitehistoriallinen tutkimusote on kiinnostunut juuri ensimmäisen tason käsitteistä, kun taas rakenteita korostavat selitysmallit operoivat toisen tason käsitteillä. Argumentoin, että kumpikaan niistä ei tavoita täysin työn merkitystä. Ehdotan, että niiden ohella on olemassa vielä kolmas, tavallaan niiden väliin jäävä subjektiivinen taso. Esittelen tutkimuskysymykset tutkimusasetelman pohjalta luvun lopussa. Lisäksi pohdin lyhyesti tutkimusasetelman ja tutkimuskysymysten ajankohtaisuutta vuonna 2019.

Juha Siltala kirjoittaa teorioiden ja niihin liittyvien ”toisen tason” käsitteiden tarpeellisuudesta historian­­tutkimuksessa:

Luonnonilmiöitä voidaan tarkastella ulkokohtaisesti, mutta yhteiskunnalliset käytännöt esiintyvät historian toimijoiden antamina merkityksinä asioille. Menneen ajan yksilön toimintamotivaation on oltava kuvattavissa hänen käsitteillään, mutta jälkimaailman ei tarvitse tyytyä vain aikalaishä­­s­­itteisiin. Tutkija konstruoi toimijoiden omien käsitteiden päälle ”toisen tason” käsitteitä, joilla tutkimuskohdetta voidaan jäsentää.¹²

Aikalaishä­­s­­itteet ovat ensimmäisellä tasolla, ja niitä tutkii esimerkiksi käsitehistoriallinen tutkimus. Siltala kirjoittaa toisen tason käsitteistä laajassa mielessä, ja muutkin kuin rakenteita korostavat teoriat voivat käyttää ja käyttävät toisen tason

---

¹² Siltala, Juha: ”Teoriat historian­­tutkimuksen työkaluina ja tutkimustuloksina”. Teoksessa *Menneisyyden rakentajat: teoriat historian­­tutkimuksessa*. Toim. Danielsbacka, Mirkka; Tepora, Tuomas & Hannikainen, Matti. Gaudeamus, Helsinki 2018, 53.

käsitteitä¹³. On kuitenkin mielestäni selvää, että rakenteita korostavat teoriat tarvitsevat toisen tason käsitteitä. Tässä tutkimuksessa otetaan se kanta, että työn merkitys on sekä ensimmäisellä että toisella tasolla¹⁴. Kielellisen julkisuuden piirissä keskusteltiin 1800-luvun lopussa työstä ja työn käsitettä käytettiin erilaisiin tarkoituksiin. Työ on kuitenkin myös sosiaalisia ei-kielellisiä, ruumiillisia ja toiminnallisia käytänteitä, joiden kuvaamiseen tarvitaan toisen tason käsitteitä. Pierre Bourdieun termin toimijat tuottavat toiminnassaan merkityksiä, joista he eivät ole täysin tietoisia¹⁵.

Jürgen Kocka epäilee aiheellisesti, ettei eurooppalaisen älymystön 1700- ja 1800-luvulla muotoilema työn keskeisyyttä korostanut uusi työn käsite tarttunut ainakaan sellaisenaan työtä tekevään kansaan¹⁶. Tämä työn uusi käsite saattoi kuitenkin vaikuttaa taustalla esimerkiksi, kun Suomessa annettiin 1879 asetukset elinkeinovapaudesta ja siirryttiin ideologisesti paternalismista liberalismiin¹⁷. Voidaan spekuloida, että asetukset vaikuttivat paljonkin työtä tekevän kansan arkeen. Asetuksella elinkeinovapaudesta ja uudella työn käsitteellä saattoi olla institutionaalisia ja rakenteellisia vaikutuksia. Tässä mielessä voidaan ajatella, että työn uudella käsitteellä oli *performatiivista voimaa*¹⁸. Tällöin selittävä tekijä olisi Siltalan mainitsema ensimmäisellä tasolla. Työn käsitteen käsitehistoriaa ei ole tosin juuri tutkittu systemaattisesti suomalaisessa historiantutkimuksessa.¹⁹

Toisaalta voidaan aivan yhtä hyvin väittää, että markkinoiden vapauttamista ja elinkeinovapautta kannattanut liberalistinen aate syntyi rakenteellisista muutostekijöistä, joista voidaan puhua vaikkapa yleisnimellä modernisaatio. Modernisaation myötä syntyi *uusi mentaliteetti*, jossa esimerkiksi jaettiin kansalaiset säätyjen sijasta työläisiin ja työnantajiin. Tässä ajattelutavassa porvaristo oli kärkijoukoissa, koska he olivat olleet jo

---

¹³ Siltala kirjoittaa esimerkiksi käyttäytymismallien geeniperäisestä ylisukupolvisesta periytymisestä ja ihmiselle tyypillisestä laumakäyttäytymisestä. Tällaisia käsitteitä ei tarvitse välttämättä liittää rakenteita korostaviin teorioihin, mutta niin voi tuki tehdä. Siltala 2018.

¹⁴ Tämä näkemys on lainattu kognitiivisesta kielitieteestä. Kts. alaluku 3.1.

¹⁵ Bourdieu, Pierre & Nice, Richard: *The Logic of Practice*. Polity Press, Cambridge 1990/1992, 94–95.

¹⁶ Kocka 2013.

¹⁷ Heikkinen 1997a, 25.

¹⁸ Kts. alaluku 4.1 käsitehistoriasta.

¹⁹ Sakari Heikkisen mukaan moderni *työläinen* syntyi asetuksen yhteydessä ja sitä edeltäneestä ideologisesta siirtymästä paternalismista liberalismiin. Hänen mukaansa moderni työläinen syntyi sekä käsitehistoriallisista että ”todellisista” sosiaalishistoriallisista tekijöistä johtuen. Hän ei siis ota suoranaisesti kantaa, kumpi edelsi kumpaa, eikä kirjoita varsinaisesti työn käsitteestä tai merkityksestä mitään. Heikkinen 1997a, 25–31.

pidemmän aikaa rahan ja palkkatyön kanssa tekemisissä. He olivat siis sisäistäneet uuteen mentaliteettiin liittyviä käsityksiä jo aiemmin. Mallissa elinkeinovapaus on vain tämän uuden mentaliteetin ilmaus. Mallin mukaan rakenteelliset tekijät selittävät, miksi paternalismista siirryttiin liberalismiin. Lisäksi rakenteelliset muutostekijät selittävät käsitehistoriallista tutkimustapaa paremmin, miksi liberalismi ja siihen liittynyt uusi työn käsite saattoi levitä älymystön piirejä laajemmalle.²⁰

Suomalaisia 1800- ja 1900-luvun vaihteen aikalaiskäsityksiä onkin oiontu juuri toisen tason käsitteiden avulla eräissä suomalaisissa klassikotutkimuksissa. Esimerkiksi Pertti Haapalan mukaan aikalaisille osin hämärään jääneet *piilevät rakenteelliset tekijät* synnyttivät Suomessa 1800-luvun lopulla uuden työn käsitteen, joka oli ”porvarillinen” ja jonka työväkikin omaksui. Irma Sulkunen selittää *kaksijakoisen kansalaisuuden* mallin ja siihen liittyvän *hierarkkisen sisaruuden* avulla, miksi ”emansipaatio” tarkoitti etenkin alempien luokkien naisille paradoksaalisesti äitiyden ja perhe-elämän korostamista.²¹ Käsitteiden molempia tutkimuksia ja niihin liittyviä ongelmia tarkemmin analyysiluvussa 7.

Pierre Bourdieun yhteiskuntateoria voisi antaa tärkeää teoreettista tukea Haapalan ja Sulkusen käsityksille. Mielestäni esimerkiksi Haapala ei anna kovin tyydyttävää vastausta siihen, mitä piilevät rakenteet tarkalleen ottaen olivat 1800-luvun lopussa ja miten uusi työn käsite syntyi niistä. Bourdieun *habituksen* ja *kentän* käsitteillä voi selittää sen, *miten* esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidottomalle työläiselle saattoi syntyä tietynlainen käsitys ja merkitys työstä ruumiillisessa toiminnassa. Käsitteiden avulla voi selittää myös sen, miten toimijalle voi syntyä pysyvä identiteetti (Bourdieualla habitus) ja siihen liittyvä tapa hahmottaa maailmaa.

Habituksen ja kentän käsitteillä Bourdieu yritti juuri kuvata piileviä sosiaalisia, kulttuurisia ja taloudellisia rakenteita, jotka vaikuttavat toimijoiden tapaan jäsentää maailmaa. Bourdieu kritisoi objektivistisia teorioita – esimerkiksi klassista strukturalismia – siitä, että niissä erilaisia rakenteita pidetään toimintaan kykenevinä

---

²⁰ Kärjistetysti ajateltuna Pertti Haapala viittaa tähän suuntaan. Haapala 1986, 196–197.

²¹ Sulkunen 1987.

entiteetteinä.²² Bourdieun teoriassa yksikkö on viime kädessä toimija, vaikka toimija ei ole hänen mukaansa perinteisessä mielessä subjekti. Merkitykset syntyvät toimijan (habitus) ja muiden toimijoiden (kenttä) välisessä *suhteessa*.

Pierre Bourdieu yritti perustaa yhteiskuntateoriansa kunnianhimoisesti toimintaan ja ruumiillisuuteen ja tavallaan välttää valinnan kahden eri tason käsitteiden välillä. Bourdieun mukaan toimijat eivät toimi perinteisessä mielessä rationaalisesti ja refleksiivisesti, vaan heidän toimintansa taustalla on aina syitä, joista he ovat tietämättömiä. Nämä syyt vaikuttavat paitsi Siltalan mainitsemiin aikalaiskäsitteisiin, myös hänen mainitsemiinsa tutkijan toisen tason käsitteisiin. Sosiologisen analyysin tehtävänä onkin Bourdieun mukaan paljastaa esimerkiksi näennäisesti *pyyteettömän* ja *objektiivisen* tieteen piiloon jäävät sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset ehdot.²³ Bourdieun teoria lupaa paljon juuri ei-kielellisten, ruumiillisten ja toiminnallisten merkitysten hahmottamiseksi. Miten nämä tekijät voidaan käytännön empiirisessä tutkimuksessa löytää ilman toisen tason käsitteitä? Jacques Rancièren mukaan ei mitenkään. Rancièren kritisoi eräitä Bourdieun empiirisiä tutkimuksia juuri siitä, että hän joutuu turvautumaan apriorisiin oletuksiin, joita voidaan pitää tässä yhteydessä toisen tason käsitteinä.

Rancière kritisoi Bourdieun teoriaa sen soveltamisen kautta. Kokonaisuudessaan Bourdieun yhteiskuntateoria ei kaadu Rancièren kritiikkiin. Bourdieu on varmasti oikeassa siinä, että toimijat eivät jatkuvasti tarkastele toimintaansa refleksiivisesti, vaan toimivat osin ei-tiedostettujen ja ruumiillisten dispositioiden varassa. Hän lienee oikeassa myös siinä, että tämä toiminta ei ole mekaanista ja ennalta arvattavaa, vaan reaktiivista suhteessa muiden toimijoiden toimintaan. Kysymys siitä, miten historian tutkimuksen keinoin voisi päästä käsiksi menneisyyden ruumiilliseen ei-tiedostettuun toimintaan ja siihen liittyviin dispositioihin (tai toisin sanoen havaitsemis- ja arvostuskategorioihin), jää kuitenkin avoimeksi. Käsittelen luvussa 3 aluksi tämän

---

²² "Reifying abstractions (in sentences like 'culture determines the age of weaning'), it [objektivistinen diskurssi] treats its constructions - 'culture', 'structures', 'social classes' or 'modes of production' - as realities endowed with a social efficacy. Alternatively, giving concepts the power to act in history as the words that designate them act in the sentences of historical narrative, it personifies collectives and makes them subjects responsible for historical actions (in sentences like 'the bourgeoisie thinks that . . . ' or 'the working class refuses to accept...')." Bourdieu 1990/1992, 37.

²³ Kts. esim. Pinto, Louis: "Theory in Practice". Teoksessa *Bourdieu: A Critical Reader*. Toim. Shusterman, Richard. Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts 1999, 94–112.

tutkimuksen teoreettisia lähtöoletuksia. Sen jälkeen esittelen Bourdieun yhteiskuntateorian ja Rancièren Bourdieu-kritiikin.

Haapala ja Sulkunen operoivat molemmat toisen tason käsitteillä ja tarkastelevat 1800-luvun lopun tilannetta ikään kuin ulkopuolelta. Bourdieulaisesta näkökulmasta tulkittuna he vastaavat kysymykseen siitä, mikä oli mahdollista työläismiehelle (Haapala) ja naiselle (Sulkunen) 1800-luvun lopussa. Työn merkitys kytkeytyy siis identiteetteihin. Millaisia identiteettejä 1800-luvun lopulla Suomessa oli ja miten pysyviä ne olivat?

Sekä käsitehistoriallinen lähestymistapa että rakenteellisia tekijöitä korostavat mallit ajautuvat ongelmiin identiteettien kanssa. Käsitehistoriallisen lähestymistavan ongelmana on, että siinä ollaan kiinnostuneita käsitteiden käytön performatiivisesta voimasta. Tästä seuraa, että käsitehistoriallisessa tutkimusotteessa ollaan pääasiassa kiinnostuneita sellaisten henkilöiden käsitteiden käytöstä, jotka olivat kirjoitustaitoisia ja joilla oli (kirjallisen) julkisuuden alueella resursseja ajaa näkemyksiään. Kuitenkin myös alemmilla luokilla ja luku- ja kirjoitustaidottomalla kansalla oli varmasti jonkinlainen käsitys työstä.²⁴ Näitä ”piiloon” jääneitä käsityksiä rakenteelliset selitysmallit pyrkivät juuri selvittämään toisen tason käsitteillään. Rakenteellisissa selitysmalleissa on kuitenkin tehtävä oletus suhteellisen pysyvistä ja selvärajaisista identiteeteistä.

Jacques Rancièren teoriattomasta teoriasta ja hänen Bourdieu-kritiikistään avautuu kuitenkin kolmas tapa käsitellä pysyviin identiteetteihin liittyvää ongelmaa. Voidaan mielestäni aiheellisesti väittää, että 1800-luvun lopulla Suomessa identiteetit eivät voineet olla kovin pysyviä, sillä esimerkiksi sukupuolittuneet työmarkkinat olivat monessa suhteessa vasta muotoutumassa. Perheettömiä naisia oli melko paljon vielä 1800-luvun lopussa myöhemmin miehisinä pidetyillä aloilla.²⁵ Ensimmäisen ja toisen tason lisäksi voidaan kysyä kolmannelta tasolta, minkälaisia mahdollisuuksia toimijoilla

---

²⁴ Esimerkiksi Yrjö-Koskisen kolmiosainen artikkelisarja ”Työväenseikka” ei herättänyt Eräsaaren ja Rahkosen mukaan juuri mitään keskustelua lehdistössä ilmestyessään vuonna 1874. *Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan: Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen* (2. uudistettu painos). Toim. Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo. Gaudeamus, Helsinki 2001, 37–39.

²⁵ Rahikainen, Marjatta: ”Naiset näkyvät tekevän Suomessa vaikka mitä”. Teoksessa *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Toim. Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 17–36.

oli subjektiivisista lähtökohdista haastaa heihin ulkoapäin liitetyt identiteetit.

Minkälaisia erilaisia – osin ristiriitaisia – käsityksiä toimijoilla saattoi olla esimerkiksi työstä?

Kyse on työlle annettujen – myös hukattujen ja unohdettujen – merkitysten koko kirjosta 1800-luvun lopun Suomessa. Koska etsin työn merkityksiä monikossa, niillä ei tarvitse olla performatiivista voimaa. Kyse on mahdollisuuksien rajoista, mutta ilman oletusta mahdollisuuksia jo ennalta rajoittavasta identiteetistä tai habituksesta. Tästä syystä en etsi *työläisen*, *naisen* tai *kansan* käsityksiä työstä. Kiinnostuksen kohteena on esimerkiksi se, minkälaisia mahdollisuuksia edellä mainittuihin identiteettikategorioihin liitetyillä toimijoilla oli refleksiivisesti etäännyttää itsensä välittömästä elämänpiiristään. Minkälaisia mahdollisuuksia heillä oli itse subjektiivisesti ymmärtää paikkansa maailmassa ja suhteensa työhön? Minkälaisia rakenteellisten mallien kannalta hankalia ja ristiriitaisia identiteettejä (esimerkiksi sekä runoilija että tehdastyöläinen) oli Suomessa 1800-luvun lopussa? Tässä on tämän tutkimuksen tutkimusasetelma.

Tutkimusasetelmaan liittyviä tutkimuskysymyksiä tutkitaan siis edellä mainituista lähtökohdista. Yleisellä tasolla tutkimuskysymys kuuluu:

1. Mitä merkityksiä työ sai tai sille annettiin 1800-luvun lopun Suomessa?

Tarkempi tutkimuskysymys on:

2. Mitä merkityksiä työ sai tai sille annettiin *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898?

Tutkimuskysymyksissä on kaksi puolta. Ensimmäinen on työn kielellisen käsitteen käyttöön liittyvä puoli, jossa työlle *annetaan* aktiivisesti merkityksiä eli työ käsitteellistetään eri tavoilla. Toisaalta tutkimukseni teoreettisista oletuksista seuraa, että työ *saa* merkityksiä, jotka perustuvat ei-kielellisiin, ruumiillisiin ja toiminnallisiin sosiaalisiin käytäntöihin, joista toimijat eivät välttämättä ole täysin tietoisia.

Nämä osin tiedostamattomat ei-kielelliset, ruumiilliset ja toiminnalliset käytännöt, jotka tuottavat työlle merkityksiä, jäävät tässä tutkimuksessa väistämättä taustalle, koska tutkin kielellisiä aineistoja. Voidaan kuitenkin olettaa, että nämä sosiaaliset käytännöt vaikuttivat näiden kielellisten käsitteiden ja käsitteellistämisen taustalla jollain tavalla.

Kuitenkaan tästä teoreettisesta oletuksesta ei seuraa automaattisesti, että tiedostamattomista tekijöistä – esimerkiksi piilevistä rakenteista – johtuen toimijoille olisi syntynyt tietynlaiset pysyvät identiteetit. Pohdinkin varsinaisten tutkimuskysymysten ohessa seuraavia tutkimuskysymyksiä:

- 3. Löytyykö *Työmies*-lehdestä niin kutsutun kansan tai työväestön käsityksiä työstä?**
- 4. Miten esimerkiksi *naistyöläinen* eroaa *miestyöläisestä*? Miten tätä eroa pyrittiin luomaan ja ylläpitämään *Työmiehessä*? Ja toisaalta oliko näitä ulkoapäin määriteltyjä identiteettejä mahdollista haastaa lehdessä?**

Tutkimukseni kumpuaa nykyisistä epävarmoista työmarkkinoista ja yleisesti prekarisaatiosta. Miksi juuri nyt joku julistautuu *ideologisesti työttömäksi* ja toisaalla taas perustetaan *Työstäkieltäytyjäliitto*? Mistä työn prekarisaatio johtuu, ja mistä kumpuavat edellä mainitun kaltaiset uudenlaiset avaukset? Näyttäisi siltä, että palkkatyö ei ole enää kansalaisuuden perusta. Lisäksi kysymys identiteeteistä ja niiden pysyvyydestä on ajankohtainen. Yhteiskunnassa, jossa teoreettisen filosofian dosentti työskentelee jouluapulaisena Postissa lajittelemassa joulukortteja, voi olla vaikea luoda ja ylläpitää pysyvää identiteettiä.

3 Teoreettinen viitekehys

Tässä luvussa käsittelen tämän tutkimuksen teoreettista viitekehystä. Alaluvussa 3.1 tarkastelen merkityksen kognitiivista perustaa. Esittelen siinä kognitiivisen kielitieteen lähtökohtia. Kognitiivisen kielitieteen mukaan kieli on vain yksi kognitiivinen kyky muiden joukossa. Tähän oletukseen sisältyy ajatus siitä, että kaikki abstraktitkin kielen ilmaukset perustuvat ruumiilliseen kokemukseen. Tästä seuraa se, että työ voi saada kielellisiä ja ei-kielellisiä ruumiillisia merkityksiä. Kognitiivisen kielitieteen parissa ei ole juuri pohdittu haastavaa kysymystä kokemuksen ja kielen välisestä suhteesta. Alaluvussa 3.2 esittelen Pierre Bourdieun yhteiskuntateorian lähtökohtia, peruskäsitteitä ja lopulta teen hänen teoriastaan yhteenvedon, jossa liitän hänen teoriansa tämän tutkimuksen tutkimusasetelmaan ja tutkimuskysymyksiin. Alaluvussa 3.3 käsittelen Rancièren Bourdieu-kritiikkiä. Alaluvun alussa käsittelen ensin yleisesti Rancièren teoriattoman teorian lähtökohtia ja siirryn sen jälkeen hänen antiplatonilaiseen Bourdieu-kritiikkiinsä. Alaluvussa 3.4 teen tästä luvusta yhteenvedon ja esittelen teorioiden pohjalta tämän tutkimuksen varsinaisen teoreettisen kehyksen. Pohdin myös Bourdieun ja Rancièren yhteensopivuutta kognitiivisesta kielitieteestä lainaamiini teoreettisiin alkuoletuksiin. Lisäksi tarkastelen näiden teorioiden yhteensopivuutta historian tutkimukseen ja tutkimukseni tutkimuskysymyksiin.

3.1 Merkityksen kognitiivinen perusta

Tämän tutkimuksen teoreettinen lähtökohta ja yleinen taustaoletus on, että kieli on vain yksi kognitiivinen kyky muiden joukossa. Kielelliset merkitykset ovat perustaltaan kognitiivisia ja ruumiillisia. Perusteet tälle väitteelle saadaan kognitiivisesta kielitieteestä. Kognitiivinen kielitiede ei muodosta yhtenäistä koulukuntaa ja kognitiiviset kielitieteilijät ovat keskenään eri mieltä monesta asiasta²⁶. Kuitenkin esimerkiksi William Croft ja D. Alan Cruse löytävät joitain yleisiä piirteitä kognitiiviselle kielitieteelle teoksessaan *Cognitive Linguistics*²⁷. Huomioni kognitiivisesta kielitieteestä perustuvat tähän yleisteokseen.

---

²⁶ Kts. Jaakola, Minna: "Kognitiivisen kielitutkimuksen perusteet". *Virittäjä* 115:1 2011, 122–130. <https://journal.fi/virittaja/article/view/4047/4581> Tarkistettu 25.4.2019.

²⁷ Croft, William & Cruse, D. Alan: *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press, Cambridge 2004.

Tutkimukseni kannalta hedelmällisiä ovat etenkin kognitiivisen kielitieteen yleiset (kognitiiviseen psykologiaan pohjautuvat) lähtökohdat ja kysymyksenasettelut. Tarkoitukseni ei ole tehdä systemaattista katsausta kognitiiviseen kielitieteeseen, vaan esittelen lyhyesti sen peruseriaatteet alaluvussa 3.1.1. Lopuksi pohdin alaluvussa 3.1.2 kokemuksen ja kielen välistä suhdetta.

3.1.1 Kognitiivisesta kielitieteestä yleisesti

William Croftin ja D. Alan Crusen mukaan kognitiivinen kielitiede perustuu kolmelle hypoteesille: kieli ei ole autonominen kognitiivinen kyky, kielioppi on käsitteellistämistä ja tieto kielestä tulee ilmi kielen käytöstä. Nämä hypoteesit erottavat sen esimerkiksi generatiivisesta kielitieteestä ja totuusehtosemantiikasta.²⁸

Ensimmäisen hypoteesi ei kiistä sitä seikkaa, että kieli on aivan erityinen ainoastaan ihmislajille ominainen kognitiivinen kyky. Croftin ja Crusen mukaan kieli perustuu kuitenkin yleisiin ei-kielellisiin kognitiivisiin taitoihin. Käytämme puhumiseen ja kielen ymmärtämiseen samoja kognitiivisia kykyjä kuin esimerkiksi ”visuaaliseen havainnointiin, järjelyyn tai motoriseen toimintaan”.²⁹ Toisen hypoteesin mukaan kieli on ennen kaikkea kokemuksen käsitteellistämisestä kommunikotavaan muotoon³⁰. Kolmannen hypoteesin mukaan ymmärrys kielen rakenteista ja teorit kielestä perustuvat konkreettisten kielenkäyttötilanteiden tarkasteluun. Kognitiivinen kielitiede on siten empiiristä ja induktiivista.³¹

Kognitiivinen kielitiede on ammentanut monesta eri tieteenalasta, mutta erityisesti kognitiivisen psykologian³² empiiriset kokeet esimerkiksi kategorioista, väreistä ja prototyypeistä ovat vaikuttaneet sen teorianmuodostukseen ja siten myös edellä mainittuihin hypoteeseihin. Koska kognitiivinen kielitiede perustuu pitkälti empiirisille havainnoille ja konkreettisille kielenkäyttötilanteille, ovat sen keskeiset teoreettiset

---

²⁸ Mt., 1.

²⁹ Mt., 2.

³⁰ Mt., 3.

³¹ Mt., 4.

³² Kognitiiviseen kielitieteeseen on vaikuttanut etenkin kognitiivisen psykologin Eleanor Roschin tutkimukset. On syytä huomata, että myös kognitiivisen psykologian alalla on monta kilpailevaa koulukuntaa.

väittämät ja menetelmät tiukasti kiinni empiirisissä ja kognitiivisissa ilmiöissä.³³ Esittelen seuraavaksi joitain Croftin ja Crusen mainitsemia kielellisistä ilmiöistä johdettuja teorioita.

Ihminen käsitteellistää kielen avulla jatkuvasti ympäröivää todellisuutta. Tämä käsitteellistäminen tapahtuu kielellisen konstruaalin (engl. *construal*) avulla. Eräs esimerkki konstruoinnista tai konstruaalista on *kehystäminen* (engl. *framing*). Croftin ja Crusen mukaan ilmauksilla *my dad*, *dad* ja *father* on sama totuusehto. Puhuja voi kuitenkin yrittää herättää kuulijassa erilaisia miellelyhtymiä hänen ja hänen isänsä välisestä suhteesta valitsemalla jonkin näistä kolmesta vaihtoehdosta eli kehyksestä. Ilmauksiin liittyy yleisesti hyväksyttyjä ja jaettuja miellelyhtymiä, mutta puhujalla ja kuulijalla voi olla niistä poikkeava käsitys. Myös totuusehdoltaan yhtenevät ilmaukset *spend time* ja *waste time* voivat luoda jollekin tilanteelle erilaisen kehyksen.³⁴ Kognitiiviset kielitieteilijät korostavat kokonaisvaltaista ymmärtämistä lauseiden totuusehtojen tarkastelun sijaan. Usein lauseiden tai lausahdusten ymmärtäminen edellyttää tietoa niiden kontekstista ja tämä tieto voi olla sekä kielellistä että ei-kielellistä.³⁵

Kuten edellä mainitusta esimerkistä käy ilmi, on kielenkäyttötilanteessa aina vähintään kaksi puolta: kielenkäyttäjä ja tulkitsija. Kielenkäyttäjä sovittaa kehyksen omiin kognitiivisiin tietorakenteisiin. Tulkitsija puolestaan tulkitsee kehyksen omia kognitiivisia tietorakenteita hyödyntämällä. Ero totuusehtosemantiikkaan on ilmeinen. Totuusehtosemantiikan kouluesimerkkilauseella ”pihalla on puu” on totuusehto (selvitetään tavalla tai toisella, onko pihalla puu vai ei) huolimatta sen lausujasta tai tulkitsijasta. Kognitiivinen semantiikka ei kiistä tällaisten lauseiden totuusehtoa. Jos pihalla on puu, lause on totta. Kognitiivinen semantiikka haastaa kuitenkin sen käsityksen, että koko kieli olisi redusoitavissa totuusehtosemantiikan loogiselle kielelle. Kärjistäen voi sanoa, että totuusehtosemantiikka ei tunnista, mitä eroa lauseilla ”pihalla on puu” ja ”puu on pihalla” voi mahdollisesti olla.

---

³³ Croft & Cruse 2004.

³⁴ Mt., 40.

³⁵ Konteksti tarkoittaa muutakin kuin ympärillä välittömästi ilmenevä todellisuutta. Esimerkiksi paavi on poikamies, mutta harvemmin paavista puhutaan poikamiehenä. NAIMATON MIES on liian yksinkertainen määritelmä *poikamiehelle*. Se miten käytämme sanaa *poikamies* viittaa laajemmin kulttuurisiin käytäntöihin. Siihen liittyy esimerkiksi oletus seksuaalisesta suuntautumisesta. Mt., 28–29.

Kehystäminen on vain yksi lukuisista tavoista, joiden avulla ihmiset käsitteellistävät tai konstruoivat maailmaa. Esimerkiksi *spend time* ja *waste time* ovat kognitiivisen kielitieteilijän George Lakoffin klassisia esimerkkejä siitä, miten nyky-yhteiskunnassa aikaa mitataan metaforisesti rahassa (ikään kuin aikaa voisi *käyttää* tai *tuhlata* niin kuin rahaa voi). Ilmausten taustalla on metafora TIME IS MONEY³⁶. Croft ja Cruse kuitenkin tekevät tärkeän huomion siitä, että kielenkäyttöön juurtuneet vanhat metaforat ovat menettäneet ainakin osan tehostaan. Jostain ilmauksesta on ehkä saattanut tulla niin vakiintunut, että sen (tiedostettu) kytkös alkuperäiseen käyttöön metaforana on katkennut. Siksi puhuja ja kuulija eivät kumpikaan välttämättä tiedä ilmauksen metaforista alkuperää. Metaforan täytyy olla siis suhteellisen uusi (tai omalla tavallaan epätavallinen), jotta se olisi jossain käyttötilanteessa tehokas, mutta myös sellainen että sen tunnistaa metaforaksi.³⁷

Eräitä käsitteitä ei voi ymmärtää ilman kehystä. Esimerkiksi käsitettä SÄDE on mahdoton ymmärtää ilman YMPYRÄN kehystä. Croftin ja Crusen mukaan kognitiivinen kielitieteilijä Ronald Langacker kuvaa tätä suhdetta hahmon (engl. *profile*) ja kehyksen (engl. *base*) väliseksi. SÄDE ikään kuin hahmottuu YMPYRÄÄ vasten.³⁸ YMPYRÄ on puolestaan ymmärrettävissä ainoastaan (kaksiulotteisen) TILAN kehyksen kautta. Croftin ja Crusen mukaan TILA on ”hyvä ehdokas suoralle ruumiilliselle kokemukselle”. Ketju loppuu siihen ja muutaman välivaiheen kautta on päästy abstraktista kielellisestä SÄTEEN käsitteestä ei-kielelliseen ja ruumiilliseen TILAN käsitteeseen.³⁹ Tilalliseen hahmottamiseen liittyy siis merkityksiä, joiden ei tarvitse olla kielellisiä, vaan ne voivat perustua suoraan ruumiilliseen kokemukseen.

TILAA voidaan kutsua *peruskehykseksi* ja SÄDETTÄ puolestaan *abstraktiksi kehykseksi*. Peruskehykset kiinnittyvät suoraan ruumiilliseen kokemukseen ja abstraktit kehykset ovat aina ymmärrettävissä jonkin toisen käsitteen kautta. Muita Croftin ja Crusen ehdottamia peruskehyksiä ovat esimerkiksi MATERIAALI, AIKA ja VOIMA. He listaavat myös havaintoihin ja ruumiiseen liittyviä kehyksiä: VÄRI, KOVUUS ja

---

³⁶ Croft ja Cruse käyttävät tapaa, jossa sanamuoto tai termi kirjoitetaan kursivilla ja sanaan viittaava käsite tai konsepti kirjoitetaan isoilla kirjaimilla. Mt., 7.

³⁷ Mt., 204–207.

³⁸ Mt., 14–15.

³⁹ Mt., 24.

ÄÄNEKKYYS. He huomauttavat, että nämä ovat vain ehdotuksia peruskehyksiksi. Peruskehysten valintaan vaikuttaa sosiaalisen kanssakäymisen ja mielen teorial. Croftin ja Crusen mukaan peruskehykset ja abstraktit kehykset eivät muodosta taksonomista eli hierarkkista järjestelmää. Abstrakteja kehyksiä ei voi siis ennalta ja yleisesti redusoida peruskehyksiin. Ne muodostavat skemaattisen järjestelmän, eli ne ovat konkreettisten käyttötilanteiden määrittelemiä.⁴⁰

Edellä on esitelty kognitiivista kielitiedettä varsin tiiviisti ja yleisesti. Tämän tutkimuksen kannalta riittää kognitiivisen kielitieteen keskeinen huomio siitä, että kaikki abstraktitkin käsitteet ovat pohjimmiltaan kognitiivisia, eli ne perustuvat ruumiilliseen kokemukseen.

3.1.2 Kokemuksen ja kielen välinen suhde

Jos kognitiivisen kielitieteen keskeinen väite kielestä kognitiivisena, ruumiillisena ja kokemuksellisenä kykynä pitää paikkansa, voidaan kysyä, mikä on toisaalta kielen ja kokemuksen ja toisaalta ylipäänsä ajattelun ja kokemuksen välinen suhde. Mitä rajoitteita tässä suhteessa on, ja mikä on rajoitteiden suunta: kielestä ajattelun kautta kokemukseen vai toisinpäin? Croft ja Cruse esittävät nämä ”filosofisemat” kysymykset, mutta eivät anna niihin suoria vastauksia.⁴¹ Joitain huomioita heiltä kuitenkin löytyy.

Heidän mukaansa käsitteellistäminen ja konstruointi kielen läpäisevinä ilmiöinä edellyttävät kielenkäytöltä joustoa. Kehystämällä ja metaforisilla ilmauksilla kielenkäyttäjät pyrkii tuomaan toisenlaisia näkökulmia eri asioihin ja tilanteisiin. Kuitenkin Croftin ja Crusen mukaan kokemus rajoittaa konstruointia. Eräät konstruaalit ovat vaikeasti ilmaistavissa ja joitain ei voi lainkaan ilmaista. He lainaavat Lakoffia, jonka mukaan kokemus *motivoi* käsitteellisiä järjestelmiä, mutta ei determinoi niitä.⁴² Croft ja Cruse kirjoittavat, että Smithin ja Samuelsonin mukaan samankaltaisten kokemusten kasaantuminen ja toisto ylipäänsä vahvistavat niihin liittyviä ajatustapoja⁴³.

---

⁴⁰ Mt.

⁴¹ Mt., 71.

⁴² Mt., 72.

⁴³ Mt., 93.

Croft ja Cruse myöntävät, että kognitiivinen kielitiede on pitkälti keskittynyt yksilöiden mentaaliin representaatioihin ja kognitiivisiin prosesseihin. Joitain poikkeuksia lukuun ottamatta laajempi keskustelu esimerkiksi kielen funktionaalista ja kommunikatiivista (diskurssit) puolta korostavien tutkimussuuntausten kanssa on jäänyt vähemmälle.⁴⁴ Kognitiivisen kielitieteen ja kognitiivisen psykologian esimerkit ovat arkisista kielenkäyttötilanteista poimittuja⁴⁵. Historiantutkimuksen näkökulmasta niistä puuttuu usein kokonaan ajallinen ulottuvuus. Yhteiskuntateorian kannalta niissä ei käsitellä lainkaan esimerkiksi valtasuhteita.

Kognitiivinen kielitiede ja kognitiivinen psykologia eivät sellaisenaan anna vastauksia yhteiskuntatieteellisiin tai historiateoreettisiin kysymyksiin, vaan niiden huomioita pitää soveltaa. Ne voivat kuitenkin mielestäni tuoda tärkeää teoreettista tukea perinteisemmille yhteiskunta- ja historiateorioille. Voidaan esimerkiksi pohtia, pitäisikö yhteiskunta- tai historiateorian perusasetelmia muuttaa, jos kognitiivisen kielitieteen perusväite kielestä yleisenä kognitiivisena kykynä pitää paikkaansa. Tässä tutkimuksessa sovelletaan juuri sen oletusta merkityksen ei-kielellisestä ja ruumiillisesta puolesta.

Pierre Bourdieu pohti ruumiillisen kokemuksen suhdetta kieleen yhteiskuntateoriassaan. Bourdieun teorialla ja kognitiivisella kielitieteellä ja psykologialla onkin paljon yhteistä. Bourdieun mukaan yhteiskunnallisissa analyyseissä pitää ottaa huomioon ruumiillisuus ja toiminta. Häntä on pidetty kognitiivisen sosiologian pioneerina⁴⁶. Bourdieun teoria vaikuttaisi ratkaisevan kysymyksen kokemuksen ja kielen suhteesta. Siinä on myös mukana ajallinen ulottuvuus (habituksien kasaantuvat dispositiot) ja siitä seuraava omaperäinen tapa tarkastella sosiaalisessa maailmassa ilmeneviä valtasuhteita. Bourdieun teoriassa toimijat ikään kuin kehystävät asioita suhteellisen pysyvän habituksen kautta. Toisaalta näyttäisi siltä, että Bourdieun yhteiskuntateoria ei salli

---

⁴⁴ Poikkeus tästä on esimerkiksi George Lakoff, joka on soveltanut metaforakäsitystään Yhdysvaltojen poliittisen järjestelmän analysointiin. Mt., 328–329.

⁴⁵ Tosin perinteisen filosofian tai totuusehtosemantiikan esimerkit ovat usein vielä yksinkertaisempia ja keinotekoisempia.

⁴⁶ Lizardo, Omar: "The Cognitive Origins of Bourdieu's Habitus". *Journal for the Theory of Social Behaviour* 34:4 2004, 375–401.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2004.00255.x> tarkistettu 25.4.2018.

lainkaan kielenkäytölle joustoa. Esittelen seuraavassa alaluvussa 3.2 Pierre Bourdieun yhteiskuntateoriaa.

3.2 Pierre Bourdieun yhteiskuntateoria

Tässä alaluvussa käsittelen Pierre Bourdieun yhteiskuntateoriaa. Esittelen aluksi alaluvussa 3.2.1 Pierre Bourdieun yhteiskuntateorian lähtökohtia erään hänen kirjoittamansa tiiviin esipuheen perusteella. Se on mielestäni hyvä johdanto Pierre Bourdieun teoriaan. Tämän jälkeen esittelen alaluvussa 3.2.2 hänen teoriasa kuuluisat peruskäsitteet. Näiden pohjalta teen alaluvussa 3.2.3 yhteenvedon hänen teoriastaan. Yhteenvedossa liitän pohdin kysymystä siitä, miten rakenteelliset tekijät voisivat tuottaa toimijoille tietynlaisia merkityksiä. Bourdieun teoria on osittain lupaava ei-kielellisten, ruumiillisten ja toiminnallisten käytäntöjen tarkasteluun. Toisaalta Bourdieun teoriassa on toinen puoli, jossa hän joutuu turvautumaan apriorisiin oletuksiin sosiaalisen maailman luonteesta. Tämä toinen puoli näkyy eräissä yhteiskuntatieteellisissä kysymyksissä, joihin hän pyrki teoriallaan vastaamaan. Esittelen ne lyhyesti yhteenvedossa. Seuraavassa alaluvussa 3.3 Rancièren niitä kohtaan esittämää kritiikkiä.

3.2.1 Bourdieun yhteiskuntateorian lähtökohtia

Pierre Bourdieu ei oikeastaan kirjoittanut selkeää ja koherenttia esitystä yhteiskuntateoriastaan ja tämä on aiheuttanut tutkijoille päänvaivaa. Bourdieu esimerkiksi käsittelee kirjoituksissaan empiirisiä havaintoja ja teoreettisia pohdintoja usein rinnakkain.⁴⁷ Bourdieu myöntääkin teoksen *Järjen käytännöllisyys: toiminnan teorian lähtökohtia* esipuheessa: ”Se, että edes suopeimmat lukijani ja kommentoijani eivät aina näitä asioita ymmärrä, on varmasti omaa syytäni⁴⁸.” Tiiviissä esipuheessa Bourdieu yrittää selventää oman yhteiskuntateoriasa keskeisiä piirteitä. Siksi se on mielestäni hyvä johdatus Bourdieun ajatteluun.

Bourdieu kertoo esipuheessaan paneutuneensa tieteenfilosofiaan, jota hän nimittää *suhteita koskevaksi*. Hän väittää, että perinteisesti yhteiskuntatieteilijät ovat suhteiden

---

⁴⁷ Esimerkiksi teoksessa *The Logic of Practice*, jota pidetään hänen teoreettisena päätyönään, ei ole mielestäni kovinkaan selkeää rakennetta. Bourdieu 1990/1992.

⁴⁸ Bourdieu, Pierre: *Järjen käytännöllisyys: toiminnan teorian lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere 1998, 7.

tarkastelun sijasta keskittyneet lähinnä yksilöihin ja ryhmiin. *Objektiivisiin suhteisiin* paneutuminen on jäänyt vähemmälle, koska niitä ”ei voi osoittaa sormella eikä koskea” ja niiden ”rakentaminen, haltuunotto ja päteviksi toteaminen edellyttää tieteellistä työtä”. Bourdieun mukaan nämä objektiiviset suhteet tulevat ilmi ennen kaikkea toiminnassa. Hänen edustamansa toiminnan filosofia, joka on *käyttäytymistaipumuksellista*, keskittyy ”toimijoihin iskostuneisiin ja toimintatilanteen rakenteen sisältämiin mahdollisuuksiin, tarkemmin sanottuna niiden väliseen suhteeseen”.⁴⁹

Bourdieu yrittää tavoittaa ihmisten toiminnan olemusta ja sen luomaa suhteiden verkostoa kuuluisilla ”peruskäsitteillään” *habitus*, *kenttä* ja *pääoma*. Perinteisten yhteiskuntateoreettisten toimijan ja rakenteen käsitteiden sijasta hän puhuu rakenteesta kahdessa merkityksessä. Sosiaalinen todellisuus ilmenee ”objektiivisten rakenteiden (sosiaalisten kenttien) ja sisäistettyjen rakenteiden (*habitusten*)” välisessä suhteessa ”sanon kahdessa merkityksessä”.⁵⁰

Bourdieu kirjoittaa esipuheessa, että hänen yhteiskuntateoriansa tai toiminnan teoriansa lähtökohtana on ollut hänen tyytymättömyytensä objektivistisiin ja subjektivistisiin yhteiskuntateorioihin. Esimerkiksi subjektivistisen rationaalisen valinnan teorian kannattajia hän kritisoi siitä, että he ”ankaran rationalismin nimissä” käytäntöä selittäessään ”pitävät järjenvastaisena kaikkea toimintaa ja esittämistä, joka ei ole lähtöisin motiiveistaan täydellisen tietoisuuden autonomisen yksilön selvästi ilmaisemista *syistä*”. Bourdieun teoria vastustaa ”tietynlaisen strukturalismin äärimmäisiä muotoja”, sillä ”se pitää *toimijoita* suurimmassa määrin aktiivisina ja toimivina (tekemättä heistä kuitenkaan subjekteja), ja se kieltäytyy pelkistämästä heitä pelkiksi rakenteen seurannaisilmiöiksi”.⁵¹

Suluissa oleva lisäys – ”tekemättä heistä kuitenkaan subjekteja” – kertoo Bourdieun kriittisestä suhtautumisesta yhteiskuntatieteen ja filosofian peruskäsitteisiin. Hänen mukaansa subjekti on eräs esimerkki ”tieteelliseen keskusteluun tutkimatta tuoduista

---

⁴⁹ Mt., 7.

⁵⁰ Teoksen suomentajan lisäämän alaviitteen mukaan ”suhde voi olla ei-tarkoituksellinen objektiivinen yhteys tai tarkoituksella solmitut subjektiivinen liitto”. Mt., 7–8.

⁵¹ Mt., 8.

patenttikäsitteistä”, joista pitäisi luopua. Hän suhtautuu ylipäänsä kriittisesti klassisiin vastakohtapareihin: yksilö/yhteiskunta, tietoinen/tiedostamaton, objektiivinen/subjektiivinen ja niin edelleen.⁵² Ainakin tässä suhteessa Bourdieun teoriaa voidaan pitää omaperäisenä ja radikaalina. Hän selvästi pyrkii luomaan aivan uudenlaisen vaihtoehdon objektivistisille ja subjektivistisille teorioille.

Bourdieuun hankkeen empiirisiä havaintoja ja toiminnallisia käytäntöjä korostava piirre tulee ilmi seuraavassa huomiossa: ”Tiedän, että minulla on vain vähän mahdollisuuksia välittää pelkän keskustelun avulla oikein tämän filosofian periaatteet ja ne käytännölliset käyttäytymistäipumukset, ’taidot’, joissa periaatteet ruumiillistuvat.” Pelkästään kielen avulla ei voi siis saada kunnollista kuvaa sosiaalisen maailman luonteesta. Hän lisää, että ”- - kun myönnetyksenä arkiselle kielenkäytölle nimitän periaatteita filosofiaksi, ne ovat vaarassa muuttua teoreettisissa keskusteluissa arvioitaviksi väittämiksi”. Toisaalta hän toivoo, että näin toimimalla (periaatteiden nimittämällä filosofiaksi) hän voi yrittää selvittää joitain hänen teoriaansa koskevia väärinkäsityksiä. Niihin kuuluvat hänen mukaansa esimerkiksi syytteet holismista tai utilitarismista.⁵³ Rancière syyttää Bourdieuta eräänlaisesta utilitarismista. Esittelen Rancièren kritiikkiä alaluvussa 3.3.

Esipuheensa lopussa Bourdieu kirjoittaa sosiologisen analyysin kohtaamasta vastustuksesta. Hänen mukaansa älymystö vastustaa sosiologista analyysia erityisesti ”silloin kun analyysia sovelletaan sen omaan maailmaan”. Intellektuellit eivät suostu hyväksymään ”realistista kuvausta inhimillisestä toiminnasta”, koska he pitäytyvät liiaksi kiinni perinteisistä yhteiskunnallisista käsitteistä, kuten subjekti, vapaus ja pyyteettömyys. Kuitenkin sosiologinen analyysi ”tarjoaa tehokkaimmat keinot päästä siihen vapauteen, joka voidaan löytää sosiaalisten välttämättömyyksien puristuksessa, kunhan lisätään tietoa näistä välttämättömyyksistä”.⁵⁴ Bourdieun mukaan ei ole olemassa mitään pyyteetöntä tiedettä (tai toisaalta taidetta), vaan habitus ja kenttä vaikuttavat yhtä lailla intellektuelleihin kuin tavalliseen kansaankin. Ollakseen tiedettä sosiologian, yhteiskuntatieteen ja filosofian pitää siis olla refleksiivistä. Refleksiivistä

---

⁵² Mt.

⁵³ Mt., 8–9.

⁵⁴ Bourdieu 1998, 9.

siinä mielessä, että yhteiskuntatieteen on tiedostettava tai tultava tietoiseksi siihen vaikuttavista kulttuurisista, sosiaalisista ja taloudellisista tekijöistä.

Eräs kiinnostava piirre esipuheessa on, että hän puhuu varsin kielteiseen sävyyn kielestä. Toisaalla Bourdieu korostaa, että ainoastaan skolastisissa ja intellektuaalisissa piireissä voi syntyä käsitys siitä, että kielen avulla voidaan kuvata eksaktisti todellisuuden luonnetta. Kielellisten teorioiden avulla voidaan korkeintaan luoda malleja todellisuudesta.⁵⁵ Bourdieun varsin erikoinen käsitys kielestä seuraa suoraan hänen ”peruskäsitteistään”, eli habituksesta, kentästä ja pääomasta. Siksi niihin on syytä paneutua hieman tarkemmin. Käsittelen näitä peruskäsitteitä seuraavaksi alaluvussa 3.2.2.

3.2.2 Bourdieun peruskäsitteet

Bourdieuun yhteiskuntateorian käsitteet ilmenevät toiminnassa ja sosiaalisissa käytännöissä. Bourdieun *käyttäytymistaipumuksellisen* filosofian mukaan ihmisen toiminta on ajassa tapahtuvaa, ruumiillista, osin ei-tiedostettua ja suurelta osin toisteista tai samankaltaista. Toiminta ei kuitenkaan ole läheskään aina perinteisessä mielessä säännönmukaista. Bourdieun käsitys toiminnan luonteesta on saanut paljon vaikutteita Wittgensteinin myöhäisfilosofiassaan esittämästä käsityksestä säännön seuraamisesta. Wittgenstein korosti, että arkisessa toiminnassa ihmiset käyttäytyvät usein ikään kuin he noudattaisivat jotain sääntöä, vaikka mitään julkilausuttua sääntöä ei olisikaan.⁵⁶ Bourdieu kirjoittaaakin, että ihmisten toiminta on usein ”orkestroitua” ilman mitään varsinaista ”kapellimestaria”⁵⁷. Toimijat eivät ole täysin selvillä toimintansa syistä, mutta he eivät myöskään toimi mekaanisen koneen tavoin. Bourdieun mukaan toiminnalla on aina toimijan omaa ymmärrystä suurempi merkitys ja tässä mielessä toimijat ovat aina myös – tahtoivat he sitä tai eivät – objektiivisen merkityksen tuottajia.⁵⁸

---

⁵⁵ Bourdieu 1990/1992, 31–32.

⁵⁶ Charles Taylor näkee Bourdieun myöhäisen Wittgensteinin työn jatkajana. Taylor, Charles: ”To Follow a Rule...”. Teoksessa *Bourdieu: A Critical Reader*. Toim. Shusterman, Richard. Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts 1999, 24–45.

⁵⁷ Bourdieu 1990/1992, 53; 59.

⁵⁸ Bourdieu, Pierre: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, Cambridge 1972/1992, 79.

Toimintaa koordinoivat toimijan *dispositiot* (havaitsemis- ja arvostuskategoriat). Dispositioiden joukko tai systeemi puolestaan muodostaa toimijalle suhteellisen pysyvän *habituksen*. Habitus kertoo, mikä on toimijan asema *sosiaalisessa tilassa* tai *kentällä*, joka on tavallaan sosiaalisen tilan alakategoria. Habitus kertoo myös, minkälaisilla panoksilla toimija voi pelata eri kentillä. Toisin sanoen se kertoo, minkälaisia *pääomia*⁵⁹ toimijalle on kertynyt. Esittelen seuraavassa tarkemmin, mitä Bourdieu tarkoittaa dispositiolla, habituksella, sosiaalisella tilalla, kentällä ja pääomalla.

Dispositiot, eli havaitsemis- ja arvostuskategoriat syntyvät toisaalta toimijan yleisten ruumiillisten ja toiminnallisten kognitiivisten kykyjen ansiosta, mutta myös vuorovaikutuksessa sosiaalisen tilan objektiivisten rakenteiden kanssa. Ympäristö ja kokemukset siis muokkaavat dispositioita. Dispositiot muokkaavat omalla tavallaan myös sosiaalista tilaa, eli juuri tässä mielessä toiminta tuottaa objektiivista merkitystä.⁶⁰ Dispositiot ovat ikään kuin skeemoja, joiden päälle uudet dispositiot syntyvät. Tästä syystä lapsuuden ja nuoruuden kokemuksilla on erityisen suuri painoarvo dispositioiden muodostumisessa.

Dispositiot kasaantuvat ja niiden muodostamaa systeemiä tai joukkoa Bourdieu kutsuu habitukseksi. Bourdieulla on monta määritelmää habituksesta ja se on muuttunut hieman vuosien saatossa⁶¹. Erään Bourdieulta löytyvän määritelmän mukaan habitus on

strategiaa generoiva periaate, joka tekee mahdolliseksi sen, että toimijat selviytyvät odottamattomissa ja alati muuttuvissa tilanteissa-- . Se on kestävien ja siirrettävien dispositioiden järjestelmä, joka integroi menneet kokemukset, toimii alati havaintojen, arvostusten ja toimenpiteiden matriisina ja mahdollistaa loputtomasti vaihtelevien tehtävien suorittamisen⁶².

Tähän määritelmään voisi liittää vielä Bourdieun kuuluisan muotoilun, että dispositiot ovat *rakentuneita rakenteita*, jotka toimivat *rakentavina rakenteina*⁶³. Tällä hän yrittää tavoittaa juuri rakenteen kaksoismerkityksen.

---

⁵⁹ Bourdieu kirjoittaa eniten kulttuurisesta pääomasta, mutta myös sosiaalinen ja taloudellinen pääoma kulkevat tietysti mukana.

⁶⁰ Bourdieu 1990/1992, 94–95.

⁶¹ Lizardo 2004, 378.

⁶² Wacquant, Loïc J.D.: ”Kohti sosiaalista prakseologiaa: Bourdieun sosiologian rakenne ja logiikka”. Teoksessa Bourdieu, Pierre; Sabour, M’hammed; Salo, Mikko A. & Wacquant, Loïc J.D: *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu University Press, Joensuu 1995, 38–39.

⁶³ Bourdieu 1990/1992, 53.

Habitus luo toimijalle suhteellisen pysyvän tavan olla ja toimia alati muuttuvassa maailmassa⁶⁴. Habitus määrittää toimijan paikan sosiaalisessa tilassa suhteessa muihin. Se kertoo toimijalle jo etukäteen (*objektiivinen intentio*) ja hänen sitä tiedostamatta, mihin kannattaa ryhtyä ja mihin ei (se on siis tässä mielessä ”strategiaa generoiva periaate”). Bourdieun mukaan mahdollisuudet näyttäytyvät tasa-arvoisina kaikille toimijoille ainoastaan kansantaruissa. Se, että mahdollisuudet näyttäytyvät erilaisina eri toimijoille, liittyy valtasuhteisiin. Bourdieun mukaan habitus hillitsee toimijoiden tavoitteita. Jotkin asiat näyttäytyvät mahdollisina (*meille*) ja toiset asiat puolestaan mahdottomina (*ei meille*).⁶⁵

Habitus voi muuttua uusien kokemusten myötä, eli toisin sanoen toimijalle voi muodostua uusia dispositioita. Koska mikään tilanne ei toistu täsmälleen samanlaisena, ei habituskaan tuota täsmälleen samanlaisia tulkintoja tai reaktioita niihin. Bourdieun mukaan aiemmilla kokemuksilla on kuitenkin siinä mielessä ”erityinen painoarvo”, että habitus ikään kuin suojelee itseään sitä kyseenalaistavalta uudelta tiedolta.⁶⁶ Bourdieu yrittää kai sanoa, että habitus on ikään kuin suodatin, joka tekee elämästä toimijalle mahdollisimman ennakoitavaa ja tasaista. Toimija tulkitsee aina uusia tilanteita habitukseen sisältyvien vanhojen dispositioiden suodattamana. Bourdieun mukaan on mahdollista, että habituksen ja kentän välille syntyy ristiriita, jota hän kuvaa *hystereesin* käsitteellä⁶⁷.

Luokkahabituksen käsitteellä Bourdieu kuvaa ihmisiä, jotka jakavat samankaltaisen habituksen. Bourdieun mukaan kukaan ihminen ei ole täysin samanlainen, mutta ihmisillä on kuitenkin samankaltaisia kokemuksia ja samanlainen tausta, eli heille syntyy samankaltaisia dispositioita.⁶⁸ Sosiaalisessa tilassa on siis ryhmiä, jotka voidaan tunnistaa toisistaan luokkahabituksen käsitteen avulla. Luokkahabitus ei kuitenkaan luo mitään itsestään tietoista ja pysyvää luokkaa yhteiskuntaan. Bourdieun mukaan toimijat ovat jatkuvasti liikkeessä sosiaalisessa tilassa ja habitusten väliset erot ovat aina suhteellisia. Habituksen ohella sosiaalisessa tilassa on kuitenkin melko pysyvät

---

⁶⁴ Mt., 56.

⁶⁵ Mt., 64–65.

⁶⁶ Mt., 60.

⁶⁷ Mt., 62.

⁶⁸ Mt., 59–60.

luokkahabitukset. Toimijat tunnistavat kaltaisensa sosiaalisessa tilassa ja ovat kanssakäymisessä mieluiten heidän kanssaan.⁶⁹ Voidaan sanoa, että toimijoille muodostuu varsin pysyvät identiteetit sosiaalisessa maailmassa, vaikka Bourdieu ei juuri identiteetistä itse puhu.

Habitusta on tavallaan mahdotonta ymmärtää ilman kentän käsitettä. Kuten Bourdieu edellä esitellyssä esipuheessaan toteaa, objektiivinen rakenne ilmenee sosiaalisilla kentillä ja sisäistetty rakenne ilmenee habituksessa. Bourdieu on nimenomaan kiinnostunut *suhteista*. On siis väärin sanoa – perinteistä yhteiskuntatieteellistä dikotomiaa noudattaen – että habitus on toimijalle kuuluva subjektiivinen ominaisuus ja että kenttä on sosiaalisen maailman rakenne.⁷⁰ Habitus ja kenttä ovat kaksi eri näkökulmaa sosiaaliseen todellisuuteen. Tämä on yksi esimerkki Bourdieun pyrkimyksestä hylätä perinteisen yhteiskuntatieteen dikotomiat.

Kenttä on sosiaalisen tilan alakategoria. Voidaan puhua esimerkiksi uskonnon, taiteen, tieteen ja politiikan kentistä. Jokaisella kentällä on omat sääntönsä, jotka näyttävät ulkopuolelta katsottuna täysin mielivaltaisilta ja sovituilta. Bourdieu kutsuu usein kenttää peliksi ja toimijoita pelaajiksi. Kentällä käytävä peli on kuin jalkapallo-ottelu: toiset yrittävät tehdä maalin ja toiset taas puolustavat maalia viimeiseen asti. Peli on kilpailu: siinä on häviäjiä ja voittajia. Pelaajilla on yhteensopimattomia tavoitteita. Kentän rajat määräytyvät sosiaalisesti. Kaikkien pelaajien, eli toimijoiden asemat ovat suhteellisia, sillä tilanteet kentällä muuttuvat jatkuvasti.⁷¹ Kenttää ei ole olemassa ilman toimijoita ja Loïc Wacquantin sanoin se on ”pelitila, joka on olemassa vain, mikäli pelaajat tulevat siihen, uskovat siihen ja aktiivisesti tavoittelevat sen tarjoamia palkintoja”⁷².

Bourdieu käyttää paljon urheilumetaforia kuvatessaan kenttää ja sen olemusta. Näin hän yrittää ilmeisesti tavoittaa juuri sosiaalisen kanssakäymisen ruumiillisen ja ei-intentionaalisen puolen. Bourdieu puhuu usein *pelisilmästä*:

---

⁶⁹ Mt., 60–61.

⁷⁰ Loïc Wacquant kirjoittaa: ”Sekä habitus että kenttä ovat näin ollen relationaalisia käsitteitä siinä lisämerkityksessä, että ne toimivat täysin vain suhteessa toisiinsa.” Wacquant 1995, 39.

⁷¹ Bourdieu 1990/1992, 141.

⁷² Mt.; Wacquant 1995, 39.

Pelisilmän omistaminen on pelin omaamista nahoissaan: se on pelin tulevaisuuden käytännöllistä hallintaa, pelin historian tajuamista. Siinä missä huono pelaaja liikkuu aina epätahdissa, aina liian aikaisin tai myöhään, hyvä pelaaja *ennakoi* ja liikkuu pelin edellä. Miten hän voi ohittaa pelin kulun? Siten, että hänellä on pelin suunta ruumiissaan, hän on sisäistänyt pelin: hän on pelin kanssa yhtä.⁷³

Bourdieu huomauttaa, että perinteisten pelien ”kenttien” (esimerkiksi vaikkapa jalkapallokentän tai tammipelin pelilaudan) umpimähkäinen ja keinotekoinen luonne on ilmeistä. Ne ovat sosiaalisia konstruktioita, joihin liittyy selkeät säännöt ja joilla pelaaminen on sekä tilassa että ajassa tarkasti rajattua. Niihin voikin tietoisesti liittyä ja niistä voi myös poistua. Liian innokkaalle pelaajalle voidaan muistuttaa, että kyse on vain pelistä. Sosiaalisen maailman kentät ovat kuitenkin toisenlaisia, koska ne ovat muodostuneet pitkän ja hitaan autonomisaatioprosessin myötä ja niihin ei liitytä tietoisella päätöksellä. Bourdieun mukaan kentille (tai ”peliin”) joko synnyttään tai liitytään hitaan initiaation myötä, jota hän vertaa mielenkiintoisesti ”toiseen syntymään”.⁷⁴

Toimijoilla on sosiaalisella kentällä erityinen *intressi*⁷⁵, joka saa toimijan tavoittelemaan kentällä arvostettuja asioita ja tarvittaessa taistelemaan niistä henkensäkin uhalla⁷⁶. Bourdieun mukaan on tärkeää, että ihmiset todella *uskovat*, että sosiaalisen kentän peliin kannattaa osallistua. Ei-tiedostetut dispositiot kertovat jälleen toimijalle, miten toimia kentällä. Jos toimija ”syntynyt” jollekin kentälle, hän voi välttyä ”kynisyydeltä”. Hän ei lainkaan kyseenalaista kentän (mielivaltaisia) lainalaisuuksia, vaan ennakoi siellä tapahtuvia muutoksia olemalla muita askeleen edellä. Hän on siis ”pelin kanssa yhtä”.⁷⁷

Bourdieuun mukaan intressin synnyttämä usko ei ole mielentila, vaan ruumiin tila: *doxa*. Doxa tarkoittaa habituksen ja kentän välitöntä sulautumista käytännön toiminnassa. Kenttä ei voi olla olemassa ilman *väärin tunnistamista* (engl. *misrecognition*), joka tarkoittaa sitä, että kentän sääntöjä pidetään objektiivisina tosiasioina. Juuri tästä syystä kentälle syntyneillä on etulyöntiasema. He erheellisesti samaistavat kentän logiikan yleisesti koko maailman logiikkaan.⁷⁸

---

⁷³ Bourdieu 1998, 136.

⁷⁴ Bourdieu 1990/1992, 67–68.

⁷⁵ Bourdieu käyttää intressin synonyymeina myös sanoja *libido* ja *illusio*. Bourdieu 1998, 131.

⁷⁶ Mt., 138.

⁷⁷ Mt., 136.

⁷⁸ Bourdieu 1990/1992, 68.

Bourdieu myöntää, että on mahdollista olla täysin kentän ulkopuolella ja siten huomata sen sääntöjen keinotekoisuus. Kuitenkin tämä on mahdollista vain sellaiselle toimijalle, joka on kentän ja siellä käytävien kamppailujen suhteen täysin välinpitämätön⁷⁹.

Toimijalla ei ole minkäänlaista intressiä kentän suhteen ja siksi hän ei voi vaikuttaa lainkaan kentän koostumukseen. Juuri intressi on tärkeässä roolissa jonkin kentän ja toimijan välissä:

Jokainen sosiaalinen kenttä, olipa se sitten tieteellinen, taiteellinen, byrokraattinen tai poliittinen, tapaa varmistaa *illuusioksi* kutsumani suhteen kenttään. Vaikka tulijat haluaisivatkin mullistaa kentän sisäiset voimasuhteet, he samalla tunnustavat sen panokset, eivätkä ole niille välinpitämättömiä. Joka haluaa tehdä kentällä vallankumouksen, hyväksyy sen keskeiset sanattomat vaatimukset, ja tietää, että kenttä on tärkeä ja että sillä käytävä peli on riittävän tärkeä vallankumoukseen pyrkimiseksi.⁸⁰

Mikä on kenttien välinen yhteys? Esimerkiksi taiteen kentällä taidemaun oikea-aikainen vaihtaminen (eli pelin kulun ennakoiminen) tuo siellä kulttuurista pääomaa, jolla ei kuitenkaan välttämättä tee suoraan mitään tieteen kentällä. Tieteen kentällä arvostusta ja kulttuurista pääomaa saa kenties artikkelin julkaisemisesta jossain arvostetussa tiedejulkaisussa. Kulttuurisen pääoman lisäksi on vielä olemassa sosiaalisen ja taloudellisen pääoman muodot. Bourdieun mukaan modernissa yhteiskunnassa on olemassa *vallan kenttä*⁸¹, joka määrittää eri kenttien välisten pääomien *vaihtokurssit*. Se on ”pelitila, jonka sisällä pääoman (eri lajien) haltijat taistelevat *nimenomaan* vallasta valtioon, eli valtiollisesta pääomasta, joka antaa valtaa eri pääomalajeihin ja (etenkin koululaitoksen kautta) niiden tuotantoon”. Bourdieun mukaan vallan kentällä on oma historiallinen kehityskulkunsa.⁸²

Vaikka Bourdieu pyrkii välttämään perinteisiä dikotomioita, käyttää hän käsitteitä *hallittu* ja *hallitsija* kuvaamaan yleisemmällä tasolla erilaisten habitusten välisiä valtasuhteita sosiaalisessa tilassa⁸³. Näillä käsitteillä hän kaikei pyrkii luomaan

---

⁷⁹ ”Välinpitämätön ’ei näe missä pelissä pelataan’, se on hänelle yhdentekevää. - - Välinpitämättömälle kaikki on samantekevää, koska häneltä puuttuvat *erojen tekemiseen* tarvittavat havaitsemis- ja jaotteluperiaatteet. Hän ei liiku eikä liikutu. - - Peliin osallistumattoman mielestä panokset ovat epäkiinnostavia ja ne jättävät hänet välinpitämättömiksi”. Bourdieu 1998, 132.

⁸⁰ Mt., 136.

⁸¹ Omien sanojensa mukaan Bourdieu otti vallan kentän käyttöön tehdäkseen ”selkoa rakenteellisista vaikutuksista, joita ei voinut muuten ymmärtää”. Mt., 45.

⁸² Mt., 46; 92.

⁸³ Bourdieu 1990/1992, 129.

universaalimpaa yhteiskuntateoriaa. Luokkahabituksen käsitteellä Bourdieu kuvaa jakoa hallittuihin ja hallitseviin ryhmiin modernin luokkayhteiskunnan kentillä. Bourdieun mukaan kaikkien yhteisöjen ryhmiä ei voi jakaa luokkahabituksen käsitteellä, mutta kaikissa yhteisöissä toimijat voidaan jakaa hallittuihin ja hallitseviin ryhmiin.

Hallitsevat ryhmät (tai luokat) hallitsevat hallittuja ennen kaikkea *symbolisen väkivallan* avulla. Symbolinen väkivalta voidaan kiteyttää siten, että hallitsevat ryhmät pyrkivät tekemään omien arvostus- ja havaintokategorioidensa (habitus) mukaisista mieltymyksistä tai taipumuksista yleisiä ja universaaleja ihanteita, joihin hallitut ryhmät joutuvat tai pakotetaan mukautumaan. Hallitsevien luokkien mieltymykset saattavat naamioitua heidän intressiensä⁸⁴ mukaisesti *pyyteettömäksi* esimerkiksi juuri taiteen tai tieteen kentillä⁸⁵. Bourdieun mukaan sosiaalisessa maailmassa vallitseva epätasa-arvo perustuu sekä symboliseen väkivaltaan että materiaalistien resurssien epätasaiseen jakaantumiseen. Kumpikaan niistä ei ole ensisijainen vaan hallitsevat ryhmät hyödyntävät niitä usein samanaikaisesti.⁸⁶ Materiaalisesta epätasa-arvosta voidaan tehdä luonnollinen tila symbolisesti esittämällä teoria talouden luonnollisesta tasapainotilasta. Hienostuneen taidemaun omaksuminen voi vaatia paneutumista eli toisin sanoen paljon aikaa ja rahaa.⁸⁷

Kieli on vain eräs symbolisen väkivallan muoto ja siten melkein täysin (habitukseseen kasaantuneen) kokemuksen määrittämä. Kaikki kielen avulla tehdyt performatiiviset teot toteutuvat toisaalta habituksen ja toisaalta kentän määräämissä rajoissa. Bourdieun mukaan hallitsevilla ja hallituilla ryhmillä tai luokilla on omat tunnistettavat kielensä. Hallitsevat voivat hetkellisesti omaksua hallittujen kielen ja ”kieltää valtasuhteen

---

⁸⁴ Tässä täytyy muistaa Bourdieun tapa ajatella intressiä ei-tiedostettuna.

⁸⁵ Usein pyyteettömyys käsitetään sellaisina tekoina, joissa ei pyritä saavuttamaan taloudellista hyötyä. Bourdieu hyväksyy tämän, mutta toteaa, että taiteen ja tieteen kentillä on tarjolla aivan toisenlaisia palkintoja, eli kulttuurista pääomaa. Taiteen ja tieteen kentillä ilmenevää pyyteettömyyttä ei voi siis redusoida talouden utilitaristiselle kielelle. Bourdieu 1998, 129–147.

⁸⁶ Bourdieu 1990/1992, 135–143.

⁸⁷ Taloustieteilijä todella *usko*, että hän tekee pyyteetöntä tiedettä, vaikka oikeasti hän teoriallaan vain legitimoit valitsevan epätasa-arvoisen tilanteen. Taiteenharrastaja luulee, että kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus omaksua hyvä taidemaku.

hetkeksi”⁸⁸, mutta yleisempi on tilanne, jossa hallitut ovat pakotettuja omaksumaan hallitsijoiden kielen⁸⁹.

Jos kognitiivinen kielitiede jätti kysymyksen kokemuksen ja kielen suhteesta avoimeksi, Bourdieun teoria on suhteellisen kokonaisvaltainen esitys siitä. Kieli on habituksen ja kentän kaksoisrakenteelle alisteinen. Kielen ilmaukset ovat habituksen ilmauksia, mutta habitusta tai ylipäänsä sosiaalisen maailman luonnetta ei voi täysin tavoittaa kielen avulla. Merkityksiä ei voi täysin tavoittaa kielen avulla, sillä ne ilmenevät ainoastaan sosiaalisen maailman suhteissa, joita nimitän tässä yhteydessä sosiaalisiksi käytänteiksi. Kaikki yritykset kuvata näitä suhteita kielen avulla jäävät vajaiksi, koska myös niihin vaikuttaa taustalla nämä sosiaalisen maailman suhteet eli kentän ja habituksen kaksoisrakenne.

3.2.3 Yhteenveto Bourdieun yhteiskuntateoriasta

Bourdieuun teoria on kokonaisvaltainen esitys sosiaalisen maailman luonteesta. Louis Pinton mukaan Bourdieu oli yhteiskuntateoriassaan kiinnostunut käytännöistä (engl. practice), eikä teorioista sinänsä⁹⁰. Edellä käsitellyssä esipuheessa Bourdieu suostuu vain pitkin hampain nimittämään käyttäytymistäipumukselliseen teoriaansa liittyviä periaatteita ”filosofiaksi”. Bourdieun peruskäsitteet ovat kielellinen yritys hahmottaa sosiaalisen maailman eri piirteitä, jotka kuitenkin lopulta *ilmenevät* vain toiminnassa ja toimijoiden välisen toiminnan *suhteissa*. Ajatuksella siitä, että sosiaalinen maailma ilmenee suhteissa, Bourdieu pyrki välttämään valinnan toimijan ja rakenteen välillä.

---

⁸⁸ Bourdieun mukaan tässä on kyse vain itsensä alentamisen strategiasta: ”Luopumalla hetkellisesti, mutta näyttävästi, hallitsevasta asemastaan ’astuakseen alas’ keskustelukumppaninsa tasolle hallitseva hyötyy asemastaan. Hän kieltää valtasuhteen hetkeksi, mutta se ei sillä lakkaa olemasta. Symbolinen kieltäminen, (denegaatio freudilaisen Verneigung- käsitteen merkityksessä) eli valtasuhteen näennäinen sivuuttaminen on häikäilemätön keino hankkia valtasuhteelle se tunnustus, jonka valtasuhteesta irtisanoutuminen herättää.” Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J.D.: ”Refleksiivisen sosiologian tarkoitus (Chicagon seminaari)”. Teoksessa Bourdieu, Pierre; Sabour, M’ammed; Salo, Mikko A. & Wacquant, Loïc J.D.: *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu University Press, Joensuu 1995, 179.

⁸⁹ ”Tällainen tilanne on tietysti paljon tavallisempi ja sitä sopii kuvaamaan normatiivinen valkoinen englantilainen tai musta amerikkalainen kansankieli. Tässä tapauksessa heikommassa asemassa oleva puhuu, kuten William Labov (1973) on osoittanut, vieraskorosteista kieltä ja hänen kielellinen pääomansa on aina enemmän tai vähemmän aliarvostettua koulussa, työpaikalla ja missä tahansa sosiaalisessa kanssakäymisessä hallitsevaan ryhmään kuuluvan kanssa.” Mt.

⁹⁰ Pinto 1999, 94–112.

Tässä mielessä toimi ja rakenne ovat vain kaksi eri näkökulmaa sosiaaliseen maailmaan, eikä niitä voi Bourdieun mukaan erottaa toisistaan.

Mikäli Bourdieu on oikeassa siinä, että toimijat eivät ole vain rakenteen seurannaisilmiötä, palautuu merkitykset lopulta toimijoihin.⁹¹ Tästä seuraa se, että mitä tahansa rakenteet ovatkaan, niin ne eivät tuota itsessään merkityksiä. Toimijat omaksuvat kyllä rakenteisiin liittyviä merkityksiä, mutta myös samanaikaisesti toiminnassaan tuottavat ja ylläpitävät niitä. Tässä yhteydessä en käy tarkemmin läpi Bourdieun objektivistisia teorioita kohtaan osoittamaa kritiikkiä. Otan Bourdieun niitä kohtaan esittämän kritiikin annettuna.

Tästä Bourdieun lähtökohdasta on mielestäni hedelmällistä tarkastella niitä historian tutkimuksia, joissa korostetaan rakenteellisia tekijöitä. Bourdieun teoria voisi antaa tukea sille, miten Haapalan mainitsevat piilevät rakenteet voisivat tuottaa työlle tietynlaisen merkityksen ja sille, miten teollinen yhteiskunta voisi tuottaa työntekijän ja työnantajan itsenäisinä ”työn välittäminä subjekteina”⁹². Bourdieun teoria voisi antaa tukea myös Sulkusen mallille kaksijakoisesta kansalaisuudesta ja siihen liittyvästä naisen identiteetistä perheenäitinä⁹³. Bourdieun termin voitaisiin ajatella, että Haapalan työläismiehellä ja Sulkusen naisella oli tietynlaiset habitukset, joiden suodattamina he olivat osaltaan sosiaalisen maailman rakenteiden tuottamia, mutta jotka toiminnassaan osallistuivat niiden tuottamiseen. Bourdieun teoria voisi antaa tukea sille, miksi näistä identiteettikategorioista syntyi niin pysyviä huolimatta sosiaalisen maailman jatkuvasta liikkeestä.

Bourdieuun ajatus siitä, että sosiaalisen maailman käytäntöjä ja niihin liittyviä merkityksiä ei voi kielen avulla tyhjentävästi kuvata, on sinänsä uskottava. Ongelma liittyy siihen, että miten niihin voi päästä käsiksi? Miten Bourdieu pystyi itse tutkimuksissaan ohittamaan väärin tunnistamisen?

Bourdieuun henkilöhistoria auttaa jossain määrin ymmärtämään, miten hän ”löysi” toiminnan ja käytännöt yhteiskuntateoriassaan. Bourdieu oli lähtöisin vaatimattomista

---

⁹¹ Bourdieu 1998, 8.

⁹² Haapala 1986, 200.

⁹³ Sulkunen 1987.

oloista, mutta nousi akateemisen maailman huipulle. Bourdieu yritti edellä käsitellyillä peruskäsitteillään hahmotella ulkopuolisuuden *tunnetta*, jonka hän *koki* toisaalta akateemisissa piireissä ja toisaalta vanhalla kotipaikkakunnallaan.⁹⁴ Bourdieun tutkimusintressiin vaikutti myös hänen uransa varhaiset etnografiset tutkimukset Algerian kabyyli-yhteisöstä. Nämä kokemukset vaikuttivat osaltaan siihen, että hän päätyi kritisoimaan sekä subjektivistisia että objektivistisia yhteiskuntateorioita. Kabyylit eivät asettuneet strukturalismin olettamiksi objekteiksi, vaan heidän toiminnassaan oli subjektiivinen ja strateginen puoli. Toisaalta oman ulkopuolisuuden kokemuksensa turvin Bourdieu huomasi akateemisessa maailmassa, että esimerkiksi strukturalistisia teorioita pyörittäneet tutkijat eivät olleet perinteisessä mielessä subjekteja. Heidän toimintaansa ja ajatteluunsa vaikutti tekijöitä, joista he olivat tietämättömiä. He olivat siis tässä mielessä objekteja itse.⁹⁵ Tätä subjektin ja objektin tietynlaista yhteensulautumista Bourdieu pyrkii juuri kuvaamaan habituksen ja kentän käsitteillään.

Bourdieuun mukaan sosiologian, joka ottaa käytännöt ja toimijat huomioon pitäisi siis lähteä siitä, että tutkija ymmärtää refleksiivisesti itsensä objektina. Toisaalta tutkimuksen pitäisi ehkä tavalla tai toisella olla luonteeltaan etnografista, jotta tutkimuskohteena olevien toimijoiden subjektiivinen ja toiminnallinen puoli tulisi ilmi. Nämä ovat melko kovia vaatimuksia yhteiskuntatieteelle ja erityisesti historian tutkimukselle. Ei-kielellisten, ruumiillisten ja toiminnallisten merkitysten tavoittaminen on siis haastavaa ainakin Bourdieun teorian avulla. Hänen teoriansa tarjoaa kuitenkin houkuttelevia välineitä niiden tavoittamiseksi ja voi olla että tietynlaisissa historian tutkimuksissakin niitä voisi hyödyntää.

Bourdieu pyrki yhteiskuntateoriallaan vastaamaan laajemmin kysymykseen *kulttuurisesta uusiutumisesta* (engl. *social reproduction*). Häntä kiinnosti, miksi sosiaaliluokat ovat niin pysyviä, ja miksi niihin liittyvät identiteetikategoriat ovat niin pysyviä. Bourdieu oli kiinnostunut kulttuurisesta uusiutumisesta kaikissa yhteisöissä ja yhteiskunnissa. Bourdieun oman näkemyksen mukaan hänen teoriansa soveltuu, niin

---

⁹⁴ Mt.; Friedman, Sam: "Habitus Clivé and the Emotional Imprint of Social Mobility". *The Sociological Review*, 64:1 2016, 129–147.

<https://doi.org/10.1111/1467-954X.12280> tarkistettu 25.4.2019.

⁹⁵ Pinto 1999.

”kansantieteen perinteisesti käsittelemiin kuin sosiologian tavallisesti tutkimiin yhteiskuntiin⁹⁶”. Hän vielä korostaa, että teoria habituksesta sopii erityisen hyvin ei-kehittyneisiin yhteiskuntiin⁹⁷.

Teoriasta, jonka piti tutkia käytäntöjä ja toimintaa tuleekin nyt yleinen teoria, jota voi soveltaa sellaisiin yhteisöihin tai yhteiskuntiin, joista ei ole kokemuspäistä tai etnografista tietoa. Esimerkiksi Michel de Certeau pitää Bourdieun varhaisia etnografisia tutkimuksia kabyyli-heimoista onnistuneina. De Certeau kritisoi Bourdieun ajatusta siitä, että hänen teoriansa olisi universaali ja sovellettavissa kaikkiin yhteiskuntiin ja hänen myöhempiä tutkimuksia niistä.⁹⁸ Bourdieu tulkitsee teoriansa viitekehyksessä esimerkiksi kysely- ja tilastoaineistoja ranskalaisesta yhteiskunnasta. Lisäksi hän tutki vallan ja taiteen kenttien historiallista muodostumista.⁹⁹ Vaikka Bourdieu kritisoi strukturalismia, on perusteltua väittää että hän itse sortui eräänlaiseen strukturalismiin näissä tutkimuksissaan. Hän tuli luoneeksi rakenteellisen selitysmallin, johon hänen oli sisällytettävä apriorisia oletuksia. Näitä voidaan pitää Siltalan mainitsemina tutkijan toisen tason käsitteinä. Tässä suhteessa hänen teoriallaan ja rakenteita korostavilla historiantutkimuksilla on yhteys. Käsittelen seuraavassa luvussa 3.3 Jacques Rancièren tästä näkökulmasta Bourdieuta kohtaan esittämää kritiikkiä.

3.3 Rancièren Bourdieu-kritiikki

Bourdieuun teorioista on keskusteltu paljon ja niitä on myös kritisoitu monesta eri näkökulmasta. Esimerkiksi Judith Butler ja James Bohman kritisoivat Bourdieun käsityksiä kielestä ja sen performatiivisuudesta¹⁰⁰. Kuitenkin kiinnostavinta ja kokonaisvaltaisinta kritiikkiä on esittänyt Jacques Rancière, joka kritisoi Bourdieun teorioita tavallaan sen performatiivisten seurausten kautta. Rancière liittyy Bourdieun

---

⁹⁶ Bourdieu 1998, 150.

⁹⁷ ”-teoria habituksesta sopii erityisen hyvin sellaisiin yhteiskuntiin, joissa käytäntöjen kodifikaatiotyö on vähemmän kehittyntä (kannattaa huomata, että Marx lähestyi habituksen käsitettä kirjoittamattoman lain yhteydessä). Mutta teoria soveltuu myös pitkälle eriytyneisiin yhteiskuntiin”. Mt., 150.

⁹⁸ Certeau, Michel de & Rendall, Steven: *Practice of Everyday Life*. University of California, Berkeley 1984.

⁹⁹ Mt.

¹⁰⁰ Butler, Judith: ”Performativity’s Social Magic”. Teoksessa *Bourdieu: A Critical Reader*. Toim. Shusterman, Richard. Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts 1999, 113–129; Bohman, James: ”Practical Reason and Cultural Constraint: Agency in Bourdieu’s Theory of Practice”. Teoksessa *Bourdieu: A Critical Reader*. Toim. Shusterman, Richard. Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts 1999, 129–153.

laajempaan platonilaisen filosofian ja yhteiskuntatieteen jatkumoon. Esittelen aluksi alaluvussa 3.3.1 yleisesti Rancièren teoriaa. Sen jälkeen esittelen Rancièren antiplatonilaista Bourdieu-kritiikkiä alaluvussa 3.3.2.

3.3.1 Rancièren teorian teoria

Esittelen tässä alaluvussa yleisesti Jacques Rancièren ajattelun lähtökohtia. Rancière kieltäytyy tekemästä teoriaa perinteisessä mielessä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että hänen kirjoituksensa sivuavat niin estetiikkaa, politiikan tutkimusta, filosofiaa, pedagogiikkaa kuin historiaakin. Ne eivät asetu minkään tieteenalan yksittäiseen lokeroon. Hän pyrkii välttämään filosofin, intellektuellin tai ylipäänsä minkäänlaisen asiantuntijan leiman. Juha Suoranta kirjoittaa, että Rancièren mukaan ”filosofin tehtävä ei ole antaa ääntä äänettömille, vaan lisätä oma ääni muiden äänten joukkoon, kuulla ja kuunnella ennemminkin kuin tulkita. Ja näin auttaa ääniä kaikumaan, lisätä äänettömien voimaa”¹⁰¹. Ari Hirvosen mukaan Rancière käy ”sissisotaa diskurssien rintamalinjojen kriittisissä väleissä”:

Hänen ajattelunsa rikkoo ne rajat, jotka määrittävät toimialueita ja kelpoisuuksia. Se tapahtuu välitiloissa historian ja filosofian, filosofian ja politiikan, deskription ja normatiivisuuden sekä dokumentin ja fiktion välillä. Jos diskurssit ovat sodassa keskenään, niin Rancière sanoo käyvänsä sissisotaa diskurssien rintamalinjojen kriittisissä väleissä, jossa muodostuvat ja tulee todistetuiksi käsitykset tasa-arvosta ja epätasa-arvosta.¹⁰²

Ranskaksi vuonna 1995 julkaistussa pääteoksessaan *Erimielisyys: politiikka ja filosofia* hän kuitenkin hahmottelee jonkinlaisen teoreettisen aihion politiikan filosofiastaan ja ylipäänsä ajattelustaan. Rancière tekee teoksessa hänen ajattelunsa kannalta tärkeän teoreettisen alkuolettamuksen: kaikki ihmiset ovat tasa-arvoisia. Tämä tarkoittaa Rancièren mukaan sitä, että kaikki ihmiset ovat yhtä älykkäitä ja kykeneviä poliittiseen toimintaan. Tasa-arvo on tavallaan tyhjä käsite, joka mahdollistaa politiikan, mutta jota

---

¹⁰¹ Suoranta, Juha: ”Rancière radikaalista tasa-arvosta ja kasvatuksesta”. Teoksessa *Viestinnän tutkimuksen päivät 2007 = Reader- and User-Oriented Communication: National Conference of Communication Studies 2007*. Toim. Isohella, Suvi, Katajamäki, Heli & Koskela, Merja. Vaasan yliopisto, Vaasa 2008, 117.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-233-5> tarkistettu 25.4.2019.

¹⁰² Hirvonen, Ari: ”Tasa-arvon demokratia – Jacques Rancière, erimielisyyden ajattelija”. Teoksessa *Yhteiskuntateorioiden oikeus*. Toim. Kotkas, Toomas & Lindroos-Hovinheimo, Susanna. Tutkijaliitto, Helsinki 2010, 329.

politiikka ei kuitenkaan suoraan voi soveltaa.¹⁰³ Tasa-arvo ei tietenkään toteudu yhteiskunnassa, jossa on hallitsijoita ja hallittavia, mutta tämä epätasa-arvoinen asetelma sisältää itsessään tasa-arvon mahdollisuuden:

Yhteiskunnassa on järjestys, koska yhdet määräävät ja toiset tottelevat. Käsken toteuttaminen edellyttää kuitenkin ainakin kahta asiaa. Se täytyy ymmärtää ja täytyy ymmärtää, että sitä pitää totella. Jotta tämä olisi mahdollista, täytyy olla jo tasa-arvoinen sen kanssa, joka määrää. Tämä tasa-arvo jättää kaikkea luonnollista järjestystä.¹⁰⁴

Rancièren poikkeava käsitys tasa-arvosta liittyy hänen radikaaliin käsitykseensä politiikasta ja ylipäänsä demokratiasta. Rancière tekee erottelun *politiikan* ja *poliisin* välillä. Poliisin käsitteellä hän kuvaa yhteiskunnan järjestystä, joka ei ole demokraattinen. Poliisin tai poliisihallinnan alle hän sisällyttää esimerkiksi edustuksellisen demokratian instituutiot, terveydenhuollon, kulttuurin ja sosiaaliturvan. Rancière on lainannut tämän poliisihallinnan laajan määritelmän Michel Foucault’lta. Poliisi ei ole normatiivinen vaan kuvaileva termi. Poliisihallinta toimii pitkälle laskemisen ja *aistisen jaon* logiikalla. Aistisen jako sisältää oletuksia yhteiskunnan koostumuksesta. Mitä eri ryhmiä yhteiskunnassa on ja mitä rooleja niille on annettu. Kenellä on (legitiimi) oikeus puhua ja kenellä ei.¹⁰⁵

Demokratia ei ole siis Rancièren mukaan minkään järjestelmän nimi vaan se on poliisijärjestyksen keskeyttävä poliittinen tapahtuma¹⁰⁶. Poliitiikka on toimintaa, joka kohdistuu poliisiin ja haastaa sen ylläpitämän aistisen jaon¹⁰⁷. Se on hetki, kun jokin ryhmä tekee näkyväksi oman ”osattoman osansa” ja vaatii tulla lasketuksi mukaan. Se on *erimielisyyden* esittämisen tai *dissensuksen* hetki. Poliitiikka tekee ”näkyväksi sen millä, ei ollut paikkaa tulla nähdyksi, ja ymmärrettäväksi puheeksi sen, mikä aiemmin kuultiin vain meluna”.¹⁰⁸ Kyse on poliittisesta *subjektivaatiosta*, jossa politiikan ja poliisin välinen ristiriita tulee ilmi. Kyse on siis siitä, että toimijoista tulee todellisia

---

¹⁰³ ”Tasa-arvo ei ole annettu, jota politiikka soveltaa. Se ei ole olemus, jonka laki ruumiillistaa, eikä tavoite, jonka politiikka aikoo saavuttaa. Se on ainoastaan olettaamus, joka pitää erottaa niistä käytännöistä, jotka ottavat sen käyttöön.” Rancière, Jacques & Kujansivu, Heikki: *Erimielisyys: politiikka ja filosofia*. Tutkijaliitto, Helsinki 2009b, 62.

¹⁰⁴ Rancière 2009b; Lainattu Suoranta, Juha: ”Osattomien politiikka”. *Niin & Näin*, 18:1 2011, 145.

¹⁰⁵ Rancière 2009b, 56–57.

¹⁰⁶ Mt., 114.

¹⁰⁷ Mt., 62.

¹⁰⁸ Mt., 57–58.

poliittisia subjekteja. Rancièren mukaan ranskalainen feministi ja poliitikko Jeanne Deroin toi aikoinaan tämän ilmi esimerkillisellä tavalla,

kun hän vuonna 1849 asettui ehdokkaaksi parlamenttivaaleissa, joissa hän ei voinut asettua ehdolle. Hän toisin sanoen todisti sellaisen yleisen äänioikeuden ristiriitaisuuden, joka sulki hänen sukupuolensa tämän yleisyyden ulkopuolelle. Hän toi itsensä esiin ja esitti subjektin 'naiset' jonain, joka väistämättä kuuluu yleisestä äänioikeudesta ja kaikkien yhdenvertaisuudesta lain edessä nauttimaan Ranskan suvereeniin kansaan, mutta joka samalla on perustavalla tavalla suljettu sen ulkopuolelle.¹⁰⁹

Politiikka ilmenee Deroinin teossa, mutta ei enää siinä, kun poliisihallinta lopulta kirjaa naisten äänioikeuden lakiin. Syntyy uusi aistisen jako, joka on edellistä oikeudenmukaisempi. Rancièrè korostaa, että poliisi voi olla hyvä tai huono. Parempi poliisijärjestys on sellainen, johon tasa-arvon logiikka, eli politiikka on aiheuttanut enemmän ”murtumia”.¹¹⁰

Rancièren mukaan ei ole niin että kaikki on itsessään jo valmiiksi poliittista, vaan on pikemminkin niin, että mistä tahansa voi ”tulla poliittista, mikäli siinä tapahtuu kahden logiikan kohtaaminen”. Esimerkiksi lakko voi olla poliittinen tapahtuma tai olla olematta:

Lakko ei ole poliittinen silloin, kun siinä vaaditaan uudistuksia pikemminkin kuin lisäetuja tai kun se koskee valtasuhteita pikemminkin kuin palkkojen riittämättömyyttä. Se on poliittinen hahmottaessaan uudelleen ne suhteet, jotka määrittävät työn asemaa suhteessa yhteisöön.¹¹¹

Historiantutkimuksen kannalta kiinnostava on hänen sosiaalishistoriallinen teoksensa *The Nights of Labor: The Workers' Dream in Nineteenth-Century France*. Siinä Rancièrè käy läpi ranskalaisten käsityöläisten vuosina 1830–1840 kirjoittamia tekstejä, eli aikana ennen varsinaista järjestäytynyttä työväenliikettä Ranskassa. Teos perustuu vuosien arkistotyöhön, mutta sitä ei ehkä kannata pitää perinteisessä mielessä historiantutkimuksena vaan se on Rancièrelle tyypilliseen tapaan eklektinen kokonaisuus.¹¹²

---

¹⁰⁹ Mt., 65–73.

¹¹⁰ Mt., 58–59.

¹¹¹ Mt., 61.

¹¹² Hirvonen 2010, 335.

Teoksessa Rancière kirjoittaa esimerkiksi, että väite ammattiylpeistä käsityöläisistä on myytti. Myytin mukaan *ammattitaito* yhdistyy *militanttiin tietoisuuteen*. Kuitenkin Rancièren mukaan vähiten ammattitaitoa vaativissa ja myös halveksituimmissa suutarin ja räätälin ammateissa oli eniten poliittisesti aktiivisia toimijoita. Rancièren mukaan heidän poliittinen aktiivisuutensa ei kummunnut välttämättä *työväen kulttuurista* tai *rakkaudesta työhön*. Monet poliittisesti aktiiviset toimijat hakeutuivat juuri suutarin, räätälin tai typografin ammattiin, koska niissä vaadittiin nimenomaan vain vähän taitoa tai tiedollista kapasiteettia. Työllä oli heille vain välineellistä arvoa ja vapaa-ajallaan he saattoivat esimerkiksi kirjoittaa runoja ja poliittisia pamfletteja.¹¹³

Rancière ei kiistä, etteikö ammattiylpeyttä tai rakkautta työtä kohtaan olisi koettu käsityöläisten keskuudessa. Hän haluaa vain muistuttaa, että kuva yhtenäisestä työväenluokkaisesta identiteetistä tai kulttuurista oli osin keinotekoisesti luotu ideologinen hanke. Tämä kuva siirtyi Rancièren mukaan erityisesti sosiologien toimesta sellaisenaan Ranskan työväenhistorian tutkimukseen. Rancière siteeraa Marcel Maussia, jonka mukaan sosiologin ja poliitikon on varottava ”intellektuaalisia yksinkertaistuksia” ja lisää että sama koskee historioitsijaa:

“It is necessary”, wrote Marcel Mauss, “that the sociologist (and the politician) not remain on a level of intellectual simplism, but that he truly, like the psychologist and the doctor, come to realize that men can desire, think and feel contradictory things, be they at the same time or in successive moments.” The same goes for the historian.¹¹⁴

Tässä ei nyt tarvitse mennä tarkemmin Rancièren argumentin pätevyyteen historian tutkimuksen kannalta. Hänelle suutareiden ja räätäleiden runot, unelmat ja kirjoitukset ovat sellaisenaan ja yksittäisinäkin tärkeitä. Rancière löytää niistä emansipaation mahdollisuuden. Tietynlaisessa yleisyyteen pyrkivässä tutkimuksessa – esimerkiksi Bourdieun yhteiskuntateoriassa – ne ehkä sivuutettaisiin vain poikkeuksina.

Rancière on kirjoittanut paljon myös estetiikasta ja hänen ajattelussaan Kantin estetiikka on erityisesti tärkeässä roolissa. On hyvä tietää, että Rancière pyrkii ylittämään

---

¹¹³ Artikkelissaan ”The Myth of the Artisan: Critical Reflections on a Category of Social History”, johon tässä viitataan, esittää käsittääkseni teoksen päähuomiot tiivistetyssä muodossa. Rancière, Jacques: ”The Myth of the Artisan: Critical Reflections on a Category of Social History”. *International Working-Class History*, 24:2 1983, 1–16.

<https://www.jstor.org/stable/27671468> tarkistettu 4.2.2018.

¹¹⁴ Mt., 14.

tietoisesti eri tieteenalojen väliset raja-aidat ja hän käsittelee politiikkaa, historiaa, estetiikkaa ja muuta filosofiaa usein yhdessä. Rancièrelle esteettinen kokemus on eräs esimerkki politiikan ja subjektivikaation mahdollisuudesta. Rancièrella on täysin päinvastainen näkemys Kantin estetiikasta kuin Bourdieulla. Tästäkin syystä Rancièren näkemyksiin estetiikasta on syytä perehtyä lyhyesti. Palaan Rancièren ja Bourdieun väliseen kiistaan seuraavassa alaluvussa.

Rancièren mukaan Kant esittää *Arvostelukyvyn kritiikissä* kolme tapaa tarkastella esimerkiksi palatsia. Ensinnäkin palatsia voidaan tarkastella objektiivisesti tiedon kohteena: miten se on teknisesti rakennettu tai mitä materiaaleja siihen on käytetty. Toisaalta palatsia voidaan tarkastella subjektiivisesti mielihyvän kohteena: tuottaako se mielihyvää (esimerkiksi ylpeyttä) vai mielihapaa (esimerkiksi kateutta). Kantin mukaan ensimmäisessä tavassa tietämiseen liittyvät kognitiiviset kyvyt hallitsevat aistimellisia, kun taas toisessa tavassa on päinvastoin. Kolmannessa tavassa palatsia ei tarkastella tiedon, eikä halun, vaan kauneuden kohteena. Tiedollisten ja aistimellisten kykyjen välille syntyy tasapaino, eikä kumpikaan hallitse toista. Jos palatsia tarkastellaan kauneuden kohteena eli esteettisesti, syntyy siitä Kantin mukaan pyyteetön makuarvostelma.¹¹⁵

Miksi pyyteetön makuarvostelma on Rancièren ajattelussa niin tärkeä? Rancière ammentaa Schillerin poliittisesta tulkinnasta Kantin estetiikasta. Schillerin mukaan esteettinen kokemus neutralisoi *muotovietin* ja *aistivietin* välisen vastakkaisuuden. Muotovietti hallitsee sielun rationaalista osaa ja aistivietti puolestaan hallitsee sielun tunteisiin ja haluihin liittyvää osaa. Aistivietti on muotovietille alisteinen. Rancièren mukaan myös Platon jakaa sielun tiedolliseen ja aistimilliseen osaan. Valtiossa¹¹⁶ hallitsijoiden pitäisi Platonin mukaan olla niiden, joiden tiedolliset kyvyt hallitsevat aistimellisia. Hallitut puolestaan ovat niitä, joiden aistimelliset kyvyt hallitsevat tiedollisia. Platon siirtää ihmissielun jaon kollektiiviselle tasolle.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Rancière, Jacques: "The Aesthetic Dimension: Aesthetics, Politics, Knowledge". *Critical Inquiry*, 36:1 2009a, 1–2.

<https://www.jstor.org/stable/10.1086/606120> tarkistettu 25.4.2019.

¹¹⁶ Platonin valtiossa on kolme luokkaa: filosofikuninkaat, vartijat ja käsityöläiset (ja muut työtä tekevät luokat). Rancière keskittyy lähinnä filosofikuninkaisiin ja käsityöläisiin.

¹¹⁷ Rancière 2009a, 2–3.

Politiikan ja demokratian mahdollisuus ilmenee Rancièren mukaan juuri estetiikan alueella, koska se tasapainottaa – tai Schillerin termein neutralisoi – nämä kyvyt. Se järjestää siis kykyjen suhteen uudella tavalla. Kantin filosofiassa esteettisen makuarvostelman voi tehdä kuka tahansa. Platonin valtiossa tällaista mahdollisuutta ei ole tai sitä ei sallita. Rancièren mukaan pyyteetön esteettinen makuarvostelma voi irrottaa esimerkiksi työläisen ”katseen” hänen ”käsien aktiviteeteista”, eli uskomuksen hänen eetoksestaan. Bourdieun termein: se rikkoo toimijan uskomuksen ja hänen habituksensa välisen vastaavuuden.¹¹⁸

Rancièren esimerkki tästä on ranskalaisessa työväestön lehdessä vuoden 1848 Ranskan vallankumouksen aikaan julkaistu kirjoitus. Lehdessä julkaistiin erään puusepän kirjoittama päiväkirjamainen artikkelisarja, jossa kuvataan puusepän työpäivää. Rancièren siteeraamassa kuvauksessa puuseppä on töissä, mutta silti hän ihastelee pyyteettömästi rakentamansa talon interiööriä ja talon ikkunasta avautuvaa upeaa näkymää. Rancièren tulkinnan mukaan puuseppä tekee pyyteettömän esteettisen makuarvostelman talosta ja sen ympäristöstä. Rancièren mukaan ei ole sattumaa, että artikkeli on julkaistu vallankumouksellisten työläisten lehdessä. Se, että puuseppä voi irrottaa edes hetkellisesti ”katseensa käsiensä aktiviteetista”, liittyy Rancièren mukaan utopistiseen unelmaan tasa-arvoisesta yhteiskunnasta. Pyyteetön makuarvostelma osoittaa, että hän pystyy ajattelemaan välittömän elämänpiirinsä ulkopuolisia asioita. Hän ja hänen kollegansa ovat siis kykeneväisiä myös poliittiseen toimintaan. Palaan tähän väitteeseen seuraavassa Rancièren Bourdieu-kritiikkiä käsittelevässä luvussa.¹¹⁹

Tästä suppeasta Rancièren ajattelun esittelystä käynee ilmi, miksi Rancière kritisoi Bourdieuta. Rancière ja Bourdieu tarkastelevat sosiaalista maailmaa täysin eri näkökulmista. Esittelen seuraavassa alaluvussa 3.3.2 tarkemmin Rancièren antiplatonilaista Bourdieu-kritiikkiä.

3.3.2 Rancièren antiplatonilainen Bourdieu-kritiikki

---

¹¹⁸ Mt., 3.

¹¹⁹ Mt., 7.

Rancière on kritisoinut Pierre Bourdieuta monessa tekstissään, mutta kritiikki on ollut yksipuolista. Bourdieu ei vastannut missään kirjoituksessaan tähän kritiikkiin.¹²⁰ Useat tutkijat ovat kuitenkin kommentoineet Bourdieun ja Rancièren välistä ”kiistaa”. Jeremy F. Lanen mukaan Bourdieu-kritiikki on osa Rancièren koko yhteiskuntatieteitä ja esimerkiksi annalistista historiatiedettä kohtaan esittämää kritiikkiä¹²¹. Mielestäni tämä on hyvä ja hedelmällinen tapa suhtautua Rancièren Bourdieu-kritiikkiin. Caroline Pelletier ja Juha Suoranta pohtivat pedagogiikan uudistamista Rancièren Bourdieu-kritiikin avulla¹²². Ari Hirvonen sivuaa Rancièren Bourdieu-kritiikkiä Rancièren ajattelua esittelevässä artikkelissaan¹²³. Ruth Sonderegger yrittää löytää yhtäläisyyksiä Bourdieun ja Rancièren välillä ja toteaa, ettei kumpikaan käsittele ”kollektiivisen kritiikin” mahdollisuutta tarpeeksi¹²⁴. Derek Robbins väittää, että Rancière tulkitsee Bourdieuta osin väärin. Hänen mukaansa Rancière ei ymmärrä, että Bourdieu sallii toimijoille jonkin verran refleksiivisyyttä.¹²⁵

Lanen mukaan Rancièren Bourdieuta kohtaan esittämä kritiikki liittyy laajemmin hänen filosofiseen ajatteluunsa. Rancière käy tuotannossaan läpi länsimaista filosofista ja yhteiskuntatieteellistä kaanonia ja pyrkii osoittamaan, että monen ajattelijan teksteissä näkyy tietyt Platonilta peräisin olevat oletukset. Lanen mukaan tämä kritiikki on niin monipuolista, että siitä voisi tehdä kirjan mittaisen tutkimuksen.¹²⁶ Esittelen seuraavassa vain joitain keskeisiä piirteitä tästä kritiikistä, ja kuten Lanekin, keskityn enimmäkseen Rancièren Bourdieu-kritiikkiin.

---

¹²⁰ Sonderegger, Ruth: ”Negative versus Affirmative Critique: On Pierre Bourdieu and Jacques Rancière”. Teoksessa *Conceptions of Critique in Modern and Contemporary Philosophy*. Toim. Boer, Karin de & Sonderegger, Ruth. Palgrave Mcmillan, Lontoo 2011, 248–264.

https://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230357006_15.pdf tarkistettu 25.4.2019.

¹²¹ Lane, Jeremy F.: ”Rancière's Anti-Platonism: Equality, the ‘Orphan Letter’ and the Problematic of the Social Sciences”. Teoksessa *Rancière Now: Current Perspectives on Jacques Rancière*. Toim. Davis, Oliver. Polity Press, Cambridge 2013, 28–47.

¹²² Suoranta 2007; Pelletier, Caroline: ”Emancipation, Equality and Education: Rancière’s Critique of Bourdieu and the Question of Performativity”. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 30:2 2009, 137–150.

<https://doi.org/10.1080/01596300902809054> tarkistettu 25.4.2019.

¹²³ Hirvonen 2010.

¹²⁴ Sonderegger 2011.

¹²⁵ Robbins, Derek: ”Pierre Bourdieu and Jacques Rancière on Art/Aesthetics and Politics: The Origins of Disagreement, 1963–1985”. *The British Journal of Sociology*, 66:4 2015, 738–758.

<https://doi.org/10.1111/1468-4446.12148> tarkistettu 25.4.2019.

¹²⁶ Lane 2013, 30; kts. myös Hirvonen 2010.

Lanen mukaan ero Bourdieun ja Rancièren ajattelun välillä johtuu ennen kaikkea heidän täysin vastakkaisesta suhtautumisestaan Kantin estetiikkaan. Kuten edellisestä alaluvusta käy ilmi, Rancièrelle Kantin pyyteetön esteettinen makuarvostelma sisältää demokratian ja tasa-arvon mahdollisuuden. Bourdieulle pyyteettömyys on vain esteettinen illuusio, jolla on omat sosiaaliset ja taloudelliset ehtonsa.¹²⁷ Bourdieun mukaan Kantin estetiikka voi olla totta, mutta se on sitä vain porvarillisille luokille:

Olen valmis myöntämään, että Kantin estetiikka on totta. Mutta se on totta vain kaikkien *skholen* tuotetta olevien miesten ja naisten esteettisen kokemuksen fenomenologiana. Tämä tarkoittaa sitä, että Kantin ankarasti kuvaaman kauneuden kokemuksen mahdollisuudella on taloudelliset ja sosiaaliset ehtonsa, joista Kant oli tietämätön.¹²⁸

Hän haluaa ”upottaa naulaa” vielä ”syvemmälle”:

Sanoisin, että universaali kyky ymmärtää kauneutta ei ole se *datum*, josta sosiologinen pohdinta lähtee liikkeelle. Sosiologia lähtee siitä käsittämättömyyden ja välinpitämättömyyden tunteesta, jota kokevat kauniiksi pyhitettyjen esineiden edessä, ne joilta esteettinen taipumus ja asiantuntemus puuttuu.¹²⁹

Kertauksena alaluvussa 3.2 esitetystä Bourdieun yhteiskuntateoriasta: todellista pyyteettömyyttä ei voi esiintyä millään kentällä. Lanen mukaan Bourdieu laajentaakin pyyteetöntä esteettistä makuarvostelmaa koskevan kritiikin myös filosofian, koulutuksen ja politiikan kentille¹³⁰.

Nähdäkseni Bourdieun yhteiskuntateorian on pystyttävä vastaamaan kahteen kysymykseen: 1. Miten bourdieulainen sosiologia voi ylittää itse väärin tunnistamisen? ja 2. Mistä ja miten tietoa sosiaalisesta maailmasta voi saada? Käsittelin tätä Bourdieun teoriaan liittyvää ongelmaa alaluvussa 3.2.2. Kertauksena alaluvusta: sosiologia voi saada kentistä ja habituksista tarkastelemalla refleksiivisesti toiminnassa ilmenevien suhteiden verkostoa.

Koska Bourdieun mukaan hänen teoriansa on sovellettavissa, mihin tahansa yhteiskuntaan, voi Rancière tarttua kritiikissään Bourdieun tilastoihin ja kyselyihin perustuviin tutkimuksiin ranskalaisesta yhteiskunnasta. Rancièren mukaan

---

¹²⁷ Lane 2013, 30.

¹²⁸ Bourdieu 1998, 202–203.

¹²⁹ Mt., 203.

¹³⁰ Lane 2013, 33.

tunnistaakseen tai tuodakseen ilmi väärin tunnistamisen Bourdieun on apriorisesti määriteltävä ne kriteerit, joilla sosiaalisen maailman epätasa-arvoisuutta ja sen luokkien välisiä suhteita arvioidaan. Jostain syystä Bourdieu ajattelee, että hänellä itsellään on pääsy kenttien ulkopuolelle¹³¹. Rancièren mukaan Bourdieun teoriasta seuraa, että ainoastaan sosiologialla ja sosiologilla voi olla tietoa sosiaalisen maailman koostumuksesta¹³². Kiistäessään objektivistisen filosofian mahdollisuuden, tulee hän siirtäneeksi sosiologian sen paikalle objektiivisen tiedon ainoaksi lähteeksi¹³³. Vastaus ensimmäiseen kysymykseen Rancièren mukaan on siis: Bourdieu apriorisesti olettaa, että sosiologia voi tutkia sosiaalista maailmaa sen ulkopuolelta.

Kun tämä apriorinen siirto kentän ulkopuolelle on tehty, voi Bourdieu tarkastella sieltä käsin tilasto- ja kyselytutkimuksien tuloksia ja tunnistaa niistä sosiaalisen maailman rakenteen. Caroline Pelletierin mukaan Rancière väittää, että Bourdieun yhteiskuntateorialla on performatiivisia vaikutuksia. Pyrkiessään tunnistamaan epätasa-arvoisen järjestyksen habituksen ja kentän käsitteillään Bourdieu tulee itseasiassa vahvistaneeksi kuvaamaansa järjestystä.¹³⁴ Bourdieun teoria vahvistaa olemassa olevia luokkaidentiteettejä. Vastaus toiseen kysymykseen on siis: määrittelemällä sosiaalinen maailma sellaiseksi, että toimijoilla on suhteellisen pysyvät identiteetit, ja niin että ero erilaisten toimijoiden välillä on laskettavissa oleva asia.

Kulttuurinen pääoma on Rancièren mukaan Bourdieun teoriassa laskennallinen ja kasautuva *utiliteetti*. Miten kulttuurinen pääoma voi kasaantua? Rancièren mukaan se on Bourdieun teoriassa ennen kaikkea *tietoa*. Se on sellaista tietoa – esimerkiksi taidehistorian tuntemista – jota voi kartuttaa ja jota voidaan myös testata kokeella. Tieto kasautuu niille toimijoille, joilla on vapaa-aikaa työstä ja välittömien tarpeiden tyydyttämisestä.¹³⁵ Heillä on vapaa-ajan suomat mahdollisuudet kartuttaa tietoa taidehistoriasta. Heillä on aikaa opetella, mitä taiteesta pitää osata sanoa sosiaalisissa tilanteissa ja esimerkiksi kyselytutkimuksissa.

---

¹³¹ Tämä on Bourdieun teoriassa

¹³² Lane 2013.

¹³³ Rancière kirjoittaa, että Platonin *filosofikuninkaan* syrjäyttää Bourdieun *sosiologikuningas*. Rancière, Jacques & Parker, Andrew: *The Philosopher and His Poor*. Duke University Press, Durham 2004.

¹³⁴ Pelletier 2009.

¹³⁵ Rancière 2004, 182–184.

Bourdieu lainaa Platonilta *skholen* käsitteen, joka tarkoittaa juuri vapaa-aikaa. Miten pyyteettömiä makuarvostelmia tekevät naiset ja miehet voivat olla Bourdieun mukaan ”skholen tuotetta”? Modernissa yhteiskunnassa he ovat sitä ennen kaikkea koulun kautta¹³⁶. Platon ajattelussa skhole on filosofian edellytys. Rancièren mukaan Platonin valtiossa räätälit ja suutarit eivät voi olla filosofeja, koska heillä ei ole vapaa-aikaa. Heidän on keskityttävä vain ja ainoastaan työhönsä ja tarpeidensa tyydyttämiseen.¹³⁷

Bourdieuun käsitys kulttuurisesta pääomasta toimii vastaavalla tavalla kuin Platonin skhole. Rancière väittää, että Bourdieun teoriassa on kaksi taloutta: ensimmäisessä käydään symbolisia kamppailuja eri kentillä ja toisessa vain selviydytään ja lisäännyttään. Rancière huomauttaa, että kentillä käytäviin peleihin voivat osallistua vain he, joilla on jonkinlaista pääomaa. He, joilla ei ole minkäänlaisia pääomia, voivat keskittyä ainoastaan välittömien tarpeidensa tyydyttämiseen ja lisääntymiseen. Heillä ei ole riittävästi vapaa-aikaa, jotta he voisivat ottaa tarvittavan etäisyyden välittömien tarpeiden tyydyttämisestä. Nämä kaksi taloutta eivät siten koskaan kohtaa.¹³⁸

Rancièren mukaan Bourdieu vihjaa siihen suuntaan, että sosiaalisilla kentillä käytävät kamppailut ovat ennen kaikkea sukupolvien välisiä¹³⁹. Tämä tulkinta on mielestäni johdettavissa Bourdieun teoriasta, sillä hänen mukaansa kentillä voi tapahtua vain osittaisia vallankumouksia, joissa usein vaaditaan paluuta alkulähteille. Jonkin vaatimuksen esittäminen tai vallankumouksen julistaminen edellyttää kentän logiikan tuntemusta, eli toisin sanoen kulttuurista pääomaa. Tästä seuraa, että kentän ”kerettiläiset” tulokkaat ovat Bourdieun kirjoituksissa usein perijöitä, jotka ovat saaneet porvarillisen kasvatuksen.¹⁴⁰

---

¹³⁶ Rancièren ja Bourdieun käsitykset pedagogiikasta ovat myös hyvin erilaisia, mutta en käsittele pedagogiikkaa tässä tarkemmin. Kts. esim. Pelletier 2009.

¹³⁷ Hirvonen 2010, 333.

¹³⁸ Rancière 2004, 183–185; Pelletier 2009, 142.

¹³⁹ Rancière 2004, 193.

¹⁴⁰ Bourdieun mukaan he, joilla on kentällä paljon pääomaa suosivat säilyttäviä strategioita, kun taas he, joilla on vähemmän pääomaa turvautuvat ”kerettiläisiin” eli vallankumouksellisiin strategioihin. Usein tulokkaat onnistuvatkin horjuttamaan kentän voimasuhteita ja pääsemään parempaan asemaan, mutta heidän aiheuttamansa vallankumoukset ovat vain ”osittaisia”: ”Kentillä jatkuvasti tapahtuvat osittaiset vallankumoukset eivät aseta kyseenalaisiksi pelin perusteita, niiden fundamentaalista aksiomatiikkaa, lopullisten uskomusten peruskiveä, jolla koko peli lepää.” Kentän voimasuhteiden horjuttamiseen tarvitaan siis jonkinlaista alkupääomaa. Bourdieu, Pierre: *Sosiologian kysymyksiä*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1985, 106–107.

Rancièren mukaan Bourdieun tutkimuksessa *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* kaikki tilastoista ja kyselytutkimuksissa ilmenevät makumieltymykset ovat oikeastaan vain tiedon kohteita. Taidetta, viiniä tai pöytätapoja arvioidaan teoksessa kaikkia tiedon kriteerillä. Ero Kantin estetiikkaan on selvä: Kantin mukaan viiniä ja taidetta arvioidaan eri kriteereillä.¹⁴¹ Esittelen seuraavassa muutamia huomioita, joita Rancièrè nostaa teoksesta *Distinction* esiin.

Rancièrè väittää, että teoksessa *Distinction* Bourdieu ei tutki ihmisten musiikkimakua, vaan heidän tietämystään musiikista. Rancièrè huomauttaa, että musiikki on taidemuotona *mykkä*, sillä se on olemassa ilman selityksiä ja sitä on itseasiassa vaikea selittää. Bourdieu päätyykin Rancièren mukaan tutkimaan musiikkimakua ilman, että kenenkään tarvitsee varsinaisesti kuulla tai kuunnella sitä: ”He will judge music tastes *without having anyone hear music*.” Rancièren mukaan ei ole ihme, että työläiset valitsevat kyselylomakkeesta vaihtoehdon ”klassinen musiikki ei ole meidän kaltaisiamme ihmisiä varten”, kun puolestaan yläluokkaiset henkilöt valitsevat vaihtoehdon ”kaikki laadukas musiikki kiinnostaa”. Rancièren mukaan näihin vaihtoehtoihin on jo ennalta sisällytetty oletus siitä, miten eri sosiaaliluokat valitsevat.¹⁴²

Rancièren mukaan Bourdieu tiedostaa, että porvariston edustaja pystyvät kontrolloimaan kyselytilannetta. Toisin kuin Bourdieu väittää, Rancièren mukaan he eivät kontrolloi tilannetta esimerkiksi hämäämällä tai muilla ruumiin eleillä. Rancièrè huomauttaa, että esimerkiksi yliopisto-opiskelijat kontrolloivat tilannetta siten, että he tietävät miten ylipäänsä kyselyihin on vastattava. Opiskelijoille kyselylomakkeet ovat tulleet tutuksi pitkällä koulupolulla ja he osaavat tulkita, mitä mahdollisia konnotaatioita eri vastausvaihtoehtoihin liittyy. Kysymyksenasettelu jakaa ihmiset niihin, jotka eivät tiedä miten peliä pelataan ja niihin, jotka voivat vapaasti valita roolin pelissä. Rancièren mukaan he, jotka tietävät miten peliä pelataan, voivat halutessaan valita esimerkiksi filosofin tai tarjoilijan roolin.¹⁴³ Bourdieu olettaa, että vastaajat valitsevat vilpittömästi heidän habitustaan vastaavan vaihtoehdon. Rancièrè suhtautuu tähän oletukseen epäillen.

---

¹⁴¹ Rancièrè 2004, 185.

¹⁴² Mt., 186–187.

¹⁴³ Mt., 187–188.

Rancière ei kritisoi *Distinctionissa* käytettyjä menetelmiä tai tutkimuksen tieteellistä pätevyyttä sinänsä, vaan hän kyseenalaistaa koko tutkimusasetelman mielekkyyden. Pelletierin mukaan Rancière esittää tarkoituksella *Distinctionista* karikatyyrimäisen kuvan. Pelletier kirjoittaa, että Rancière on kiinnostunut juurikin Bourdieun tulkinnan performatiivisesta vaikutuksesta.¹⁴⁴ Rancièren tylyn väitteen mukaan tutkimus paljastikin vain ”sen, minkä sosiologi tiesi jo etukäteen”¹⁴⁵. Tutkimusasetelma perustuu oletukselle, että käsitys taiteesta tai taidemaku on utiliteetti eli mitattavissa ja havainnoitavissa oleva seikka. Rancièren mukaan tiedon asettaminen maun kriteeriksi määrittää kuitenkin jo apriorisesti sen, että porvaristo ” pärjää ” kyselytutkimuksissa taidemausta paremmin kuin työläiset.

Lanen mukaan Bourdieu on yhtä mieltä Platonin kanssa siitä, että jo määritelmällisesti työläiset eivät ole kykeneviä filosofiseen pohdiskeluun, esteettiseen kontemplaatioon tai edes rationaaliseen poliittiseen harkintaan. Heillä ei ole skholea eli tarvittavaa vapaa-ajan tuomaa etäisyyttä välttämättömien tarpeiden tyydyttämisestä. Rancièren mukaan Bourdieu tekee saman virheen kuin Platon, eli luisuu empiirisestä materiaalisen epätasa-arvon havainnosta oletukseen, että se on osoitus myös luontaisesti alhaisemmasta älyllisestä kapasiteetista.¹⁴⁶

Rancièren mukaan Platonin ”myytti metalleista”¹⁴⁷, jota käytetään oikeuttamaan valtion luokkahierarkia, on seipitettä ja vale. Se on fiktiota, mutta ei illuusio. Platonin valtion luokkahierarkia perustuu tälle fiktiolle. Rancièren mukaan Platon myöntää avoimesti ja hyväksyvästi: valtion luokkahierarkian vahvistamiseksi tarvitaan *tarina*. Moderni yhteiskuntatiede ei voi tieteenä tietystikään hyväksyä fiktiota. Rancière väittää, että tietynlaisessa yhteiskuntatieteessä ilmenee tämä tarinallinen puoli. Tämän tarinan mukaan toisten kohtalona on tietää ja toisten kohtalona on toimia vain tiedon kohteena. Tässä mielessä Bourdieun sosiologia edustaa Rancièrelle nykyisen yhteiskuntatieteen piiloplatonismia puhtaimmillaan. Rancièren mukaan ajattelutapa ei ole vain Bourdieun aikaansaannos, vaan se on rakenteellisesti olennainen osa koko sosiologiaa. Rancièren

---

¹⁴⁴ Pelletier 2009, 142.

¹⁴⁵ Rancière 2004; Lainattu teoksesta Dosse, François & Helle, Anna: *Strukturalismin historia: Osa 2, Joutsenlaulu 1967–*. Tutkijaliitto, Helsinki 2018, 366.

¹⁴⁶ Lane 2013, 34.

¹⁴⁷ Filosofikuninkailla on kultainen sielu, vartijoilla on hopeinen sielu ja käsityöläisillä on pronssinen sielu.

provokatiivisen väitteen mukaan sosiologia ei voi olla olemassa ilman että eetoksen (Bourdieuin tapauksessa habituksen) ja ajattelun välille oletetaan yhtäläisyys.¹⁴⁸ Se ei voi olla olemassa siis ilman oletusta siitä, että yhteiskunnallisiin identiteetteihin liitetään suhteellisen pysyvät ajattelutavat.

Bourdieuin mukaan sosiologian tavoitteena on paljastaa sosiaalisen maailman epätasa-arvoisuus. Se on siis lähtökohdiltaan erilaista kuin Platonin filosofia, jossa tätä epätasa-arvoisuutta pyritään pitämään yllä tarinalla ihmisten erilaisesta synnynnäisestä älyllisestä kapasiteetista. Kuitenkin Lane huomauttaa, että ironisesti Platon ja Bourdieu päätyvät ajattelussaan samaan lopputulokseen: työläiset eivät tiedä paikkaansa maailmassa.¹⁴⁹ Bourdieuin rakennelma toimijoiden erilaisista habituksista on Rancièren mukaan eräänlainen tarina. Ari Hirvosen mukaan Rancièr kirjoittaa, että platonilainen filosofia ja moderni yhteiskuntatiede tarvitsevat ”köyhänsä”:

Samalla filosofia tarvitsee köyhänsä, sillä jotta se voi ylläpitää tehtävänsä legitiimin ajattelun lainsäätäjänä, sen on tuotettava esitys ei-filosofisista ajattelun laittomista muodoista. Niinpä Rancièren näkemyksen mukaan kriittiset yhteiskuntatieteet päätyvät loppujen lopuksi ajattelemaan, että ihmisten asema ja paikka yhteiskunnassa määrittää heidän olemisensa sekä ajattelunsa ja että he itse ovat kykenemättömiä paikallistamaan maailmanjärjestyksessä tätä asemaa.¹⁵⁰

Samassa hengessä Rancièr on kritisoinut annalisteja ja heidän käsitystään mentaliteeteista. Lucien Febvren mukaan Rabelais ei voinut olla ateisti, koska ateismi ei ollut kulttuurisesti tai mentaalisesti hänen elinaikansa mahdollista. Lane mukaan tämä on Rancièrelle esimerkki sosiologisesti virittyneestä ajatuksesta, jonka mukaan yhteisö ja siihen liittyvä mentaliteetti määrittää mahdolliset asenteet ja uskomukset.¹⁵¹

Rancièren mukaan annalisteille kerettiläinen puhe on kiinnostavaa vain suhteessa laajemmin aikakauden yleiseen mentaliteettiin¹⁵². Rancièr on puolestaan kiinnostunut kerettiläisestä puheesta sellaisenaan. Hän myöntää, että hän luo alaluvussa 3.2.1 käsittelemästani rakennusta pyyteettömästi ihastelevasta puusepästä uuden myytin, *antiplatonilaisen myytin*. Hän irrottaa puusepän puheen sen sosiaalihistoriallisesta

---

¹⁴⁸ Rancièr 2009a, 16.

¹⁴⁹ Lane 2013, 33.

¹⁵⁰ Hirvonen 2010, 333.

¹⁵¹ Lane 2013, 43.

¹⁵² Rancièr, Jacques: *The Names of History: On the Poetics of Knowledge*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1994.

kontekstista, hänen käsityöläisidentiteetistään ja tulkitsee sen emansipaation ja tasa-arvon mahdollisuutena. Hän siis liittää sen omaan filosofiseen pohdintaansa. Tällaista filosofista menetelmää hän kutsuu *tasa-arvon menetelmäksi*.¹⁵³ Rancière ei väitä, että hän tekisi historiantutkimusta sinänsä, vaan hän etsii historiasta toisin ajattelemisen mahdollisuuksia. Tässä suhteessa esimerkki puusepästä liittyy laajemmin hänen filosofiseen projektiinsa. Kuitenkin Rancière huomauttaa, että kaikessa yhteiskuntatieteellisessä ja filosofisessa ajattelussa on aina läsnä tarinallinen puoli.

Rancièren ja Bourdieun näkemykset ovat siis täysin vastakkaisia. Bourdieun teoriassa korostuu jatkuvuus, mutta Rancière on kiinnostunut katkoksista. Rancièren mukaan Bourdieu ja annalistit joutuvat jatkuvasti kamppailemaan sitä vastaan, että heidän kohteensa olisivat pysyviä. Tästä syystä tietynlainen puhe, haaveet ja unelmat on sidottava identiteetteihin. Kuitenkin nämä identiteetit ovat korkeintaan vain hetkellisesti pysyviä. Rancière kirjoittaa, että kaiken aikaa sanat ja diskurssit irtaantuvat isännistään ja kiertävät vapaina. Rancièren mukaan puusepälle ja hänen työtovereilleen tällaisia sanoja saattoi olla esimerkiksi *kansa*, *vapaus* tai *tasa-arvo* vallankumousvuonna 1848¹⁵⁴. Lanen mukaan Rancière ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vallitseva järjestys voisi murtua minä hetkenä hyvänsä, vaan emansipaation hetket saattavat olla itseasiassa melko harvinaisia¹⁵⁵.

Rancièren Bourdieu-kritiikin ytimessä on ajatus siitä, että pyrkiessään paljastamaan sosiaalisen maailman epätasa-arvoisuuden Bourdieun yhteiskuntateoria tulee itseasiassa vahvistaneeksi sitä. Bourdieun yhteiskuntateoria on vaikeuksissa yhteiskunnallisen muutoksen selittämisen kanssa. Se kiistää apriorisesti esimerkiksi työläisiltä, naisilta, maahanmuuttajilta ja muilta alistetuilta toimijoilta mahdollisuuden haastaa vallitseva järjestys. Bourdieun teoriassa habitus kieltää toimijoilta itsereflektion mahdollisuuden. Kuitenkin osa edellä mainituista alistetuista ryhmistä on onnistunut haastamaan vallitsevan järjestyksen ja heidät on Rancièren termin ”laskettu mukaan” aistisen jaossa. Onko esimerkiksi työväenliikkeessä ja naisasialiikkeessä ollut kyse vain sattumanvaraisesta ilmiöstä vai, miten Bourdieun teorian avulla ne voidaan selittää?

---

¹⁵³ Rancière 2009a, 17–19.

¹⁵⁴ Mt., 17.

¹⁵⁵ Lane 2013, 28–29; 43.

Rancièren mukaan alistetut toimijat haastavat vallitsevan järjestyksen kyseenalaistamalla heihin liittyvät yhteiskunnalliset kategoriat. Tämä haastaminen tapahtuu kielen avulla ja yhteiskunnalliset muutokset ja katkokset seuraavat usein – mutta eivät tietenkään aina – tästä haastamisesta. Näiltä osin Rancièren teoria on uskottavampi historiallisten muutosten selittämisessä kuin Bourdieun teoria.

Pelletierin mukaan Rancièren Bourdieu-kritiikki ei varmastikaan vakuuta Bourdieun vannoutuneita ihailijoita¹⁵⁶. Siinä hän lienee oikeassa. Kuten todettua, Rancière ei juurikaan käsittele kritiikissään Bourdieun sosiologian ruumiillisiin käytäntöihin liittyvää puolta. Kuitenkin Bourdieu on järkähtämätön kirjoituksissaan sen suhteen, että hänen teoriasa on kokonaisvaltainen kuvaus sosiaalisen maailman luonteesta. Bourdieu myös väittää, että hänen teoriaansa voi soveltaa kaikkiin mahdollisiin yhteisöihin ja yhteiskuntiin. Tästä syystä Rancièren ei tarvitse käsitellä Bourdieun teoriaa kokonaisuudessaan: riittää, että teorian joistain osista löytyy aukkoja. Seuraavassa alaluvussa 3.4 teen yhteenvedon tästä luvusta.

3.4 Yhteenvedo ja teoreettinen viitekehys

Pierre Bourdieu yritti löytää yhteiskuntateoriassaan ja tutkimusparadigmassaan ”kolmannen tien” objektivismin ja subjektivismien välistä¹⁵⁷. Jacques Rancièren kritiikistä näemme, että hän ei siinä kuitenkaan onnistunut. François Dosse kiteyttää Bourdieun hankkeen epäonnistumisen: ”Bourdieu ei itse asiassa onnistunut välttämään sortumista uusintavaan kehykseen, jonka sisällä toimijat kiertävät kuin haamuina ja häiritsevät palveleмиensa rakenteiden tehokasta toimintaa¹⁵⁸.” Dossen – osin Rancièren kritiikkiin perustuvan – tulkinnan mukaan Bourdieun teoria on siis lopulta rakenteita korostava eli sitä voidaan pitää objektivistisena teoriana. Tämä on osin kiistanalainen väite, jota kaikki eivät välttämättä hyväksy, mutta mielestäni väite on perusteltu, jos Bourdieun tuotantoa katsotaan kokonaisuutena¹⁵⁹.

---

¹⁵⁶ Pelletier 2009, 138.

¹⁵⁷ Dosse 2018, 366–367.

¹⁵⁸ Mt., 367.

¹⁵⁹ Toinen näkemys asiasta kts. esim. Pinto 1999.

Voidaan ajatella, että Jacques Rancièren ”teoriaton teoria” on puolestaan subjektivistinen teoria. Se on kuitenkin sitä vain suhteessa Bourdieun ja hänen hengenheimolaistensa ajatteluun. Hänen ”teoria” rakentuu ja on olemassa siis objektivististen teorioiden kritiikin kautta. Sitä ei voi mielestäni tavallisessa mielessä soveltaa. Hirvonen kirjoittaa Rancièren ”metodista”:

Hänen ”metodinaan” on aktivoida uudelleen käsitteellisiä kerrostumia. Tarkoituksena ei ole alkuperäisen perustan kaivaminen esiin, vaan vakiintuneiden ja yleisesti hyväksytyjen diskurssien alla olevien hylättyjen, sivuutettujen ja syrjäytettyjen merkitystä muodostavien energioiden uudelleen virtaamisen aikaansaaminen.¹⁶⁰

Kognitiivisen kielitieteen peruslähtökohdat ovat mielestäni yhteensopivia Rancièren ajattelun kanssa. Toisaalta voimme ajatella myös, että Bourdieu on oikeilla jäljillä siinä, että arkinen toiminta on usein automaattista. Toimijat käyttävät yleensä kielellisiä kategorioita niitä kyseenalaistamatta. Lapsuuden kokemukset, koulu ja työ vaikuttavat varmasti näihin kategorioihin jollain tavalla. Tässä mielessä kokemus vaikuttaa kieleen ja sen kategorioihin. Bourdieun teoriassa ei kuitenkaan ole käsitteellistämiseen ja itsereflektioon kykenevää subjektia ja se ei salli lainkaan kielenkäytölle joustoa.

Kognitiivisen kielitieteeseen sopii paremmin oletus siitä, että aina toisinaan tulee hetkiä tai tilanteita, jolloin toimijat tulevat tietoisiksi esimerkiksi heihin liittyvien kategorioiden ongelmallisuudesta. Niitä he pyrkivät – nimenomaan subjekteina ja kielen avulla – käsitteellistämään uudelleen. Rancière etsii näitä hetkiä omissa kirjoituksissaan. Nämä hetket saattavat olla myös katkoksellisia hetkiä historian kulussa.

Sekä Bourdieu että Rancière molemmat hyödyntävät historiaa ajattelussaan. Bourdieulle sosiaalinen uusiutuminen eli käytännössä historia selittää sosiaalisen maailman jatkuvuuden ja sen, miksi sosiaaliseen maailmaan liittyviä säännönmukaisuuksia on niin vaikea muuttaa. Rancière löytää historiasta toisin ajattelemisen ja sanomisen mahdollisuuksia. Molemmat hyödyntävät historiaa omiin tarpeisiinsa.

Väitän, että Rancièren Bourdieuta ja yleisesti yhteiskuntatieteitä kohtaan osoittaman kritiikin vakavasti ottaminen on hedelmällistä historian tutkimuksessa, sillä sen avulla voimme löytää yhteiskuntatieteellisten teorioiden, mutta myös historian tutkimukseen

---

¹⁶⁰ Hirvonen 2010, 329.

sisältyviä sokeita pisteitä ja ristiriitoja. Eikö juuri niin sanotussa *history from below* -suuntauksessa ole edetty hieman vastaavalla tavalla? Historiantutkimuksen keskiöön ja subjekteiksi on nostettu työläisiä, naisia, rodullistettuja ja muita alistettuja toimijoita. Rancière kuitenkin muistuttaa, että kyseessä on prosessi. Nämä kategoriat eivät ole kiveen hakattuja. Rancièren teorian mukaan ne voidaan aina potentiaalisesti haastaa. Tästä syystä *history from below* -tutkimusparadigmaan liittyviä käsityksiä voidaan tarkastella uudestaan kriittisesti.

Esimerkiksi Jeanne Boydston pohtii kategorian *sukupuoli* hyödyllisyyttä vaikutusvaltaisessa artikkelissaan ”Gender as Question of Historical Analysis”. Boydston ehdottaa, että historiantutkimuksessa ei pitäisi tehdä apriorista oletusta siitä, että sukupuoli on tärkeä kategoria. Sen pitäisi olla pikemminkin tutkimuksen kohde. Empiirisessä tarkastelussa voi paljastua, että sukupuoli ei olekaan niin yksinkertainen seikka. Voi myös paljastua, että sukupuoli ei ole lainkaan olennainen kategoria tutkimuksessa. Boydston käy läpi vakuuttavan määrän erilaisia pääasiassa ei-länsimaisia historiallisia ja etnografisia tutkimusesimerkkejä, joissa sukupuoli ei ole niin yksinkertainen tai tärkeä kategoria.¹⁶¹

Boydstonin mukaan historioitsijoiden pitäisi olla ylipäänsä kiinnostuneempia anomalioista. Niitä ei pitäisi yrittää tunkea väkisin kehykseen. Ne saattavat vihjata, että kehyksestä puuttuu jotain. Anomaliat voivat olla pieniä tai suuria (jopa dramaattisia poikkeuksia) kategoriaan liittyvistä oletetuista säännönmukaisuuksista. Boydstonin mukaan poikkeukset saattavat olla perustava osa kategoriaa tai sitä, miten se on rakennettu. Boydstonin huomio on tärkeä: kategorioita on tarkasteltava myös sen mukaan, mitä rajataan niiden ulkopuolelle. Usein nämä epäsäännöllisyydet viittaavat perustavanlaatuisiin ongelmiin kategorioissa.¹⁶² Mielestäni nämä Boydstonin sukupuoleen liittyvät huomiot resonoivat Rancièren ajatusten kanssa. On syytä muistaa, että Boydstonin artikkelia on luettava sukupuolihistorian kontekstissa. Häntä edeltäneet sukupuolihistorian tutkijat ovat käyneet voitokkaan kamppailun siitä, että sukupuolella ylipäänsä on merkitystä historiantutkimuksessa.

---

¹⁶¹ Boydston, Jeanne: ”Gender as Question of Historical Analysis”. *Gender & History*, 20:3 2008, 553–583.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-0424.2008.00537.x> tarkistettu 25.4.2019.

¹⁶² Mt.

Totesin alaluvussa 3.2.2 Bourdieun strukturalismia kohtaan esittämän kritiikin perusteella, että merkitykset kiinnittyvät tavalla tai toisella toimijoihin, myös rakenteellisissa selitysmalleissa. Ei ole mieltä väittää, että rakenteet itsessään tuottaisivat merkitystä, vaan toimijat osallistuvat tavalla tai toisella niiden muodostumiseen. Niinpä työn merkitykset kiinnittyvät viime kädessä toimijoihin. Väitän, että rakenteellisia tekijöitä korostavia historian tutkimuksia voidaan tarkastella kriittisesti Rancièren Bourdieu-kritiikin – ja Boydstonin pohdintojen – viitoittamalla tiellä. Voidaan kysyä esimerkiksi, että tuottivatko työ (miehelle) ja perhe (naiselle) sellaisia identiteettikategorioita, joiden läpi 1800-luvulla ihmiset tarkastelivat maailmaa. Liittyivätkö ne yleisesti aikakauden mentaliteettiin? Onko ihmiset väkisin tungettu näihin identiteettikategorioihin historian tutkimuksissa, kun on yritetty kuvailla aikakauden yleistä mentaliteettia ja siihen liittyviä mahdollisuuden rajoja? Onko näistä poikkeavia tai yleisesti ristiriitaisia identiteettikategorioita (Boydstonin sanoin animalioita) edes yritetty etsiä, kun 1800-luvun loppua on tutkittu? Kysymykset ovat ennen kaikkea empiirisiä ja pohdin niitä tarkemmin analyysiluvussa 7.

4 Menetelmä

Tämän tutkimuksen teoreettista viitekehystä käsittelevässä luvussa 3 tehtiin se oletus, että kieli on vain yksi merkitysjärjestelmä muiden joukosta. Pertti Alasuutari kirjoittaa teorian ja menetelmän välisestä yhteydestä: ”Metodin tulee olla sopusoinnussa tutkimuksen teoreettisen viitekehysten kanssa¹⁶³.” Millainen menetelmän pitäisi olla, jotta se olisi tämän tutkimuksen teoreettisten lähtökohtien kanssa yhteensopiva? Tämä tutkimus on laadullinen tutkimus. Tarkastelen tässä luvussa kolmen erilaisen laadullisen menetelmän suhdetta teoreettiseen viitekehykseeni. Menetelmät ovat käsitehistoria, diskurssianalyysi ja kategoria-analyysi. Mikään niistä ei ole täysin sopiva teoreettisen viitekehysten kanssa. Olen kuitenkin ammentanut niistä kaikista joitain ideoita eklektiseen menetelmääni, jota käsittelen alaluvussa 4.4.

Esittelen kolmea edellä mainittua menetelmää tarkoituksella varsin suppeasti ja tiivistä. Pyrin osoittamaan, että ne kaikki ovat eräiltä osin sopimattomia teoreettiseen viitekehykseeni. Näihin yhteensopivuusongelmiin on varmasti esitetty ratkaisuehdotuksia. En kuitenkaan tämän tutkimuksen puitteissa sen perehdy tarkemmin niiden ratkaisemiseen. Minua kiinnostaa ennen kaikkea se, miten ja miltä osin näitä menetelmiä voi käyttää.

Käsitehistoria, diskurssianalyysi ja kategoria-analyysi kaikki nojaavat ainakin jossain määrin myöhäisen Ludvig Wittgensteinin käsitykseen kielestä ja J.L. Austinin puheaktiteoriaan joka on sen sovellus. Puheaktiteoriassaan Austin kiinnitti huomiota siihen, että lausahduksilla voi myös tehdä asioita informaation välittämisen lisäksi. Kielen lauseilla on siis *performatiivinen* funktio. Kaikki kolme menetelmää keskittyvät siihen, mitä kielen avulla voi tehdä. Ne kaikki ovat tässä suhteessa vertailukelpoisia keskenään ja sopivat tämän tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen.

4.1 Käsitehistoria

Käsitehistoria ei ole suoranaisesti menetelmä, vaan se kuvaa ”asennetta, temperamenttia tai kysymisen tapaa”. Siihen liittyy ajatus siitä, että ”käsitteet ovat historiallisia ja aina

---

¹⁶³ Alasuutari, Pertti: *Laadullinen tutkimus* (3. uudistettu painos). Vastapaino, Tampere 1999, 73.

vähintäänkin potentiaalisesti kiistanalaisia”. Käsitteillä ei ole eksakteja ja ajattomia määritelmiä. Ne ovat aikaan, paikkaan ja tapahtumiin sidottuja. Niillä on siis aina jokin historiallinen käyttökonteksti. Käsitteiden avulla pyritään saamaan asioita aikaan eli niitä käytetään. Niiden sisältö myös potentiaalisesti muuttuu eri käyttötilanteissa. Tässä mielessä käsitteet ovat *liikkeessä*. Käsittehistorian tutkimuksessa on kaksi koulukuntaa. Reinhart Koselleckin johdolla käsitteitä ja niissä tapahtuneita muutoksia on tutkittu pitkällä aikavälillä. Quentin Skinner ja muut niin kutsutun Cambridge-koulukunnan tutkijat ovat perehtyneet käsitteissä tapahtuneisiin äkillisiin muutoksiin lyhyellä aikavälillä.¹⁶⁴

Sakari Heikkinen kiteyttää käsittehistorian lähtökohdan:

Käsittehistoria voi auttaa torjumaan sellaisen naiivin näkemyksen sanojen ja asioiden suhteesta, että aikakauden käsitteiden ja sen ”todellisuuden” välillä vallitsisi yksinkertainen vastaavuus; että käsitteet vain ”heijastaisivat” asioiden tilaa tai että asiat tottelisivat käsitteiden käskyjä. Käsitteiden ja asioiden välillä on jännite, ja juuri tuo jännite tekee käsittehistorian sosiaalihistoriallisesti relevantiksi.¹⁶⁵

Tuija Pulkkinen mukaan toiset käsittehistorian tutkijat painottavat käsitteiden yleisen käyttökontekstin tarkkaa selvittämistä, kun taas toiset keskittyvät merkittäviin kielenkäyttäjiin¹⁶⁶. Skinner korostaa tekijän intention huomioimista jonkin tekstin tulkinnassa. Hänen mukaansa kaikki tekstit on tarkoitettu kommunikaatioakteiksi eli niillä on austinilaisessa mielessä yritetty *tehdä* jotain. Intention huomioiminen ei siis tarkoita tekijän alkuperäisten ajatusten tai mielenliikkeiden arvuuttelua, vaan sen hyväksymistä, että kaikilla teksteillä on jokin yhteiskunnallinen konteksti ja tarkoitus. Skinner myöntää, että kaikilla teksteillä voi olla niiden tekijän intentiosta riippumattomia ylimääräisiä merkityksiä.¹⁶⁷

Pulkkinen ja Skinner tarkoittavat kontekstilla kaiketi ennen kaikkea tekstuaalista kontekstia. Tämä rajaa jo melkoisesti tutkimuksen alaa. Tämän lisäksi käsittehistorian

---

¹⁶⁴ *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria*. Toim. Hyvärinen, Matti. Vastapaino, Tampere 2003.

¹⁶⁵ Heikkinen, Sakari: ”Palkollisesta proletaariin: Työn ja luokan suomalaista käsittehistoriaa”. Teoksessa *Työväestö ja kansakunta*. Toim. Parikka, Raimo. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 1997b, 86.

¹⁶⁶ Pulkkinen, Tuija: ”Valtio”. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria*. Toim. Hyvärinen, Matti. Vastapaino, Tampere 2003, 217.

¹⁶⁷ Skinner, Quentin: *Visions of Politics, Volume 1: Regarding Method*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, 103–127.

tutkimuksissa käsitteitä tutkitaan usein yhteiskunnan älymystön ja ylärakenteen tasolla. Esimerkiksi Koselleckin 8-osaista teosta *Geschichtliche Grundbegriffe* on Risto J. Turusen mukaan ”kritisoitu ’huipulta huipulle’ vaeltelusta eli keskittymisestä ajan parhaiden tai tunnetuimpien ajattelijoiden – yleensä etuoikeutettujen valkoisten miesten – teksteihin”.¹⁶⁸ Turusen mukaan esimerkiksi sivistyksen käsitettä on suomalaisessa historian tutkimuksessa käsitelty lähinnä sivistyneistön kirjoituksissa. Turunen tarkastelee poikkeuksellisesti sivistyksen käsitettä suomalaisen työväestön keskuudessa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Hän tarkastelee sivistyksen käsitettä myös määrällisillä menetelmillä.¹⁶⁹

Keskittymällä ainoastaan merkittäviin kielenkäyttäjiin käsitehistoriallinen tutkimus tarkastelee helposti vain älymystön kirjoittelua. On edeltä käsin määriteltävä, kuka on jonakin aikakautena ”merkittävä kielenkäyttäjä”. Jos käsitteitä ja niissä tapahtuneita muutoksia halutaan tarkastella esimerkiksi luku- ja kirjoitustaitoisen työväestön keskuudessa, jää silloinkin merkittävä osa ihmisistä tarkastelun ulkopuolelle. Toisaalta tutkimuksessa voidaan pyrkiä selvittämään jonkin käsitteen koko historiallinen käyttökonteksti. Tästä tavallaan seuraa se ajatus, että kaikki aikakauden kirjoitustaitoiset ja tätä taitoa käyttäneet henkilöt ovat ”merkittäviä kielenkäyttäjiä”.

Käsitteiden konteksti voidaan kuitenkin ymmärtää kielellistä kontekstia laajemmassa mielessä. Tämän tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista ja oletuksista seuraa se, että kieli on vain yksi merkitysjärjestelmä muiden joukossa. Kieli perustuu viime kädessä ei-kielellisiin ruumiillisiin kognitiivisiin taitoihin. Käsitehistorian tutkimat abstraktit kielelliset käsitteet ovat myös ruumiillisia ja ei-kielellisiä, koska ne ovat ihmisen kognitiivisten kykyjen tuottamia.

Jouni-Matti Kuukkanen on kritisoinut käsitehistoriaa siitä, että siinä ei määritellä käsitteen käsitettä.¹⁷⁰ Kuukkanen tekee erotuksen termin ja käsitteen välillä ja toteaa, että ”mitä tahansa käsitteet sitten ovatkin, ne ovat ei-kielellisiä, ja termi tai sana on

---

¹⁶⁸ Turunen, Risto J.: ”Sivistyksen käsitehistoriaa Finlaysonin tehtaalla 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa”. Teoksessa *Työväki ja sivistys*. Toim. Saaritsa, Sakari & Selin, Sinikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 23–57.

¹⁶⁹ Mt.

¹⁷⁰ Kuukkanen, Jouni-Matti: ”Minkä historiaa käsitehistoria on?”. *Ennen ja Nyt: historian tietosanomat*, 1 2006.

http://www.ennenjanyt.net/2006_1/referee/kuukkanen.pdf tarkistettu 25.4.2019.

käsitettä vastaava kielellinen ilmaisu”. Ei ole olemassa ”käsitteen merkitystä”.¹⁷¹ Toiseksi hän huomauttaa, että jos ”esimerkiksi kirjoitamme historiaa siitä, kuinka käsitteitä on käytetty, joudumme nojaamaan käsitteen käsitteeseen”¹⁷². Käsitteen käsite luo siten yhteyden jonkin käsitteen erilaisille käytöille eri historian vaiheissa.

Artikkelissa ”Minkä historiaa käsitehistoria on?” Kuukkanen ehdottaa, että käsitteille on oletettava aatehistorioitsija Arthur Lovejoyn hengessä jonkinlainen käsiteydin, jonka ympärillä on puolestaan kuori. Kuori muuttuu historian kuluessa ja käsitehistoria tutkii muutoksia kuoren tasolla.¹⁷³ Kuukkanen on muuttanut hieman argumenttiansa artikkelissaan ”Making Sense of Conceptual Change”. Tässä artikkelissa hän pitää käsitteitä enemmänkin välineinä, kuin entiteetteinä. Käsitteen määrittely – mitä sen alaan kuuluu tai mikä on sen ”käsiteydin” – siirtyy nyt historiantutkijalle sen alkuperäisiltä käyttäjiltä.¹⁷⁴

Voimme ajatella kognitiivisen kielitieteen hypoteeseihin vedoten, että ”käsitteen käsite” perustuu ihmisen kognitiiviseen ruumiilliseen olemiseen ja toimintaan. Toisin sanoen kaikki käsitteet ovat ihmisen kognitiivisten kykyjen tuottamia. Hahmotamme maailmaa viime kädessä peruskehysten kautta, mutta tämä ei tarkoita, että nämä peruskehykset olisivat jotain yksikköideoita tai käsiteytimiä. Meidän ei tarvitse välttämättä ajatella, että käsitteet olisivat jotain tarkasti rajattuja ”mentaalisia objekteja” tai ”psykologisia entiteettejä”. Meille riittää käsitys siitä, että kaikki monimutkaisetkin käsitteet ovat lopulta ihmisen kognitiivisten kykyjen tuottamia. Kuukkasen etsimä käsitteen eri käyttöjen yhteys ja ”ydin” on siis siinä.

Voidaan kai huoletta olettaa, että ihmisen kognitiiviset peruskyvyt eivät ole viime vuosituhsina muuttuneet. Ihminen käyttänee edelleen esimerkiksi kävelemiseen samoja tilalliseen hahmottamiseen liittyviä kognitiivisia taitoja kuin vaikkapa 3000 vuotta sitten. Tästä ei voi kuitenkaan vielä vetää johtopäätöstä, että ihmisen merkitysjärjestelmät ja ajattelu ylipäänsä olisivat pysyneet samanlaisina. Kielen avulla

---

¹⁷¹ Mt., 3.

¹⁷² Mt., 8.

¹⁷³ Mt.

¹⁷⁴ Kuukkanen, Jouni-Matti: ”Making Sense of Conceptual Change”. *History and Theory*, 47:3 2008, 351–372.

<https://www.jstor.org/stable/25478768> tarkistettu 25.4.2019.

ihminen luo uusia näkökulmia maailmaan. Esimerkiksi George Lakoffin mukaan metaforan avulla ihminen voi siirtyä välittömästi kokemusmaailmastaan toisaalle lukemattomilla erilaisilla tavoilla¹⁷⁵.

Käsitehistorian piirissä on toistaiseksi tutkittu lähinnä abstrakteja yhteiskunnallisia ”avainkäsitteitä”¹⁷⁶. Tällöin konteksti on tietoisesti tai tiedostamatta pidetty tekstuaalisena. Kielellisten ja ei-kielellisten merkitysten välistä suhdetta ei ole välttämättä tarvinnut käsitellä. Sakari Heikkisen mukaan Reinhart Koselleck ajatteli, että käsitehistoria on ”sosiaalihistorian aputiede, itsenäinen sosiaalishistorian rinnastettava historiatieteen alalaji sekä hyvän sosiaalishistorian välttämättömän osa”. Heikkinen ei tarkemmin määrittele, mitä Koselleckin muotoilussa sosiaalishistoria sisältää. Siinä näkyy kuitenkin ehkä eräänlainen työnjako käsitehistorian ja sosiaalishistorian välillä.¹⁷⁷

Työn merkitystä tai tarkemmin käsitettä voi tutkia käsitehistorian ”menetelmällä”. Kuitenkin työn ei-kielelliset ja ruumiilliset merkitykset jäävät väistämättä käsitehistoriallisen tarkastelun ulkopuolelle. Työn ei-kielellisten ja ruumiillisten merkitysten tavoittamiseksi tarvitaan myös toisenlaisia menetelmiä. Työn merkityksen kaksijakoisuus – työ käsitteenä ja työ ei-kielellisinä ja ruumiillisina sosiaalisina käytänteinä – ikään kuin rikkoo edellä mainitun työnjaon käsitehistorian ja perinteisen sosiaalishistorian välillä. Käsittelen seuraavassa alaluvussa diskurssianalyysia, jossa sosiaaliset käytänteet ilmenevät ja näkyvät kielen tasolla.

4.2 Diskurssianalyysi

Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen kirjoittaman menetelmäoppaan *Diskurssianalyysin aakkoset* mukaan kieltä pitäisi ajatella monikossa ”merkityssysteeminä”, eikä yksikössä ”merkityssysteeminä”¹⁷⁸. Teoksen mukaan: ”Diskurssianalyttisesti suuntautuneet tutkijat ovat omaksuneet ’saussurelaisen’

---

¹⁷⁵ Lakoff, George: *Women Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press, Chicago 1987/1990.

¹⁷⁶ Turunen 2016, 28–29.

¹⁷⁷ Heikkinen 1997b, 85–88.

¹⁷⁸ Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere 1993, 19; 24.

käsityksen kielestä ei-heijastavana merkityssysteeminä, -- mutta luopuneet sen luonnehtimisesta yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, yhdeksi ylijärjestykseksi¹⁷⁹.” Ei-heijastavuus tarkoittaa teoksen mukaan sitä, että ”kieltä tai kielen käyttöä ei oleteta todellisuuden kuvaksi”¹⁸⁰. Vaikka teoksen tekijöiden mukaan merkityssysteemejä on useampia ja ne muuttuvat sosiaalisissa prosesseissa, muodostavat ne silti heidän mukaansa jonkinlaisen kokonaisuuden. Tai niiden välillä on jonkinlainen intertekstuaalinen jatkuvuus. Näitä kielellisiä merkityssysteemejä – joita voidaan kutsua myös *diskursseiksi* tai *tulkintarepertuaareiksi* – diskurssianalyysi tutkii.¹⁸¹

Diskurssianalyysia ja käsitehistoriaa yhdistää niiden aineistolähteisyys. Kummassakaan ei oleteta tutkittavista käsitteistä tai diskursseista mitään ennalta, vaan tulkinnot ja analyysi syntyvät aineistosta. Diskurssianalyysi tutkii *tekstejä*: ”Diskurssit ja repertuaarit ovat tutkijantyön tuloksia, eivät analyysin raakamateriaalia. Analyysin raakamateriaalina olevaa aineistoa voisi halutessaan luonnehtia vaikka tekstiksi.”¹⁸²

Toisin kuin käsitehistoriassa diskurssianalyysissä ei keskitytä kielenkäyttäjiin sinänsä, vaan kohteena on ”sosiaaliset käytännöt”. Yksittäisiä kielenkäyttäjiä ja heidän kielen käyttöönsä tarkastellaan aina laajemmassa kontekstissa: ”Tarkastelu paikantuu tällöin esimerkiksi yksilöiden kielen käyttöön eri tilanteissa ja niihin laajempiin merkityssysteemeihin, joita he toiminnassaan tuottavat.”¹⁸³ Yksittäisillä teksteillä ja kielen käytöllä on aina kulttuurinen konteksti¹⁸⁴. Toisin kuin Skinnerin käsitehistoriassa, diskurssianalyysissä ei tarvitse huolehtia tekijän intentiosta: ”Analyysin tavoitteena ei ole toimijoiden toiminnalleen tietoisesti antaman mielen tai intention hahmottaminen, ilmaisuaan odottavien, valmiiden ajatusten esiinkaivaminen¹⁸⁵.”

Diskurssianalyysissä ei keskitytä toimijaan sinänsä vaan siihen, miten ”minä” rakentuu keskustelussa tai toiminnassa. Toimijalla on mahdollisuus ottaa keskustelussa osin keskenään ristiriitaisia *roolipositioita*. Kuitenkin ympäröivä kulttuuri asettaa rajat

---

¹⁷⁹ Mt., 24.

¹⁸⁰ Mt., 20.

¹⁸¹ Mt.

¹⁸² Mt., 28.

¹⁸³ Mt., 37.

¹⁸⁴ Mt., 32.

¹⁸⁵ Mt., 37.

näiden roolipositioden valinnalle: ”Itsensä rakentamisella on omat kulttuuriset rajansa; kaikki positiot eivät ole yhtä mahdollisia.”¹⁸⁶ Keskustelussa tai sosiaalisessa tilanteessa roolipositio valitaan viittaamalla eri diskursseihin tai tulkintarepertuaareihin. Tässä mielessä voidaan sanoa että toimija on ”diskurssin käyttäjä”.¹⁸⁷

Kuitenkin kulttuurinen konteksti viime kädessä rajoittaa mahdollisten positioiden määrää toimijalle. Jotkin merkityssysteemit tai toisin sanoen diskurssit ovat toisia vahvempia ja niihin (ja niihin liittyviin positiioihin) tukeutuminen saattaa näyttäytyä toimijalle itsestään selvältä:

Diskurssit ja repertuaarit voivat olla paitsi rinnakkaisia, myös keskenään kilpailevia merkityssysteemejä. Valtasuhteiden verkostoissa jotkut diskurssit voivat saada muita diskursseja tukevamman jalansijan. Näistä saattaa muodostua yhteisesti jaettu ja itsestäänselvinä pidettyjä ’totuuksia’, jotka vaientavat vaihtoehtoisia totuuksia.¹⁸⁸

Verrattuna käsitehistoriaan diskurssianalyysin etuna on sen oletus merkitysjärjestelmien intertekstuaalisesta yhteydestä¹⁸⁹. Kaikki raakamateriaalista eli teksteistä löydetty diskurssit ovat yhteydessä toisiin diskursseihin. Jonkin tekstin kirjallista kontekstia – sen suhdetta toisiin aikakauden teksteihin – ei tarvitse välttämättä käydä läpi niin tarkasti kuin käsitehistoriassa. Lisäksi diskurssianalyysissä tekijän intentiosta ei tarvitse huolehtia, koska viime kädessä diskurssi määrittää, mitä voi ja ei voi sanoa. Vahvan diskurssin tunnusmerkki on juuri se, että sitä pidetään ”luonnollisena”. Siihen siis saatetaan vedota ei-intentionaalisesti. Pelkästään tekstejä analysoimalla voidaan siis päästä käsiksi myös niihin liittyviin diskursseihin ja valtasuhteisiin.

Kuitenkin oletus merkitysjärjestelmien yhtenäisyydestä voi olla historian tutkimuksen kannalta ongelmallinen. Miten kulttuurinen konteksti, joka siis rajoittaa mahdollisia diskursseja, pitäisi määritellä? Miten siitä voidaan saada tietoa? *Diskurssianalyysin aakkosissa* korostetaan kulttuurisen kontekstin tuntemista:

Samoin vaikkapa tarkastellessaan lausumaa ’hän lopettaa työt keskiviikkona, hän on raskaana’, tutkija rakentaa sillan näiden lauseiden välille käyttämällä tietämystään siitä

---

¹⁸⁶ Mt., 37–39.

¹⁸⁷ Mt., 39–40.

¹⁸⁸ Mt., 29.

¹⁸⁹ Mt., 28.

kulttuurisesta tavasta, jonka mukaan naiset yleensä lopettavat palkkatyön joksikin aikaa saadessaan lapsen.¹⁹⁰

Mistä tutkija saa tiedon tästä kulttuurisesta tavasta? Ongelma ei ehkä ole niin merkittävä, jos tutkija tekee aikalaistutkimusta. Historiantutkimuksen kohdalla ongelma on kuitenkin todellinen. Historiantutkija ei välttämättä pysty samalla tavalla ”rakentamaan siltaa” historiallisista teksteistä löytämiensä vastaavien lauseiden välille.

Vaikka diskurssianalyysin lähtökohtana on tutkia tekstejä sellaisenaan vailla ennakkoletuksia, voi liian kulmikas tai suoraviivainen käsitys aikakauden kulttuurisesta kontekstista ohjata liikaa sitä prosessia, jossa diskurssit ”löydetään” teksteistä. Tällainen tutkimusta apriorisesti ohjaava seikka voi olla esimerkiksi se, että sukupuoli otetaan kategoriana annettuna ja ei-historiallisena tutkittaessa jotain yhteisöä tai aikakautta. Tällöin tutkija saattaa liittää epähuomiossa oman kulttuurinsa ja aikansa sukupuolidiskursseja sellaisiin yhteisöihin tai aikakausiin, joissa sukupuoli ei ole kovin tärkeä kategoria.¹⁹¹

Suurempi ongelma teoreettisen viitekehyksen kannalta on kuitenkin diskurssianalyysin kieli-keskeisyys. *Diskurssianalyysin aakkosissa* korostetaan useassa kohdassa, että kieli ei muodosta jähmeää suljettua merkitysjärjestelmää, vaan on olemassa myös ei-kielellisiä merkitysjärjestelmiä¹⁹². Kuitenkin näyttäisi siltä, että ei-kielelliset merkitykset ovat nekin eräänlaisia *tekstejä*, jotka lopulta liittyvät kielellisiin diskursseihin:

Merkityssysteemejä ei ole välttämättä ymmärtää vain sanojen ja lauseiden muodostamiksi systeemeiksi, vaikka valtaosa sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja asioiden merkityksellistämistä tapahtuukin sanallisen viestinnän keinoin – Myös ei-sanallisia tekoja voidaan tarkastella merkityksellisinä --. Esimerkiksi pakolaisille osoitetut sanalliset solvaukset, yleisönosaston pakolaiskriittinen kirjoittelu, non-verbaaliset halveksuvat eleet, pilapiirroksiset ja suoranainen väkivalta voivat kaikki rakentua saman pakolaisvihamielisen diskurssin osiksi.¹⁹³

Diskurssianalyysin aakkosissa käsitellään sosiaalisen vuorovaikutuksen ei-kielellistä ja ruumiillista puolta varsin yksinkertaisella tasolla. Garfinkelin etnometodologiaan

---

¹⁹⁰ Mt., 33.

¹⁹¹ Boydston 2008.

¹⁹² Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993.

¹⁹³ Mt., 27.

perustuvassa kategoria-analyysissä sosiaaliset käytänteet ovat muutakin kuin pelkästään vain kieltä. Lisäksi kategoria-analyysissä sosiaalinen maailma nähdään avoimena järjestelmänä, joka jatkuvasti uusiutuu ja muuttuu toiminnassa. Diskurssianalyysiin liittyvään ajatukseen kaikkien tekstien intertekstuaalisesta yhteydestä on jossain määrin vaikea sovittaa ajatus muutoksesta ja murroksista. Käsittelen seuraavassa alaluvussa kategoria-analyysia.

4.3 Kategoria-analyysi

Diskurssianalyysin aakkoset teoksen kirjoittajat Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suonio ovat kirjoittaneet myös kategoria-analyysistä menetelmäoppaan *Kategoriat, kulttuuri & moraali: johdatus kategoria-analyysiin*. Teoksen mukaan kategoria-analyysin lähtökohdat ovat Harold Garfinkelin ja Harvey Sacksin etnometodologiassa ja sen mukaan kategoria-analyysi on yhteensopiva edellä käsitellyn diskurssianalyysin kanssa¹⁹⁴. Mielestäni Garfinkelin etnometodologia on teoreettisilta lähtökohdiltaan kuitenkin yhteen sopimaton diskurssianalyysin kanssa. Käsittelen tämän luvun alussa lyhyesti ja yleisesti Garfinkelin etnometodologiaa John Heritagen aiheesta kirjoittaman teoksen perusteella. Lopuksi pyrin osoittamaan, että Garfinkelin etnometodologian sovellusala on kapeampi kuin, mitä teoksessa *Kategoriat, kulttuuri & moraali: johdatus kategoria-analyysiin* väitetään. Mielestäni kategoria-analyysia voi vain erittäin rajoitetussa mielessä soveltaa historiantutkimuksessa.

John Heritage kirjoittaa Garfinkelia ja etnometodologiaa käsittelevän teoksensa *Harold Garfinkel ja etnometodologia* esipuheen ensimmäisessä lauseessa: ”Yritys kuvata Harold Garfinkelin tieteellistä työtä ja hänen perustamansa etnometodologisen tutkimussuunnan kehitystä kohtaa heti alkuun suunnattomia vaikeuksia.” Vaikeudet liittyvät Heritagen mukaan siihen, että Garfinkelin tuotanto koostuu hajanaisista esseistä ja siitä, että ”teorialla on kummallisen näkymätön sivurooli Garfinkelin työssä”.¹⁹⁵ Heritagen mukaan Garfinkel vastusti perinteisen sosiologian (erityisesti hänen opettajansa Talcott Parsonsin) taipumusta rakentaa systemaattista ja kokonaisvaltaista

---

¹⁹⁴ Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Kategoriat, kulttuuri & moraali: johdatus kategoria-analyysiin*. Vastapaino, Tampere 2012, 17.

¹⁹⁵ Heritage, John; Peräkylä, Anssi & Vehviläinen, Sanna: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Gaudeamus, Helsinki 1996, 15.

sosiologista teoriaa¹⁹⁶. Esittelen seuraavassa lyhyesti eräitä Garfinkelin ajattelun keskeisiä piirteitä Heritagen teoksen pohjalta.

Garfinkelin mukaan sosiaalinen (ja myös moraalinen) järjestys rakentuu arjen käytännöissä ja toiminnassa. Etnometodologia tutkii sitä, *miten* sosiaalinen järjestys rakentuu sosiaalisissa tilanteissa aina uudestaan. Ihmiset tuottavat jatkuvasti sosiaalisissa tilanteissa kuvauksia tai *selontekoja* ja ovat *selontekovelvollisia*. Heritagen mukaan Garfinkel ammensi ajatteluunsa erityisesti Alfred Schütz¹⁹⁷ fenomenologiasta, jonka mukaan sosiaalinen kanssakäyminen perustuu siihen, että toimijat jakavat yhteisen maailman. Sosiaalisessa kanssakäymisessä toimijat uskovat *perspektiivien vaihdettavuuteen*, joka voidaan jakaa *näkökulmien vaihdettavuuteen*¹⁹⁸ ja *relevanssisysteemien yhdenmukaisuuteen*¹⁹⁹. Schütz²⁰⁰ mukaan sosiaalisen kanssakäymisen mahdollistaa pragmaattinen, tyyppittelevä (jota voidaan kutsua *kategorisoinniksi*) ja hajanainen *arkitieto*.²⁰¹

Garfinkelin mukaan sosiaalinen maailma ja sosiaalinen kanssakäyminen perustuvat siis siihen, että toimijat asettavat itselleen ja muille vaatimuksen siitä, että maailmasta on tuotettava yhteisesti hyväksyttyjä ja yhteisesti jaettuja kuvauksia (tai toisin sanoen *kategorioita*). Toimijat ovat *refleksiivisiä* eli tietoisia tästä vaatimuksesta. Tätä ei tavallisissa tilanteissa huomata, koska toiminta perspektiivien vaihdettavuuden perustetta ei kyseenalaisteta.²⁰¹

Esimerkiksi tavallisesti tervehdykseen vastataan tervehdyksellä ikään kuin automaattisesti. Kyse on Garfinkelin mukaan kuitenkin valintatilanteesta. Toimija

---

¹⁹⁶ Mt.

¹⁹⁷ Heritagen teoksen suomennoksessa Schütz²⁰⁰in nimi on kirjoitettu ilman umlautia Schutz.

¹⁹⁸ ”Minulle on itsestään selvää (ja oletan, että niin on myös kanssaihmiselle että jos vaihdamme paikkoja niin että toisen ’tässä’ onkin minun ’tässä’, etäisyyteni esineisiin muuttuu samaksi kuin hänellä äsken oli, ja näen esineet tyyppittelyn kautta kuten hän. Lisäksi ne esineet olisivatkin ulottuvillani, jotka nyt ovat hänen ulottuvillaan.” Mt., 65.

¹⁹⁹ ”Ellei toisin todisteta, minulle on itsestään selvää (ja oletan kanssaihmisellenikin olevan), että ainutlaatuisia elämäkerrallisista tilanteista johtuvat erot ovat irrevelantteja meidän molempien tämänhetkisten tarkoitusten kannalta. Sekä hän että minä, siis *Me*, oletamme meidän molempien valinneen ja tulkinneen oliot, jotka ovat tosiasiallisesti tai mahdollisesti yhteisiä, sekä niiden piirteet samoin tai ainakin empiirisesti samoin, toisin sanoen tavalla, joka on riittävä tämänhetkisiin pyrkimyksiin nähden.” Mt., 65–66.

²⁰⁰ Mt.

²⁰¹ Mt.

vastaa todennäköisesti tervehdykseen tervehdyksellä, koska haluaisi että hänenkin tervehdykseensä vastattaisiin tervehdyksellä. Aina on kuitenkin mahdollista jättää vastaamatta tervehdykseen. Selontekovelvollisuus ilmenee tai tulee näkyville niissä tilanteissa, joissa tervehdykseen ei vastata tervehdyksellä. Tervehtimiseen vastaamatta jättäminen rikkoo hetkellisesti sosiaalisen järjestyksen. Sille on löydettävä jokin syy. Syyn löytämiseksi käytetään *tulkinnallisia resursseja*, jotka ilmenevät tervehtimisen kontekstista. Kun syy on löydetty, käsitellään se poikkeuksena ja sosiaalinen järjestys ikään kuin palautuu. Kyse ei ole kuitenkaan sisäistetystä normista tai perinteisessä mielessä yleisestä säännöstä, jonka mukaan tervehdykseen on vastattava tervehdyksellä. Normi ilmenee ja tuotetaan jatkuvasti uudestaan tässä arkitietoon perustuvassa käytännössä.²⁰²

Heritagen mukaan Garfinkelin ajattelussa tärkeä ja kiistainlainen seikka on kielen ilmausten *indeksikaalisuus*. Indeksillä ilmauksella tarkoitetaan tavallisesti kielitieteessä ilmausta, jolla on jokin viittauskohde. Lauseen ”Tämä on hirveä” ymmärtämiseksi meidän pitää tietää mihin sana *tämä* viittaa. Meillä pitää siis olla tietoa sen *fyysisestä kontekstista*. Garfinkel laajentaa tätä indeksikaalisuuden yleisesti hyväksyttyä määritelmää erikoisella tavalla: Garfinkelin mukaan myös *hirveä* on lauseessa indeksikaalinen. Lauseen ymmärtämiseksi tarvitsemme fyysisen kontekstin lisäksi tietoa sen *käyttökontekstista* ja *sosiaalisesta kontekstista*.²⁰³ Garfinkelin väitteen mukaan sanan *hirveä* merkitys on samalla tavalla kontekstista riippuvainen kuin sanan *tämä*.

Esimerkiksi voidaan kuvitella tilanne, jossa pomo sanoo lauseen ”Tämä on hirveä” esitellessään tekemäänsä Powerpoint-esitystä avustajalleen siinä toivossa, että hän kehuisi sitä. Lauseella pomo haluaa vaivihkaa kiinnittää huomion esitykseensä. Tätä pomon pyrkimystä voidaan pitää lauseen käyttökontekstina. Tämän lisäksi lauseella on sosiaalinen konteksti, joka liittyy pomon ja hänen avustajansa väliseen suhteeseen. Avustaja tulkitsee todennäköisesti aivan oikein, että pomo odottaa hänen kehuvan esitystä. Garfinkelin mukaan sosiaalisessa kanssakäymisessä on kyse kontekstiin

---

²⁰² Mt., 110–114.

²⁰³ Mt., 143–158.

liittyvästä toiminnallisesta tulkintaprosessista, johon pomo ja hänen avustajansa molemmat osallistuvat. Heritage kirjoittaa tästä tulkintaprosessista:

Garfinkel hylkäsi ajatuksen, että kielen termit aktivoivat tietyn sisällön ja niiden ymmärrettävyys riippuu tuota sisältöä koskevasta samanmielisyydestä puhujien kesken. Sen sijaan hän ehdotti *proseduraalista* eli päättelykäänteisiin keskittyvää näkemystä siitä, miten kuvaus toimii. Tämän vaihtoehtoisen näkemyksen mukaan sanotun ymmärrettävyys perustuu kuulijan kykyyn päätellä se, mitä tarkoitetaan, siitä mitä sanotaan, tiettyjen *menetelmien* avulla, joihin sekä puhuja että kuulija nojaavat. Näissä menetelmissä – joita osapuolet eivät pue sanoiksi – käytetään sekä arkitietoa että kontekstia jatkuvasti resurssina, joiden avulla epämääräisille kuvaileville termeille saadaan täsmällinen mieli.²⁰⁴

Edellä käsiteltiin kieltä ja siihen liittyviä lausumia, mutta sosiaalista kanssakäymistä voidaan kuvata myös laajemmin ja yleisesti toiminnan tasolla. Heritagen mukaan Garfinkelin ajattelussa toiminnan tai toimintojen ”intersubjektiivinen ymmärrettävyys perustuu symmetriaan toimintojen tuottamisen ja niiden tunnistamisen välillä”. Toimijat sekä olettavat symmetrian että saavat sen aikaan toiminnassaan.²⁰⁵ Garfinkelin radikaalin väitteen mukaan kaikki yhteiskunnalliset instituutiot toimivat samalla periaatteella²⁰⁶. Tästä havainnollinen esimerkki on Garfinkelin kuuluisa tapaustutkimus Agnesista, joka halusi korjata sukupuoltaan leikkauksella.

Agnes, joka oli syntynyt poikana ja jolla oli miehen sukuelimet, saapui tutkimuksiin Kalifornian yliopistoon vuonna 1958. Hänen oli vakuutettava joukolle lääkäreitä ja psykiatreja, että hän oli ”todelliselta olemukseltaan” nainen. Garfinkel osallistui näihin tutkimuksiin ja haastatteluihin, mutta häntä kiinnosti Heritagen mukaan sosiologina nimenomaan se, miten sukupuoli-instituutio tuotetaan ja uusinnetaan jokapäiväisessä elämässä. Jako naisiin ja miehiin on Garfinkelin mukaan ”tulosta valtavasta määrästä huomaamattomia ja silti tuttuja yhteiskunnallisesti jäsentyneitä käytänteitä”.²⁰⁷

Agnesille sukupuoleen liittyvien käytänteiden noudattaminen oli Garfinkelin mukaan jokapäiväistä:

Ennen kaikkea, Garfinkel korostaa, Agnes kohtasi tuskin yhtäkään tilannetta, jossa olisi voinut ottaa vapaata tästä suoriutumistyöstä. Koska Agnes oli aina näytteillä, hänen oli jatkuvasti turvattava naisen identiteetinsä hankkimalla ja käyttämällä erilaisia taitoja ja

---

²⁰⁴ Mt., 145.

²⁰⁵ Mt., 179.

²⁰⁶ Mt.

²⁰⁷ Mt., 180–181.

kykyjä, tuomalla esille naiseuttaan ulkonäössään, toiminnassaan, tunteissaan ja pyrkimyksissään.”²⁰⁸

Heritage kiteyttää Garfinkelin tutkimustuloksen:

Agnesin tapausta pohdittaessa on yllättävää, missä määrin sukupuolinen differentaatio koostuu lukemattomista sosiaalisesti järjestäytyneistä pienen mittakaavan toiminnoista, jotka toistuvat kaiken aikaa. Toisiinsa kytkeytyneinä nämä yksilön kannalta merkityksettömät toiminnot konstituivat yleisen, hallitsevan sukupuolen instituution moraalisesti luonnolliseksi järjestäytyneenä elämän tosiseikkana. Tämä instituutio kykenee melko ponnekkaasti vastustamaan muutoksia.²⁰⁹

Garfinkel -- näki sukupuolen instituution tiheästi kutoutuneena kudoksena, joka koostuu moraalisesti selostettavista kulttuurisista käytännöistä, jotka ovat läpikotaisin selostettavasti luonnollisia ja joiden luonnollisena pitämisestä olemme selontekovelvollisia.²¹⁰

Agnesin tapauksesta näemme, että sosiaalista maailmaa ylläpitävät käytännöt ovat muutakin kuin kielellisiä. Agnes oli useissa tilanteissa *salaisena oppilaana*:

”Antaessaan esimerkiksi poikaystävänsä äidin opettaa hänelle perinteisten hollantilaisruokien laittoa, hän samalla oppi laittamaan ruokaa *ylipäänsä*.”²¹¹ Agnes päätteli, että kokkaaminen on naissukupuoleen liittyvä olennaisesti liittyvä taito. Sukupuolen tuottamiseen ja sen uusintamiseen sosiaalisissa käytännöissä liittyy siis melko hienovaraisia ja sofistikoituneita ei-kielellisiä ja ruumiillisia merkitysjärjestelmiä. Voidaankin ajatella, että Garfinkelille kieli on vain eräs ja (toki erittäin tehokas) menetelmä tuottaa sosiaalista järjestystä. Se seikka, että ongelmatilanteissa uusia selontekoja tuotetaan ensisijaisesti kielen avulla, ei muuta tätä asiaa. Tässä suhteessa etnometodologia sopii tämän tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen.

Pierre Bourdieu kritisoi etnometodologiaa siitä, että se ei ota huomioon sosiaalisiin tilanteisiin liittyvää historiallista ulottuvuutta, jota hän pyrkii kuvaamaan habituksen ja kentän kaksoisrakenteella. Sosiaalinen maailma näyttäytyy Bourdieun teoriassa samanlaisena ainoastaan samankaltaisten habitusten omaaville toimijoille.²¹² Bourdieu ehkä tulkitsi edellä mainitun esimerkin pomosta ja hänen avustajastaan, niin että

---

²⁰⁸ Mt., 186.

²⁰⁹ Mt., 196.

²¹⁰ Mt., 196.

²¹¹ Mt., 184–186.

²¹² Bourdieu 1990/1992, 94–95.

heidän välillään on epäsuhtainen valtasuhde. Avustajalla ei ole tarvittavia resursseja, eli kulttuurista, sosiaalista tai taloudellista pääomaa, jotta hän voisi haastaa pomon pyrkimykset. Habituksen ja kentän kaksoisrakenne määrittää jo edeltä käsin tilanteen kulun tai asettaa ainakin sille tiukat raamit.

Garfinkelin ”teoriasta” puuttuu habituksen ja kentän kaltaiset käsitteet, koska hän ei edes yritä etnometodologisten havaintojensa systematisointia. Heritagen kirjoittaa, että ”Garfinkelin tutkimusintressi on jatkuvasti ymmärretty niin, että siinä esitetään sosiaalisten rakenteiden ja peräti koko sosiaalisen todellisuuden olevan pelkkä harha”. Tämä on Heritagen mukaan Garfinkelin näkökulman ”perusteellista väärinymmärtämistä”. Itse asiassa sosiaalinen maailma on erittäin pysyvä ja ”objektiivinen” Garfinkelin ajattelussa. Heritagen mukaan väärinkäsitys johtuu siitä, että Garfinkel on haluton tarkastelemaan ”sosiaalisia instituutiota itse itseään ylläpitävinä”. Garfinkelin etnometodologian lähtökohtana on tutkia sellaisia ”konfliktitilanteita”, jotka ikään kuin paljastavat miten sosiaalinen maailma tuotetaan arkisissa käytänteissä uudestaan ja uudestaan. Instituutionaalisten järjestelyjen käsittely näistä käytänteistä irrallaan ei kuulu siis Garfinkelin tutkimusintressiin.²¹³

Näyttäisi siltä, että Garfinkelillä on vain vähän sanottavaa institutionaaliseen muutokseen, mutta näin ei Heritagen mukaan ole. Heritage vertaa kiinnostavalla tavalla Garfinkelin ajattelua Kuhnin teoriaan paradigmoista. Heritagen mukaan esimerkiksi sukupuolen instituutiossa voidaan nähdä tapahtuneen jonkinlainen paradigmaattinen muutos 1900-luvun toisella puoliskolla. Sukupuoleen liittyviä anomalioita ja konfliktitilanteita on ollut niin paljon sosiaalisissa tilanteissa, että tämä on johtanut uuteen selontekokehykseen. Heritagen mukaan aikaisemmin itsestään selvinä pidettyihin puhe- ja toimintatapoja on ”nytemmin alettu epäillä ja kyseenalaistaa, ja nämä epäilykset kuvastavat yleisempää epävarmuutta ja uudenlaista refleksiivistä tietoisuutta sukupuoleen liittyvän kanssakäymisen suhteen”.²¹⁴ Heritagen teos on kirjoitettu alun perin vuonna 1984. Vaikuttaisi siltä, että Heritagen kuvaama kehitys on entisestään kiihtynyt ainakin länsimaissa. Voidaan ajatella, että Agnesilla olisi aivan

---

²¹³ Heritage 1996, 224–225.

²¹⁴ Mt., 226–227.

toisenlaiset lähtökohdat ja mahdollisuudet korjata²¹⁵ sukupuoltaan nykyään kuin vuonna 1958.

Kuten sanottua, kategoria-analyysia esittelevässä teoksessa *Kategoriat, kulttuuri & moraali* otetaan lähtökohdaksi Garfinkelin etnometodologia. Varsinaisesti menetelmänä kategoria-analyysi kuitenkin liitetään teoksessa Harvey Sacksiin, joka osin Garfinkelin ajatusten pohjalta kehitti jäsenyysskategorisoinnin analyysin ja keskusteluanalyysin menetelmät. Teoksessa Garfinkelin ajattelun lähtökohdat on esitelty suunnilleen samalla tavalla kuin Heritagen teoksessa ja en paneudu tarkemmin siihen. Kuitenkin teoksen väite, että ”jäsenyysskategorisoinnin analyysiä voi soveltaa käytännössä mihin tahansa puhe- ja tekstiaineistoihin kun taas keskusteluanalyysi vaatii aineistokseen keskustelun” on mielestäni tekstiaineistojen osalta ristiriitainen Garfinkelin etnometodologian kanssa²¹⁶.

Garfinkelin ajatteluun sopii kyllä *kategorisoinnin* tarkasteluun prosessina, mutta tekstiaineistoja pitäisi ajatella tämän prosessin *tuloksina*. Esimerkiksi sanomalehtitekstit ja niissä ilmenevät kategoriat eivät paljasta tästä prosessista mitään sinänsä. Emme pääse tekstejä analysoimalla tähän kategorisoinnin toiminnalliseen puoleen käsiksi. Menetelmäoppaassa ehdotetaan, että voimme esimerkiksi yhdistää kategoria-analyysin diskurssianalyysiin. Diskurssianalyysi kertoisi siten kategorioiden ja kategorisoinnin tuottamisen ehdot kulttuurisella tasolla.²¹⁷ Tämän kulttuurisen tason mukaan ottaminen ei sovi Garfinkelin radikaaliin tutkimusintressiin, koska se siirtää katseen pois arjen käytännöistä.

Tässä tutkimuksessa tutkitaan sanomalehtiaineistoja 1800-luvun lopun Suomesta. Aineistossa on runsaasti kategorioita. Voimme olettaa, että kategorioiden taustalla on fyysiseen, sosiaaliseen ja käyttöön liittyvä konteksti. Ne ovat refleksiivisen ja indeksikaalisen toiminnan tuloksia. Sanomalehtiaineistot eivät valitettavasti kerro juurikaan, minkälaisia prosesseja niiden syntyyn on liittynyt. Tässä suhteessa Garfinkelin etnometodologiasta ei ole juuri apua näiden aineistojen analyysissa.

---

²¹⁵ Aikaisemmin puhuttiin sukupuolen *vaihtamisesta*, mutta nykyisin puhutaan *korjaamisesta*. Tämäkin kuvanee jollain tavalla paradigmaattista muutosta sukupuolen instituutiossa.

²¹⁶ Jokinen, Juhila & Suoninen 2012, 25.

²¹⁷ Mt.

Ammennan kuitenkin Garfinkelin etnometodologiasta ajatuksen siitä, että kaikilla kielen ilmauksilla on jokin indeksikaalinen konteksti. Toimijat kategorisoivat ja käsitteellistävät asioita jatkuvasti sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tämä kategorisointi ja käsitteellistäminen on myös ei-kielellistä ja ruumiillista. Esittelen seuraavassa alaluvussa tämän tutkimuksen menetelmän, joka on yhdistelmä kaikista edellä mainituista menetelmistä.

4.4 Eklektinen menetelmä

Olen tutustunut *Työmies*-lehteen ilman vahvoja ennakko-oletuksia siitä, millaisia merkityksiä työ siinä saa tai sille annetaan. Tämä kolmen edellä mainitun menetelmän lähtökohta on siis myös mukana tässä tutkimuksessa. Minua kiinnostaa työn saamat tai sille annetut merkitykset Suomessa 1800-luvun lopussa. *Työmies*-lehden ensimmäiset vuodet (1895–1898) valikoituivat tutkimuskohteeksi lähinnä tutkimusteknisistä syistä. Aineisto on sopivan kokoinen (noin kaksisataa numeroa, joissa kussakin on noin neljä sivua) laadulliseen tutkimukseen. Toki on sanottava, että valintaan vaikutti se ennakko-oletus, että työväenliikkeen ensimmäisessä sanomalehdessä kirjoitetaan varmaankin työstä.

Luin lehden neljän ensimmäistä vuosikertaa läpi ja niistä varsinaiseksi aineistoksi valitsin 33 kirjoitusta, joissa työstä puhutaan. Jaoin nämä kirjoitukset sen mukaan, miten ja minkä yhteydessä niissä kirjoitetaan työstä. Näistä kirjoituksista löysin kolme erilaista merkitystä työlle: *työ ruumiillisena työnä, naisten tekemä työ ja ”työ kuin työ”*. Jako on heuristinen eli se on jossain määrin keinotekoinen. Kirjoituksia, joissa työ on merkityksessä ”työ kuin työ” löytyi aluksi vain muutama. Koska se on näistä merkityksistä kaikista kiinnostavin, kävin koko aineiston uudestaan läpi ja siihen liittyviä kirjoituksia löytyi lisää.

Tutkimuskirjallisuudesta löysin tukea sille, että *Työmies*-lehdessä ilmenevän ruumiillisen työn keskeisyyden korostamisen taustalla oli kyse eurooppalaisesta ilmiöstä. Tätä voidaan kutsua työn universaaliksi käsitteeksi, johon henkinen työ sisällytettiin. Myös naisten tekemän työn käsitteellisessä erottamisessa – joka näkyy *Työmieheissä* vuosina 1895–1898 – työn universaalista käsitteestä on kyse

kansainvälisestä ilmiöstä. Voidaan sanoa, että tässä on työhön liitettyjen merkitysten kielellinen konteksti. Mielestäni olisi vaarallista ajatella, että se olisi työn merkityksen kulttuurinen konteksti, kuten ehkä diskurssianalyysissa tai käsitehistoriassa helposti oletettaisiin. Pikemminkin näyttäisi siltä, että kulttuurisen kontekstin eli ei-kielellisten, ruumiillisten ja toiminnallisten käytänteiden ja tämän kielellisen kontekstin välillä oli vielä ainakin 1800-luvun lopun Suomessa ristiriita. Kielellisen kontekstin avulla kuvattiin ja luotiin sellaista sosiaalista maailmaa, joka ei vielä ollut suurelle osalle väestöstä sinänsä empiirisesti ”todellinen”.

Olen sekä pohtinut käsitehistorian hengessä jonkin verran kirjoittajien taustoja ja heidän intentioitaan, mutta myös käsitellyt kirjoituksia diskurssianalyttisesti teksteinä. Tämä voi vaikuttaa sinänsä ristiriitaiselta, mutta minua on kiinnostanut kirjoituksia analysoidessa nimenomaan se, miten tekstien kirjoittajat ovat onnistuneet tuottamaan omista lähtökohdistaan poikkeavia subjektipositioita. Tällöin on otettava esimerkiksi huomioon se seikka, että kenen kirjoituksia *Työmies*-lehdessä ylipäänsä julkaistiin. Toisaalta on huomioitava se seikka, miten esimerkiksi työtä tekevistä ihmisistä kirjoituksissa puhutaan. ”Objektiivisissa” kuvauksissa kirjoittajat pyrkivät peittämään oman subjektiivisen näkökulmansa, joka sekin on eräänlainen subjektipositio. Kirjoittajan sosiaalinen tausta ei suoraan siis kerro sitä, miten hän työstä ajattelee ja kirjoittaa.

Vaikka Garfinkelin etnometodologiaan liittyvää kategorisointia ei voikaan näistä kirjoituksista paikantaa, voidaan kuitenkin ajatella, että kaikilla kirjoituksilla on sosiaalinen, fyysinen ja käyttöön liittyvä konteksti. Tämä on muistutuksena siitä, että kieli ei selitä kaikkea. Toisaalta Garfinkelin etnometodologiassa kieli on kuitenkin tärkeä käsitteellistämisen väline ja mahdollistaa toimijalle totutusta tai ”tavallisesta” poikkeamisen. Sosiaaliluokka, identiteetti tai habitus ei välttämättä siis selitä tai määritä suoraan sitä, mitä toimija voi kielen avulla ilmaista.

5 Aiempi tutkimus

Johanna Ilmakunnaksen mukaan historiantutkimuksessa ”työ on ollut pitkään keskeinen tutkimuskysymys”. Historiantutkijat ovat kuitenkin käsitelleet työtä varsin kapeassa viitekehyksessä: ”Taloustieteiden sekä sosiaali- ja taloushistorian näkemys työstä ansioiden lähteenä ja pääoman tuottajana on määrittänyt lähes kaikkien historioitsijoiden suhdetta työhön tutkimuskohteena.” Ilmakunnaksen kärjistetystä ja kiistanalaisesta väitteestä voi olla montaa mieltä, mutta siinä hän lienee oikeassa, että työn *merkitystä* tai sen *käsitettä* ei ole juuri problematisoitu historiantutkimuksessa.²¹⁸ Ilmakunnas kirjoittaa historiantutkimuksesta kansainvälisessä kontekstissa, mutta näyttäisi siltä, että suomalaisessa historiantutkimuksessa työn merkityksen pohtiminen on jäänyt vielä vähemmälle.

Työn merkitystä on kuitenkin pohdittu jonkin verran maailmalla ja Suomessa. Esittelen tässä luvussa historiantutkimuksia, joissa esitetään kysymys työn merkityksestä. Aluksi on syytä todeta, että työ on hankala ja epämääräinen käsite. Aiempi tutkimus työn merkityksestä voidaan rajata ja mieltää monella tavalla. Tässä tutkimuksessa lainataan käsitehistoriasta käsitteiden historiallisuudesta. Se rajaa jo valtavan määrän aikaisempaa tutkimusta työstä tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Esittelen myös joitain mielenkiintoisia tutkimuksia, joissa työ määritellään apriorisesti ennalta mutta pyritään laajentamaan sen alaa. Niissä haastetaan käsitys työstä ”ansioiden lähteenä ja pääoman tuottajana” ja tarkastellaan esimerkiksi naisten tekemää palkatonta kotityötä työnä.

Patrick Joycen toimittama teos *The Historical Meanings of Work*²¹⁹ julkaistiin vuonna 1987 jälkiteollisen yhteiskunnan ja työn yleisen legitimeettikriisin konteksteissa. Joyce kirjoittaa teoksen esipuheessa, että Isossa-Britanniassa käytävään intensiiviseen julkiseen keskusteluun työstä ja sen tulevaisuudesta liittyy paljon kyseenalaisia väitteitä sen historiasta. Joycen mukaan ”aika on kypsä” työn historian ja työhön liittyvien *merkitysten* pohtimiseen historiantutkimuksen näkökulmasta. Joycen mukaan teoksen kirjoituksia yhdistää se, että työ nähdään niissä kulttuurisena aktiviteettina, eikä pelkästään talouden piiriin liittyvänä seikkana. Hänen mukaansa antropologialla ja

---

²¹⁸ Ilmakunnas 2018, 170.

²¹⁹ *The Historical Meanings of Work*. Toim. Joyce, Patrick. Cambridge University Press, Cambridge 1987.

etnografisella tutkimusotteella on paljon annettavaa historian tutkimukselle työn merkitysten historiaa pohdittaessa. Lisäksi hän korostaa tietyin varauksin kielellisten ilmiöiden keskeisyyttä niiden tutkimisessa.²²⁰

Tämän tutkimuksen kannalta erityisen kiinnostava teoksen artikkeleista on Joan W. Scottin artikkeli, jossa hän tarkastelee naimattomien ja perheettömien naisten asemaa kansantaloustieteen diskurssissa Ranskassa vuosina 1840–1860. Scottin mukaan ranskalaisessa kansantaloustieteessä muotoiltiin vuosina 1840–1860 käsitystä, jossa naimattomat työläisnaiset yhdistettiin prostituutioon. Hänen mukaansa naimaton työläisnainen olemassaolollaan uhkasi taloustietelijöiden, moralistien ja muiden kirjoittajien luomaa ihannetta miehestä perheen ensisijaisena elättäjänä. Tästä syystä naimattomat työläisnaiset stigmatisoitiin. Näissä taloustieteellisissä teorioissa naisten osallistumista työmarkkinoille haluttiin tietoisesti rajoittaa myös pitämällä naisten palkkataso alhaisena. Naisten työstä saamaa palkkaa pidettiin siis vain lisäansiona kotitaloudessa. Scottin mukaan naisten syrjäyttäminen työmarkkinoilta oli ”historiallisesti tuotettu”:

The marginalisation of women workers was, then, an historically produced effect which must itself be critically examined. Historians who treat women workers as a marginal to processes of urbanisation and industrialisation mistake historically constructed meanings for objective facts and thus miss at least half the story.²²¹

Myös Saksassa on käyty vastaavaa keskustelua työstä ja sen merkityksestä. Saksassa puhuttiin 1980-luvulla sosiologien johdolla ”työyhteiskunnan kriisistä”. Jürgen Kockan toimittama teos *Work in a Modern Society: The German Historical Experience in Comparative Perspective*²²² on kirjoitettu tätä taustaa vasten. Se julkaistiin saksaksi vuonna 2010 ja käännettiin englanniksi vuonna 2013. Jürgen Kockan teokseen kirjoittama artikkeli ”Work as a Problem in European History” on erityisen kiinnostava, sillä siinä Kocka yrittää luoda yleiskatsauksen muutoksiin työn käsitteessä länsimaissa suunnilleen keskiajalta nykyiseen ”työyhteiskuntaan” ulottuvalla ajanjaksolla. Kocka

---

²²⁰ Joyce, Patrick: ”Historical Meanings of Work: An Introduction”. Teoksessa *The Historical Meanings of Work*. Toim. Joyce, Patrick. Cambridge University Press, Cambridge 1987, 1–31.

²²¹ Scott 1987, 119–142.

²²² *Work in a Modern Society: The German Historical Experience in Comparative Perspective*. Toim. Kocka, Jürgen. Berghahn Books, New York; Oxford 2013.

huomauttaa, että työn merkityksen tutkiminen on historian tutkimuksen kannalta erittäin haastavaa.²²³

Kocka onnistuu kuitenkin luomaan jonkinlaisen oppihistoriallisen tai käsitehistoriallisen yleiskuvan työn käsitteen muutoksesta Euroopassa. Viimeistään 1800-luvulle tultaessa Euroopan älymystön keskuudessa oli syntynyt uusi universaali ja abstrakti työn käsite, jossa työ nähtiin kansalaisuuden perustana. Myös suhtautuminen työhön muuttui aiempaa positiivisemmaksi näissä kirjoituksissa tai ylipäänsä kirjallisen julkisuuden alueella. Kockan mukaan on huomattavasti vaikeampi tutkia, muuttuiko rahvaankin käsitys työstä samoihin aikoihin ja omaksuivatko hekin tämän uuden työn käsitteen. Suppeassa aikakauden utopiakirjallisuuteen ja muihin epäsuoriin populaareihin lähteisiin perustuvassa katsauksessaan Kocka päätyy varsin epäilevälle kannalle. Kirjoituksensa lopussa Kocka esittelee vielä tarkemmin ”Saksan kokemusta” työstä pitkällä 1800-luvulla.²²⁴

Kocka korostaa, että työn merkityksen historiallinen tarkastelu on hankalaa historian tutkimuksen keinoin. Joycekin puhuu monikossa *merkityksistä*. Jos tutkimuksissa pyritään tarkastelemaan työn kielellisen käsitteen ohella myös työn laajempaa merkitystä, on niiden konteksti ehkä väkisinkin rajattu. Tästä syystä tulosten yleistettävyyden ja vertailu voi olla vaikeaa. Työn kielellisen käsitteen kannalta tämä ongelma ei ole ylitsepääsemätön. Kuten edellä todettiin, onnistuu Kocka luomaan suhteellisen uskottavan yleisesityksen työn käsitteen muutoksista eurooppalaisessa kontekstissa artikkelissaan ”Work as a Problem in European History”.

Vuonna 1999 julkaistiin Raimo Parikan toimittama monitieteellinen, mutta enimmäkseen historian tutkimukseen painottuva teos *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*²²⁵. Lupaavasta nimestään huolimatta teoksen artikkelit käsittelevät lähinnä työn tekemisen historiaa ja eri ammattikuntien historiaa. Teoksen artikkeleissa ei aseteta kysymystä työn merkityksestä, eikä työtä käsitteenä problematisoida muutamaa artikkelia lukuun ottamatta. Esittelen näitä artikkeleita seuraavassa.

---

²²³ Kocka 2013, 1–31.

²²⁴ Mt.

²²⁵ *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Toim. Parikka, Raimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999.

Etnologi Anna-Maria Åström tarkastelee teoreettisella otteella 1800-luvun alun Suomen säätyjärjestelmään liittyvää sosiaalista rakennetta työn kautta artikkelissaan ”Työt ja työnteko Savon kartanoissa 1800-luvun alkupuolella”. Hänen mukaansa työ ”on nähtävä yhteiskunnallisesti tuotettuna”. Tämän ajatuksen hän on lainannut edellä käsitellystä Patrick Joycen kirjoituksesta. Åström tutkii Savon kartanojärjestelmää Bourdieun yhteiskuntateorian viitekehyksessä. Bourdieulta hän on lainannut yhteiskunnallisen uusiutumisen (engl. *reproduction*) käsitteen. Hän tarkastelee, miten kartanojärjestelmän valtasuhteet uusiutuivat käytännön toiminnassa ja elämässä.²²⁶ Åström käsittelee työn suhdetta sääty-yhteiskunnan taloudellisiin ja sosiaalisiin suhteisiin enimmäkseen tilan tasolla²²⁷.

Toinen työn merkityksen kannalta kiinnostava artikkeli teoksessa on Matti Peltosen kirjoittama ”Työnjako sosiaalisena tilana”, jossa siinäkin tarkastellaan työtä tilan tasolla. Artikkelissa Peltonen pohtii naisten ja miesten työn välisiä rajoja suomalaisessa agraariyhteisössä pitkällä aikavälillä. Peltosen mukaan oli olemassa naisten ja miesten töitä, mutta rajat näiden välillä eivät olleet kovin selkeät. Hän toteaaakin: ”Rajat miehen ja naisen sfäärien välillä on nähty liian ehdottomina, eikä ole pohdittu tietyissä töissä ilmenevää kotipiirin ja muun maailman välisen rajan ylittämistä ja sitä millä ehdoilla se on voitu tehdä.” Peltosen mukaan rajoja pidettiin yllä ”tietoisesti” ja ”niihin liittyi normeja, uskomuksia ja ennen kaikkea puhetta”. Uusille sukupolville siirrettiin tietoa siitä, mikä on sopivaa miehelle ja mikä naiselle. Peltosen mukaan näillä ”selityksillä ei tarvinnut olla mitään tekemistä todellisten syiden kanssa”.²²⁸

---

²²⁶ Åström, Anna-Maria: ”Työt ja työnteko Savon kartanoissa 1800-luvun alkupuolella”. Teoksessa *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Toim. Parikka, Raimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, 11–31.

²²⁷ Åströmin tarkastelussa näkyy Bourdieun teorian vahvuus ja heikkous. Bourdieun teorian avulla Åström pystyy uskottavasti selittämään, miten valtasuhteet uusiutuivat kartanotalouden käytännön työnjaossa ja sosiaalisessa kanssakäymisessä. Hän käsittelee artikkelissaan myös erään Lundbergin suvun torpan vaiheita *ajallisesti*. 1800-luvun alussa torppa vähitellen vakiinnutti asemansa, ja keväällä ”1851 ruokakunta oli aineellisessa mielessä suhteellisen vauras”. Kuitenkin pian tämän jälkeen ”torppa autioitui ja liitettiin takaisin kartanoon, minkä jälkeen sen peltoja viljeltiin peltojen osana”. Tätä torpan ”katoamista” Åström ei selitä, vaan hän viittaa ylimalkaisesti ”rakenteellisiin tekijöihin”. Tätä muutosta torpan asemassa hän ei tarkemmin selitä, ja kuten teoreettisessa viitekehyksessäni osoitan, Bourdieun teoriaan on vaikea sovittaa tällaista muutosta. Mt., 17–18.

²²⁸ Peltonen, Matti: ”Työnjako sosiaalisena tilana”. Teoksessa *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Toim. Parikka, Raimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, 33–49.

Artikkelinsa päätteeksi Peltonen pohtii myös tutkijoiden tapaa ottaa jako naisten ja miesten töihin annettuna:

Ilmiön tutkijat ja siitä kirjoittavat eivät kuitenkaan arvostele vanhakantaisena pidettyä jakoa ylläpitäviä käytäntöjä ja mielikuvia. Yhteiskuntatieteilijöille pitäisi kuitenkin olla itsestään selvää, että näin merkittävä rakenteellinen jähmeys voi säilyä vain jatkuvan, alati toistuvan rajojen ylittämättömyyttä korostavan diskurssin kautta. Voi jopa ajatella, että suuri osa siitä tutkimuksesta, jossa on paneuduttu työmarkkinoiden sukupuolijakoon, on ollut osaltaan ylläpitämässä rajojen tiukkuutta.²²⁹

Kolmas työn merkityksen kannalta kiinnostava artikkeli teoksessa *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin* on Riitta Oittisen kirjoittama ”Ompelusta ennen tehdastyötä”. Peltosen tavoin myös Oittinen haastaa muistitietoaineistoon perustuvassa tutkimuksessaan käsityksen liian jyrkästä jaosta miesten ja naisten työhön. Oittinen kysyy, onko tutkimuksissa mielekästä asettaa työlle ja muulle toiminnalle aina niin selkeää rajaa.²³⁰

Naishistorian tutkimuksessa tai nykyisin sukupuolihistorian tutkimuksessa kysymys työstä ja sen merkityksestä on ollut tavallaan aina läsnä. ”Mitä on työ?” kysytään vuonna 2018 julkaistun monitieteellisen historialliseen näkökulmaan perustuvan teoksen *What Is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present*²³¹ esipuheessa. Teoksessa kysymystä lähestytään kotitalouden ja naisten tekemän työn näkökulmasta varhaismodernista ajasta nykypäivään ulottuvalla ajanjaksolla. Pitkässä ja tiiviissä esipuheessa esitellään valtava määrä eri alojen tutkimuksia naisten tekemästä työstä. Näissä esipuheessa esitellyissä tutkimuksissa työn, ei-työn, kotityön ynnä muiden työhön liittyvien asioiden välisiä rajoja on pyritty määrittelemään, purkamaan ja tulkitsemaan uudelleen. Kirjoittajat eivät kuitenkaan anna selkeää vastausta esipuheen alussa esittämäänsä kysymykseen, vaan kysymys ikään kuin unohtuu matkan varrella.²³² Ehkä heidän tarkoituksenaan ei olekaan antaa suoraa vastausta kysymykseen, vaan tarjota työn olemuksen pohtimiseen mahdollisimman paljon erilaisia näkökulmia.

---

²²⁹ Mt., 49.

²³⁰ Oittinen, Riitta: ”Ompelusta ennen tehdastyötä”. Teoksessa *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Toim. Parikka, Raimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, 51–82.

²³¹ *What Is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present*. Toim. Sarti, Raffaella; Bellavitis, Anna & Martini, Manuela. Berghahn Books, New York; Oxford 2018.

²³² Sarti, Raffaella; Bellavitis, Anna & Martini, Manuela 2018, 1–84.

Maria Ågren esittelee teoksen artikkelissa ”The Complexities of Work: Analyzing Men’s and Women’s Work in the Early Modern World with the Verb-Oriented Method” kiinnostavaa uutta ”verbi-orientoitunutta” menetelmää työn tutkimiseen. Menetelmä on yhdistelmä laadullisia ja määrällisiä menetelmiä.²³³ Maria Ågren on Uppsalan yliopiston tutkimusprojektin *Gender and Work / Genus och Arbete* johtaja. Tämän laajan tutkimusprojektin ensimmäisessä osassa (vuosina 2000–2014) käsiteltiin työnteekoon liittyvien verbien kautta miesten ja naisten tekemää työtä Ruotsissa (ja siis tietysti myös ”Suomessa”) vuosina 1550–1800. Massiivisen aineiston avulla tutkittiin, minkälaisia verbejä työnteosta käytettiin tuona aikana. Ilmakunnaksen mukaan projektissa

kyseenalaistettiin usein käytetty tapa tarkastella ihmisten ’tehtävänimikkeitä’ (*occupational titles*) heidän työnsä määrittelemiseksi, sillä tällaiset määreet jättävät suuren osan naisten työstä näkymättömiin ja hämärtävät työn moninaisuutta, joka paljastuu erilaisia teonsanoja analysoimalla.²³⁴

Artikkelissaan Ågren esittelee joitain tutkimusprojektin tutkimustuloksia. Tutkitulla ajanjaksolla muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta lähes kaikilla aloilla oli sekä miehiä että naisia. Sukupuolittuneita työmarkkinoita ei siis ollut. Toisaalta sukupuolella oli sinänsä väliä. Sekä miehiä että naisia oli hallinnollisilla aloilla ja johtotehtävissä. Kuitenkin näihin aloihin liittyviä verbejä analysoimalla selvisi, että naiset useammin *kysyivät* alaisia tekemään erilaisia tehtäviä, kun taas miehet *käskivät* heitä. Ågrenin mukaan avioliitto loi työmahdollisuuksia sekä naisille että miehille:

What marriage meant to early modern women was therefore radically different from what it meant, and sometimes still means, to women in certain social strata in the modern Western world (after 1800). Early modern women did not get married to be supported by their husbands. They got married to be able better to support themselves. The same was true for men: marriage improved their chances of supporting themselves too.²³⁵

Varhaismodernia tai esiteollista aikaa käsittelevissä tutkimuksissa on ylipäänsä käsitelty viime vuosina mielenkiintoisella tavalla työtä ja sen merkitystä. Kirsi Vainio-Korhosen vuonna 2012 ilmestynyt teos *Ujostelemattomat: kätilöiden, synnytysten ja arjen historiaa* tarkastelee kätilön ammatin syntyä Suomessa. Vainio-Korhosen mukaan

---

²³³ Ågren 2018, 226–243.

²³⁴ Ilmakunnas 2018, 171.

²³⁵ Ågren 2018.

kättilökoulutukseen valittiin perheellisiä verrattain iäkkäitä naisia. He jättivät perheensä hetkellisesti opintojensa ajaksi ja saattoivat muuttaa toiselle paikkakunnalle työmahdollisuuksien takia. Taitavilla kättilöillä saattoi olla erittäin kilpailukykyinen palkka. Kättilön ammatti ei siis ollut välttämättä perinteisessä mielessä kutsumusammatti. Teos laajentaa käsitystä naisten tekemästä työstä varhaismodernin ajan Suomessa. Se myös herättää laajemman kysymyksen siitä, onko jako naisten yksityiseen ja miesten julkiseen piiriin historiallisesti kestävä.²³⁶

Johanna Ilmakunnas käsittelee eliitin tekemää työtä varhaismodernissa (vuodet 1600–1800) Euroopassa artikkelissaan ”Työn kulttuurihistoria varhaismodernin ajan Euroopassa”. Hänen mukaansa historioitsijat ovat keskittyneet ylen määrin rahvaan ja keskiluokan tekemään palkkatyöhön ja eliitin tekemä työ on sivuutettu tutkimuksissa kokonaan. Ilmakunnaksen mukaan työn käsitettä pitäisi laajentaa historian tutkimuksessa joustavampaan suuntaan. Eliitin tekemäksi työksi voidaan hänen mukaansa laskea esimerkiksi taiteellinen työskentely ja tutkiminen.²³⁷

Marcel van der Linden tarkastelee vuonna 2011 julkaistussa artikkelissaan ”Studying Attitudes to Work Worldwide, 1500–1650: Concepts, Sources, and Problems of Interpretation” kunnianhimoisesti globaalilla tasolla työhön liittyviä asenteita vuosina 1500–1650. Lisähaasteen van der Lindenin artikkelille antaa se seikka, että hän pyrkii käsittelemään asenteita nimenomaan köyhän rahvaan näkökulmasta.²³⁸

Artikkelinsa alussa van der Linden määrittelee käsitteet työ ja asenne (josta esimerkkinä Weberin kuuluisa protestanttinen työmoraali). Seuraavaksi hän pohtii lähteisiin ja niiden tulkintaan liittyviä ongelmia. Artikkelin loppupuolella hän pääsee jonkinlaisiin *alustaviin* tai *tunnusteleviin* (engl. *tentative*) johtopäätöksiin työhön liittyvistä asenteista tutkitulla ajanjaksolla. Van der Linden hahmottaa neljän *tyypin* kautta työhön liittyviä erilaisia asenteita. Nämä tyypit tai ryhmät ovat: metsästäjä-keräilijät, paikallaan pysyttelevät ei-hierarkkiset heimot, esi-kapitalististen yhteisöjen maanviljelijät ja

---

²³⁶ Vainio-Korhonen, Kirsi: *Ujostelemattomat: kättilöiden, synnytysten ja arjen historiaa*. WSOY, Helsinki 2012.

²³⁷ Ilmakunnas 2018, 168–183.

²³⁸ van der Linden, Marcel: ”Studying Attitudes to Work Worldwide, 1500–1650: Concepts, Sources, and Problems of Interpretation”. *International Review of Social History*, 56:19 2011, 25–43.
<https://doi.org/10.1017/S0020859011000368> tarkistettu 25.4.2019.

kapitalistisen järjestelmän piirissä olevat varsinaiset palkkatyöläiset. Van der Lindenin johtopäätös on, että Weberin ”kapitalistinen henki” oli ajanjaksolla 1500–1650 korkeintaan vain marginaalinen ilmiö eli se kosketti vain pientä osaa rahvaasta.²³⁹

Ågrenin johtama tutkimusryhmä, Ilmakunnas, Vainio-Korhonen ja van der Linden eivät sinänsä pohdi työn merkitystä, vaan he pyrkivät laajentamaan työn käsitettä kattavammaksi. Heidän tutkimuksensa ovat esimerkkejä siitä, miten eurosentrinen, moderni, kapitalistinen, teollinen, miehinen ja nationalistinen työn käsite on pyritty haastamaan globaaleista, varhaismoderneista, esiteollisista ja feministisistä näkökulmista. Työn käsitteen laajentaminen tarkoittaa kuitenkin väistämättä sen merkityksen (tai merkitysten) pohtimista, vaikka se tapahtuisikin epäsuoraan.

Vaikka suomalaisessa historian tutkimuksessa työtä ja sen merkitystä ei ole juurikaan problematisoitu, on työllä silti useissa tutkimuksissa julkilausuttu tai julkilausumaton merkitys. Käsittelen eräitä tämän tutkimuksen aikarajauksen kannalta kiinnostavia suomalaisia historian tutkimuksia tästä näkökulmasta.

Pertti Haapala kuvaa vuonna 1986 julkaistussa teoksessaan *Tehtaan valossa: teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920* Tampereen teollistumisen vaiheita kokonaisvaltaisen tilastoihin perustuvan otteen avulla. Haapalan keskeinen väite on, että työväenluokka ei ollut Tampereella vallankumouksellinen, vaan se onnistui saavuttamaan kaikki haluamansa tavoitteet työmarkkinakontekstissa. Vallankumouksellisuus ja sosialismi tuotiin työväenliikkeeseen ulkoapäin. Haapalan teokseen sisältyy ajatus siitä, että uusi teollinen ja moderni aika tuotti uudenlaisen työn käsitteen. Haapala kuvaa uutta miehistä työn käsitettä:

Mies, jolle työ oli kunnia, teki työtä henkilökohtaisena pyrkimyksenä, omaksi edukseen ja kunniaksi itselleen. Työnteko oli hänelle tavallaan vapautta, mahdollisuus toteuttaa itseään. Hänen mittansa ja arvonsa määrättiin hänen työnsä mukaan ja hänen menestyksensä oli kiinni hänen omasta työstään.²⁴⁰

Käsitys oli Haapalan mukaan alkujaan porvarillinen, mutta sen omaksui myös työväki.²⁴¹

---

²³⁹ Mt.

²⁴⁰ Haapala 1986, 196.

²⁴¹ Mt.

Irma Sulkusen malli kaksijakoisesta kansalaisuudesta on ollut vaikutusvaltainen suomalaisessa historian tutkimuksessa. Sulkusen mukaan Suomessa syntyi 1900-luvun alussa erityisesti raittiusliikkeen ajamana kaksijakoinen kansalaisuuskäsitys. Tässä mallissa nainen nähtiin ensisijaisesti äitinä. Mallissa on sisäänrakennettuna ajatus, että työ on äitiyteen ja perheeseen verrattuna toissijainen tekijä. Työn merkitys määrittyi tai suodattui siis perheen ja äitiyden kautta. Malliin liittyy myös ajatus hierarkkisesta sisaruudesta, jossa eri sosiaaliluokkien naisilla on eri yhteiskunnalliset tehtävät. Malli ei sisällä ajatusta passiivisesta kotiäidistä, vaan sen mukaan erityisesti keski- ja yläluokkaiset naiset olivat aktiivisia julkisuuden alueella.²⁴²

Marjatta Rahikaisen ja Tarja Räisäsen toimittamassa teoksessa *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”*: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla²⁴³ käsitellään naisten tekemiä töitä eri näkökulmista 1800- ja 1900-luvulla. Antti Häkkinen ja Marjatta Rahikainen kuvaavat artikkelikokoelman lähtökohtia teosta esittelevässä artikkelissa *”Naisten työnteon ja toimeentulon tutkimuksesta”*:

Näkökulma ei niinkään ole naisten asema yhteiskunnassa ylipäänsä, vaan heidän työtään ja toimeentuloaan tarkastellaan alhaalta ylöspäin, yhdestä sektorista ulospäin ja yhdestä paikasta poispäin. Tällainen näkökulma auttaa ymmärtämään sitä, miten yhteiskunnalliset suhteet ovat rakentuneet ja miten niitä pidetään erilaisten vakiintuneiden käytäntöjen ja arkipäivän vallankäytön keinoin yllä.²⁴⁴

Teoksen näkökulma – ”alhaalta ylöspäin, yhdestä sektorista ulospäin ja yhdestä paikasta poispäin” – on ainakin jossain määrin jännitteisessä suhteessa Haapalan ja Sulkusen toisen tason rakenteellisten kuvausten kanssa. Käsittelen tarkemmin tätä seikkaa analyysiosuudessa.

Marjatta Rahikainen ehdottaa artikkelissaan *”Women in Relief Work: Female Unemployment in Helsinki Before World War II”*, että naisten työttömyyttä pitäisi käsitellä samoista lähtökohdista kuin miestenkin 1900-luvun alun Suomea tutkittaessa.

---

²⁴² Sulkunen 1987, 157–175.

²⁴³ *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”*: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla. Toim. Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

²⁴⁴ Häkkinen, Antti & Rahikainen, Marjatta: *”Naisten työnteon ja toimeentulon tutkimuksesta”*. Teoksessa *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”*: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla. Toim. Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 10.

Rahikaisen mukaan naisten työttömyys oli Helsingin viranomaisille ongelma siinä missä miestenkin. Ylipäänsä mieselättäjän malli ja ihanne perheenäitiydestä ei siis ollut välttämättä niin universaalisti hyväksytty, kuin mitä esimerkiksi Sulkusen kaksijakoisen kansalaisuuskäsityksen mallista voisi päätellä.²⁴⁵

Sosiologian alalla on julkaistu paljon tutkimuksia ja pohdintoja työn merkityksen muutoksesta. Esimerkiksi Dominique Médan ja Patricia Vendraminin teoksessa *Reinventing Work in Europe: Value, Generation and Labour* on kattava oppihistoriallinen katsaus modernin työn käsitteen muotoutumiseen sosiologisesta näkökulmasta²⁴⁶. Varhainen suomalainen esimerkki työn merkitystä pohtivasta sosiologisesta teoksesta on Simo Ahon vuonna 1988 ilmestynyt teos *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana: tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja työyhteiskunnan kriisistä*. Teoksessa hän käsittelee edellä mainittua saksalaisten sosiologiensa muotoilemaa ”työyhteiskunnan kriisiä” suomalaisesta näkökulmasta²⁴⁷. Sosiologisia katsauksia työn historiaan tai työn teorioiden historiaan voi hyödyntää tällaisessa tutkimuksessa kuitenkin vain hyvin rajoitetusti.

Suomalaisesta työväenliikkeestä ja työväenkulttuurista on julkaistu paljon tutkimuksia. Tämä tutkimus sivuaa väkisin näitä tutkimuksia, sillä *Työmies*-lehti oli tärkeä osa varhaista työväenliikettä ja työväenkulttuuria.

Hannu Soikkasen teoksessa *Sosialismin tulo Suomeen* on kattavat taustatiedot *Työmies*-lehden varhaisista vuosista ja sen perustajista²⁴⁸. Kuvaa täydentää Marjatta Rahikaisen väitöskirja N.R. af Ursinista, joka oli varhaisen työväenliikkeen johtohahmo ja *Työmiehen* toimittaja sen kaksi ensimmäistä vuotta²⁴⁹. Rahikainen on eri linjoilla Soikkasen kanssa af Ursinin ja *Työmiehen* väitetystä sosialistisuudesta. Soikkasen

---

²⁴⁵ Rahikainen, Marjatta: ”Women in Relief Work: Female Unemployment in Helsinki Before World War II”. *Scandinavian Journal of History*, 30:2 2005/2007, 159–176.
<https://doi.org/10.1080/03468750510014079> tarkistettu 25.4.2019.

²⁴⁶ Médan & Vendramin 2017, 7–47.

²⁴⁷ Aho, Simo: *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana: tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja työyhteiskunnan kriisistä*. Tutkijaliitto, Helsinki 1988.

²⁴⁸ Soikkanen, Hannu: *Sosialismin tulo Suomeen: ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY, Helsinki 1961.

²⁴⁹ Rahikainen, Marjatta: *N.R. af Ursin: aatelmies Suomen työväenliikkeessä*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1986.

mukaan *Työmiehen* perustajat olivat saaneet ”sosialistisen tartunnan”. Rahikaisen mukaan af Ursin omaksui sosialismin vasta myöhemmin.

Sakari Heikkisen artikkeli ”Palkollisesta proletaariin” käsittelee käsitehistoriallisesta näkökulmasta eri nimiä, joita työntekijälle annettiin Suomessa 1800-luvulla. *Palkollinen* liittyy paternalistiseen käsitykseen, liberaalit puhuivat *työntekijästä*, kateederisocialistit puhuivat *työväenseikkaisesta* ja socialistit *proletaarista*. Heikkinen osoittaa artikkelissaan, että näihin kaikkiin työntekijälle annettuihin nimiin liittyi tietty ajatusmalli ja niiden käytöllä pyrittiin myös vaikuttamaan sosiaalisiin suhteisiin.²⁵⁰

Aimo Roininen on kirjoittanut työväenkirjallisuuden ja työväenkulttuurin kehityksestä instituutionaalisesta näkökulmasta. *Työmies*-lehti liittyy hänen mukaansa työväenkulttuurin ja työväenkirjallisuuden syntymisen varhaisvaiheisiin.²⁵¹ Elsi Hyttisen väitöskirja käsittelee työväenkirjailija Elvira Willmania bourdieulaisesta näkökulmasta toimijana työväenkirjallisuuden kentällä²⁵². Jari Ehrnrooth väittää väitöskirjassaan, että työväenliikkeen johtohahmot eivät olleet vallankumouksellisia. Vuoden 1918 tapahtumia ei voi selittää työväenliikkeen ideologiasta käsin, vaan työläisten väkivaltaisen vallankumouksellisuuden taustalla oli arkaainen ja kristillinen herraviha.²⁵³

---

²⁵⁰ Heikkinen 1997b.

²⁵¹ Roininen, Aimo: *Kirja liikkeessä: kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä (1895–1918)*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993.

²⁵² Hyttinen, Elsi: *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja: Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadan vaihteen Suomessa*. Turun Yliopisto, Turku 2012.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4940-3> tarkistettu 25.4.2019.

²⁵³ Ehrnrooth, Jari: *Sanan vallassa, vihan voimalla: sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1992.

6 Tutkimusaineistot

Olen kerännyt tutkimusaineistoni *Työmies*-lehden neljältä ensimmäiseltä vuosikerralta (1895–1898). Lehti perustettiin vuonna 1895, ja neljänä ensimmäisenä vuonna lehti ilmestyi noin kerran viikossa (ensimmäisenä vuonna lehti ilmestyi vain 44 kertaa). Vuosina 1895–1898 lehti ilmestyi yhteensä 202 kertaa. Vuonna 1898 lehden koko suureni, ja vuonna 1899 lehti rupesi ilmestymään jokaisena arkipäivänä. Lehteä julkaistiin *Työmies* nimellä vuoteen 1918 saakka. Lehden tyyppillisessä numerossa on 4 sivua. Olen ladannut lehdet PDF-tiedostomuodossa Kansalliskirjaston digitaalisesta sanomalehtiarkistosta.²⁵⁴

Tutkimusaineistoni koostuu *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 julkaistuista 32 erilaisesta kirjoituksesta. Olen perehtynyt lehden neljän ensimmäisen vuosikerran kaikkiin numeroihin ja etsinyt niistä kirjoituksia, joissa käsitellään työn merkitystä tai joista voidaan löytää sellainen. Kirjoitukset eivät ole siis valikoituneet tutkimukseeni esimerkiksi sanahakujen tai arpomisen kautta. Mikä tahansa *Työmiehe*sä vuosina 1895–1898 julkaistu kirjoitus on saattanut tulla osaksi tutkimusaineistoani.

Tutkimusaineistossani on esimerkiksi novelleja, katsauksia, uutisia ja mielipidekirjoituksia. *Työmies*-lehdellä ei ollut vielä ainakaan vuosina 1895–1898 vakiintunutta muotoa tai tarkkaa palstajakoa. Esimerkiksi pääkirjoitukselle ei ollut selkeää paikkaa. Juttutyyprien määrittely on ylipäänsä hankalaa. Kirjoitus naisten työoloista saattaa päättyä poleemiseen kehotukseen liittyä yhdistyksiin. Työn saamien tai sille annettujen merkitysten kannalta ei ole mielekäästä tehdä jyrkkää eroa esimerkiksi fiktiivisten tekstien ja asiaproosan välillä²⁵⁵.

Vuoden 1899 alussa annettiin helmikuun manifesti, ja Suomen työväenpuolue perustettiin saman vuoden kesällä. Samana vuonna perustettiin *Työmies*-lehden rinnalle liuta muita työväenlehtiä, kuten *Länsi-Suomen Työmies* ja *Kansan Lehti*. Vuonna 1899 *Työmiestä* alettiin julkaista kuusi kertaa viikossa, eli siitä tuli päivälehti.²⁵⁶ Vaikka

---

²⁵⁴ Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot.
<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/> tarkistettu 25.4.2019.

²⁵⁵ Kts. menetelmää käsittelevä luku 4.

²⁵⁶ Roininen 1993, 67.

aikarajaukset ovat aina jossain määrin keinotekoisia, olen päätynyt rajaamaan edellä mainittujen tapahtumien ja seikkojen takia aineistoni päättymään vuoteen 1898. Saman rajauksen on tehnyt myös Aimo Roininen, joka kirjoittaa samasta aikakaudesta otsikolla ”*Työmiehen ensimmäiset vuodet 1895–1898*”²⁵⁷.

---

²⁵⁷ Mt., 38.

7 Analyysi

Ennen varsinaista analyysiosiota teen alaluvussa 7.1 lyhyen yleiskatsauksen *Työmies*-lehteen. Käyn kronologisesti läpi sen tärkeimmät vaiheet perustamisesta aina vuoteen 1898 saakka, johon aineistoni loppuu. Tämän osion jälkeen käsittelen alaluvussa 7.2 aineistosta työlle löytämiäni eri merkityksiä. Alaluvussa 7.3 teen yhteenvedon näistä eri merkityksistä.

7.1 *Työmies*-lehdestä yleisesti

7.1.1 Perustaminen

Työmies-lehden näytenumero ilmestyi 14.2.1895 ja ensimmäinen varsinainen numero ilmestyi 2.3.1895. Hannu Soikkasen mukaan lehden perustamisen taustalla oli kansainvälistä esimerkkiä noudattaen ajatus sosialismin ja työväenliikkeen tehokkaasta levittämisestä oman sanomalehden avulla.²⁵⁸

Jo ennen *Työmies*-lehden perustamista Suomessa oli julkaistu työväkeä ja työväenasiaa käsitteleviä lehtiä, joista merkittävin oli *Arbetaren–Työmies*. Sitä julkaistiin suomenkielisenä käännöksenä vuosina 1886–1889 *Uusi Suometar* -lehden lauantailiitteenä. Se ilmestyi tämän lisäksi ruotsinkielisenä useiden eri lehtien ohessa. *Arbetaren–Työmies* liittyi niin kutsuttuun wrightiläiseen työväenliikkeeseen, jota pidetään ensimmäisenä työväenliikkeenä Suomessa.²⁵⁹ Viktor Julius von Wrightin johtama työväenliike oli luonteeltaan patriarkaalinen ja sosiaalikonservaatiivinen. *Työmiehen* perustajat olivat Soikkasen mukaan von Wrightia radikaalimpia ja ainakin osa heistä oli hänen mukaansa omaksunut sosialistisen aatteen. Muutenkin von Wrightin asema työväenliikkeessä horjui 1890-luvulle tultaessa.²⁶⁰

Von Wright ei ollutkaan perustamassa *Työmies*-lehteä, vaan lehden perustamisesta päättäneessä johtokunnassa oli Hannu Soikkasen sanoin ”sosialistisen tartunnan saaneita” eri aloilta. Johtokunnassa oli esimerkiksi räätäli, koneenhoitaja,

---

²⁵⁸ Soikkanen 1961, 49–50.

²⁵⁹ Mt., 25.

²⁶⁰ Mt., 40–45.

painokoneenomistaja ja toimittaja. Opettaja A. H. Karvosesta tehtiin lehden päätoimittaja. Toimitukseen valittiin koneenhoitaja V. Sohlman ja aktiivisesti lehden perustamista edistänyt kirjansitoja Vilho Virta. Aatelistaustainen filosofian tohtori N.R. af Ursin kutsuttiin lehden toimittajaksi.²⁶¹ Maltillisten ja oppineiden Karvosen ja af Ursinin valinnalla lehden toimittajiksi oli suuri vaikutus lehden sisältöön. Ilmeisesti jo parin numeron jälkeen eräät työväenliikkeen radikaalit pettyivät siihen, ettei lehti ollut heidän mielestään tarpeeksi sosialistinen.²⁶²

Marjatta Rahikainen osoittaa väitöskirjassaan *N.R. af Ursin: aatelismies Suomen työväenliikkeessä*, ettei af Ursin ollut vielä Työmies-lehden perustamisen aikaan sosialisti. Rahikaisen mukaan af Ursin ei ollut saanut ”sosialistista tartuntaa” ainakaan vielä vuonna 1895. Rahikaisen mukaan af Ursin kannatti varsinkin *Työmiehen* alkuvuosina varovaista porvarillista reformipolitiikkaa. Nämä näkemykset tulivat esiin tietysti myös *Työmiehessä*. Karvonen oli ollut aktiivinen nuorsuomalaisessa liikkeessä ennen *Työmiestä* ja oli af Ursinin kanssa poliittisesti samoilla linjoilla. Oikeastaan Rahikaisen mukaan *Työmies* ei ollut vielä Karvosen ja af Ursinin kaudella (1895–1896) lainkaan sosialistinen.²⁶³

7.1.2 *Työmies* 1895–1898

Työmies-lehden näytenumeron²⁶⁴ ensimmäisessä artikkelissa ”Lukijalle” esitellään lehti ja käydään läpi sen tavoitteet. Artikkelin mukaan *Työmies* päätettiin perustaa, koska työväestön keskuudessa oli toivottu työväelle omaa lehteä. Lisäksi ”jokapäiväiset sanomalehdet” ovat artikkelin mukaan työväestölle liian kalliita, eikä työväestöllä ole välttämättä aikaa lukea niitä. Kirjoituksen mukaan ”valtiollisten lehtiemme sisältö, joka etupäässä kuvastaa sivistys-elämää on työväestölle, ainakin sen vähemmin kehittyneelle osalle, on vierasta, kaukaista, eivätkä valaise työväestön omaa elämää”²⁶⁵.

---

²⁶¹ Mt., 49–50.

²⁶² Mt., 50.

²⁶³ Rahikainen 1986.

²⁶⁴ *Työmies*. ”Lukijalle”. n:ro 0, 14.2.1895.

²⁶⁵ *Työmiehestä* lainaamissani sitaateissa olen pyrkinyt säilyttämään alkuperäisen kieliasun. En ole korjannut kirjoitusvirheitä tai muita kielellisiä outouksia. Ainoastaan kirjaimen w olen vaihtanut nykystandardien mukaisesti kirjaimeksi v.

Kirjoituksessa luvataan, että lehti ”tulee sisältämään vaihtelevaa helppotajuista lukemista, etenkin sellaista mikä koskee työväen oloja”.²⁶⁶

Pääkirjoituksessa korostetaan kehityksen tärkeyttä työläisille. Kehitys on kirjoituksen mukaan ennen kaikkea sivistystä ja sivistyksen myötä ihmisestä tulee onnellinen: ”Aineellinen ja yleensä ruumiillinen hyvinvointi ei tee työväestöä yhtävähän kuin muitakaan kansanluokkia onnelliseksi.” Sivistyksen ja ”henkisten harrastusten” myötä ihmiset voivat välttää ”turmion”. Raittiusaatteen levittäminen on yksi artikkelissa mainituista tavoitteista.²⁶⁷ Lukemalla *Työmies*-lehteä työläinen voi siis sivistää ja kehittää itseään.

Äänioikeuden laajentaminen liitetään myös työväestön kehityksen asteeseen: ”On luonnollista, että työväestö, mikäli se kehittyy kykeneväiseksi käsittämään yhteiskunnan elämän ilmauksia, myöskin saavuttaa samallaiset kansalaisoikeudet, kuin muittenkin yhteiskuntaluokkien täysi-ikäiset jäsenet.” Vaikka lauseessa kansalaisoikeuksien laajentamisen ehtona on työväestön kehitysasteen ja sivistystason kohoaminen, esitetään heti kirjoituksen seuraavassa lauseessa jo suora vaatimus äänioikeuskäytännön muuttamiseksi: ”Ne rajoitukset valtiollisiin ja kunnallisiin vaaleihin osanotossa ja vaalitavassa, jotka tekevät työtätekevän luokan äänen aivan kuulumattomiksi, ovat poistettavat.”²⁶⁸

Kirjoituksessa todetaan, että työväestön keskuudessa oli valitettu ”työväestön lyhytnäköisyydestä tulevaisuuden nähden”. Tästä syystä ”Työmies voimansa mukaan herättää työväestöä huolettomasta välinpitämättömyydestä tulevaisuutensa suhteen, koettaa auttaa sitä keksimään keinoja mitkä turvaavat sitä ahtaina aikoina”. Lehden mainitsemat esimerkit näistä keinoista liittyvät vakuutuksiin ja työväensäästölaitokseen.²⁶⁹

Työmies-lehti tulisi kirjoituksen mukaan kirjoittamaan työväenyhdistysten toiminnasta ja tarjoamaan yleisesti tietoa niistä. Se kirjoittaisi kansainvälisestä työväenliikkeestä

---

²⁶⁶ Mt.

²⁶⁷ Mt.

²⁶⁸ Mt.

²⁶⁹ Mt.

”mikäli tila myöntää”. Näiden lisäksi irtolaiskysymykseen ja työläisten opetukseen tultaisiin kiinnittämään huomiota. Lehteen tulisi myös alkuperäisiä ja käännettyjä novelleja ”novelliosastoon”.²⁷⁰

Lehden varsinaisessa ensimmäisessä numerossa kirjoitus ”Lukijalle” julkaistiin hieman laajempaan versiona ja uudella otsikolla ”Matkalle lähtiessä”. Mielenkiintoista on, että kirjoituksen loppuun lisättiin seuraava lupaus: ”Työväestön ja työväensuosijain kirjoituksille tuo Työmies aina kernaasti tilaa ja pitää erittäin tärkeänä, että työväestö itse lehdessään selvittelisi työväestöä koskevia kysymyksiä.”²⁷¹

Näitä teemoja ja tavoitteita²⁷² *Työmies*-lehti rupesi siis käsittelemään ja ajamaan. Niiden lisäksi lehden sivuilla kirjoitettiin vuosina 1895–1898 paljon naisten asemasta ja kirkosta. Lehdestä tuli ehkä aiottua kansainvälisempi, sillä melkein joka numerossa on ulkomaiden tapahtumia tai olosuhteita käsitteleviä kirjoituksia.

Työmies-lehti onnistui ilmeisesti vakiinnuttamaan asemansa lehtimarkkinoilla, vaikka vuosina 1895–1898 sen levikki vielä pysyikin varsin maltillisena.²⁷³ Vuoden 1898 päättyessä *Työmies* oli ”levikiltään suomalaisen mittapuun mukaan keskisuuri sanomalehti”. Lisäksi lehdellä oli sen levikkiään suurempi lukijakunta, koska sitä tilattiin esimerkiksi työväenyhdistysten lukusaleihin ja kokoushuoneisiin, joissa yhdellä lehden numerolla oli useampi lukija.²⁷⁴

Työmies-lehden perustamisen aikaan Suomessa ilmestyi kaiken kaikkiaan 65 sanomalehteä, joista yhdeksää julkaistiin Helsingissä. Aimo Roinisen mukaan lehdet voidaan jaotella niiden puoluekannan mukaan. Ruotsinmielisiä lehtiä oli eniten, yhteensä 20. Roinisen mukaan *Työmiehellä* oli sen perustamisvuonna 1895 ainoana

---

²⁷⁰ Mt.

²⁷¹ *Työmies*. ”Matkalle lähtiessä”. n:ro 1, 2.3.1895.

²⁷² Hannu Soikkasen mukaan *Työmies*-lehden perustajien ja toimittajien tavoitteena oli myös sosialismin levittäminen, mutta näitä tavoitteita tuotiin esiin lehden alkuvaiheissa varsin maltillisesti, jos ollenkaan. Sensuuri ja etenkin itsesensuuri varmastikin hillitsivät sosialismin levittämistä lehden sivuilla. Mielestäni Marjatta Rahikaisella on kuitenkin uskottavampi selitys: af Ursin ja Karvonen eivät olleet (vielä) lehden alkuvuosina sosialisteja, joten lehdessä ei juuri sosialismista puhuttu vielä silloin. Soikkanen 1961; Rahikainen 1986.

²⁷³ Loppuvuodesta 1895 sen levikki oli 1800 ja vuoden 1898 lopussa 3600. Alkuun lehden levikki kasvoi nopeasti, mutta hidastui vuonna 1896. Soikkanen 1961, 51.

²⁷⁴ Landgrén, Lars-Folke, Leino-Kaukiainen, Pirkko & Tommila, Päiviö: *Suomen lehdistön historia: 1, sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila, Kuopio 1988, 539.

varsinaisena työväenlehtenä ”vastassaan varsin vakiintunut ja uutispalvelun teknisiä mahdollisuuksia ajatellen ylivoimainen lehdistö”.²⁷⁵ Soikkasen mukaan jo ensimmäisistä numeroista lähtien *Työmies* leimattiin muissa lehdissä sosialistiseksi ja se sai virallisen varoituksen ”sosialistisuudesta”. Eräät kirjoitukset aiheuttivat närää etenkin ruotsinkielisessä lehdistössä.²⁷⁶

Lakkovuonna 1896 lakoista kiisteltiin pääkaupungin eri lehdissä. Huhtikuussa 1896 *Työmies*-lehdessä julkaistiin kirjoitus ”Työlakot I”, jonka ensimmäisessä lauseessa todetaan:

Ei voi muuta kuin surkutella sitä ylimysmielisyyttä ja työväestön sortamishalua jota sanomalehdet, ’Nya Pressen’, ’Uusi Suometar’, ’Hufvudstadsbladet’ ja ’Aftonposten’ ovat osoittaneet puhuessaan täällä pääkaupungissamme syntyneitten työlakkojen johdosta.²⁷⁷

Kirjoituksen mukaan erityisesti pääkaupungin ruotsinkieliset lehdet olivat siis asettuneet lakossa työnantajan puolelle. Lisäksi kirjoituksessa kiistetään niiden ja *Uuden Suomettaren* väitteet, siitä että työväenyhdistys ja *Työmies* olisivat lietsoneet lakkomielialaa. Vierailu lakkolaisten kokouksessa todistaa, ettei ”miehet ole kenenkään kiihottamia, vaan itse jokainen puolestaan ajaa asiaansa, jonka oikeudesta näkyvät olevan vakuutettuja”. Kirjoituksessa todetaan myös, että *Päivälehteä* syytettiin *Työmiehen* ohella ainakin *Hufvudstadsbladetissa* lakkoilijoita suosivasta uutisoinnista.²⁷⁸

Vaikuttaisi siltä, että 1896 lakkovuonna *Työmies*-lehti tosiaankin kamppaili lähes kaikkia muita pääkaupungin merkittävimpiä lehtiä vastaan yksin. Tässä mielessä muut lehdet olivat *Työmiestä* ”vastassa”. Kuitenkin *Työmiehen* mukaan *Päivälehteäkin* syytettiin lakkoilijoita suosivasta uutisoinnista. Niinpä *Työmiehen* kirjoituksessa ”Työlakot I” *Päivälehti* jätettiin rauhaan ja sitä ei esimerkiksi syytetty työnantajan puolelle asettumisesta lakkokysymyksessä. Jakolinja – *Työmiehen* ja muiden lehtien välillä – ei ollut ehkä vielä lehden perustamisvuonna 1895 tai edes lakkovuonna 1896 niin selkeä kuin mitä Roinisen kuvauksesta voisi päätellä. Jakolinjoja oli vuosisadan

---

²⁷⁵ Roininen 1993, 38.

²⁷⁶ Soikkanen 1961, 50.

²⁷⁷ *Työmies*. ”Työlakot I”. n:ro 17, 25.4.1896.

²⁷⁸ Mt.

vaihteen Suomessa Tapio Bergholmin mukaan useampia. Bergholmin mukaan kilpailevien aatteiden väliset ”rintamalinjat” olivat hänen mukaansa ylipäänsä ”sekavat” ja ”epävakaat”.²⁷⁹

Vuosina 1895–1898 *Työmies*-lehteä ei missään vaiheessa kielletty, vaan sen annettiin ilmestyä säännöllisesti. Lisäksi kuten edellä jo todettiin, lehteä ei voida pitää ainakaan Karvosen ja af Ursinin toimittajakausilla 1895–1896 sosialistisena²⁸⁰. Lehti itse julistautui ”työväestön omaksi sanomalehdeksi”²⁸¹, mutta jotain kertoo se, että osa työväestöstä oli toivonut lehdelta radikaalimpaa otetta ja pettyi siihen.

Lehden ensimmäisen numeron pääkirjoituksessa oleva lupaus ”helppotajuisen lukemisen” tuottamisesta kansan ”vähemmin kehittyneelle osalle” kertoo, että lehteä tehtiin osin ylhäältä alas²⁸². *Työmies*-lehti asemoi tässä suhteessa itsensä sivistyneistöä alemmalle, mutta kuitenkin työväestöä (tai ainakin osaa siitä) korkeammalle sivistyksen tasolle. Tässä mielessä vuosina 1895–1898 *Työmiehessä* näkyikin aikakaudelle tyypillinen kehitysusko ja pyrkimys kansan valistamiseen.²⁸³ Vaikka *Työmiehen* ja joidenkin ruotsinmielisten lehtien välille syntyi heti ensinumeroista lähtien kiivasta sananvaihtoa, oli sillä paljon yhteistä näiden porvarillisten lehtien kanssa.

Rahikainen huomauttaa, että *Työmies*-lehdessä vuonna 1896 julkaistu af Ursinin kirjoittama Runebergiä ylistävä kirjoitus ”Runebergin muistoksi” antaa lehden ”toimituspolitiikasta omituisen kuvan”. Rahikaisen tulkinnan mukaan työväen asiaa ei ”varmastikaan palvellut tällainen Saarijärven Paavon ihannointi työväenliikkeen äänenkannattajassa”. Lisäksi Rahikaisen mukaan lehden etusivulla ilmoitettiin

---

²⁷⁹ ”Suomen kansallisen politiikan muotoutuminen oli kuitenkin prosessi, joka teki rintamalinjoista sekavat ja epävakaat. Kyse oli vastakkainasettelujen runsaudesta. Kieliriita jakoi kentän fennomaaneihin, puolueettomiin ja svekomaaneihin. Kansan syvissä riveissä herätetty herraviha ja eliitin kumouspelkoon yhdistynyt rahvaskammo loivat puitteet luokkavihalle. Tämän luokkavihan juonteena tai jopa sen ylittävänä oli jako maalaisiin ja kaupunkilaisiin. - - Kun jakolinjoja oli monta, saattoivat yhdessä kiistassa kiivaat kiistakumppanit olla toisessa kysymyksessä yhteisrintamassa. - - Merkittävien ja kiihkeiden erimielisyyksien runsaslukuisuus ei poistanut puoluevihaa, mutta se esti vuoteen 1917 saakka kahden selkeän, toisilleen vihamielisen ryhmittymän muodostumisen.” Bergholm, Tapio: ”Edistysusko ja puolueviha”. Teoksessa *Työväki ja tunteet*. Toim. Katainen, Elina & Kotila, Pirkko. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2002, 186–187.

²⁸⁰ Rahikainen 1986, 70; 86–96.

²⁸¹ *Työmies*. ”Matkalle lähtiessä”. n:ro 1, 2.3.1895.

²⁸² *Työmies*. ”Lukijalle” n:ro 0, 14.2.1895.

²⁸³ Kts. esim. Soikkanen 1961 137–138; Bergholm 2002.

ensimmäisenä jumalanpalveluksista ja vasta sen jälkeen varsinaisesti työväenliikkeeseen liittyvistä kokouksista.²⁸⁴ *Työmiehe*ssä suhtauduttiin ainakin vuosina 1895–1896 osittain positiivisesti – etenkin fennomaaniseen – keskiluokkaisena tai porvarillisena pidettyyn kulttuuriin. Matti Kurikan päätoimittajakaudella lehden linja jyrkentyi ja osin erkaantui keskiluokkaisista ihanteista. *Työmiehe*ssä esimerkiksi julkaistiin kirkonvastaisia kirjoituksia enemmän Kurikan kaudella.²⁸⁵

Työmies-lehden suhtautuminen kansan valistamiseen ja kehittämiseen oli toisaalta ambivalentti. Muille lehdille tai kansanosille suunnatuissa kirjoituksissa työmiehistä ei aina puhuta ”vähemmin kehittyneinä”, vaan heidät saatetaan jopa nähdä koko teollisen aikakauden suunnannäyttäjinä. Esimerkiksi vuoden 1897 kesällä lehdessä julkaistussa kirjoituksessa ”Työmiehen kevät” vanhojen sivistysammattien edustajien väitetään elävän ”syksyä” eli edellisen aikakauden loppua, kun taas ”työmies” elää uuden aikakauden ”kevättä”:

Sellaisissa ihmisissä [vanhojen sivistysammattien edustajissa] on pessimismia, syksyistä mielialaa kaikkialla! Mutta työmiehellä on kevät. Hän tietää, että tulevaisuus on häntä varten, tulevaisuuden työ, tulevaisuuden lain säädäntö, tulevaisuuden onnellisuus! Sillä hänellä on ruumiillinen sekä henkinen työvoima tallessa; hänen harrastuksensa ja pyrintönsä ovat kuten nuorukaisen rinnassa tulevaisuuden toiveina, jotka etsivät niinkuin kasvin itu sopivata maan-alaa päästäksensä kukalle kehittyäksensä hedelmälle.²⁸⁶

Tosin tässäkin tapauksessa työmies ei ole vielä ”kehittynyt hedelmälle”. Lainauksesta käy ilmi lehden tulevaisuususkko, joka on yksi sen kantavista teemoista. Lehdessä pyritään luomaan optimistista tulevaisuushorisonttia työväestölle. Ensimmäisen numeron ensimmäisessä kirjoituksessa lähdetään ”matkalle”.

Sivistyksestä ja siihen pyrkimisestä tehtiin myös pilaa *Työmies*-lehdessä. Kaapro Jääskeläisen, eli A.B. Mäkelän kirjoittamassa pakinassa ”Työväen sivistyskantaa kohotettava!” vertaillaan työmiehen ja herran päivää. Herran ”sivistynyt” päivä pitää sisällään myöhään nukkumista, pelkästään kosteita aterioita, valvomista ja ylipäänsä siveetöntä elämää. Työmiehen ”sivistymätön” päivä on puolestaan työntäyteinen, raitis ja siveellinen. Tekstissä tietysti syytetään herroja kaksoisstandardista: herrat vaativat

---

²⁸⁴ Rahikainen 1986, 92.

²⁸⁵ Mt., 93.

²⁸⁶ *Työmies*. ”Työmiehen kevät”. n:ro 23, 5.6.1897.

työväestöltä sellaista elämää, jota he eivät Jääskeläisen mukaan itse viettä.²⁸⁷ Karvosen mukaan Jääskeläisen provokatiivinen kirjoitus julkaistiin *Työmies*-lehden seitsemännössä numerossa siitä syystä, että lehden linjaa haluttiin tietoisesti jyrkentää. Karvosen mukaan kirjoituksen julkaisemisesta ”nousi ensimmäinen myrsky”.²⁸⁸

Työmies-lehden ensimmäisessä numerossa esitetty toive ja kehoitus siitä, että työväestö itse kirjoittaisi lehteen omista asioistaan, toteutui neljän ensimmäisen vuosikerran aikana vain osittain. Karvosen päätoimittajakaudella 1895–1896 työväestö tai ”kansa” ei kirjoittanut – maaseutukirjeitä-palstaa lukuun ottamatta – juuri lainkaan lehteen. Vuonna 1897 kirjoittajakunta kuitenkin laajeni, kun Matti Kurikka valittiin päätoimittajaksi. Näyttäisi siltä, että Kurikan kaudella ”kansalta” tai työväestöltä toivottiin erityisesti fiktiivisiä kirjoituksia ja niitä myös siltä julkaistiin.

Kurikka kuvaa vuoden 1898 kesällä julkaistussa kirjoituksessa ”Työmiehen albumi” lehden kirjoittajakuntaa ja sen monipuolistumista seuraavasti:

Yhä lukuisammaksi on ”Työmies” lehden kantajoukko vuosien kuluessa kasvanut. Niitten oppikouluja käyneitten lisäksi, joitten kynät ensi alussa ovat tärkeämmät kirjoitustyöt suorittaneet, on tuoreita voimia alkanut tulla näkyviin järjestäytyneen työväestön valistuneimmista riveistä. Ja erittäin ilahuttava on se ilmiö, että usea nuoruuden intoa uhkuva kynä on ruvennut kaunokirjallisia muotoja käyttämään kalliin aattemme palvelukseen, onpa jo sujuvien, uhkuvien runojenkin muodossa tulkittu syvällä kansan hengessä piileviä tunnelmia.²⁸⁹

Lehden itseymmärryksen mukaan se oli siis onnistunut vajaassa neljässä vuodessa haalimaan ”tuoreita voimia” lehden kirjoittajiksi ”järjestäytyneen työväestön valistuneimmista riveistä”. *Työmies*-lehti halusi siis laajentaa kirjoittajakuntaansa, mutta ilmeisesti kuka tahansa ei saanut siihen kirjoittaa, vaan vaatimuksena oli jonkinlainen sivistys tai ”valistuneisuus”. Uusia kirjoittajia verrataankin ”oppikouluja käyneisiin”. Ainakin tässä tekstissä nimenomaan koulun tuomaa sivistystä pidetään arvokkaana ja koulua ei esimerkiksi pidetä porvarillisena instituutiona.

Toisaalta Kurikka iloitsee *Työmies*-lehden kirjoitetuista kaunokirjallisista teksteistä, joissa tulkitaan ”syvällä kansan hengessä piileviä tunnelmia”. Voi olla, että etenkin

---

²⁸⁷ *Työmies*. ”Työväen sivistyskantaa kohotettava”. n:ro 7, 13.4.1895.

²⁸⁸ T-a, M.: *Työmies 10:n vuotta 1895–1905*. Työväen sanomalehti, Helsinki 1905, 55.

²⁸⁹ *Työmies*. ”Työmiehen albumi”. n:ro 34, 20.8.1898.

kaunokirjallisia tekstejä julkaistiin kansan vähemmän ”valistuneelta” osalta, ja että julkaisupolitiikka oli kaunokirjallisten tekstien suhteen yleisesti löysempi. Varsinaista suomenkielistä ”työväenkirjallisuutta” oli vielä 1800-luvun lopussa julkaistu vain muutama nimike ja melkein kaikki niistä olivat asiaproosaa²⁹⁰. Ajatus siitä, että erityisesti ”kansan” kirjoittamat kaunokirjalliset tekstit voisivat ilmentää ”syvällä kansan hengessä piileviä tunnelmia” ei ollut uusi. Jo aiemmin 1800-luvun lopulla erityisesti suomenmielinen sivistyneistö oli liittänyt vastaavan ajatuksen ja toiveen niin kutsuttujen kansankirjoittajien kirjoituksiin.²⁹¹

Eri kaupungeista tai maakunnista lähetettiin aluksi satunnaisesti kirjeitä lehteen, jotka julkaistiin maaseutukirjeitä-palstalla. Palstalla julkaistuissa kirjeissä usein kiitetään *Työmies*-lehteä, toivotetaan se tervetulleeksi ja käsitellään kaupunkien työväenyhdistysten tilaa. *Työmiehen* kolmannessa numerossa julkaistiin nimimerkin Ääni kansasta kirjoittama kirjoitus ”Kirje Mikkelistä”, joka menee kokonaisuudessaan näin:

Tervehdys tulostasi sinä Suomen ”Työmies”! Sain sinut Päivälehdessä matkatoverina. Terve vielä sinä kauvan odotettu Työmies! Me avuttomat veljesi täällä maaseudulla emme paljoa osaa, mutta toivomme että voisit ohjata meitä. Opetä siis meille, mitä on meidän tosi velvollisuutemme, opeta meidät tuntemaan itsemme, jotta samalla tuntuksimme sen yhteiskunnan, jonka keskellä elämme. Toimi, että yhteiskunta tunnustaisi meidät todelliseksi jäsenikseen, eikä vaan veronmaksajiksi. Nykyään emme saa mitään määrätä. Me saamme tyytyä siihen mitä iso-ääniset sanovat. Ajat ovat tänäkin talvena täällä olleet varsin työttömät, että olemme saaneet tyytyä ainoastaan tyhjän toimittamiseen. Jos joku veljistämme on jotakin ansiota saanut esim. hakkailemalla puita jonkun armeliaan ihmisen halkotuvassa, tai jotakin muuta vähempi arvoista tekemistä, niin ei sillä pitkälle perhettä elätetä. Mitään varsinaista työn liikettä ei ole paikkakunnallamme ollut koko talvena.²⁹²

Etenkin pieniltä paikkakunnilta *Työmies*-lehteen vuosina 1895–1898 lähetetyissä ja siinä julkaistuissa kirjeissä on vastaava hieman alistuva sävy – ”Me avuttomat veljesi täällä maaseudulla emme paljoa osaa--” – ja niissä usein ylistetään *Työmiestä* täysin kritiikittömästi.

---

²⁹⁰ Roininen 1993, 54.

²⁹¹ Lassila, Pertti: *Kansan syvistä riveistä*. Gaudeamus, Helsinki 2008, 9–20; Eskelinen, Markku: *Raukoilla rajoilla: suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa*. Siltala, Helsinki 2016.

²⁹² *Työmies*. ”Kirje Mikkelistä”. n:ro 3, 16.3.1895.

Äärimmäistä alistuvaa ja anteeksipyytelevää (joskin myös osittain ilmeisen ironista) sävyä edustaa nimimerkki Pojat kirjoittama kirjoitus ”Kirje Kymistä”. Hän aloittaa kirjeensä seuraavasti:

Koska ei ole näkynyt kirjeitä Kymistä ”Työmiehen” palstoilla, niin aion minä antaa kuulumisia ja tietoja tapahtumista vaikka onhan se täällä sellainen tapa ettei koulunkäymättömän rahvaan pitäisi hiiskua sanaakaan vaan heidän pitäisi kulkea siinä, mitä tuo sivistynyt sääty opettaa ja neuvoo.²⁹³

Nimimerkki Pojat osoittaa sanansa paikkakuntansa ”sivistyneelle säädylle”, mutta ehkä sanat on osoitettu myös *Työmies*-lehden ammattimaiselle ja oppineelle toimittajakunnalle. Erikoisen monikossa olevan nimimerkin (kyseessä on kuitenkin yksi kirjoittaja) selitys selviää kirjoituksen itseironisessa lopussa:

Nimihän se olla pitäisi sanomalehden kirjeenvaihtajalle, vaan mikäs se minun nimeni oikein olisikaan, sillä isälläni oli meitä kolme poikaa ja hän huusi meitä aina yhteisesti pojat, joten jäi minulta oikea nimeni tietämättä. Pannaan siis Pojat.²⁹⁴

Seuraavassa *Työmieheen* lähettämässään kirjeessään nimimerkki Pojat kirjoittaa jo itsevarmemmin Kymin kirjeenvaihtajan roolissa²⁹⁵.

Monet nimimerkit vakiinnuttivat roolinsa paikkakuntiensa epävirallisina kirjeenvaihtajina ajanjaksolla 1895–1898. Etenkin isompien kaupunkien kirjeenvaihtajat saivat jopa jonkin verran nimeä. Nimimerkki Jänne uskalsi jopa (tosin epäsuorasti) kritisoida af Ursinia eräessä ”Turun kirjeessään”²⁹⁶. Seuraavassa numerossa tosin julkaistiin kirjoitus ”Vastalause”, jossa puolustetaan voimakkaasti af Ursinia ja ihmetellään Jänteen ulostuloa²⁹⁷. Pian tämän ”Turun kirjeen” julkaisemisen jälkeen Jänne vaihtui toiseen kirjeenvaihtajaan²⁹⁸.

”Helsingin kirjeelle” varattiin aivan erityinen paikka *Työmies*-lehdessä. Nimimerkki Lassin ensimmäisessä ”Helsingin kirjeessä” on suorastaan hyökkäävä sävy:

---

²⁹³ *Työmies*. ”Kirje Kymistä”. n:ro 2, 8.1.1898.

²⁹⁴ Mt.

²⁹⁵ *Työmies*. ”Kirje Kymistä”. n:ro 5, 29.1.1898.

²⁹⁶ *Työmies*. ”Turun kirje”. n:ro 10, 5.3.1898.

²⁹⁷ *Työmies*. ”Vastalause”. n:ro 11, 12.3.1898.

²⁹⁸ Rahikainen 1986, 107.

Mitä? herra toimittaja. Minun puolue kantaniko? Pitääkö olla puolueen lappu otsassa? Vai niin tahdoitte siis vaan tietää miltä kannalta tulen maailmaa katselemaan. No olkoon menneeksi, minä sanon värini: Olen työmies. Muutako ei tarvitse? Alan siis.²⁹⁹

Muutenkin Lassin kirjoitukset julkaistiin muista kirjeistä poiketen lehden toisen sivun alalaidassa. Lassi vertaakin itseään muiden pääkaupungin sanomalehtien pakinoitsijoihin³⁰⁰. Lassin kirjoituksissa käsitellään enemmän päivänpoliittisia ja valtakunnallisia kysymyksiä kuin muissa *Työmies*-lehteen lähetetyissä kirjeissä.

Vaikuttaisi siltä, että vuosina 1895–1898 erityisesti pienemmiltä paikkakunnilta lähetetyissä kirjeissä ei juuri esitetty kritiikkiä *Työmies*-lehteä tai esimerkiksi yleisesti kansallista työväenliikettä kohtaan. Itsevarmuutta uhkuva Helsingin kirjeenvaihtaja Lassi saattoi eräässä kirjeessään kertoa avoimesti pettymyksestään *Työmieheen*, koska ei ollut saanut kirjoituksiaan julki. Hän kirjoittaa kirjeessään myös aikeistaan tai uhkauksestaan perustaa oma lehti Viipuriin.³⁰¹

Työmies-lehdessä suhtaudutaan vuosien 1895–1898 kirjoittelussa myös alentuvasti maaseudulla asuvaan ”kansaan”. Esimerkiksi Juho Niemelä valittaa ystävälleen Paavolle osoitetussa kesäkirjeessään ”Huomioita maasta ja kansasta” kansan epäluulosta ja alemmuudentunteesta sitäkin sivistyneistön osaa kohtaan, joka suhtautuu kansaan myötämielisesti ja ymmärtäväisesti. ”Orjan leimasta” kansa pääsee irti Niemelän mukaan vain tiedon avulla.³⁰² Tällaiset kirjoitukset eivät välttämättä rohkaisseet ”kansaa” kirjoittamaan *Työmieheen*.

Kuitenkin *Työmies*-lehden yleisöpalstalla saatettiin käydä kiivastakin väittelyä esimerkiksi siitä, mihin suuntaan eri työväenyhdistyksiä pitäisi kehittää. Eri ammattiryhmien välille saattoi syntyä kiistelyä yleisöpalstalla. Esimerkiksi eräs räätäli kiistää nimimerkki Katajan syytökset siitä, että räätälit aloittavat päivänsä ”mukavuudenhalusta” vasta kahdeksalta. Käsittelen tätä sananvaihtoa tarkemmin

---

²⁹⁹ *Työmies*. ”Helsingin kirje”. n:ro 13, 25.5.1895.

³⁰⁰ Mt.

³⁰¹ *Työmies*. ”Helsingin kirje”. n:ro 34, 19.10.1895.

³⁰² *Työmies*. ”Huomioita maasta ja kansasta”. n:ro 33, 14.8.1895.

alaluvussa 7.2.1.³⁰³ Lehden yleisöpalstalla saatettiin siis julkaista aivan ”tavallisen” työtä tekevän kansan kirjoituksia vuosina 1895–1898.

Yleisesti voidaan sanoa, että vuosina 1895–1898 *Työmies*-lehden ”tärkeämmät kirjoitustyöt” kirjoitti lehden varsinaiset toimittajat. He määrittivät suurelta osalta sen linjaa. Lehden ensimmäisessä numerossa on af Ursinin argumentaatioltaan varsin akateeminen kirjoitus ”Valtiollisen äänestys oikeuden ja ääniasteikon alentamisesta”, joka käsittelee äänioikeuden laajentamista. Af Ursinille melko (*Työmieheen* kirjoittamiensa juttujen perusteella) tyypilliseen tapaan jutussa vertaillaan eri maiden oloja ja esimerkiksi siteerataan heti alussa filosofi John Stuart Milliä.³⁰⁴ Lehden näkyvimmit palstat täytettiin varsinkin lehden alkuvaiheessa vastaavan kaltaisilla artikkeleilla. Niistä suuren osan oli kirjoittanut nimenomaan af Ursin.

Karvonen muistelee vuonna 1905, että suurimman osan kirjoituksista kirjoitti hänen päätoimittajakaudellaan 1895–1896 joko hän tai af Ursin. Karvosen mukaan ”lehden tärkeimmän sisällön muodostivat tri Ursinin kirjoitukset”. Karvosen omat tehtävät lehdessä olivat varsin monipuoliset ja laajat: ”Minä hoidin polemiikkeja, toimitin uutis- ja novelliosastoa, kynäilin Helsingin kirjeitä³⁰⁵, kirjoittelin tarpeen mukaan artikkeleita, tavallisesti jollain nimimerkillä.” Karvosen mukaan kirjoituksia ei juuri tullut muualta: ”Ulkoapäin tullut avustus, lukuunottamatta maaseutu-kirjeitä oli verrattain vähäinen.”³⁰⁶

Vuonna 1897 A.H. Karvonen jätti tehtävänsä *Työmies*-lehden päätoimittajana. Hannu Soikkasen mukaan Karvonen lähti kahdesta syystä. Ensiksi *Työmiehen* päätoimittaminen vei liikaa aikaa ja hänen toimintansa lehdessä oli herättänyt närää kansakouluhallinnossa. Toiseksi Karvosen ja lehden takana olevan ”sosialistisen” ryhmittymän välille oli syntynyt mielipide-eroja. Karvosen tilalle valittiin Matti Kurikka. Af Ursin vastusti Kurikan valintaa, koska Kurikalla oli ”sekaannusta

---

³⁰³ *Työmies*. ”Yleisöltä”. n:ro 41, 9.10.1897; *Työmies*. ”Mukavuudenko harrastusta?”. n:ro 43, 23.10.1897; *Työmies*. ”Vastaus ’Ammattilaiselle’”. n:ro 44, 30.10.1897.

³⁰⁴ *Työmies*. ”Valtiollisen äänestys oikeuden ja ääniasteikon alentamisesta”. n:ro 1, 2.3.1895.

³⁰⁵ Oliko Karvonen Helsingin kirjeenvaihtaja Lassi? Ainakaan Lassilta ei ilmestynyt kuin muutama teksti päätoimittajavaihdoksen jälkeen vuonna 1897. Vuosikerran 1897 numerossa 26 *Työmiehessä* aloitti uusi Helsingin kirjeenvaihtaja nimimerkki Jurtikka. *Työmies*. ”Helsingin kirje”. n:ro 26, 26.6.1897.

³⁰⁶ T-a 1905, 60.

aiheuttavia” teosofisia ja tolstoilaisia ajatuksia ja hänen ”innokas kirkonvastaisuutensa oli hyödytöntä”. Niinpä myös af Ursin lähti pois lehden toimituksesta.³⁰⁷

Soikkasen mukaan Kurikka toi ”hyökkäävän ja arvosteleavan leiman” mukanaan lehteen³⁰⁸. Kieltämättä lehti muuttui sisällöltään Kurikan kaudella. Osaltaan tämän selittää se, että Kurikan kirjoitustyyli on esimerkiksi af Ursinin akateemista tyyliä vetävämpi ja räiskyvämpi, mutta lehden linja muuttui myös yleisesti jyrkemmäksi. Kurikan kaudella lehdessä julkaistiin enemmän alkuperäisiä suomenkielellä kirjoitettuja novelleja ja tarinoita. Kurikka kirjoitti itse kaunokirjallisia tekstejä³⁰⁹ lehteen ja eräässäkin varsin erikoisessa tekstissä hän kirjoittaa omasta taidenäyttelykokemuksestaan³¹⁰.

Kurikan myötä *Työmies*-lehdessä julkaistiin enemmän kirkkoa ja papistoa kritisoivia kirjoituksia aivan kuten af Ursin oli uumoillut.³¹¹ Myös naisten asemaa käsiteltiin Kurikan kaudella enemmän. Vaikuttaisi siltä, ettei lehti ollut kovin oma-aloitteinen niin kutsutun naisasian käsittelemisessä. Ainakaan *Työmies*-lehden näytenumeron ensimmäisessä kirjoituksessa ”Lukijalle”³¹² tai lehden varsinaisen ensimmäisen numeron kirjoituksessa ”Matkalle lähtiessä”³¹³ ei mainita lainkaan naisia tai naisasiaa. Käsittelen tätä kysymystä tarkemmin alaluvussa 7.2.2.

Rahikaisen mukaan af Ursinista pyrittiin leipomaan eräänlaista työväenluokan intellektuellia nimenomaan Kurikan johdolla *Työmies*-lehdessä, vaikka af Ursinin ja Kurikan välillä olikin ehkä kulissien takana erimielisyyksiä. Kuten jo todettua, Kurikan päätoimittajakaudella julkaistiin af Ursinia kritisoiva ”Turun kirje”. Siihen kuitenkin julkaistiin af Ursinia puolustava ja ylistävä vastine. 1898 vuoden lokakuussa Jänteen tilalle valittiin uusi Turun kirjeenvaihtaja, joka oli Rahikaisen mukaan af Ursinille myötämielinen. Rahikaisen mukaan varhainen työväenliike koki tarvitsevansa af

---

³⁰⁷ Soikkanen 1961, 52.

³⁰⁸ Mt., 52.

³⁰⁹ Novellissa ”Molokki” Kurikka kritisoi rikkaiden hyväntekeväisyyspyrkimyksiä. *Työmies*. ”Molokki”. n:ro 23, 5.6.1897.

³¹⁰ *Työmies*. ”Taiteen pyrkimys henkisyyteen”. n:ro 17, 23.4.1898.

³¹¹ Esimerkiksi Omaelämäkerrallisessa tekstissä ”Kirkossa” Kurikka kertoo ensimmäisestä kirkkokäynnistään. Kokemus oli Kurikan mukaan erittäin ikävystyttävä ja hän kertoo lopulta nukahtaneensa kesken saarnan. *Työmies*. ”Kirkossa”. n:ro 23, 5.6.1897.

³¹² *Työmies*. ”Lukijalle”. n:ro 0, 14.2.1895.

³¹³ *Työmies*. ”Matkalle lähtiessä”. n:ro 1, 2.3.1895.

Ursinin kaltaisen lukeneen aatelisen tuomaa arvovaltaa kamppailussa muita yhteiskuntaluokkia vastaan.³¹⁴

Yleisesti voidaan todeta, että *Työmies*-lehti oli sen alkuvaiheissa vain muutaman henkilön käsissä. Jos Karvosen muisteluista on uskomisen, niin aluksi sitä pyöritti käytännössä vain kaksi miestä.³¹⁵ Matti Kurikan kaudella lehden linja muuttui, mutta nyt lehti henkilöityi jopa ehkä voimakkaammin päätoimittajaansa. Aikaisemmin *Työmiehessä* vallitsi Karvosen ja af Ursinin välinen työnjako. Kurikalla ei ollut vastaavaa työparia, vaan hänen päätoimittajakautensa alussa Karvonen oli ilmoitettu lehden etusivulla toimittajaksi vain nimellisesti³¹⁶. Karvonen ei enää juuri osallistunut lehden toimittamiseen. Tästäkin syystä *Työmiehen* kirjoittajakunta monipuolistui Kurikan kaudella, koska kaikkia kirjoituksia Kurikkakaan ei ehtinyt itse kirjoittaa.

Edellä olen kuvannut yleisesti *Työmies*-lehden sisältöä vuosina 1895–1898. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan niitä kirjoituksia, joissa käsitellään työtä ja sen merkitystä.

7.2 Työn merkitykset *Työmies*-lehdessä 1895–1898

Käsittelen työn saamia merkityksiä *Työmies*-lehdessä teemoittain. Vaikka ajanjaksolla 1895–1898 päätoimittajavaihdosten myötä lehden sisältö ja linja muutuivat, niin Karvosen, af Ursinin ja Kurikan näkemykset työstä eivät lehden kirjoitusten perusteella suuresti eroa toisistaan. Lisäksi näin lyhyellä ajanjaksolla kronologinen käsittely ei välttämättä olisi kovin mielekäs. Tarkoitukseni on etsiä lehdestä monikossa työn *merkityksiä*. En siis etsi työlle yleistä merkitystä, vaan minua kiinnostaa kaikki mahdolliset työn saamat ja sille annetut merkitykset *Työmiehessä*. En siis pyri etsimään *Työmiehestä* kronologisesti esimerkiksi *työn merkitystä Karvosen kaudella* ja *työn merkitystä Kurikan kaudella*.

---

³¹⁴ Rahikainen 1986, 106–107; 307–308.

³¹⁵ Juhla- ja muisteluoteokseen *Työmiehen 10:n vuotta 1895–1898* kannattaa suhtautua mielestäni varauksella, sillä siinä Karvonen pyrkii esimerkiksi antamaan itsestään ja af Ursinista kuvan, että he olisivat olleet sosialisteja jo *Työmies*-lehden perustamisen aikaan. Tämän Rahikainen on kuitenkin osoittanut virheelliseksi ainakin af Ursinin osalta. Lisäksi Karvonen antaa varsin kielteisen kuvan Kurikasta: ”Kaikki hänen tuttavansa, joilta kysyin, varoittivat hänestä.” Ylipäänsä hän vähättelee Kurikan roolia *Työmiehessä*, mikä on melko erikoista, koska kyseessä on kuitenkin juhlateos. Rahikainen 1986; T- a 1905, 62.

³¹⁶ Myöhemmin Eetu Salinista tehtiin *Työmiehen* varsinainen toimittaja.

Olen löytänyt kolme toisistaan poikkeavaa työlle annettua tai työn saamaa merkitystä *Työmies*-lehdestä vuosina 1895–1898: *ruumiillinen työ*, *naisten tekemä työ* ja ”*työ kuin työ*”. Tämä jaottelu on sikäli heuristinen, että mikään näistä merkityksistä ei löydy puhtaana ja sellaisenaan aineistosta.

Jaottelu kuitenkin auttaa ymmärtämään niitä erilaisia tapoja, joilla työn merkityksestä *Työmies*-lehdessä kirjoitetaan vuosina 1895–1898. Tutkimuskirjallisuudessa todetaan, että 1700- ja 1800-luvulla Euroopassa älymystön piirissä muotoiltiin uusi työn yleinen määritelmä, jossa korostettiin juuri ruumiillisen työn keskeisyyttä. Myös naisten tekemää työtä on haluttu käsitellä yleensä historiantutkimuksessa erillään miesten tekemästä työstä. Ehdotan, että edellä mainittujen kahden merkityksen lisäksi työ merkityksessä ”työ kuin työ” oli ainakin mahdollinen muotoilu 1800-luvun lopun suomalaisessa työväenlehdessä.

Nämä kolme työn merkitystä ovat sidoksissa toisiinsa. Tapaa, jolla ruumiillinen työ käsitteellistään *Työmies*-lehdessä ei voi ymmärtää ottamatta huomioon tapaa, jolla naisten työ käsitteellistetään. Naisten työlle annettu merkitys ei ole olemassa siis siitä irrallaan. Naisten tekemä työ voidaan laskea mukaan työn ”yleiseen” tai ruumiilliseen määritelmään sen poikkeuksena tai sen negaationa. Työ merkityksessä ”työ kuin työ” on kuitenkin ristiriidassa etenkin ruumiilliselle työlle annetun tai sen saaman merkityksen kanssa. Se on kuitenkin yhteensopiva naisten työlle annetun merkityksen kanssa. Jos halutaan puhua työn yleisestä merkityksestä tai aikakauden mentaliteettiin liittyvästä työn merkityksestä, kaikkia näitä kolmea ei voi siihen sisällyttää.

Alaluvussa 7.2.1 käsittelen työtä merkityksessä ruumiillinen työ, alaluvussa 7.2.2 merkityksessä naisten tekemä työ ja alaluvussa 7.2.3 merkityksessä ”työ kuin työ”. Teen alaluvussa 7.3 näistä yhteenvedon ja ehdotan, että työn merkityksiä voisi lähestyä kehystämisen avulla.

7.2.1 Ruumiillinen työ

Keskeisin työhön liitetty merkitys *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 on työn samaistaminen ruumiilliseen työhön. Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen oli jo vuonna 1874

vaikutusvaltaisessa klassikkoartikkelisarjassaan ”Työväenseikka” kirjoittanut, että ruumiillinen työ on yhteiskunnan hyvinvoinnin perusta. Kirjoituksen ensimmäisessä lauseessa todetaan, että ”historiallinen edistys ei ole jotakin loikomista sivistyksen nautinnossa, vaan yhtämittaista työtä ja tointa”.³¹⁷ Tosin Yrjö-Koskinen laskee kirjoituksessaan henkisen työn tietyin rajoituksin mukaan tähän työn käsitteeseen. Voidaan ajatella, että ”Työväenseikkaan” vaikutti 1700- ja 1800-luvulla Euroopassa syntynyt uusi työn abstrakti ja universaali käsite. Jos yhteiskunnan hyvinvointi riippuu pitkälle ruumiillisen työn tuloksista, on ratkaistava kysymys työntekijöiden, työnantajien ja valtion välisistä suhteista. Tähän kysymykseen Yrjö-Koskinen pyrki kirjoituksellaan vastaamaan.

Esittelen tässä alaluvussa aluksi uuden länsimaisen universaalien työn käsitteen oppihistoriaa lyhyesti sosiaalishistoriallisesta ja sosiologisesta näkökulmasta. Sen jälkeen käyn läpi Yrjö-Koskinen argumentaatiota kirjoituksessa ”Työväenseikka”, joka voidaan nähdä tämän käsitteen varhaisena suomalaisena muotoiluna. Seuraavaksi tarkastelen, miten tämä käsite tuodaan esiin *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 ja käsittelen, miten työn ruumiillinen merkitys siinä ylipäänsä määritellään. Pohdin myös *Työmies*-lehden kirjoittajien taustan vaikutusta tämän merkityksen muotoilussa. Lopuksi käsittelen kriittisesti Pertti Haapalan yritystä ymmärtää työn merkityksen muodostuminen laajemmassa koko aikakauden mentaliteettia koskevassa katsantotavassa.

Jürgen Kockan mukaan universaalinen ja abstrakti työn käsite oli muotoutunut älymystön kirjoittelussa 1700-luvulle tultaessa Euroopassa. Keskiajalla työn sanat olivat eurooppalaisissa kielissä viitanneet lähinnä ruumiilliseen työhön. Näiden sanojen – esimerkiksi *travail*, *arbeit*, *labour* ja *robot* – etymologinen tausta on synkkä. Ne viittaavat raatamiseen, pakkoon, tuskaan ja rangaistukseen. 1700-luvulla nämä sanat saattoivat viitata jo esimerkiksi henkiseen työhön ja yleisesti toimeliaisuuteen toimeettomuuden vastakohtana. Samaan aikaan yleisen työn käsitteen muodostumisen kanssa suhtautuminen työhön muuttui. 1700-luvun valistuksen aikaan älymystön

---

³¹⁷ Yrjö-Koskinen, Yrjö-Sakari. ”Työväenseikka I–III”. Teoksessa *Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan: Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen* (2. uudistettu painos). Toim. Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo. Gaudeamus, Helsinki 1874/2001, 56. Kirjoitus on julkaistu teoksessa *Työväenkysymyksestä Sosiaalipolitiikkaan: Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen*, johon tässä viitataan.

kirjoittelussa työtä ruvettiin pitämään koko yhteiskunnan hyvinvoinnin perustana ja työteliäisyydestä tuli yleinen ihanne. Työ kytkettiin usein näissä porvarillisissa katsantokannoissa kansalaisuuden perustaksi. Yhteiskunnallisten oikeuksien vastineeksi asetettiin velvollisuus työnteosta.³¹⁸

Kocka myöntää, että hänen esityksensä on karkea yleistys. Hänen mukaansa esimerkiksi työn keskeisyyttä korostaneen moraalifilosofi Adam Smithin mukaan suurin osa työstä on monotonista raatamista ja vaivalloista puuhaa. Kockan mukaan voidaan kuitenkin yleistää, että viimeistään 1800-luvulla eurooppalaisen älymystön kirjoittelussa työstä oli tullut keskeinen käsite, johon yleisesti vaurautta, kansalaisuutta ja identiteettiä peilattiin. Siihen ei enää liitetty yhtä jyrkästi negatiivisia konnotaatioita, kuten keskiajalla tehtiin.³¹⁹

Kocka esittää oppihistoriallisessa katsauksessaan tärkeän kysymyksen siitä, että muuttuiko myös ”tavallisen kansan” käsitykset työstä samaan aikaan positiivisempaan suuntaan ja omaksuiko sekin kokonaisvaltaisen työn käsitteen. Kockan mukaan tähän kysymykseen on jo vaikeampi vastata, mutta hän päätyy lyhyessä – ajan utopiakirjallisuutta ja vastaavaa ”kansan materiaalia” esittelevässä – katsannossaan varsin epäilevälle kannalle.³²⁰

Dominique Méda ja Patricia Vendramin tarkastelevat työn merkityksen ja sille annetun arvostuksen historiallista muutosta sosiologisesta näkökulmasta. Jos Kockan mukaan universaalin työn käsitteen syntyminen 1700- ja 1800-luvulla on karkea yleistys, niin Médalle ja Vendraminille se määrittää uuden aikakauden ajattelutapaa. Méda ja Vendramin eivät esimerkiksi pohdi, miten nämä uudet älymystön piirissä kehitetyt ajatukset otettiin kansan parissa vastaan. Heidän mukaansa universaaliin työn käsitteeseen lisättiin vuorotellen 1700- ja 1800-luvulla kolme keskenään ristiriitaista ”kerrostumaa”: 1. *työ tuotantotekijänä*, 2. *työ ihmisyyden perustana* ja 3. *työ tulojen, oikeuksien ja hyvinvoinnin jakamisen järjestelmänä*. Vaikka nämä ovat osin keskenään

---

³¹⁸ Kocka 2013, 1–4.

³¹⁹ Mt., 4.

³²⁰ Mt., 5–7.

yhteensopimattomia, niin silti ne kuuluvat kaikki kolme uuden universaalin työn käsitteen kategoriaan.³²¹

Näihin kahteen erilaiseen lähestymistapaan vedoten voidaan sanoa, että ainakin eurooppalaisen älymystön piirissä työlle annettiin 1700- ja 1800-luvun kuluessa uusi yleisempi, keskeisempi ja entistä positiivisempi merkitys. Oliko muutos tapahtunut laajemmin aikakauden yleisen ”mentaliteetin” tasolla? Tämä on jo kyseenalaisempi väite ja, kuten Kocka huomauttaa, sitä on vaikeampi empiirisesti tutkia. Pertti Haapalan mukaan ainakin Suomessa näin todella tapahtui 1800-luvun loppupuolella. Vertaan ja tarkastelen tätä Haapalan kiistanalaista väitettä suhteessa *Työmies*-lehdestä keräämääni aineistoon tämän alaluvun lopussa.

Yrjö-Koskisen ”Työväenseikka” oli siis osa tätä laajempaa keskustelua, jota Euroopassa käytiin 1800-luvulla. Risto Eräsaaren ja Keijo Rahkosen mukaan työväenkysymys tuli Suomeen ”valmiina tavarana” Euroopasta jo ennen kuin työväenkysymys oli varsinaisesti ”aktualisoitunut” Suomessa. Heidän mukaansa suomalaisen sivistyneistön pienessä piirissä seurattiin 1870-luvulla kiinnostuneena ja tarkasti, mitä Euroopassa tapahtui. Lehdissä julkaistiin jonkin verran kirjoituksia, jotka käsitelivät kapitalismia ja sosialismia, mutta esimerkiksi vuonna 1874 *Kirjallisessa kuukausiliitteessä* julkaistu Yrjö-Koskisen laatima kolmiosainen artikkelisarja ”Työväenseikka” ei herättänyt Eräsaaren ja Rahkosen mukaan juuri mitään keskustelua lehdistössä.³²²

Eräsaaren ja Rahkosen mukaan Yrjö-Koskinen kannatti kateederisocialismia, jossa pyritään lievittämään pääoman ja työläisten välistä ristiriitaa valtion väliintuloilla. Sosialismin tulo näyttäytyi Yrjö-Koskiselle ainakin vuonna 1874 vääjäämättömältä ja ”Työväenseikassa” hän pyrkii pehmentämään sen vaikutusta Suomen yhteiskuntaan. Yrjö-Koskisen mukaan Suomen ”myöhästyneen elinkannan takia” myös sosialismin tulo oli viivästynyt.³²³

Yrjö-Koskisen mukaan *työväenseikassa* on kaksi ”vaikutinta”:

---

³²¹ Méda & Vendramin 2017, 7–47.

³²² Eräsaari & Rahkonen 2001, 37–39.

³²³ Mt., 40.

Ensimmäinen vaikutin on työn ja pääoman keskinäinen taistelu ja tämä on epäilemättä nykyaikansa kysymyksen polttavin puoli. Toinen vaikutin astuu vähemmin näkyville, mutta asuu syvällä yhteiskunnallisessa kehityksessä, nimittäin taistelu ruumiillisen ja henkisen työn välillä.³²⁴

Yrjö-Koskisen mukaan pääomaa tarvitaan, mutta valtion on hillittävä pääoman ja työn välistä ristiriitaa tarvittaessa. Hän argumentoi *laissez faire* -kapitalismia vastaan ja toteaa, että kaikki yhteiskunnallinen edistys nojaa valtioon: ”Tuo ’yövärtiavaltio’, kuten ekonomistain valtiota pilkallisesti on kutsuttu, ei suinkaan ole historiallinen valtio; sillä historiallisen valtion tarkoituksena on paljon laveampi.”³²⁵

Ruumiillisen ja henkisen työn välillä käytävää kamppailua käydään Yrjö-Koskisen mukaan usein työntekijän ja työntekijän välillä. Hänen mukaansa ”kyky ja taito henkiseen työhön on harvinaisempi; senpä vuoksi tämän työn palkka on isompi”. Henkinen työ ei ole välttämättä ruumiillista työtä helpompaa, mutta se on miellyttävämpää. Tästä osoituksena on se, että ruumiillisen työn ”luokasta yhteenään pyritään henkisen työn luokkaan”, mutta henkisestä työstä ei juurikaan pyritä ruumiillisen työn pariin. Ruumiillisesta työstä pitäisikin saada parempaa palkkaa ja sitä pitäisi arvostaa enemmän. Yrjö-Koskinen huomauttaa, että ruumiillisessakin työssä on ”henkisiä aineita”: ”Myöskin itse ruumiillisessa työssä ovat taito, aisti, kekseliäisyys henkisiä aineita, jotka aina antavat työnteolle etevämmän arvon.”³²⁶

Yrjö-Koskinen toteaa, että ”yhteiskunnallisen edistyksen luonnollinen taipumus on saattaa ruumiillisen ja henkisen työn harjoittajat parempaan tasa-arvoon keskenänsä”. Ongelmana on se, että pääoma on henkisen työn puolella ja osa valtiollisista henkisen työn työpaikoista on keinotekoisesti luotu. Henkinen työ on ylipäänsä liian arvostettua. Seurauksena ”onkin, että liian paljon väkeä tulvii henkisen työn alalle; valtio ei lopulta voikaan heille kaikille elatusta toimittaa”. Ja tästä puolestaan syntyy ”henkinen proletariati, josta epäilemättä nousee arvaamattomia vaaroja yhteiskunnalle”.³²⁷

Yrjö-Koskinen tunnustaa siis ruumiillisen työn arvon ja vaatii sille lisää arvostusta yhteiskunnassa. Lisäksi hän kyseenalaistaa osin henkisen työn arvon. Osa siitä on

---

³²⁴ Yrjö-Koskinen 1874/2001, 58–59.

³²⁵ Mt.

³²⁶ Mt., 62–65.

³²⁷ Mt., 65.

turhaa. Toisaalta Yrjö-Koskisen tekstissä hahmotellaan työnjakoa henkisen ja ruumiillisen työn välillä. Valtion tehtävänä on saattaa näiden välinen suhde tasa-arvoisammaksi, mutta ei suinkaan poistaa niiden välistä eroa. Ruumiillisen työn arvoa voidaan toki nostaa korottamalla kansan yleistä sivistystasoa. Ruumiillisella työllä on yhteys sivistykseen ja henkiseen työhön.

Työmies-lehdessä näkyy vuosina 1895–1898 sama Yrjö-Koskisen ”Työväenseikassa” esittämä perusajatus toisaalta ruumiillisen työn, mutta myös henkisen työn tärkeydestä. Voidaan siis olettaa, että Kockan, Médan ja Vendraminin mainitsemat yleiseurooppalaiset työn keskeisyyttä korostaneet näkemykset olivat levinneet Suomessa 1800-luvun loppuun mennessä varhaisen työväenliikkeen edustajien ja *Työmiehen* toimittajien tietoisuuteen³²⁸.

Yrjö-Koskinen kirjoittaa työstä varsin yleisellä ja abstraktilla tasolla. *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 työ saa tai sille annetaan usein merkityksiä kirjoituksissa, jotka käsittelevät konkreettisia yhteiskunnallisia tilanteita. Monessa kirjoituksessa ruumiillinen ja henkinen työ ovat jännitteisessä suhteessa. Välillä *Työmiehessä* on tarve korostaa työläismiesten työn ruumiillista puolta ja välillä taas sen henkistä puolta. Maataloustyö on sikäli mielenkiintoinen esimerkki, että se on eittämättä ruumiillista työtä, mutta se on liian epämääräistä ollakseen *oikeanlaista* ruumiillista työtä.

Vuonna 1898 Matti Kurikalta julkaistiin teos *Mitä yhteiskunta on työväelle velkaa*. Siitä ilmestyi samana vuonna *Työmies*-lehdessä nimimerkki O. G.:n kirjoittama laajahko kirjaesittely. Esittelyssä ihmetellään Kurikan teokseen viitaten, että lakeja on kyllä säädetty omistussuhteiden turvaamiseksi, mutta lainsäädännöllisesti ”--se voima, jonka avulla kaikki omaisuus on arvoonsa saatu, ollut tuuliajolla” ja että se ”voima on ihmistyövoima”. Kirjaesittelyn mukaan Kurikka kirjoittaa teoksessaan, ettei työläisen ja esineen välille ole haluttu tehdä eroa:

Ei ole tahdottu nähdä eikä tunnustaa että ruumiillinen työvoima ei ole eloton kappale, jonka arvon muka määrää vain työmarkkinain vilkkaus ja joka ei ole oikeutettu vaatimaan lailta itselleen muuta turvaa kuin esim. tehtailija laitokselleen ja tuotteilleen,

---

³²⁸ Muutos suomalaisen älymystön ajattelussa on toki voinut tapahtua jo paljon aiemmin, mutta sen selvittäminen ei mahdu tämän tutkimuksen puitteisiin.

vaan että työvoimaan myös on yhdistetty sen myyjän eli luovuttajan henkinen puoli, työvoiman omistajan koko persoona.³²⁹

Yhteiskunnan tehtävänä on pystyttää ”rajapyykki, joka oleellisesti erottaa ruumiillisen työn arvoesineiden ryhmästä”. Yhteiskunta asettaa rajapyykin juuri ”inhimillisen työvoiman kauppaamista” koskevien työlakien kautta.³³⁰ Ruumiillisessa työssä on kirjoituksen mukaan myös henkinen puoli ja sen mukaan on tärkeää käsitteellisesti erottaa työn tekijä sen tuloksesta. Työn tuloksessa näkyy työntekijän ”persoona”. Tämän kirjoituksen perusteella Kurikan näkemys ruumiillisesta työstä ja sen henkisyydestä on varsin lähellä Yrjö-Koskisen ”Työväenseikassa” esittämää käsitystä. Juuri valtio säättää tarvittavat työlait, joiden avulla ruumiillinen työ erotetaan ”arvoesineiden ryhmästä”.

Työmies-lehdessä käsitellään ruumiillisen ja henkisen työn suhdetta myös kirjoituksessa ”Liha ja henki”, jossa referoidaan erään professorin pitämää esitelmää. Professori korostaa henkisen työn tärkeyttä, mutta hän myöntää, ettei ruumiillisen työn tekijältä voi odottaa sen suhteen liikoja: ”Pidettäneen kai yleiseen mahdottomana ruumiillisen työntekijälle uhrata niin paljon aikaa ja voimaa henkiseen työhön, kuin syntyjä ja syitä myöten syventyvä tieteellinen tutkimus vaatii.” Professorin mukaan ruumiillisen työn tekijä voi kuitenkin saavuttaa syvälliset tiedot uskonnollisissa ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Lisäksi hänen mukaansa henkinen työ ei tee ihmisestä ruumiillista työtä halveksivaa, vaan henkinen työ tekee ihmisen nöyräksi.³³¹ Näin positiiviseen sävyyn ei henkisestä työstä muissa aineistoni artikkeleissa puhuta. Professori on poikkeuksellisen toiveikas työväestön potentiaalisen sivistystason suhteen verrattuna aineistoni muihin kirjoituksiin.

Nimimerkki H. M-nenin kirjoittamassa tarinassa ”Mitä kivilouhimolla keskusteltiin” korostetaan ruumiillisen työn siveellistä ja henkistä puolta, mutta suhtaudutaan epäillen yhteiskunnallisiin sivistyshankkeisiin. Kertoja kuvailee aluksi ihailevaan sävyyn kivilouhimolla työskenteleviä miehiä:

--kallion louhinoilla työskentelevät miehet lauloivat omalla totutulla nuotillaan ’o-o-o-hii, o-o-hii’, joka kajahteli raikkaasti selkeässä aamuilmassa, miltei sointuvammin kuin

³²⁹ *Työmies*. ”Työväenkirjallisuutta”. n:ro 13, 23.3.1898.

³³⁰ Mt.

³³¹ *Työmies*. ”Liha ja henki”. n:ro 34, 20.8.1898.

paraan laulajattaren ääni teatterin näyttämöllä, vaikka se lähti raskasta työtä tekevän miehen henkitorvesta.³³²

Kertojan mukaan työläisten laulu ”kajahtelee” raikkaasti ja ”miltei sointuvammin kuin paraan laulajattaren ääni”, ja louhos on ikään kuin heidän ”teatterin näyttämönsä”.

Työnteko näyttäytyy tässä kirjoituksessa siis eräänlaisena taiteellisenä performanssina. Vaikka kirjoituksessa ylistetään ruumiillisen työn autuutta, niin sitä kuitenkin verrataan taiteelliseen, eli henkiseen työhön.

Miesten työnteon ja heidän kauniina kajahtelevan laulunsa katkaisee kuitenkin paikalle ilmaantuvien nuorukaisten – ”joiden ulkonäkö ja käytös osotti, että olivat enempi tyhjäntoimittajia, kuin tavallisia kouluoppilaita” – aiheuttama meteli. Kertoja kuulee seuraavan keskustelun. Eräs työnsä keskeyttänyt työmies sanoo:

Eipä totisesti minun lapsuuteni aikana saatu maalla tuolla tavoin kasvaa laiskuudessa, irstaisuudessa ja työttöminä puoleen ikään asti, niinkuin täällä kaupungissa lapsia kasvatetaan, kyllä isä ja äiti askareita löysivät aina sitä myöden, kuin ikää karttui, ja ruumiin voimat vahvistuivat.³³³

Toinen työmies jatkaa, että niin olivat asiat hänenkin lapsuudessaan, mutta ajat ovat muuttuneet: ”Maamme hallinto ja säädyt ovat sen hyväksi nähneet, että ei ennen 16:ta ikävuotta ole sopivaa raskaan työn teko, sillä se on katsottu rasitukseksi ja työvoimain heikontamiseksi--”. Ensimmäinen työmiehistä vastaa toiselle, että hän on ollut lapsesta asti raskaissa töissä ja vakuuttaa olevansa vielä hyvässä kunnossa. Lisäksi hän kertoo eläneensä muutenkin niukan lapsuuden. Hänen suhtautumisensa lasten sivistämispyrkimykseen ja koko koululaitokseen on vähintäänkin epäileväinen:

Toisin on nyt ja toisin oli ennen. Kunnat lisää kansakouluja ja hallitus on pakotettu lisäämään vankiloita, vieläpä alaikäistenkin kurituslaitoksia. Sivistys ja oppi ei ojaan kaada, taito takasin lyö, neuvo syrjään sysää, mutta minä olen saanut tyytyä ainoastaan kahden viikon rippikouluun.³³⁴

Kertomuksessa keskusteluun liittyy vielä kolmas työmies, joka kertoo tarinan eräästä Kallesta ja hänen vaimostaan Marista. Kalle on ahkera maalta kaupunkiin muuttanut työmies ja Mari puolestaan ”hieno palvelijatar”, joka on ”tottumaton työväen perhe-

---

³³² *Työmies*. ”Mitä kivilouhimolla keskusteltiin”. n:ro 17, 23.4.1898.

³³³ Mt.

³³⁴ Mt.

elämään”. Kertomuksen mukaan Kalle raataa koko päivän työssä, kun taas Mari nukkuu pitkään ja seurustelee päivisin lähinnä naapurin kanssa. Kalle palaa työstä kotiin ja Mari pyytää häntä tekemään kotiaskareita, joiden hoitamisen Mari on itse laiminlyönyt. Yksi työmies toteaa tarinan kuultuaan, että ”Mareja” on muissakin työläisperheissä, etenkin kaupungeissa. Hänen mukaansa ”riippuu lasten hoito ja kasvatus enimmäkseen äideissä”.³³⁵

Kertoja päättää tarinansa toteamukseen: ”Ryhtyessämme työväen naisten asemaa aineellisesti parantamaan pitäkäämme huolta siitä, että kohotamme heitä henkisesti, sillä he ovat jälellä, paljon vielä miehistäänkin jälellä.” Kirjoituksen mukaan miehelle siveellisyyden takaa säännöllinen ruumiillinen työ (eikä esimerkiksi koulu), kun taas naiselle henkinen ”kohoaminen” tarkoittaa perheenäidin roolin omaksumista. Palvelijattaren ammattiin suhtaudutaan kirjoituksessa ylipäänsä epäillen. Nämä näkemykset naisten työstä ilmenevät myös muissa *Työmies*-lehden kirjoituksissa vuosina 1895–1898. Käsittelen niitä alaluvussa 7.2.2.

Nimimerkki Kyösti kirjoittaa hieman vastaavaan sävyyn ruumiillisen työn positiivisesta vaikutuksesta ihmisen siveellisyyteen kirjeessään ”Teiskosta”, joka julkaistiin *Työmies*-lehden maaseutukirjeitä-palstalla. Hän ihmettelee kirjoituksessaan talonisäntien ja maanomistajien nuivaa suhtautumista työhön ja työläisiin. Kyöstin mukaan maaseudulla työläisiksi lasketaan palkolliset, torpparit, mökkiläiset ja torpparit. Kyöstin mukaan talonisännät ja maanomistajat eivät halua tehdä työtä, koska silloin heidän patriarkaalinen asemansa kärsisi maaseutuyhteisössä. Hänen mukaansa talonisännät usein sanovat: ”minulla on nurkat omat, ei minun tarvitse työtä tehdä, elän minä muutenkin”. Lisäksi hänen mukaansa työ ”otaksutaan siten pakolliseksi ainoastaan leivän tähden eikä huomata, että ruumiillinen työ vahvistaa ihmisen siveellisiä voimia, ja että työ juuri sen tähden on olemuksemme varmin suojelus”. Kyöstin mukaan isännät voisivat, jos ”raaskisivat”, lähteä joskus esimerkiksi ”kamaristaan laittamaan viallisia rekiä” tai ”muuten taloutta koskevien muiden toimiensa lomissa” laittaa ”hienot kätensä muihin töihin”.³³⁶

---

³³⁵ Mt.

³³⁶ *Työmies*. ”Maaseutukirjeitä – Teiskosta”. n:ro 40, 30.11.1895.

Kyöstin mukaan ruumiillinen työ on ”olemuksemme varmin suojelus”. Kyösti ei tarkemmin määrittele, mitä hän tarkoittaa ruumiillisella työllä. Vaikuttaa siltä, etteivät perinteiset maatilan hoitoon liittyvät ”taloutta koskevat muut toimet” ole Kyöstin määritelmän mukaan työtä, vaikka ne ovat kaiken järjen mukaan myös ”ruumiillisia”. Tai ne eivät ole Kyöstin mukaan ainakaan ”ihmisen siveellisiä voimia” vahvistavaa ruumiillista työtä. Toisin sanoen on epäselvää, mitä ”taloutta koskeviin muihin toimiin” sisältyy. Voidaan ehkä ajatella, että Kyöstillä ruumiillisella työllä on itseisarvo, kun taas Kyöstin kuvauksen perusteella talonisännille ruumiillisen työn arvo määrittyy maatilan talouden kokonaisuuden kautta. Työllä on heille siis vain välinearvo.

Myös nimimerkki J.H.A. kirjoittaa maalaistyöväestöstä kirjoituksessaan ”Työväenoloista maalla”. J.H.A.:n mukaan työajat ovat yleisesti maaseudulla epämääräisiä: ”Ylimalkaan ei maalaistyöväestöllä – paitsi tehtaissa – ole aivan täsmällistä määrää, milloin he työhön ryhtyvät ja siitä lakkaavat.” Työaika on hänen mukaansa ”tarpeeksi pitkä, varsinkin kesällä”. Palkat ovat nekin ”ylimalkaan huonot ja epätasaiset”.³³⁷

J.H.A.:n mukaan maalaistyöväestö kaipaa ennen kaikkea tietoa, jotta se voisi tajuta huonon asemansa. Mahdollisuudet tiedon kartuttamiseen ovat maaseudulla kuitenkin olennaisesti heikommat kuin kaupungeissa. Työväenyhdistyksiä on ”maalla verrattain vähä ja niittenkin toimintainto kovin laimeata”. Eräillä paikkakunnilla toiminta on ollut vilkkaampaa ja työväelle on niissä järjestetty oppikursseja. Ylipäänsä J.H.A.:n mukaan ”työväen luokkaan” kuuluvan palkollisväestön suhteen ei voi olla kovin toiveikas:

Jos luo silmäyksen palkollisväkeen – sillä työväen luokkaan nekin kuuluvat – niin siitä ei ole silmälle, ja sitäkin vähemmän korvalle, nautintoa. Etenkin suurissa taloissa ja kartanoissa, on varsinkin renkien henkinen tila mitä surkuteltavin. He päästelevät suustaan mitä roskasempia sanoja ja se mies joka enemmän ehtii. Isännät eivät käy väen huoneessa joten eivät tiedä mitä siellä tapahtuu ja saattaapa olla niinkin, etteivät huolikkaan väkensä elämäntavoista, kun vaan tulevat työt tehdyiksi.³³⁸

J.H.A:n mukaan palkolliset eivät juuri sanomalehtiä lue:

---

³³⁷ *Työmies*. ”Työväenoloista maalla”. n:ro 23 3.8.1895.

³³⁸ Mt.

Jos kysyy esim. talon nuorelta väeltä mitä sanomalehdet tietävät kertoa, niin saa hyvin sattuvan vastauksen: emme me ole lukeneet niitä. Työajalla ei kerkiä, ja pyhänä täytyy olla huvittelemassa.³³⁹

J.H.A.:n kirjoituksen mukaan maaseudun työväki kaipaa jonkinlaista auktoriteettia, jotta se voisi ymmärtää oman huonon asemansa ja aktivoitua työväenyhdistyksissä. Tämä auktoriteetti voisi olla esimerkiksi talonisäntä, työväenyhdistys tai työväen sanomalehti. J.H.A. viittaa kirjoituksessaan siihen suuntaan, että maaseudulla tehtävä ruumiillinen työ on itsessään niin epämääräistä ja epäsäännöllistä, että se ei vielä itsessään synnytä suoraselkäistä ja oman arvonsa tuntevaa työläistä.³⁴⁰

Maataloustyö tai maaseudulla tehtävä työ on ylipäänsä sokea piste *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898. Kyöstin kirjeessä puhutaan maaseudun työläisistä positiiviseen sävyyn, mutta ainoastaan ehkä siitä syystä, että heitä verrataan talonomistajiin. J.H.A. suorastaan halveksii kirjoituksessaan renkejä. Yleisesti maaseudun ihmisiä ja työläisiä pidetään *Työmiehen* sivuilla sivistymättöminä. Maalta kaupunkiin muuttava järjestäytymätön työväki koettiin myös uhkana. Etenkin lakkojen aikaan saatetaan puhua kaupunkeihin tunkeutuvista ”vieraista kansanaineksista”³⁴¹.

Kyöstin kirjeestä ja J.H.A.:n kirjoituksesta näemme, että maaseudulla tehtävä työ on hankalampi rajata ja käsitteellistä. Miesten tekemä ruumiillinen työ halutaan määritellä *Työmies*-lehdessä 1895–1898 käsitteellisesti mahdollisimman väljästi, mutta ei kuitenkaan liian väljästi. Työläismiehelle ruumiillisen työn ja henkisten harrastusten on oltava sopivassa suhteessa, jotta tie yhteiskunnalliseen ”kypsyyteen” olisi hänelle mahdollinen. Vaikka maataloustyö on ”ruumiillista”, on se niin epämääräistä ja kausiluontoista, että sitä on vaikea laskea tai vakioda. Sopivaa suhdetta ruumiillisen työn ja henkisten harrastusten välille ei voi siis määritellä.

Risto J. Turunen on tutkinut Finlaysonin tehtaan sosialistisen ammattiosaston vuosina 1908–1914 ja 1917 julkaisemaa käsin kirjoitettua Tehtaalainen-lehteä, jossa suhtautuminen ”maalaisiin” on vielä *Työmies*-lehteäkin jyrkempää. Turusen mukaan eräs tehtaalaisnainen kuvasi Tehtaalaisessa maaseudun väkeä näin:

---

³³⁹ Mt.

³⁴⁰ Mt.

³⁴¹ *Työmies*. ”Työlakoista I”. n:ro 17, 25.4.1896.

Hyvällä syyllä voi sanoa niitä henkisesti kuolleiksi ja sen heidän elämänsäkin todistaa ei minkäänlaista toimintaa, ei edes hovin haluisia. Koko pyhät ne kävelivät maantiellä, sitten illalla yhteen taloon kerääntyivät pyysivät isännältä huonetta tanssiakseen.³⁴²

Ilmeisesti kirjoittajan mukaan ”maalaiset” ovat ”henkisesti kuolleita”, koska he eivät käytä vapaa-aikaansa esimerkiksi itsensä sivistämiseen tai yhdistystoimintaan. Näin tylyä kuvausta maaseudun kansasta ei *Työmies*-lehdestä vielä ainakaan vuosilta 1895–1898 löydy, mutta hieman vastaavanlainen käsitys on esimerkiksi edellä käsitellyssä J.H.A.:n kirjoituksessa.

Ruumiillinen työ nähdään *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 paitsi yksilön siveellisyyden ja sivistyksen, niin myös yksilön terveyden ja hyvinvoinnin takaajana. Lehdessä julkaistiin lyhyt kirjoitus ”Kymmenen perussääntöä terveysopista”, jossa luetellaan 10 terveyttä edistävää sääntöä.³⁴³

Säännöissä suositellaan esimerkiksi puhdasta ilmaa, yksinkertaista ravintoa, lepoa ja sopivaa vaatetusta. Erään säännön mukaan ”liikunta on elämää” ja liikunta tarkoittaa ”ruumiinliikkeitä ulkoilmassa työn, kävelyn tahi voimisteluharjoitusten muodossa”. Toisessa puolestaan julistetaan: ”Säännöllinen, kelpo ja menestyvä työ on lääke sielulle ja ruumiille, turva ja lohdutus kärsimyksissä, elämän puhtain onni.” Säännöissä luodaan yleiskatsaus terveelliseen elämään:

Hyödyllinen elämä, jossa on paljon työtä, toimintaa ja puhdasta iloa, on kaiken terveydenhoidon tarkoituksena. Rehellinen pyrkiminen hyväksi perheen isäksi, taitavaksi ammattimieheksi, kunnolliseksi kansalaiseksi yhteiskunnassa – tämä antaa arvokkaan sisällyksen terveelliselle elämälle.³⁴⁴

Säännöistä käy hyvin ilmi kansalaisen ja työmiehen ihanne, jossa ruumiillinen työ on keskeisessä osassa. Vaikka lehteä tehtiin myös naisille ja siinä käsiteltiin naisten asioita, huomaa implisiittisistä ja ehkä epäintentionaalisista heitoista – pyrkimys hyvään elämään on yhtä kuin ”pyrkiminen hyväksi perheen isäksi” – että lehden lukijaksi oletetaan mies.

---

³⁴² Turunen 2016, 37.

³⁴³ *Työmies*. ”Kymmenen perussääntöä terveysopista”. n:ro 5, 1.2.1896.

³⁴⁴ Mt.

Urheilun korostaminen terveellisen elämän lähtökohtana näkyy myös kirjoituksessa ”Kiertokirje räätäleille”, jossa räätäleitä kutsutaan urheiluharrastuksen pariin. Kirjeen kirjoittaja kysyy kirjeensä alussa: ”Ammattitoverit oletteko koskaan ajatelleet miksikä räätälit yleiseen ovat niin kuihtuneen näköisiä ja heikkoja?” Hän vastaa omaan kysymykseensä:

Syy on se, että meidän ammattimme on sitä laatua, että se ei (nimittäin työ) itsessään vaadi suurempaa ponnistusta, eikä tarjoa tarpeellista liikuntaa, jota ihmis-ruumis välttämättömästi tarvitsee vaurastuakseen ja pysyäksään tarpeellisessa kunnossa.³⁴⁵

Kiertokirjeessä ammattien välillä hierarkia: vähemmän fyysiset ja vähemmän ”ponnistusta” vaativat ammatit ovat fyysisesti ja teknisesti vaativampia ammatteja alemmalla tasolla. Myös muissa kirjoituksissa näkyy *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 vastaava hierarkia. Esimerkiksi nimimerkki Kataja syyttää yleisönosastolle kirjoittamassa kirjoituksessaan räätäleitä, suutareita, maalareita ja ompelijattaria ”mukavuuden harrastuksesta”, koska he menevät hänen mukaansa niin myöhään töihin. Sen sijaan ”muuraajat, rappaajat, sepät, konetyöntekijät y.m. ovat harrastaneet työpäivän lyhennystä illasta, mennessään aikaisemmin työhön kuten ennenkin, saadakseen siten illalla aikaa oppiakseen jotain”.³⁴⁶

Katajan kirjoituksen varsinaisena aiheena on se, että työväen kokoukset, alkeiskurssit ja muut vastaavat kokoontumiset alkavat liian myöhään. Suutareiden ja muiden pitäisi siten luopua mukavuudenhalusta ja mennä töihin ”luonnolliseen” aikaan eli aikaisin aamulla.³⁴⁷ Nimimerkki Ammatilainen (räätäli) kirjoitti Katajan kirjoitukseen vastineen ”Mukavuuden harrastustako?”. Vastineessa hän puolustaa räätälien työaikoja toteamalla, että työ on kausiluontoista ja painottuu usein päivään ja iltaan. Hän siis kiistää Katajan väitteen siitä, että räätälit aloittaisivat työn mukavuudenhalusta myöhemmin aamulla. Hän haluaisi, että työpäivän pituutta yleisesti lyhennettäisiin.³⁴⁸

Kataja kirjoitti vielä vastineeseen vastineen ”Vastaus ’Ammattilaiselle’”, jossa hän käytännössä toistaa ensimmäisen kirjoituksensa argumentit. Tässä tekstissä hän korostaa vielä voimakkaammin työn säännöllisyyden tärkeyttä ja vaatii Ammatilaisen tavoin

³⁴⁵ *Työmies*. ”Kiertokirje räätäleille”. n:ro 3, 18.1.1895.

³⁴⁶ *Työmies*. ”Yleisöltä”. n:ro 41, 9.10.1897.

³⁴⁷ Mt.

³⁴⁸ *Työmies*. ”Mukavuuden harrastustako?”. n:ro 43, 23.10.1897.

työpäivän lyhentämistä. Tosin hänen mukaansa työpäivää pitäisi lyhentää juuri loppupäästä. Lisäksi Kataja huomauttaa, että ylitöitä ei pitäisi koskaan tehdä.³⁴⁹

Katajan ja Ammattilaisen välisessä kirjeenvaihdossa on vastakkain kaksi käsitystä ”luonnollisesta” työpäivästä. Katajalle luonnollinen työpäivä on mahdollisimman samanlainen joka päivä. Ammattilaiselle puolestaan eri vuodenaikoihin liittyvät sesongit vaikuttavat työn määrään ja työpäivän pituuteen. Eräässä mielipidekirjoituksessa valitetaan erityisesti satamatyöntekijöiden epäsäännöllisistä työajoista. Kirjoittajan mukaan satamatyön epäsäännöllisyyden takia ”yksinkertaisetkin siveelliset käsitteet” jäävät ”juurtumatta” satamatyöntekijöihin.³⁵⁰

Katajan mainitsemia aikaisin työnsä aloittavia muurareita ja konetyöntekijöitä kehutaan ja ihaillaan muutenkin *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898. Yleisönosastolla julkaistussa ”Kokousta valmistavan komitean” lähettämässä kirjoituksessa ”Kokoon Suomen rautakourat” myönnetään kyllä, että koneet ja teollisuus ovat osaksi korvanneet ihmistyövoimaa. Kirjoituksen mukaan on vaikea löytää työtä, jossa ei tarvittaisi taitoa ja älyä. Kirjoituksessa väitetään, että ”mitkään muut ammatit eivät liene niin taitoa ja tarkkuutta kysyvät kuin kone-, metalli- ja rautatöihin kuuluvat ammatit”. Lisäksi on mahdotonta ”olettaa olevan seppää minkäänlaista, ellei hän samalla olisi ajattelija, ellei hän mielessään voisi outoja kappaleitakin tehdessään voisi jo edeltäin suunnitella miten se menestyy”. Kirjoituksen mukaan näissä töissä vaaditaan tarkkuuden ja taidon lisäksi myös fyysistä voimaa, yleistä kestävyyttä ja karujen olojen sietokykyä.³⁵¹

Nimimerkki H. kirjoittaa *Työmies*-lehteen kirjoittamassaan kertomuksessa ”Kurjuuden kuvia I” Sulinin perheestä, joka on köyhtynyt muurari-isän kuoleman seurauksena. Kertoja käy ensin vierailulla perheen nykyisessä kurjassa asunnossa, josta hän siirtyy katsomaan erästä perheen isän rakentamaa taloa: ”Tuossa juuri, tämän valtakadun varrella on suuren rakennuksen nurkka, joka on Sulinin, juuri hänen, manalle menneen nostama. Ja se on nostettu ylös luodissa s. o. pari millia sisäluodissa, niinkuin pitääkin.”³⁵²

---

³⁴⁹ *Työmies*. ”Vastaus ’Ammattilaiselle’”. n:ro 44, 30.10.1897.

³⁵⁰ *Työmies*. ”Rantatyömiesten tila”. n:ro 17, 24.4.1897.

³⁵¹ *Työmies*. ”Kokoon Suomen rautakourat!”. n:ro 40, 1.10.1898.

³⁵² *Työmies*. ”Kurjuuden kuvia I”. n:ro 3, 15.1.1898.

Kertomuksessa on voimakas kontrasti perheen kurjien nykyisten olojen, joita kuvataan tarkasti, ja muurari Sulinin rakentaman upean talon välillä. Kertojan mukaan on suuri vääryys, ettei perhe saa asua tuossa täydellisyyttä hipovassa talossa. Hänen elämäntyönsä on näin valunut hukkaan ja perhe on ajautunut hunningolle. Kertojan paatoksellisesta kuvauksesta on syytä lainata hieman pidempi pätkä:

-- semmoiset ristit ovat kunniakkaimpia muurarin elämäntyöntodistajia kuin mitkään hautapatsaat. Ja semmoinen puhdaskatseinen ja puhdasheloinen poika kuin Suliinin, semmoisen elämäntyön todistajan pitäisi olla yhteydessä noiden ristien kanssa, pitäisi olla huoneessa, jonka nurkan ja seinät nuo ristikudokset muodostavat, tuossa upeassa, suuri-ikkunaisessa kamarissa, jonka suuriruutuisia akkunoita kaihtii ihan puhtaat harsovarjostimet. Siellä pitäisi olla Suliinin surukalpea tytär, äiti, siellä heidän harsosyrjäiset korvatyynynsä, siellä keinu, mummo ja valkokapalainen lapsi, niin siellä kaikki, mikä muistuttaa Suliinia, siellä omaiset sukulaiset lämmittelemässä Suliinin huolella tekemän uunin edessä, uunin, jonka saumat ovat kuin hienoimman puuliitoksen saumat, jonka kultakoristeiset kiehkurat liittyvät kaakeliliitoksissaan toisiinsa hiuskarvankaan vertaa syrjäymättä.³⁵³

Talo ilmentää yhä muurari Sulinin persoonaa ja hänen henkeään. Hän voisi vielä kuolleenakin auttaa perhettään, jos perhe saisi asua talossa. Perhe voisi muistella isän elämäntyötä ja saavutuksia talossa paremmin kuin minkään ”hautapatsaan” äärellä. Kirjoitus päättyy huudahdukseen: ”Miksei kaikki voi olla sopusointuista!”³⁵⁴

Työmies-lehdessä käsiteltiin myös vuosina 1895–1898 työttömyyttä. Af Ursin kirjoitti lehteen Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen pyynnöstä kirjoituksen ”Työttömyydestä ja sen lieventämisestä”. Työttömyys on af Ursinin mukaan ”välttämätön seuraus” taloudellisesta järjestelmästä³⁵⁵. Kirjoituksessa af Ursin muiden muassa Rousseauhun ja Proudhoniin nojautuen toteaa, että oikeus työhön on luonnollinen oikeus, mutta vain miehelle. Jos ”perheenisä ei paraimmalla tahdollakaan” saa töitä, niin hänestä, eli ”ahkerasta ja kunnollisesta työntekijästä” tulee usein ”renttu”, joka ”muuttuu rikoksen tekijäksi”. Af Ursin mukaan työttömän pelastuksena voi olla vaimon ”pieni sivuansio” esimerkiksi pesijättärenä tai silittäjänä. Lisäksi af Ursin kantaa huolta ”ruumiillista työtä tekevän s.o. kansan suuren enemmistön” taloudellisesta tilanteesta.³⁵⁶

---

³⁵³ Mt.

³⁵⁴ Mt.

³⁵⁵ Marjatta Rahikaisen mukaan yleisesti vuosina 1895–1896 af Ursinin esittämät vaatimukset työttömyyden vähentämiseksi tai poistamiseksi olivat kuitenkin maltillisia. Niissä ei ollut varsinaista järjestelmäkritiikkiä. Rahikainen 1986, 88–89.

³⁵⁶ *Työmies*. ”Työttömyydestä ja sen lieventämisestä”. n:ro 7, 15.2.1896.

Af Ursinin kirjoituksessa työttömyys on siis miehen ongelma. Nainen on käsitteellisesti rajattu työttömyyden ulkopuolelle. Naisen työstä ansaitsema palkka on vain ”pieni sivuansio” perheen kokonaistaloudessa. Toisaalta, koska nainen ei voi olla työtön, ei hänestä voi ilmeisesti myöskään tulla toimettomuuden seurauksena ”renttu”. Kirjoituksen mukaan naisten tekemä työ on ylipäänsä poikkeus. Esimerkiksi pesijättären tai silittäjän työt eivät kuulu af Ursinin näkemyksen mukaan ruumiillisen työn piiriin.

Yksi tapa määritellä ruumiillinen työ on sanoa, mitä se *ei* ole. Naisten tekemä työ ei voi olla ruumiillista työtä af Ursinin kirjoituksessa. Af Ursinin väite siitä, että naisten palkka on vain ”pieni sivuansio” viittaa ajatukseen, jossa miehen ansiot nähdään perheen kotitalouden kannalta ensisijaisena. Käsittelen näitä seikkoja tarkemmin naisten työn merkitystä käsittelevässä alaluvussa 7.2.2.

Yhteenvetona voidaan todeta, että *Työmies*-lehdessä ilmenee vuosina 1895–1898 *havaintoihin* perustuva yleinen määritelmä ruumiillisesta työstä. Tähän yleiseen määritelmään sisältyvät tosin vain miehet. Työmiehen tunnistaa jäntevästä, lihaksikkaasta, raittiista ja ryhdikkästä ruumiista. Hänen terveestä ja sopusuhtaisesta kehosta näkee, että hän on toteuttanut luonnollista taipumustaan, eli muovannut kehollaan luontoa ja sen ainesta. Työn tuloksena on syntynyt paitsi ihmiskuntaa rikastuttavia tuotoksia, niin myös työmiehen luonnollinen ja terve keho. Kehosta näkee siis jo suoraan, että työ on ollut arvokasta. Räätälin työ on ruumiillista, mutta se ei ole täysin näiden ihanteiden mukaista. Tämä näkyy räätälin vartalossa. Saadakseen työmiehen ihanteellisen vartalon räätälin on työnsä lisäksi harrastettava urheilua.

Pelkästään keho ei riitä merkiksi ihanteellisesta työstä, vaan sen lisäksi työstä on pystyttävä puhumaan mitattavalla ja yleisellä tasolla. Tätä tasoa voidaan kutsua Siltalan ajatusta³⁵⁷ lainaten käsitteelliseksi ensimmäiseksi tasoksi. Tällä tasolla ruumiillisen työn merkitys näkyy *ajassa ja rahapalkassa*. Maaseudun työläisillä tai maattomalla väellä ei ollut säännöllisiä työaikoja tai rahatulaja, joten heidän tekemänsä sinänsä ruumiillinen työ käsitteellistetään yleensä *Työmies*-lehdessä varsinaisen ruumiillisen työn

---

³⁵⁷ Siltala 2018.

ulkopuolelle. Sopiva korvaus työstä selviää katsomalla kansantalouden tai yritysten kirjanpitoa eli luku on suhteellinen. Työn on oltava säännöllistä ja sen on alettava tarpeeksi aikaisin aamulla. Työpäivä ei saa olla liian pitkä, sillä työmiehelle on jätävä riittävästi aikaa olla perheensä parissa, ja ennen kaikkea hänelle on jätävä riittävästi aikaa osallistua sivistysharrastuksiin eli lähinnä työväenkokouksiin.

Sivistystaso tai henkiset harrastukset eivät viittaa *Työmies*-lehden kirjoittelussa ruumiillista työtä tekevien kohdalla useinkaan taiteellisiin, tieteellisiin, poliittisiin tai muihin porvarillisena pidettyihin sivistysharrastuksiin. Ruumiillisen työn tekijä ei yksinkertaisesti tarvitse näitä, sillä hänen työssään ja sen tuloksissa *näky* jo luovia, taiteellisia ja hengellisiä aineksia. Esimerkiksi ruumiillisen työn luovat tulokset ovat näkyvillä työläisten rakentamissa taloissa. Itse työprosessi vertautuu myös eräänlaiseen performanssiin: kivilouhimolla työskentelevät miehet ovat kuin näyttämöllä. Heidän työtänsä tahdittava laulunsa – ”o-o-hii” – vertautuu laulajattaren lauluun.

Olennaista on, että ruumiillista työtä tekeviltä miehiltä ei itseltään tarvitse kysyä, mitä työ heille merkitsee. Merkitys *näky* ulospäin ja tämä merkitys on myös *tulkittava*. Oikeastaan on parempi olla kysymästä työläisiltä lainkaan, koska heillä ei ole (vielä) tarvittavaa sivistystasoa ja älyllistä kapasiteettia ymmärtääkseen omaa asemaansa. Tulkinta ja yleisen tilanteen selittäminen siirtyvät siten esimerkiksi ”oppikoulun käyneille” työläisille, sivistyneille työväenliikkeen johtohahmoille ja *Työmies*-lehden toimittajille.

Kun ruumiillinen työ on määritelty näin, ruumiillisen työn tekijöistä voitiin ja voidaan puhua yhtenäisenä joukkona tai luokkana, mutta tavallaan ainoastaan sen ulkopuolelta. Vuosina 1895–1898 *Työmies*-lehteen kirjoittaneet saattoivat ajaa tämän joukon tai luokan asiaa tai kertoa sen kurjista oloista, mutta olennaista on, että he eivät useinkaan samaistaneet itseään siihen. Tarkoituksena oli – Marxia ja muita ajattelijoita mukaillen – osoittaa, että yhteiskunnan hyvinvoinnin ja vaurauden perustana on ruumiillinen työ ja että tämä seikka on myös objektiivinen tosiasia. Se oli esitettävä mahdollisimman yleisellä universaalilla tasolla. Af Ursinin etuna oli, että aatelistaustaisena henkilönä hän edusti mennyttä aikakautta. Hän oli siis taustansa puolesta automaattisesti ulkopuolisen tarkkailijan asemassa. Hänellä oli legitiimi oikeus puhua *objektiivisesti* ruumiillista työtä tekevien puolesta ja kertoa, mitä työ heille merkitsee tai mikä on yleisesti työn

merkitys. Tämä luonnollisen ulkopuolisuuden tuoma legitimizeetti osittain ehkä selittää sen, miksi häntä pidettiin työväenliikkeessä niin suuressa arvossa.

Ylipäänsä kun katsotaan *Työmies*-lehden toimittajien ja kirjoittajien taustoja vuosina 1895–1898, huomataan että heidän joukossaan ei juurikaan ole ruumiillista työtä tekeviä työläisiä. Lehteen kirjoittaneiden ei välttämättä tarvinnut olla sinänsä varsinaisen ruumiillisen työväestön ulkopuolella, vaan voidaan sanoa, että heidän oli ruumiillista työtä käsittelevissä kirjoituksissa mielellään omaksuttava ulkopuolisen ja objektiivisen tarkkailijan positio. Varhaisessa työväenliikkeessä ja *Työmieheen* kirjoittaneiden joukossa oli Eetu Salinin kaltaisia vaatimattomasta työväentaustasta ponnistaneita aktiiveja ja kirjoittajia, jotka elivät ainakin vaiherikkaan elämän³⁵⁸. Tietysti voidaan sanoa, että Eetu Salin ei enää 1800-luvun lopussa tai varsinkaan 1900-luvun alussa kuulunut varsinaisesti työväkeen.

Kysymys herää, mitä *Työmies*-lehden toimittajat ja kirjoittajat tältä ensimmäiseltä käsitteelliseltä tasolta kuvasivat? Kuvasivatko he maailmaa sellaisenaan – tai niin kuin asiat todella olivat – vai työväestöä ja sen tekemää työtä omista porvarillisista lähtökohdistaan? Sanoivatko he sen ääneen, mitä ruumiillista työtä tekevä kirjoitus- ja lukutaidoton väki hiljaisuudessa ajatteli, mutta mitä ei saanut itse sanotuksi? Nämä kysymykset ovat olennaisia, kun pohditaan suomalaisen työväestön, työväenliikkeen, työväenluokan tai työläiskulttuurin olemusta. Esittelen seuraavassa joitain tapoja, miten suomalaisessa historian tutkimuksessa asiaa on lähestytty.

Elsi Hyttinen on tutkinut bourdieulaisesta näkökulmasta työväenkirjailija Elvira Willmania. Hyttisen mukaan Willman aloitti kirjoittamisen jo 1800-luvun lopussa, mutta varsinaisesti työväenkirjailija hänestä tuli 1900-luvun alussa. Hyttinen kirjoittaa tutkimuksestaan:

Tässä tutkimuksessa osoitan, että Willmanista saattoi tulla kirjailija, koska hän oli luokkastatukseltaan verrattain korkealla. Hänellä oli sivistystä ja kulttuurintuntemusta tarpeeksi voidakseen kirjoittaa. Hänellä oli lyseon käyneen ihmisen luottamus omiin kykyihinsä puhua ja tulla kuunnelluksi. Hänestä ei koskaan tule työväenluokkaista, vaikka hänestä tulee työläiskirjailija. Sen sijaan hänestä ei olisi voinut tulla

---

³⁵⁸ Sainio, Venla: "Salin, Eetu". Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001/2017.

<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4440> tarkistettu 25.4.2019.

työläiskirjailijaa, jollei hän olisi kirjoittanut aikana, jolloin työväenliike alkoi järjestäytyä.³⁵⁹

Hyttinen siis väittää, että rakenteelliset tekijät (Willmanin luokkastatus ja sen tuoma sivistys ja kulttuurintuntemus) mahdollistivat hänen uransa työläiskirjailijana. Hyttisen mukaan samojen rakenteellisten tekijöiden takia häntä ei voida kuitenkaan pitää *työväenluokkaisena* kirjailijana. Hyttisen mukaan Willman

taiteilee sillä hankalalla alueella, jolle hänen luokka-asemansa hänet sijoitti: hänen kaltaisensa naisen olisi helposti ymmärretty kuuluvan porvarilliseen sivistyneistöön. Willmanin olikin tehtävä kovaa työtä saadakseen toimijan statuksen juuri nousevan työläiskulttuurin alueella.³⁶⁰

Hyttisen mukaan Suomessa julkisuus alkoi ”fragmentoitua” 1800-luvun lopussa, jonka seurauksena siitä irtaantui erillinen työväenjulkisuus. Työväenjulkisuus alkaa Hyttisen mukaan juuri *Työmies*-lehden perustamisesta vuonna 1895.³⁶¹ Hyttinen käyttää myös Bourdieun käsitettä *kenttä* kuvaamaan tätä jakoa: ”Suomessa oli rinnakkain kaksi poikkeuksellisella tavalla toisistaan itsenäistä kulttuurin kenttää, porvarillinen ja työväenkulttuurin alue³⁶².” Käsityksensä kahdesta itsenäisestä kulttuurin kentästä Hyttinen on lainannut Aimo Roinisen tutkimuksista. Roininen tosin kirjoittaa työväenkulttuurista instituutiona, eikä kenttänä. Roinisen mukaan *Työmies* ja varhaisen työväenliikkeen edustajat olivat etujoukkona synnyttämässä itsenäistä työväenkulttuuria, johon varsinainen työväkikin vähitellen liittyi.³⁶³

Hyttinen päätyy jossain määrin paradoksaaliseen lopputulemaan: Willman ei voinut olla habituksensa puolesta työväenluokkainen, mutta hän silti saattoi osallistua työläiskulttuurin muotoilemiseen erillisellä työväenkulttuurin kentällä. Jyrkässä bourdieulaisessa tulkinnassa ”työväenkulttuurin” tai työväen kentän pitäisi olla siitä itsestään lähtöisin tai sen pitäisi olla työväestöön kuuluvien ihmisten habitusten määräämä.

---

³⁵⁹ Hyttinen 2012, 23–24.

³⁶⁰ Mt., 24.

³⁶¹ Mt., 10.

³⁶² Mt., 9.

³⁶³ Roininen 1993.

Bourdieulaisesta näkökulmasta on mahdollista ajatella, että varhainen työväenliike ja sen kylkeen syntynyt työväenkulttuuri eivät muodostaneet työväestön omista lähtökodista omaa *työväenkulttuurin kenttää*. Sen tärkeimmät ja äänekkäimmät edustajat olivat *habitukseltaan* porvareita tai keskiluokkaisia. Voidaan ajatella, että he edustivat *porvarillisen kentän kerettiläistä* ääripäätä. Marjatta Rahikaisen mukaan af Ursin halusi oikeastaan luoda uraa akateemisessa maailmassa. Tie akateemisessa maailmassa tuli kuitenkin vastaan ja hän ei onnistunut saamaan virkaa. Hän huomasi että työväenyhdistyksissä ja työväenliikkeessä häntä kuunneltiin ja hän sai siellä kaipaamaansa arvovaltaa.³⁶⁴

Jari Ehrnroothin väitöskirjan *Sanan Vallassa, vihan voimalla: sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914* keskeinen väite on, että varhaisen työväenliikkeen johtohahmot olivat kuivakkaan akateemisia, eivätkä he tavoitelleet väkivaltaista vallankumousta. Vuoden 1918 tapahtumia ei voi siis selittää työväenliikkeestä tai sen ideologisista lähtökohdista käsin, vaan aseisiin tarttunut työväestö ammensi arkaaisen luokkavihansa vanhemmasta kristillisestä kansan kulttuurista.³⁶⁵ Ehrnroothin tutkimuksen tuloksia voidaan bourdieulaisittain tulkita niin, että Suomessa ei ollut 1900-luvun alussa yhtenäistä *työväenliikkeen kenttää*, johon olisivat kuuluneet sekä työväenliikkeen johtohahmot että varsinainen työväki. Voidaan ajatella, että työväenliikkeen johtohahmot ja työväenpuolue tekivät siirtojaan ja kamppailivat *porvarillisella tai kansallisella kentällä* hyväksyen sen *pelisäännöt*, kun taas aseisiin tarttunut ”varsinainen” työväestö tai kansa pyrki kaatamaan koko kentän perustan.

Pertti Haapala esittää teoksessaan *Tehtaan valossa: teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*, että työläiskulttuuriin liittyneet ideologiset käsitykset eivät syntyneet työväestön piirissä, vaan ne tuotiin sille sen ulkopuolelta. Haapalan pääteesi on, että Tampereen tehdastyöväestöllä oli verrattain hyvät oltavat Tampereella 1900-luvun vaihteessa ja että he saavuttivat kaikki keskeiset tavoitteensa palkkauksen ja työolosuhteiden suhteen. Haapalan mukaan Tampereen työväestö omaksui porvarillisen työn käsitteen ja siihen liittyneet ihanteet.³⁶⁶

---

³⁶⁴ Rahikainen 1986.

³⁶⁵ Ehrnrooth 1992.

³⁶⁶ Haapala 1986.

Voidaan ajatella, että Haapalan teoksessa on toinen tulkinnan taso, jota hän kutsuu ”tutkijan välilliseksi päättelyksi”³⁶⁷. Hänen mukaansa kuvaaviin ”pehmeisiin” aineistoihin pitää suhtautua varauksella ja aikakauden ”mentaliteetin” tutkimisessa kuvaavat aineistot on mielellään yhdistettävä numeerisiin ”koviin aineistoihin”. Haapalan mukaan ”’kovien’ numeroiden avulla voidaan kartoittaa elinolojen raamit – mikä oli tuolloin mahdollista ja mikä yleistä”.³⁶⁸ Haapalan mukaan erityisesti työväenliikkeen tuottamiin ”kuvaaviin aineistoihin” pitää suhtautua varauksella³⁶⁹. *Työmies*-lehti on kaiketi tällainen aineisto.

Haapala voikin turvallisesti ilman viitteitä väittää ”uudenlaisesta työn käsitteestä” seuraavaa:

”Työ on miehen kunnia!”, julisti Tampereen työväenyhdistyksen ensimmäinen julkaisu. Tämä ajatus ei tullut Tampereelle työväenliikkeen mukana, sillä samaa oli julistanut jo ”työläisfennomania”. Tähän iskulauseeseen sisältyi kuitenkin uudenlainen – sääty-yhteiskunnalle vieras – työn käsite. *Mies, jolle työ oli kunnia, teki työtä henkilökohtaisena pyrkimyksenä, omaksi edukseen ja kunniaksi itselleen. Työnteko oli hänelle tavallaan vapautta, mahdollisuus toteuttaa itseään. Hänen mittansa ja arvonsa määrättiin hänen työnsä mukaan ja hänen menestyksensä oli kiinni hänen omasta työstään.* Tämä oli yksityisyrittäjän, 1800-luvun porvarin käsitys työstä, mutta siitä tuli myös työntekijälle tarjottu ja työntekijöiden omaksuma työn käsitys. Käsitys työn vapaudesta ja itsenäisyydestä syntyi palkkatyön mukana siirryttäessä patriarkaaliseen palkollisuhteesta rahapalkkaan, säännölliseen työaikaan ja työn erottamiseen vapaa-ajasta ja perhe-elämästä. Muutosta voi havainnollistaa ajatuksella, *että maatalous- ja sääty-yhteiskunnassa työ oli luonnonvälttämättömyys, työntekijän toimeentulo alistettu luonnolle ja luonnonmukaiselle herrasuhteelle.* 1800-luvun palkkatyöläinen oli puolestaan työnantajan kanssa periaatteessa *tasavertainen kauppakumppani*, työtä ei mitattu välttämättömyydellä vaan rahalla ja ajalla. Erilaisia töitä saattoi vertailla näillä mitoilla ja työpaikan vaihtaminen oli periaatteessa vapaata. *Näin työ ja työnantaja oli käsitteinä erotettu.* Tästä oli enää lyhyt askel ajatukseen, että työnantaja ei ollutkaan ehdoton herra, vaan samanlainen ihminen kuin työntekijäkin, jonka valta ja rikkaus perustuivat kerättyyn omaisuuteen – ei ennalta määrättyyn asemaan. Liberalistisessa ideologiassa korostettiin tätä henkilökohtaisen kyvykkyyden periaatetta. Näin tyypillisesti porvarillinen ajatustapa edisti käsitystä työväestön tasavertaisuudesta, mikä oli jyrkässä ristiriidassa sääty-yhteiskunnan luonnollisen työnjaon teorian kanssa. (kursiivit lisätty)³⁷⁰

Haapalan mukaan työntekijät ”oppivat uuden työn käsityksen vasta sitten kun heissä oli ’hieman porvarin verta’, toisin sanoen, kun työntekijä koki itselleen edulliseksi olla ahkera, tehdä työnsä hyvin”. Hänen mukaansa työntekijöiden ”kriittinen asenne” työnantajaa kohtaan syntyi myös tämän uuden työn käsityksen yhteydessä:

³⁶⁷ Juha Siltalan ajatusta eri tasoista soveltaen. Siltala 2018.

³⁶⁸ Mt., 351.

³⁶⁹ Mt., 351–353.

³⁷⁰ Mt., 196–197.

Ratkaisevat tekijät olivat työsalien ulkopuolella, ns. piileviä rakenteellisia tekijöitä. Kyse oli työn 'vapautumisen' ja liberalistisen ideologian heijastumasta. Käsitys työnantajan ja työntekijän vastakkaisuudesta saattoi syntyä vasta kun kumpikin oli tunnustettu itsenäisinä työn välittäminä subjekteina.³⁷¹

Haapalan toisen tason tulkinta uudesta ”työn käsitteestä” ja sen muodostumisesta ei kuitenkaan juurikaan eroa sisällöllisesti *Työmies*-lehden ensimmäiseltä tasolta löytyvistä käsityksistä. Olennaista on huomata, että Haapalankin mukaan uusi työn käsite tai merkitys syntyy nimenomaan *miehen* ahkeran ja määrätietoisen työn tuloksena. Mitä ovat nämä ”piilevät rakenteelliset tekijät”, joiden myötä työ ”vapautui”? Haapala tuntuu viittaavan siihen suuntaan, että eurooppalaisen älymystön piirissä kehitetty työn uusi universaali määritelmä – tai Haapalan muotoilussa ”1800-luvun porvarin käsitys työstä” – olisi siirtynyt sellaisenaan myös työtä tekevän väestön keskuuteen. Hän ei kuitenkaan ole teoksessaan kovin selkeä sen suhteen, miten tämä uusi aikakauden mentaliteetti syntyi, tai miten siirtymä vanhasta sääty-yhteiskunnan mentaliteetista uuteen porvarilliseen mentaliteettiin tapahtui.

Haapalan teoksen ”kovia numeroja” katsomalla huomataan, että Tampereen tehdastyöläisistä suurin osa oli 1850-luvulta 1900-luvun alkuun naisia. Haapalan mukaan Tampereesta tuli ”Suomen oloissa poikkeuksellinen ja kuuluisa naisten tehdastyönkeskus”.³⁷² Naisia oli siis Haapalan mukaan suhteessa paljon enemmän tehdastyössä Tampereella kuin muualla Suomessa. Naisten ruumiillinen tehdastyö on myös ”poikkeuksellista”, jos katsotaan Haapalan määritelmää uudesta työn käsitteestä. Jostain syystä piilevät rakenteelliset tekijät eivät tuottaneet naistyyöläisistä Tampereella vastaavia ”itsenäisiä työn välittämiä subjekteja”.

Tähän on hyvä päättää työn ruumiillisuutta käsittelevä osio ja siirtyä käsittelemään naisten työhön liitettyjä merkityksiä *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898. Työn ruumiillisuutta korostavat merkitykset ovat lehdessä mielenkiintoisessa kontrastissa naisten työhön liitettyjen merkitysten kanssa. Etenkin naisten tekemä ruumiillinen työ yritettiin jatkuvasti käsitteellistää työn yleisen merkityksen ulkopuolelle. Tai se

---

³⁷¹ Mt., 200.

³⁷² Mt., 38.

esitettiin korkeintaan sen erikoistapauksena ja poikkeuksena hieman samaan tapaan kuin Haapalakin tekee.

7.2.2 Naisten tekemä työ

Naisten tekemää työtä käsitellään *Työmies*-lehdessä miesten tekemästä ruumiillisesta työstä erillään vuosina 1895–1898. Jos miehelle työ on kansalaisuuden perusta, niin se ei ole sitä naiselle. Naisen yhteiskunnallinen ja ”luonnollinen” tehtävä on äitiys ja perheestä huolehtiminen. Tässä mielessä voidaan sanoa, että naisten työlle annetaan tai se saa eri merkityksen kuin miesten tekemä työ. Kuitenkaan naisten työskentely miehisinä pidetyillä fyysisillä aloilla ei ollut mitenkään poikkeuksellista, vaan melko yleistä 1800-luvun lopun Suomessa. Tämä ilmeinen ristiriita ideaalitalanteen – nainen kotiäitinä tai töissä korkeintaan hänen ”luonteelle” soveltuvalla alalla – ja todellisuuden välillä aiheutti päänvaivaa sekä *Työmiehen* kirjoituksissa, että varhaisessa naisasialiikkeessä. Ne molemmat jakoivat käsityksen ja ihanteen siitä, että naisen kansalaisuus määrittyy äitiyden eikä työn kautta. Jaetusta tavoitteesta huolimatta *Työmiehen* kirjoituksissa näkyy sen jännitteinen suhde naisasialiikkeeseen ja naisasiayhdistyksiin.

Työmies-lehdessä julkaistiin vuonna 1895 yleisten uutisten palstalla seuraava lyhyt uutinen ”Naiset rakentajina”:

Salmin kihlakunnassa tänä syksynä avattava meijerikoulu tulee työskentelemään naisten rakentamassa talossa. Koulurakennus on melkein kokonaan naisten työtä. Naiset ovat seinät hakanneet kokoon, kattaneet ja uunitarpeetkin paikalle toimittaneet.³⁷³

Naisten rakentama talo oli siis *Työmies*-lehden näkökulmasta tiedottamisen arvoinen asia. Kuitenkaan nainen rakentajana ei itsessään ole uutisen arvoinen, vaan uutisen asiasta tekee se, että talon ovat rakentaneet lähes yksinomaan naiset. Mistään suuresta sensaatiosta ei ole kyse, vaan uutinen on varsin lyhyt ja neutraali sävyiltään. Voi siis päätellä, että ”nainen rakentajana” oli siis ilmiönä melko tavallinen ja tunnettu *Työmieheissä* 1800-luvun lopussa.

---

³⁷³ *Työmies*. ”Naiset rakentajina”. n:ro 33, 12.10.1895.

Tämän alaluvun alussa kerron empiiristä taustaa naisten tekemästä työstä Suomessa 1800-luvun lopussa. Sen jälkeen esittelen eräitä keskeisiä tutkimustuloksia naisasialiikkeestä, naisten aktivismista ja naisten toimintamahdollisuuksista 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Erityisesti Irma Sulkusen kaksijakoisen kansalaisuuden -malli on kiinnostava naisten työn merkityksen kannalta. Tämän jälkeen siirryn varsinaiseen analyysiosioon, jossa käyn läpi naisten tekemälle työlle annettuja tai sen saamia merkityksiä *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898. Pohdin esimerkiksi, miten kaksijakoinen kansalaisuuskäsitys ilmenee *Työmiehessä* ja minkälainen sen suhde on varhaiseen naisasialiikkeeseen ylipäänsä. Tarkastelen alaluvun lopussa myös laajemmin rakenteita korostavan historian tutkimuksen ongelmallista suhdetta ruumiillista työtä tekevään naiseen. Työtä tekevien perheettömien naisten suuri määrä Suomessa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa aiheuttaa eräitä keskeisiä ongelmia näkemyksille, joiden mukaan aikakauden mentaliteetti tai piilevät rakenteet tuottaisivat naiselle ja miehelle toisistaan poikkeavat merkitykset työlle.

Naisia työskenteli Suomessa 1800-luvun lopussa niin tehtaissa kuin rakennustyömaillakin. Tämä oli yleisesti tunnettu tosiasia. Pertti Haapalan mukaan enemmistö tehdastyöntekijöistä oli naisia Tampereella 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun, vaikka osuus laskikin kyseisen ajanjakson loppua kohden.³⁷⁴ Marjatta Rahikaisen mukaan sukupuolittuneet työmarkkinat olivat vasta muodostumassa 1900-luvun vaihteen Suomessa. Tämä ei tarkoita, että naisilla ja miehillä olisi olleet samanlaiset työmahdollisuudet 1800-luvun lopulla, vaan sitä että yleistä ja selkeää jakoa nais- ja miesvaltaisiin ammatteihin ei vielä ollut.³⁷⁵ Esimerkiksi satamista, rakennuksilta ja muilta raskaan työn areenoilta naiset katosivat vasta 1950-luvun jälkeen³⁷⁶.

Irma Sulkusen mukaan naiset liittyivät 1800-luvun lopussa aktiivisesti eri kansanliikkeisiin, mutta Suomen Naisyhdistyksen ja siitä vuonna 1893 irtaantuneen Unioni Naisasialiiton jäsenmäärät pysyivät varsin maltillisina. Naisia oli 1800-luvun lopun kansanliikkeistä määrällisesti ja suhteessa eniten raattiusyhdistysliikkeessä.³⁷⁷ 1900-luvun alussa keskiluokkaista perheenäiti-ihannetta ajaneet naiset valtasivat

---

³⁷⁴ Haapala 1986, 38.

³⁷⁵ Rahikainen 2001, 18.

³⁷⁶ Mt., 32–33.

³⁷⁷ Sulkunen, Irma: *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää, Helsinki 1991, 38–40.

raittiusliikkeen. Raittiusliikettä voi Sulkusen mukaan kutsua ”vuosisadan vaihteen vahvimaksi naisjärjestöksi”. Sulkunen väittää, että samalla ja osin keskiluokkaisen raittiusliikkeen kautta Suomeen syntyi tai luotiin *kaksijakoinen kansalaisuuskäsitys*, jossa naisen yhteiskunnallinen osallistuminen – ja paradoksaalisesti ”emansipaatio” – perustui naisen rooliin perheenäitinä. Tässä mallissa nainen nähtiin aktiivisena yhteiskunnallisena toimijana, eli häntä ei suinkaan suljettu täysin työn tai työmarkkinoiden ulkopuolelle. Naisen tehtävät ja rooli yhteiskunnassa suodattuivat perheenäidin roolin kautta.³⁷⁸

Sulkusen mukaan kaksijakoiseen kansalaiskäsitykseen liittyi ajatus *hierarkkisesta sisaruudesta*, jossa eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvilla naisilla oli erilaiset tehtävät. *Eliittiin* kuuluneet naiset olivat suffragetteja, jotka vaativat poliittisia, yhteiskunnallisia ja koulutuksellisia oikeuksia, mutta vain itselleen. Sulkusen mukaan eliitin naisten tarkoituksena ei ollut vaatia naisille yhtäläisiä oikeuksia suhteessa miehiin, vaan hakea ”äidillisyyden poliittista legitimointia”. *Keskiluokkaiset* naiset puolestaan asettivat tavoitteekseen ”sosiaalisen äidillisyyden”. Tätä ihannetta vastasi käytännön toiminta esimerkiksi erilaisissa kansalaisjärjestöissä. Sulkusen mukaan naisista ”vain *alimpiin* ryhmiin kuuluvat pyrittiin sitomaan kotiin ja vain kotiin”. Heidät pyrittiin vetämään pois ”julkiseksi elämämpiiriksi hahmotuville työmarkkinoilta täysipäiväisen perheenemännän rooliin”.³⁷⁹

Sulkusen malli kaksijakoisesta kansalaisuudesta on ollut vaikutusvaltainen ja sitä on hyödynnetty paljon historiantutkimuksessa ja yleisesti yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa. Se on kuitenkin jossain määrin kiistanalainen, koska kriitikoiden mukaan naiselle ei jää siinä juuri muita kuin ”yhteiskunnallisen äidin” ja ”hoivaavan naisen” roolit. Kriitikki on kuitenkin suuntautunut mallin liian yksioikoiseen soveltamiseen ja yleisemmin tendenssiin sijoittaa nainen Suomen ”kansallisessa kertomuksessa” hoivaajan ja äidin rooliin. Kriitikissä ei käsittääkseni sinänsä kiistetä Sulkusen tutkimusten empiirisiä havaintoja.³⁸⁰ Pohdin tämän alaluvun lopussa mallia suhteessa aineistooni ja yleisemmin siihen sisältyviä ongelmallisia teoreettisia taustaoletuksia.

---

³⁷⁸ Sulkunen 1987, 157–175.

³⁷⁹ Mt., 166–167.

³⁸⁰ Tuomaala 2005, 366–367; Koivunen 1998, 74–82.

Taina Uusitalon mukaan 1900-luvun alussa myös työväenliikkeen naisvaikuttajat hyväksyivät kaksijakoiseen kansalaiskäsitykseen liittyneen ajatuksen yhteiskunnallisesta äitiydestä. Uusitalo huomauttaa, että teoriassa he kuitenkin kannattivat sosialistista luokkateoriaa, jonka mukaan ”sukupuolten välinen epätasa-arvo poistuisi vasta sosialistisessa yhteiskunnassa”. Uusitalon mukaan naisaktiivien käytännön toiminta oli kuitenkin sukupuolen määräämää: ”Työväenliikkeen naisaktiivit keskittyivät porvarillisten naisaktiivien tavoin naisia ja perheitä koskeneisiin kysymyksiin.” Työväenliikkeen naisaktiivit kannattivat voimakkaasti myös kotiäitiyttä, vaikka perustelut saattoivat olla hieman erilaiset kuin hierarkkisen sisaruuden mallissa.³⁸¹

Uusitalon mukaan työväenliikkeen naisaktiivit pyrkivät toimimaan osin miesten johtamasta työväenliikkeestä erillään:

Huomionarvoista on kuitenkin se, että merkittävä osa työväenliikkeen naisaktiivien yhteiskunnallisesta toiminnasta tapahtui puolueen sisällä vain naisille tarkoitetuissa järjestöissä. Työväenliikkeen naisaktiivit kokivat oman asemansa poikenneen työmiesten vastaavasta niin merkittävästi, että naisten tuli toimia omissa järjestöissään ja verkostoitua keskenään. Puolueen pöytäkirjoista tai muista lähteistä ei ilmene, että miespuoliset jäsenet olisivat painostaneet naisia toimimaan ensisijaisesti naisjärjestöissä, vaan naisten erillistoimijuus oli nimenomaan työväenliikkeen naisten oma linjaus. Sen sijaan lähteistä ilmenee, että monet työväenliikkeen naiset olisivat toivoneet tuntuvampaa sukupuoleen perustunutta segregatiota työväenliikkeen sisällä, mihin työväenliikkeen miesenemmistö oli valmis suostumaan.³⁸²

Aineistoni perusteella ei voi sanoa, että vuosina 1895–1898 *Työmies*-lehdessä työväenliikkeen naisia oltaisiin sinänsä ”painostettu” toimimaan erillisissä järjestöissä. Useissa kirjoituksissa naisia kuitenkin kehoitettiin toimimaan naisille tarkoitetuissa yhdistyksissä. Käsittelen tätä seikkaa tarkemmin tämän alaluvun lopussa.

Sekä Uusitalon että Sulkusen tutkimukset käsittelevät hieman eri ajanjaksoa Suomen historiassa, kuin tässä tutkimuksessa käsitelty vuosien 1895–1898 välinen kausi. He kyllä viittaavat molemmat 1800-luvun loppuun, mutta heidän keskeisimmät havainnot liittyvät 1900-luvun alkuun ja aikaan ennen vuoden 1918 tapahtumia. Merkittävimmät työväenluokkaiset ja porvarilliset naisten asiaa käsitelleet sanomalehdet perustettiin

---

³⁸¹ Uusitalo, Taina: ”Naisten kansalaistoiminnan sukupuolittuneisuus 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa”. *Sukupuolentutkimus*, 28:3 2015, 5–17.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1770668> tarkistettu 25.4.2019.

³⁸² Mt.

vasta 1900-luvun puolella ja naisten toiminta eri liikkeissä ja yhdistyksissä aktivoitui toden teolla samoihin aikoihin³⁸³. Uusitalon ja Sulkusen käsittelemien eri sosiaaliluokkien naisaktiivien käsitykset naisen paikasta, toiminnan tavoitteista ja tavoista olivatkin ehkä vasta muodostumassa 1800-luvun lopulla. *Työmies*-lehdellä ja sen kirjoittelulla oli varmasti ainakin jonkin verran vaikutusta etenkin työväenliikkeen naisaktiivien tavoitteisiin, käsityksiin ja toimintatapoihin.

Uusitalo ja Sulkunen viittaavat tutkimuksissaan lähinnä naisaktiivien toimintaan julkisella alueella: sanomalehdissä, yhdistyksissä, eduskunnassa ja niin edelleen. Marginaalissa olevia naisia tutkineet Laura Stark ja kollegat toteavatkin: ”Tutkittaessa naisten toimijuutta vähemmän näkyvillä alueilla johtopäätökset naisten julkisesta toiminnasta eivät kuitenkaan ole erityisen käyttökelpoisia.” Heidän mukaansa Sulkusen ja muiden tutkimukset naisten toiminnasta julkisella alueella eivät siis välttämättä kerro mitään naisten toiminnasta yksityisellä alueella: ”Kun tutkimuksen mittakaava supistuu ja siirrytään julkiselta yksityiselle alueelle, esiin nousee erilaisia sukupuolten valta-asetelmia.”³⁸⁴

Heidän artikkelinsa ”Kätkeytynyt valta: sukupuolihistoriat ja valtatutkimus” käsittelee vallan ja sukupuolen suhdetta Suomessa vuosina 1860–2005 ”vähemmän näkyvillä arkisen elämän alueilla kuten työssä, perheessä ja paikallisyhteisössä”. Heidän lähestymistapansa on historiallinen, mutta hyödyntää ”antropologisia näkökulmia, erityisesti käytäntöteoriaa”. Artikkelin on kiinnostava, koska siinä pyritään luomaan jonkinlainen synteesi yksittäisistä tutkimuksista, jotka käsittelevät naisia erilaisissa marginaaleissa vuosina 1860–2005.³⁸⁵

Artikkelin eri kirjoittajien tutkimukset punotaan yhteen antropologiasta lainatulla teorialla erilaisista *käsikirjoituksista*. *Julkinen käsikirjoitus* on tapa, jolla hallitseva ja hallittu luokka kohtaavat toisensa julkisessa tilassa. Molemmilla ryhmillä on tämän lisäksi oma *kätetty käsikirjoitus*, jota he yrittävät piilotella toiselta luokalta. Kätetty käsikirjoitus on erityisesti hallitulle luokalle tärkeä, koska siihen sisältyvien strategisten

---

³⁸³ Sulkunen 1991.

³⁸⁴ Stark, Laura; Kokko, Marja; Koskinen-Koivisto, Eerika; Niskanen, Heli; Saarimäki, Pasi; Tuomaala, Saara & Turunen, Arja: ”Kätkeytynyt valta: sukupuolihistoriat ja valtatutkimus”. Teoksessa *Valta Suomessa*. Toim. Pietikäinen, Petteri. Gaudeamus, Helsinki 2010, 80.

³⁸⁵ Mt., 80–81.

siirtojen avulla se voi lieventää hallitsevan luokan vaikutusta siihen. Molempien luokkien tavoitteena on selvittää toisen luokan kätketyn käsikirjoituksen sisältö, sillä siihen sisältyy luokkien todelliset päämäärät, vahvuudet ja heikkoudet. Hallitseva luokka hallitsee pitkälti julkisen käsikirjoituksen kautta, sillä sen avulla se voi esiintyä yhteisen hyvän edistäjänä ja niin edelleen. Hallittu luokka voi tosin myös eräissä tilanteissa hyödyntää julkista käsikirjoitusta oman etunsa edistämiseksi.³⁸⁶

Artikkelin kirjoittajat kiteyttävät tutkimustensa tulokset:

Tutkimuksemme viittaa siihen, että yksilöiden strategioina ei ollut vaihtoehtoisten sukupuoliroolien tavoittelemisen vaan korkeammassa asemassa olevien naisten jäljitteleminen. Emme voi kuitenkaan olettaa, että alempien luokkien naiset passiivisesti hyväksyivät tai olivat samaa mieltä ylemmän luokan naisia moraalisesti ylempiä arvoisina pitävän julkisen käsikirjoituksen kanssa. Emme myöskään voi olettaa, että he halusivat liittyä ylempiluokkaisten naisten joukkoon. Alempien luokkien naiset saattoivat sen sijaan huomata, että heidän täytyi kilpailla sosiaalisista resursseista ylempiluokkaisten naisten ehdoilla. He jäljittelivät julkisen käsikirjoituksen ihanteita tavoitellessaan omaa etuaan, saadakseen valtaa ja viedäkseen läpi kulttuurisia projektejaan.³⁸⁷

Julkiseen käsikirjoitukseen sisältyy kirjoittajien mukaan esimerkiksi ihanne kotiäitiydestä:

Kenties ihanne modernista kotiaan hoitavasta naisesta näkyy kätkettynä käsikirjoituksena myös kertomuksissa siitä, kuinka työväenluokkaisten perheiden naiset ja tytöt jättivät kahvipannun hellalle lähtiessään töihin kodin ulkopuolelle. Tehtaissa, sahoilla tai rakennustyömailla työskennellessään he eivät voineet olla kotona laittamassa ruokaa perheilleen.³⁸⁸

Starkin ja kumppaneiden mukaan vuosien 1860–2005 välisenä aikana alempien luokkien naiset ”jäljittelivät” siis yläluokan saneleman julkisen käsikirjoituksen mukaista elämää. He eivät kuitenkaan kuvaa tarkemmin artikkelissaan, miten tuo julkinen käsikirjoitus tuona aikana muuttui. Ilmeisesti kuitenkin tavalla tai toisella ”moderni kotiaan hoitava nainen” liittyi keskeisesti julkiseen käsikirjoitukseen koko tutkitulla ajanjaksolla 1860–2005. Heidän tutkimuksensa tuntuisi antavan vahvistusta sille, että kaksijakoisen kansalaiskäsityksen mukainen äitiyden ihanne olisi otettu ainakin strategisena välineenä käyttöön myös marginalisoitujen naisten keskuudessa. Tarkastelen tätä käsitystä tämän alaluvun lopussa.

---

³⁸⁶ Mt., 85–92.

³⁸⁷ Mt., 93.

³⁸⁸ Mt., 94.

Työmies-lehden ensimmäisen numeron ”ohjelmassa” ei ole lainkaan mainintaa naisasiasta tai naisista ylipäänsä³⁸⁹. Voi olla, että naiset laskettiin mukaan idealisoituun ”työväkeen”, jolle tämä kirjoitus on osoitettu ja jota siinä käsitellään. Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että naiset on tietoisesti tai tiedostamatta jätetty tässä kirjoituksessa tämän ”työväen” ulkopuolelle. Naistyöläisistä ja naisten asemasta kuitenkin julkaistiin useita kirjoituksia *Työmieheissä* vuosina 1895–1898. Vaikka nainen suljettiin tämän idealisoidun ”työväen” tai ruumiillisen työn yleisen määritelmän ulkopuolelle, saatetaan *Työmieheissä* naisten tekemää työtä käsitellä empiirisenä tosiasiana. Lisäksi *Työmiehen* kirjoituksissa reagoidaan naisasialiikkeen ja naisasiayhdistysten toimintaan.

Työmies-lehdessä seurattiin kiinnostuneena Euroopan ”työväenoloja” ja myös naisten työtä käsitellään vuosina 1895–1898 usein tätä kautta. Lehdessä julkaistiin raportteja esimerkiksi Saksan ja Englannin työväenpuolueiden hankkeista ja ohjelmista. Ulkomailta saatiin varoittavia esimerkkejä siitä, mihin pahimmillaan liian vapaat ja säätelemättömät työmarkkinat voivat johtaa. Liian vapailla ja säätelemättömillä työmarkkinoilla naisten osuus työvoimasta saattoi kasvaa liian suureksi. Af Ursin kirjoitti vuonna 1895 ”pääasiallisesti erään saksalaisen teoksen” mukaan laajan kolmiosaisen artikkelin ”Englannin työväenoloja 19 vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla”, jossa hän käsittelee Englannin työmarkkinoita 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla.³⁹⁰

Af Ursinin mukaan 1700- ja 1800-luvun vaihteessa Englannissa ”käsateollisuus, joka oli keskiaikaan noussut jonkunlaiseen mahtavuuteen, muuttui silloin tehdasteollisuudeksi ja varsinainen työväen köyhälistö syntyi”. Af Ursin kirjoittaa, että koneellistuminen ajoi osaavia työmiehiä työttömiksi ja että heidän tilalleen uusiin tehtaisiin palkattiin erityisesti lapsia ja naisia. Työväen koostumus muuttui af Ursinin mukaan vääränlaiseksi:

Se seikka että niin paljon naisia työskenteli tehtaissa, suureksi osaksi naituja, ei suinkaan voinut muuta, kuin kääntää perheen olot nurin, kun ottaa huomioon, että vaimo tehtaassa oleskeli melkein koko päivän. Mitä tuli lasten ruokkimisesta ja kasvattamisesta? Ja voiko

---

³⁸⁹ *Työmies*. ”Matkalle lähtiessä”. n:ro 1, 2.3.1895.

³⁹⁰ *Työmies*. ”Englannin työväenoloja 19 vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla”. n:rot 15, 16 ja 17, 8.6.1895, 15.6.1895, ja 22.6.1895.

edes toivoa terveitä jälkeläisiä, kun vaimo toimitti kaikenlaista sopimatonta työtä, monasti aivan synnyttämiseen saakka ja pari, kolmekin päivää sen perästä?³⁹¹

Af Ursinin kirjoituksen mukaan keskeinen ongelma 1800-luvun alun Englannissa oli se, että naisille ja lapsille maksettiin huomattavasti alhaisempaa palkkaa kuin miehille. Kirjoituksen mukaan perheelliset naiset joutuivat tekemään usein ”sopimatonta” työtä. Lisäksi naisten tekemä työ oli ylipäänsä ongelma siinä tapauksessa, jos miestyöläiset korvattiin naistyoiläisillä. Artikkelinsa päätteeksi af Ursin kirjoittaa, että järjestäytyneen työväenliikkeen ansiosta tilanne on Englannissa parantunut 1800-luvun toisella puoliskolla.

Af Ursinin kirjoitus käsittelee Englantia 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla, mutta Suomessa työmarkkinoilla oli 1800-luvun lopussa hieman vastaava tilanne. Af Ursin tulee siis tässä kirjoituksessa tietoisesti tai tiedostamatta tavallaan kuvanneeksi Suomen työmarkkinatilannetta vuonna 1895, jolloin hänen kirjoituksensa julkaistiin *Työmies*-lehdessä. Suomessa ainakin naisten tekemä työ oli melko yleistä ja säätelä ei juuri ollut työmarkkinoilla elinkeinovapauden säätämisen jälkeen. Af Ursinin kirjoitus loi siis ehkä uskoa siihen, että Suomen työmarkkinatilanne on vain väliaikainen.

Työmies-lehdessä kerrotaan vuonna 1896 julkaistussa kirjoituksessa ruotsalaisen ”naisasiain ajajain” Ellen Keyn pitämän esitelmän ”Naisvoiman väärin käyttämistä” pääkohdat, koska sen sisältö ”koskee läheisesti myöskin työväenasiaa”. *Työmiehen* mukaan Keyn esitelmän aiheena oli naisten tekemä työ kodin ulkopuolella. Tai tarkemmin Key esittää esitelmässään kysymyksen siitä, onko kodin ulkopuolella tehty työ sopusoinnussa ”naisellisen luonteen” kanssa. Kirjoituksen mukaan Keyn mielestä näin ei useinkaan ole: ”Mitä kuuluu toimintaan joko yhdestä tahi toisesta ammatista, johon naisen on täytynyt ryhtyä toimeentulonsa tähden, niin selvää on, ettei hän rakasta ammattiaan kuten mies tekee.” Keyn mukaan onnellinen ihminen (tässä tapauksessa eritoten nainen) pysyy ”luonteelleen uskollisena”.³⁹²

Kirjoituksen mukaan Keyn esitelmän keskeinen argumentti on, että ”naisellinen luonne” soveltuu huonosti kodin ja perheen ulkopuolelle. Naisella onkin erityinen ”onnivaisto”,

---

³⁹¹ *Työmies*. ”Englannin työväenoloja 19 vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla”. n:ro 15, 8.6.1895.

³⁹² *Työmies*. ”Naisvoiman väärin käyttämisestä”. n:ro 7, 15.2.1896.

joka ohjaa hänet perustamaan perheen ja jättämään työnsä: ”Kun nainen jättää ammattinsa perustaakseen itselleen oman kodin seuraa hän onnivaistoaan, mutta ei tule kysymykseenkään, että mies tekisi samoin.” Nainen voi kuitenkin onnistua eräissä ammateissa: ”Parhaiten onnistuu nainen siinä toiminnassa, joka on lähinnä hänen kotoista taipumustaan, nim. opettajattarena.”³⁹³

Keyn mukaan esimerkiksi naistaiteilijat harvoin pystyvät yhdistämään perhe- ja työelämän onnistuneesti ja tasapainoisesti. Hänen mukaansa merkittävimmissä naistähdistä ”löydämme tuskin yhtään joka on täysin täyttänyt kutsumuksensa sekä taitelijana että naisena”. Henkisen tai taiteellisen työn ylikorostamisella on vakavat seurauksensa: ”Jos henkistä toimintaa pidetään korkeimpana, jonka alle naisellisuuden tulee alistua, niin on meillä kehitys odotettavissa, mutta kehitys siihen suuntaan, jota pessimistit toivovat nim. ihmissuvun häviö.”³⁹⁴ Keyn mukaan taiteellisesti lahjakkaat ja henkisesti kyvykkäät poikkeusyksilöt ”menköön menojaan”, mutta yleisesti muut ”pysykööt luonteelleen ja sen määräämille tehtäville uskollisena”.³⁹⁵

Ilmeisesti Key oli jo omana aikanaan ristiriitainen hahmo, jonka ajatuksia esimerkiksi Alexandra Gripenberg ja Minna Canth kritisoivat. Tiina Kinnusen mukaan ”Keyn kirjoituksissa tiivistyivät ne ajatukset, joita vastaan Gripenberg taisteli: kristinuskon vastaisuus, eroottinen vapautuminen ja naisten työssäkäynnin rajoittaminen työsuojelulakien avulla”.³⁹⁶ Hänen ajatuksensa ”naisellisen luonteen” soveltuvuudesta ainoastaan perhe-elämään tai johonkin sen kaltaiseen oli siis 1800-luvun lopun Suomen naisasialiikkeessä osin kiistanalainen. Tosin Uusitalon mukaan 1900-luvun alussa SDP:n naiskansanedustajat ajoivat naisten työtä rajoittavia työsuojelulakeja eduskunnassa. SDP:n naiskansanedustajien perustelut työsuojelulakien tarpeellisuudesta vaikuttaisivat olevan samankaltaisia kuin Keyllä. Uusitalon mukaan 1900-luvun alussa porvarilliset naisasianaiset vastustivat näitä lakeja.³⁹⁷ Ilmeisesti tässä joukossa oli myös Gripenberg, joka ainakin vielä vuonna 1897 *Työväen kalenterissa* julkaistussa

---

³⁹³ Mt.

³⁹⁴ Mt.

³⁹⁵ Mt.

³⁹⁶ Kinnunen, Tiina: ”Historia ’herätyksenä naisasian suurempaan harrastukseen’: Alexandra Gripenberg Suomen naisten menneisyyden tulkkina”. Teoksessa *Kirjoitettu kansakunta: sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Toim. Jalava, Marja; Kinnunen, Tiina & Sulkunen, Irma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2013, 195; 211.

³⁹⁷ Uusitalo 2015, 12.

kirjoituksessa kannatti yhtäläisiä työmahdollisuuksia naisille ja miehille. Käsittelen tätä Gripenbergin mielenkiintoista kirjoitusta tämän alaluvun lopussa.

Työmies-lehteen kirjoittaneiden³⁹⁸ joukossa oli hyvin vähän naisia vuosina 1895–1898. Lehti oli miesten perustama ja kaikki sen varsinaiset toimittajat ja vakituiset avustajat olivat tuona aikana miehiä. Naisten ääni pääsi ylipäänsä vain harvoin kuuluviin lehden sivuilla. Esimerkiksi kirjailija Saima Grönstrand ilmoitettiin *Työmiehen* vakituiseksi avustajaksi vuoden 1896 ensimmäisessä numerossa, mutta häneltä ei juuri julkaistu tekstejä³⁹⁹.

Kirjoituksessa ”Työväen naiskysymys” selostetaan työväenyhdistyksen naisosaston järjestämän kokouksen keskusteluja. Kirjoituksen mukaan kokouksessa käsiteltiin kahta kysymystä. Ensimmäinen kysymys oli: ”Onko siitä hyötyä vai vahinkoa naisasialle yleensä ja työväennaisille erittäin että työväennaiset perustavat omia, naisyhdistyksistä erillään olevia yhdistyksiä?” Toinen kysymys kuului: ”Miten saataisiin työväen naisia paremmin ymmärtämään asiaansa ja lukuisammin yhdistymään yhdistyksiin?”⁴⁰⁰

Kirjoituksen mukaan ensimmäisen kysymyksen alusti Mandi Ahlstedt. Hänen alustuksessaan korostetaan, että työväennaisten yhdistys tulisi keskittymään enemmän taloudellisiin asioihin, kuin muut yleiset naisyhdistykset. Vain työläisnaiset itse voivat tietää, miten puuttua heitä vaivaaviin epäkohtiin:

Ne epäkohdat, joista työväennaiset etupäässä kärsivät, ovat myöskin osittain sellaisia, että niiden poistamiseksi on vaikea niiden toimia, jotka niitä eivät itse tarkkaan tunne, jotka eivät itse ole niitä kokeneet, niistä kärsineet.⁴⁰¹

Ahlstedt toteaa kirjoituksen mukaan alustuksessaan, että naistyöläisten yhdistykselle on kysyntää myös siitä syystä, että työläisnaiset voisivat kokea olevansa yhdistyksessä aidosti keskenään tasa-arvoisia. Ahlstedtin mukaan tämä ei välttämättä yleisissä naisyhdistyksissä toteudu, koska niissä on naisia eri säädyistä.⁴⁰²

---

³⁹⁸ Nimimerkeistä ei tietysti tiedä.

³⁹⁹ Hänninen, Reetta: ”’Sitten minulta loppui raha ja paperi’: Saima Grönstrand ja naiskirjailijan toimeentulon vaikeudet 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa”. *Historiallinen aikakauskirja*, 115:1 2017, 19–32; *Työmies*. ”*TYÖMIES* ilmoitetaan tilattavaksi vuodeksi 1896”. n:ro 1, 4.1.1896.

⁴⁰⁰ *Työmies*. ”Työväen naiskysymys”. n:ro 45, 5.11.1898.

⁴⁰¹ Mt.

⁴⁰² Mt.

Artikkelissa kerrotaan, että Ahlstedtin alustuksesta seurasi vilkas keskustelu, jossa ”useat puhujat toivat räikeitä epäkohtia esille ruumiillista työtä tekeväin naisten oloista ja pitivät järjestäytymistä välttämättömänä niiden poistamiseksi”. Näitä puheenvuoroja ei tarkemmin esitellä, eikä puheenvuorojen esittäjien nimiä kerrota.⁴⁰³

Toiseen kysymykseen alustuksen oli laatinut Olga Johansson. Johanssonin mukaan naisia on ”pidetty sorronalaisessa asemassa” jo ”ammoisista ajoista”. Hänen mukaansa naiset eivät ole saaneet ”toimia vapaasti kykyjensä, taipumustensa mukaan elämän uraa valitessaan”. Keyn tavoin myös Johansson puhuu naisille ominaisesta ”taipumuksesta”, jota ei oteta tarpeeksi huomioon naisten kasvatuksessa:

Kunhan tyttö saadaan polven korkuiseksi, aletaan miettiä mihin oppiin, mihin tehtaaseen se olisi pantava, usein kyllä tytöltä itseltään edes kysymättä, mihin hän luulisi itsellään olevan taipumusta, mihin häntä itseään haluttaisi.⁴⁰⁴

Tämän kirjoituksen mukaan Johansson käyttää naiselle ominaisen ”taipumuksen” käsitettä huomattavasti laveammassa merkityksessä kuin Ellen Key ”naisellisen luonteen” käsitettä. Johanssonin alustuksessa ei viitatakaan esimerkiksi lainkaan suoraan perheeseen tai perhe-elämään. Keylle luonne on jotain kohtalonomaista. Taipumus on Johanssonille jotain, johon nainen tai tyttö voi itse ainakin jossain määrin vaikuttaa.

Artikkelin perusteella vaikuttaisi siltä, että Johanssonin mukaan naisilla ei ole luontaista taipumusta työskennellä esimerkiksi tehtaissa. Naiset kyllä pärjäävät työssä kuin työssä, mutta taipumuksen puutteen ”luonnollinen seuraus on, että useat ovat vähemmän taitavia kerran valitsemassaan ammatissa, jossa taas on seurauksena, että syntyy paljon keskinkertaisia, jos ei tahdo sanoa huonoja ammattilaisia--”. Johanssonin mukaan naiset saavat huonompaa palkkaa esimerkiksi tehdastyössä, koska he eivät ole siinä luonnostaan yhtä taitavia kuin miehet.⁴⁰⁵

---

⁴⁰³ Mt.

⁴⁰⁴ Mt.

⁴⁰⁵ Mt.

Kirjoituksen mukaan Johansson syyttää alhaista palkkaa saavia ”työväen naisia” passiivisuudesta: ”Ja kuitenkin eivät työväen naiset itse, juuri he, joita tämä koskee, ole tähän asti tehneet mitään asemansa kohottamiseksi, omaksi edukseen.” Hänen mukaansa ”työväen naiset eivät ymmärrä asemaansa” ja tästä syystä he eivät liity myöskään työväenyhdistyksiin. Kyse on sivistyksen puutteesta. Johansson ehdottaa naistyöläisten sivistämiseksi niin kutsutun pennikirjallisuuden kustantamista. Pennikirjallisuus voisi käsitellä työläisnaisten elämää. Hänen mukaansa lukemalla pennikirjallisuutta ja työväenlehtiä työväen naiset tajuaisivat, että ”asiat ole niin kuin olla pitäisi”. Tämän jälkeen he ehkä liittyisivät yhdistyksiin.⁴⁰⁶

Nimimerkki Anni P. on harvoja naisia, joilta ylipäänsä julkaistiin kirjoituksia *Työmies-*lehdessä vuosina 1895–1898. Hän kirjoitti *Työmieheen* kirjoituksen ”Kehoitus naisille”, jossa hän vaatii naisia ottamaan esimerkkiä miehistä. Miehet ovat hänen mukaansa onnistuneet parantamaan asemaansa yhdistämällä voimansa ja liittymällä työväenyhdistyksiin. Anni P.:n mukaan muurahaiset ovat esimerkki ”yksimielisyyden voimasta”. Muurahaiset ovat ”hyvin vähäpätöisiä elokoita yksilöinä”, mutta yhdessä ne saavat aikaan suuria kekoja:

Me naiset olemme samanlaisia muurahaisia. Kukaan meistä ei yksinään saa suuria aikaan, mutta jos liitymme kaikki yhteen, niin silloin on meilläkin enemmän voimaa ja rohkeutta, vaatimaan niitä oikeuksia ja etuja, joita olemme työmme perusteella oikeutetut saamaan.⁴⁰⁷

Anni P:n mukaan ruumiillista työtä tekevien naisten palkat ”monissa tapauksissa eivät riitä elämiseen”. Hänen mukaansa moni nainen joutuu turvautumaan lisäansioden hankkimiseksi keinoihin, jotka ovat ”sitä laatua, että ne kaikissa tapauksissa vievät perikatoon aivan varmasti viimeiseksi”. Ilmeisesti Anni P. viittaa näillä ”keinoilla” prostituutioon. Anni P. kysyy myös, onko työaika kohtuullinen ”esim. ompelijattarilla, palvelijattarilla, muutamilla tehtaalaisilla y.m.”. Anni P. toteaa että kyllä jokainen raskaassa työssä oleva nainen tietää ”minkälaista se on”. Tästä syystä hän toivoo, että hänen kehotuksensa liittyä työväen naisten yhdistyksiin saisi vastakaikua.⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁶ Mt.

⁴⁰⁷ *Työmies*. ”Kehoitus naisille”. n:ro 21, 21.5. 1898.

⁴⁰⁸ Mt.

Hänen mukaansa työväentaustaiset miehet ja naiset käyvät osin eri taistelua: ”Miehet saavat taistella yliluokkain miesten kanssa, meitä vastaan on asettunut osa ylaluokan naisia koettaen pelotella meitä kaikenlaisilla möröillä niin kuin pieniä lapsia.” Anni P.:n mukaan ylaluokan naiset ovat olevinaan avuksi ja ystäviä, mutta he eivät halua kohdella työväennaisia samanarvoisinä:

He hommaavat hyväntekeväisyys laitoksia, joista pitäisi olla kiitollinen, mutta silloin kuin eivät armopalat tyydytä, vaan ruvetaan pyytämään oikeutta, silloin tulee toinen ääni kelloon, silloin nämä hyvää tekevät ystävät rupeavat herjaamaan meidän pyrinnoitamme.⁴⁰⁹

Anni P. suhtautuu siis hyvin kriittisesti ylaluokan naisyhdistyksiin. Vaikuttaisi siltä, että hänen mukaansa työväennaisten pitäisi siis liittyä omiin yhdistyksiinsä. Anni P:lle on tärkeää, että aineellisen toimeentulon ohella kohotetaan myös ”tietopuolista ja henkistä sivistystä”.⁴¹⁰

Anni P. kirjoittaa toteaa kirjoituksensa lopuksi painokkaaseen sävyyn:

Ei kellään ole oikeutta halveksia toistaa, halvemman työn tähden, sillä ei mikään rehellinen työntekijäänsä pilaa, kaikki työt ovat tehtävät, olipa tekijä kuka tahansa ja yksi tekijä voi tehdä useampaakin työtä. Jos kuka halveksii toista ammattilaista se osoittaa sillä oman tyhmyytensä, ettei osaa antaa työlle arvoa.⁴¹¹

Huomionarvoista tässä lausumassa on se, että siinä työstä puhutaan mahdollisimman yleiseen sävyyn. Siinä ei esimerkiksi tehdä eroa toisaalta ruumiillisen tai henkisen työn tai toisaalta eri sukupuolten tekemän työn välillä. Työ ei ylipäänsä ole identiteettiä määrittävä tekijä, sillä Anni P:n mukaan tekijä voi olla ”kuka tahansa” ja ”yksi tekijä voi tehdä useampaakin työtä”. Anni P. suosittelee toki naistyöläisille tai ruumiillista työtä tekeville naisille liittymistä omiin yhdistyksiinsä monen muun *Työmies*-lehteen kirjoittaneen tavoin ja kokee osin, että naistyöläiset käyvät erillistä kamppailua kuin miestyöläiset. Kuitenkin hänen sanansa siitä, että kenelläkään ei ole oikeutta halveksia ketään ”halvemman työn tähden” on osoitettu ehkä ylaluokan naisia laajemmalle joukolle, eli siis myös esimerkiksi *Työmieheen* kirjoittavalle tai sitä lukevalle miehelle.

---

⁴⁰⁹ Mt.

⁴¹⁰ Mt.

⁴¹¹ Mt.

Palaan tähän kirjoitukseen alaluvussa 7.2.2 ja nämä eri teemat yhteen punovassa luvussa 7.3.

Nimimerkki H.:n kirjoittamassa kertomuksessa ”Kurjuuden kuvia II” työtä tekevät pesijättäret pääsevät itse ääneen. H.:n kirjoituksessa kertojan näkökulma pesijättäriin on kuitenkin isällisen kaitseva. Kertomuksessa pesijättärien tyytymättömyydellä ei ole aluksi lainkaan suuntaa ja lopuksi se meinaa kanavoitua syytöksiksi miesten vähäistä osallistumista kotitöiden ja lasten hoitoa kohtaan. Tarvitaan kertojaa – eli miestä – ohjaamaan tyytymättömyys oikealle ja rakentavalle uralle, eli osallistumiseksi työväenliikkeen yhdistystoimintaan. Vasta kertojan nostattava puhe saa pesijättäret ymmärtämään, että heidän ongelmansa ovat osa laajempaa yhteiskunnallista työtaistelua. Kertoja myös uskottelee pesijättärillem, että heidän kohtuuton työtaakkaansa ei johdu miesten osallistumattomuudesta kotitöihin, vaan siitä että yläluokan naiset eivät osallistu niihin lainkaan.⁴¹²

”Kurjuuden kuvia II” kertoo ensimmäisen osan tavoin köyhien ahdingosta. Tällä kertaa kertomuksen kertoja vierailee pesijättärien työhuoneella ja keskustelee heidän kanssaan. Pesijättäret kertovat kertojalle pienestä palkasta ja rankasta työpäivästä, jonka jälkeen ei illalla välttämättä ”saa sormeakaan heilumaan”. Kertomuksessa pesijättäret potevat huonoa omatuntoa etenkin siitä, etteivät he pysty huolehtimaan lapsistaan kunnolla väsymyksen takia: ”Usein vaipuu horrokseen, herää jonkun aikaa levättyään siitä lasten itkuihin pelastamaan niitä raukkoja.”⁴¹³

Pesijättärien mukaan heitä ei voi syyttää siitä, että lapset jäävät hoitamatta. Erään pesijättären mukaan tilanne on epätasa-arvoinen: ”Kyllä ne ihmiset ovat puolueellisia. Antaa ne miehille, jotka eivät juuri hoida lapsiakaan, antaa ne niille vapaita iltahetkiä. Ja elävätpähän siitä. Saavat paremmat palkatkin.” Kertoja puuttuu lopulta pesijättärien puheeseen, koska puhe on ”liikaa miehistä”. Kyse on miehisestä kunniaa: ”Minä olen aina mies ja nousin nytkin miehiä puhdistamaan.”⁴¹⁴

---

⁴¹² *Työmies*. ”Kurjuuden kuvia II”. n:ro 4, 22.1.1898.

⁴¹³ Mt.

⁴¹⁴ Mt.

Kertojan mukaan miehille maksetaan enemmän palkkaa kuin naisille, koska he uskaltavat vaatia enemmän. Hän provosoi pesijättäriä ja lisää ”halveksivasti”: ”Naiset eivät saa, kun he eivät uskalla vaatia ja pakottaa antamaan. Naiset ovat naisia.” Pesijättäret vuorollaan vastaavat, että kyllä he ovat vaatineet parempaa palkkaa. Yksi pesijättäristä – ”ruotsalaismuija” – tekee kertojaan vaikutuksen, sillä hän on onnistunut saamaan läpi vaatimuksensa lyhyemmästä työpäivästä samalla palkalla. Kertoja toteaa kuitenkin, että kyseessä on yksittäistapaus: ”Miehet vaativat yhdessä!”

Seuraavaksi pesijättäret rupeavat puuhaaman valituskirjettä *Uuteen Suomettareen* huonosta asemastaan. Kertoja pitää pesijättärien aktiivisuutta innostavana, mutta huomauttaa heille, että *Työmies*-lehti ajaa heidän asiaansa, ei *Uusi Suometar*. Kertoja pitää pesijättäriä pitkän ja vakuuttavan puheen. Ylempiluokkaiset ”Suomettaren rouvat” eivät ikinä kertojan mukaan suostu nostamaan pesijättärien palkkoja tai vähentämään heidän työtaakkaansa, sillä heillä on jatkuvasti paljon pestävää. Toisin on työläisten laita: ”--työmiehet eivät pesetä niin paljon. Heidän omat emäntänsäkin pesevät. He tahtovat, että jokainen voisi hyvin ja saisi ohjata lapsiaan ja täyttää muutkin ihmisvelvollisuutensa”. Kertojan mukaan *Työmies* yrittää kirjoituksillaan aluksi hankkia ”valistuksen ja hyvinvoinnin välttämättömän edellytyksen, jonkun tunnin vapaata aikaa”.⁴¹⁵

Kertojan puheen seurauksena ”Suometar viskattiin pöydältä nurkkaan” ja pesijättäret vaativat kertojaa kirjoittamaan *Työmies*-lehteen. Kertoja lupaa lopulta kirjoittaa *Työmieheen* ja hän haaveilee kirjoittavansa myös Suomalaiseen teatteriin näytelmän ”Pesijättäret”. Hän miettii näytelmän sisältöä: ”Siinä pitäisi tulla esiin kurjuus alastomuudessaan, omantunnon vaivat kaikkine kiirastulineen, lasten tuskat maailmoihin koskevasti – kaikki työnrasituksen syynä.” Lopulta hän luopuu aikeestaan:

Minä antaisin nuo äidit teatterissa kuvattavaksi, nuo olosuhteiden muodostamat äidit. En ikinä. Enkä osaisi kertoa heidän puheitaankaan niin sydämellisinä. Minä julmuri olin jo naurahtanut heidän äidilliselle kiivaudelleen.⁴¹⁶

Vaikka H.:n tarinan kertoja luopuu aikeistaan kirjoittaa näytelmä pesijättäristä, on H. itse kirjoittanut samantyyllisen tarinan pesijättäristä ja heidän ongelmistaan *Työmies*-

---

⁴¹⁵ Mt.

⁴¹⁶ Mt.

lehteen. Tällä tarinaan sisäänrakennetulla kommentilla H. tavallaan siis suomii itseään, että on kirjoittanut *Työmieheen* tällaisen tekstin. Tämä mielenkiintoinen paradoksi tuo esiin, että köyhyyden tai köyhien ihmisten kuvaaminen ei välttämättä ollut helppoa 1800-luvun lopun Suomessa.

Kertomuksen lopuksi kertoja kulkee ”paatorskan” ikkunoiden ohi ja näkee yhdessä ikkunassa hienosti pukeutuneen naisen, joka katselee ikkunasta ulos ”joutilaana” ja ”haaveksivana”. Kertoja katsoo naista ja moralisoi hänen toimettomuuttaan:

Miksei hän saattanut pestä vaatteita tunnin parikin illassa jonkun pesijämunnon apuna. Pesijämuija pääsisi tuntia paria aikaisemmin täyttämään velvollisuuksiaan lapsiaan kohtaan ja vapautuisi omantunnon vaivoista.⁴¹⁷

H.:n tarinassa kertoja jatkuvasti epäilee pesijättären ammatin ja heidän tekemänsä työn mielekkyyttä. Etenkin tarinan moralistisessa lopussa kyseenalaistetaan ”paatorskan” joutilaisuus. Vaatteiden peseminen kuuluu kaikkien sosiaaliluokkien naisille. Pesijättärien tekemä ruumiillinen työ ei olekaan heille siveyden, kansalaisuuden tai identiteetin perusta. Paradoksaalisesti kertojan mukaan pesijättärien pitäisi liittyä työväenliikkeeseen, jotta heidän työn määränsä ja sen merkitys yhteiskunnassa *vähenis*. Kyse ei ole pelkästään siis työtunneista tai päivän pituudesta, vaan työn absoluuttisesta määrästä. Tällaisia ohjeita ei juuri ruumiillista työtä tekevälle miehelle *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 jaettu.

Af Ursin toteaa kirjoituksessaan ”Enemmän naisyhdistyksiä työväen kesken”, että *raittiusasia*, *työväen asia* ja *naisasia* liittyvät kaikki taloudelliseen kysymykseen. Ne liittyvät kysymykseen palkoista. Af Ursinin mukaan esimerkiksi naisasiaa on suuresti edistänyt se, että naiset saavat itse päättää mitä tekevät palkallansa. Silti ongelmana on edelleen naisten liian pienet palkat. Af Ursinin mukaan etenkin suurkaupungeissa naisten palkat eivät riitä elämiseen: ”Selvää siis on, ettei naisen palkka monesti riitä välttämättömyimpiinkään tarpeisiin.” Tämän lisäksi nainen ”luulee usein kappaletyöllä saavansa suuremman korvauksen työstään, mutta siinä hän enimmäkseen pettyy”. Af Ursinin mukaan työnantaja voittaa aina työnaisen kappaletyön hinnoittelussa. Myöskään

---

⁴¹⁷ Mt.

naisten lisäänsioiden toivossa tekemästä kotityöstä ei ole apua, vaan se ainoastaan tarvitsee heidän terveytensä.⁴¹⁸

Af Ursinin mukaan eräs ”elatuskeino on vielä jäljellä”, eli ”siveetön elämä” tai toisin sanoen prostituutio. Hän syyttää työnantajia ja työjohtajia kaksinaismoralismista. Uhkailemalla ja tarjoamalla rahaa he pakottavat ensin naisen ”hairahdukseen”. ”Hairahtaneen” naisen kohtalo on karu: ”yliluokka tavallisesti tietää sättiä semmoista ’hylkiötä’, vaikka sen pitäisi sääliä häntä ja tuntea omantunnon pistos sydämmessään”.⁴¹⁹

Af Ursin kysyy kirjoituksessaan: ”Mitenkä voivat nyt ruumiillista työtä tekevät naiset tehokkaasti parantaa asemaansa?” Af Ursin vastaa kysymykseensä: ”Samalla tavalla kuin miehet ovat tehneet: liittymällä yhteen yhdistykseen, jotka yhteisvoimin käyvät asioihin käsiksi.” Hän mainitsee esimerkkinä Englannin, jossa 28 000 naistyöntekijää on jo liittynyt naisten yhdistykseen, mutta ”paljon suurempi luku on sen lisäksi liittynyt miesten yhdistykseen”.⁴²⁰

Tämän lisäksi af Ursin pohtii vaatimusta siitä, että naiset jäisivät kotiin ja kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle. Af Ursinin mukaan:

On väitetty, että naisen ei pitäisi tunkeutua kodin ulkopuolelle, jättää sen hoitoa sikseen eikä kilpailla miesten kanssa. Jos alaluokan taloudellinen asema olisi toinen ja yhteiskunnan luonne perinpohjin muuttuisi voisi ehkä tämmöisessä väitteessä olla jonkunlaista perää.⁴²¹

Af Ursin kirjoittaa, ettei vaatimus ole realistinen:

Mutta kun nyt satatuhansia naisia joka maassa, jotka eivät pääse naimisiin, on leivän tarpeessa eivätkä luonnollisesti tahdo elää muitten sulasta armosta, vaan kykynsä mukaan ihmisinä pyrkivät saamaan toimeentulonsa omalla työllään, olisi tosiaan houkkiomaista vaatia, että heidän pitäisi kääntyä takaisin kodin lieden luo.⁴²²

---

⁴¹⁸ *Työmies*. ”Enemmän naisyhdistyksiä työväen kesken”. n:ro 44, 30.10.1897.

⁴¹⁹ Mt.

⁴²⁰ Mt.

⁴²¹ Mt.

⁴²² Mt.

Naisille ei jää muuta vaihtoehtoa kuin se, että ”he muodostuvat lujiin” yhdistyksiin. Kirjoituksensa päätteeksi af Ursin osoittaa kehotuksensa liittyä yhdistyksiin nimenomaan Suomen ruumiillista työtä tekeville naisille: ”Ryhtykää siis tekin, Suomen ruumiillista työtä tekevät naiset, perustamaan yhdistyksiä ja koettakaa pienillä uhrauksilla pyrkiä eteenpäin teidän vielä alhaisen tilanne parantamiseksi!”⁴²³

Af Ursinin kirjoituksessa puolustetaan tietysti naisten oikeutta tehdä kodin ulkopuolella työtä. Hän säilyttää kuitenkin mahdollisuuden siihen, että ”yhteiskunnan luonne perinpohjin muuttuisi” sellaiseksi, jossa naiset olisivat kotona ja työmarkkinoiden ulkopuolella. Hänen argumenttinsa naisten kodin ulkopuolella tekemän työn puolesta onkin pragmaattinen, eikä periaatteellinen. Jos naiset kerran tekevät jo paljon työtä kodin ulkopuolella, eikä perinpohjaista muutosta tähän ole nähtävissä, niin antaa heidän tehdä niin. Af Ursinin mukaan naimisiin ”päästään”. Lisäksi hän kirjoittaa naisista ensin kolmannessa persoonassa (”he”) ja melkein heti sen perään seuraavassa kappaleessa hän puhuttelee naisia suoraan (”tekin”). Ikään kuin ruumiillista työtä tekevät naiset eivät voisi lainkaan osallistua heidän asemastaan käytävään keskusteluun. Heidän tehtäväkseen jää ainoastaan yhdistyksiin liittyminen. Liitepartikkelin ”kin” käyttäminen korostaa vaikutelmaa, että ruumiillista työtä tekevät naiset laahaavat yleisen kehityksen perässä ja että heitä täytyy erikseen rohkaista liittymään yhdistyksiin. Af Ursinille ruumiillisten naisten tila onkin ehkä ”alhainen” paitsi taloudellisesti, niin myös henkisesti.

Kirjoittaja P.L. pohtii kirjoituksessaan ”Työtätekevien naisten asemasta” vapaan kilpailun seurauksista naisen asemalle:

Jos kerran vapaa kilpailu on alentanut miehen työn niin ala-arvoiseksi pääoman palvelijaksi, eikä se silloin ole voinut paljon enempää sortaa naisen asemaa, jolla ei ole niinkään suurta tottumusta suojelemaan itseänsä kuin miehillä.⁴²⁴

P.L.:n mukaan vapaalla kilpailulla ei ole ”niin jaloa tunnetta naisia kohtaan kuten ennen keskiajan ritareilla, että heikointa edes on suojeltava”.⁴²⁵ Ilmeisesti patriarkaalinen ja

---

⁴²³ Mt.

⁴²⁴ *Työmies*. ”Työtätekevien naisten asemasta”. n:ro 1, 1.1.1898.

⁴²⁵ Mt.

holhoava feodaalinen järjestelmäkin on P.L.:n mukaan parempi vaihtoehto naiselle kuin vapaa kilpailu. Naiselle jää vapaassa kilpailussa ainoastaan uhrin rooli.

P.L.:n pohdinnat ovat lopulta vain spekulatiota: ”Meidän maassamme ei tosin ole naisten puolelta kuulunut mitään yleistä valitusta--”. Silti hänen mukaansa voidaan ”varmuudella sanoa, että paljo huonompi on naistyöntekijöiden asema kuin sitä yleensä luullaan”. Nainen ei valita, koska hän on luonteeltaan ”taipuisa salaisuudessa kärsimään ja taipumaan yleiseen maailman katsantokantaan”. Kurjuus vaan lisääntyy P.L.:n mukaan, jos naiset eivät rupea ”vaatimaan itselleen niitä ihmisoikeuksia, joita hekin ovat oikeutetut vaatimaan”.⁴²⁶ P.L. ei pohdi sitä vaihtoehtoa, että vapaassa kilpailussa ja tehdastyössä naisella voisi olla osin paremmat oltavat kuin sääty-yhteiskunnassa.

P.L.:n mukaan esimerkiksi naisompelijoita riistetään erityisesti summatyön avulla. Hänen mukaansa naiset voivat ansaita enemmän tehtaissa ja rakennustoissa, ”mutta silloin ovatkin työt semmoisia, että ei tarvitseisi kadehtia, vaikka ne semmoiset työt olisivatkin miesten osaksi joutuneet”. Lisäksi huonojen olojen takia ”voi nainen helposti joutua epäsideellisuuden palvelukseen”. P.L. arvelee, että Helsingissä prostituutio on todella yleistä:

Äärettömän suureksi nousisivat täälläkin Helsingissä numerot, jos saisi tietää todellisen lukumäärän, kuinka monta yhteiskunnallisten olojen sortamana on tullut pakotetuksi rakkautta rahasta kauppittelemaan.⁴²⁷

P.L.:n mukaan naisten olisi otettava esimerkiksi ”kulttuurimaista” (esimerkiksi Englannista) ja liityttävä yhdistyksiin. Keskiluokkaisista naisyhdistyksistä ei ole työväen naisille ”mitään tosiparannuksia odotettavana”, vaan naisten olisi ehkä ”muodostettava erityinen osasto työväenyhdistysten yhteyteen”. Nimimerkki H.:n tavoin P.L. korostaa, että työläisnaisille alkuun ja oikealle uralle pääsy on tärkeää:

Silloin voisivat he tulla parhaiten johdetuiksi alkuun, ja kun kerran alkuun on päästy, silloin olevat olot kyllä näyttävät, kuinka tuikitarpeen vaatima naistyöntekijäin yhteinen toiminta asemansa parantamiseksi on.⁴²⁸

---

⁴²⁶ Mt.

⁴²⁷ Mt.

⁴²⁸ Mt.

Myös nimimerkki Vesa kantaa huolta naisten huonosta palkkauksesta työmarkkinoilla kirjoituksessaan ”Naisten työpalkat ovat kohtuuttoman pienet”. Vesan mukaan palkkaeroa ei voi selittää muulla, kuin sukupuolisyrjinnällä:

Naisille ei monesti makseta sitä palkkaa mitä kaiken kohtuuden mukaan olisi heille tuleva. Naisia poljetaan alas ja sorretaan äärettömän paljon yksinomaan heidän sukupuolensa vuoksi. Harvoin kysytään ja katsotaan sitä, mitä hän todellisesti tekee, toimittaa ja saapi aikaan ja minkälaisissa oloissa, vaan umpimähkään määrätään mitä naisille maksetaan.⁴²⁹

Vesan mukaan sukupuolten välinen palkkaero ei johdu erilaisista luonteenpiirteistä tai taipumuksista: ”Jospa nainen joissakin työ suhteissa olisi epäämättömästi miestä heikompi ja kykenemättömämpi, niin hän on toisista kohdista taas näyttäytynyt kieltämättömästi miestä etuisammaksikin.” Vesan mukaan esimerkiksi heinäntekoon liittyvissä tehtävissä nainen saattaa olla ”vähän heikompi”, mutta monissa muissa tehtävissä hän on yhtä hyvä kuin mies. Lisäksi tekniikan kehitys tasoittaa näitä eroja entisestään: ”Ja nykyaikana, kun niittokoneet tulevat aina yleisemmin käytäntöön, tasoittuu miehen ja naisen työ heinänteossa yhä tasa-arvoisemmaksi.”⁴³⁰

Tasojen erottuminen ei kuitenkaan näy Vesan mukaan palkkauksessa. Muurarin apulaisen työ on toinen räikeä esimerkki siitä, miten naiset saavat samasta raskaasta työstä paljon huonompaa palkkaa kuin miehet. Vesan mukaan naisten huonosta palkkauksesta saa kärsiä koko työväki: ”Tässä on muuan pistävä orjantappura kukkanen aikamme sortopolitiikasta heikompia kohtaan. Miehet sekä naiset, maalais- ja kaupunkien työväestö, koko suuri työväen luokka saapi osaltaan kärsiä tästä.”⁴³¹

Vesa kehottaa työväen naisia perustamaan yhdistyksiä omien etujensa ajamiseksi:

Huomatkaa työväen naiset tämä ja käykää jaloon kilpailuun miesten kanssa oikeuksienne kohtuudenmukaisissa vaatimuksissa. Sivistäkää ja kehittäkää itseänne, seuratkaa yleisiä asioita, perustakaa työväen naisyhdistyksiä yli koko maamme ja liittykää tarmokkaaseen yhteistoimintaan keskenämme sekä lukuisan veljesjoukkonne työmiesten kanssa--.⁴³²

---

⁴²⁹ *Työmies*. ”Naisten työpalkat ovat kohtuuttoman pienet”. n:ro 32, 6.8. 1898.

⁴³⁰ Mt.

⁴³¹ Mt.

⁴³² Mt.

Työväen naisten on siis käytävä ”jaloon kilpailuun” työväen miesten kanssa, mutta myös yhteistoiminta on tärkeää. Naistyöläisten kamppailu on Vesan mukaan sikäli erillinen miestyöläisten kamppailusta, että miestyöläiset eivät suinkaan välttämättä aja naistyöläisten asiaa. Nais- ja miestyöläisten välisiä ristiriitoja ei tuoda *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 juurikaan Vesan kirjoitusta lukuun ottamatta esille.

Nimimerkki –o–n:n kirjoittamassa tekstissä ”Työkansan perheenäidistä sananen (kansalaisesta)” puolustetaan työkansan perheenäitiä, jonka ”velttoutta, tuhlaavaisuutta ja puuttuvaa järjestyksen halua kodin siisteyden ja mukavuuden ylläpitämisessä” usein moititaan. Kirjoittajan mukaan näitä moitteita kuulee talonemäntien ja parempiosaisten kansalaisten suusta, jotka eivät tiedä mitään työkansan raskaasta arjesta. Kirjoittajan mukaan kurjista oloista huolimatta suurin osa työkansan naisista on fyysisesti hyvässä kunnossa ja henkisesti virkeitä. Hän vielä korostaa erikseen, että monille työkansan äideille sunnuntaikirKKko on koko raskaan viikon kohokohta. Työläisäideillä on työväenasiasta kirjoittajan mukaan painavaa ja aitoa ei-pintapuolista asiaa:

Näistä asioista keskusteltaessa olen nähnyt paljon kokeneen mökin äidin silmän kiihtyvän ja kuullut hänen puhuvan sydämen yksinkertaisella, puhtaalla ja koristelemattomalla kielellä sanoja kalliimpia ja suurempiarvoisia kuin konsanaan varakkaan talollisen naisen pintapuolinen puhe.⁴³³

Kirjoituksen mukaan työkansan perheenäiti on kuin pyhä madonna, joka tyytyy hymyissä suin kovaan kohtaloonsa, koska ”hän näkee valon pimeässäkin yössä, turvautuu taivaalliseen auttajaan ja – elää”. Muissa aineiston teksteissä ei juuri ole vastaavaa uskonnollista paatosta, mutta on huomionarvoista, että vielä vuonna 1898 *Työmies*-lehdessä saatettiin julkaista tällainen kristillistä julistusta sisältävä teksti.

Kirjoittajan mukaan työläisäidin puhe on syvällistä, koska se tulee suoraan sydäimestä ja on yksinkertaista, puhdasta ja koristelematonta. Bourdieun termin työläisäidin puhe vastaa puhtaasti hänen habitustaan. Puheesta tunnistaa, että se on nimenomaan työläisäidin puhetta. Siitä ei tee arvokasta esimerkiksi sen retorinen muoto tai sen sisältämien argumenttien pätevyys, vaan sen ”aitous”.

---

⁴³³ *Työmies*. ”Työkansan perheenäidistä sananen. (Kansalaisesta)”. n:ro 36, 3.9.1898.

Työläisperheen isän näkökulmaa tuodaan esiin kirjoituksessa ”Mitä työmies tyttärensä turvaamiseksi saattaisi tehdä”. Kirjoituksessa referoidaan ”salanimi” Airon kirjoittamaa teoksen *Työmiehen tytär ja prostituutio*ni loppupäätelmiä. Airon mukaan miesten ”monivaimoisuus” ja prostituutio ovat olleet tabuja, joihin on vihdoinkin puututtava. Ongelma ei suinkaan liity ainoastaan naisasiaan, vaan se koskettaa läheisesti ”työmieskysymystä”, sillä Airon mukaan prostituoidut ovat usein ”työmiehen tyttäriä”.⁴³⁴

Ongelmaan on Airon mukaan olemassa ratkaisu:

Usein sanotaan myöskin ’Kyllähän on helppo repiä alas, mutta vaikea panna uutta tilalle’. Toisin sanoen, jos työmies ottaa tyttärensä pois, niin kuka panee tyttärensä hänen tilalleen? ’Se joka niitä tarvitsee’, vastaan minä.⁴³⁵

Airon mukaan prostituutiota ei voi ehkä kokonaan poistaa, sillä ”työmiehet eivät mitään mahda yleisinhimillisille heikkouksille”. Kuitenkin työmiehillä ”pitää olla kieltämätön oikeus kaikilla luvallisilla keinoilla suojella omia tyttäriään silmin nähtävästi ja joka hetki uhkaavasta vaarasta ja häpeästä”. Huolehtimalla tyttäristään ”vallattomuuden rajat supistuvat: sudet pysyvät etäällä ja lampaat jäävät eheiksi”.

Mitä työmiehet voivat sitten asialle tehdä? Airo luettelee seitsemän keinoa, joilla työmiesten tyttärien joutumista prostituoiduiksi voitaisiin estää ”mitenkään häiritsemättä työmiehen omia toimia”. Airon mukaan ”haureuden harjoittaminen” pitäisi kieltää työväen asuntojen lähellä. Naisille pitäisi taata ”katurauha”. Tästä seuraa ilmeisesti se, että ”sudet pysyvät etäällä ja lampaat jäävät eheiksi”.⁴³⁶

Aviottomille lapsille pitäisi löytää isä. Tästä seuraisi Airon mukaan se, että ”miesten sukupuolivietti vähenisi sitä suuremmassa määrässä. Semminkin jalot nuorukaiset rupesivat ihmeen varovaisiksi, sille he ovat kunniastaan yhtä arkoja kuin käärme päästään”. Hänen mukaansa yleisesti paheksutaan sitä, ”jos joku jalo nuorukainen aikoo mennä naimisiin jonkun rahvaan tyttären kanssa”. Isän pakottaminen aviottoman lapsen

---

⁴³⁴ *Työmies*. ”Mitä *Työmies* tyttärensä turvaamiseksi saattaisi tehdä”. n:ro 37, 11.9.1897.

⁴³⁵ Mt.

⁴³⁶ Mt.

tunnustamiseen olisi tehokas keino tässä suhteessa: ”Tästä päättäen uskallan otaksua, että lapsen isän nimelle paneminen olisi tehokkain toimi viettelemisiä vastaan.”⁴³⁷

Erityisesti nuoria naisia ei pitäisi päästää ravintoloihin tai ”muihin naisen arvoa halventaviin paikkoihin töihin”. Airo myöntää, että ”kapakkaelämän hauskuus tämän kautta osaksi häviäisi --mutta mitä sille voi, se hauskuus on liiaksi kalliilla hinnalla ostettu”. Alle viisitoistavuotiaita tyttöjä pitäisi erityisesti valvoa, ”sillä tällaiset lapset eivät itse ymmärrä mitään ja saalinhimoisia löytyy kylläksi”. Naisten työaikaa pitäisi tehtaissa vähentää, ”että heille jäisi jonkun verran aikaa itsensäkasvatukseen”. Työläisnaisille pitäisi perustaa käytännöllisiä kouluja, joiden tuoma sivistys saattaisi hillitä prostituutiota.⁴³⁸

Lopuksi Airo mainitsee ”hyvin tärkeän seikan, jota työmiehen tulisi välttämättömästi seurata”:

Hänen on suojeltava tytärtään korkean periaatteen kannalta, niin kuin säätyläiset tekevät. Tarkoitin tällä, että perheen kunnia ja tyttären maine on asetettava kaiken yläpuolelle, loukkaamattomaksi pyhyudeksi, jonka rinnalla muu on vähäpätöistä, arvotonta.⁴³⁹

Oikeastaan kaikki Airon mainitsemat keinot kohdistuvat nimenomaan ”työmiesten tyttäriin”, eli naisiin. Miesten ”yleisinhimillisille heikkouksille” ei voi tehdä mitään. Nimenomaan naisten työ- ja toimintamahdollisuuksia on rajoitettava ja heille on opetettava pidättäväisyyttä ja päättäväisyyttä. Naisten osallistuminen työmarkkinoille on Airon kirjoituksen perusteella ylipäänsä ongelma, jota ei voi estää, mutta sitä voi hillitä.

Aviottomien lasten nimelle paneminen vahvistaa luokkarajoja Airon päätelmien mukaan. Luokkarajojen vahvistaminen on keino taistella prostituutiota ja yleistä haureutta vastaan, sillä ylempien luokkien ”sudet” vaanivat työväenluokan viattomia ”lampaita”. Toisaalta säätyläisten ihanteet kelpaavat työväenluokalle ja Airo asettaa säätyläisperheen ”korkean periaatteen” myös työläisperheen ihanteeksi.

---

⁴³⁷ Mt.

⁴³⁸ Mt.

⁴³⁹ Mt.

Työmies-lehdessä puitiin tuoreeltaan vuonna 1898 perustettua Helsingin Palvelijatar - yhdistystä ja sen yhteydessä julkaistua *Palveliatar*-lehteä nimimerkki T.T.:n kirjoittamassa kirjoituksessa ”Palveliatar-lehti”. T.T.:n mukaan yhteistyö on ylipäänsä hieno saavutus, mutta se ei pelkästään riitä, vaan pitää ”myöskin olla selvillä niistä elinehdoista, jotka ovat välttämättömiä yhteistyölle”. Yhteistyön pitää olla tehokasta ja sen perustua tasa-arvoisuuden tunteelle. Päämäärien ja etujen on oltava yhteiset. T.T.:n mukaan Helsingin Palvelijatar-yhdistys ei täytä näitä ehtoja, sillä ”siinä on yhdistettynä kaksi aivan vastakkaista ainesta ja vastakkaiset edut: emäntien ja palvelijattarien”. T.T.:n mukaan yhdistykseen olisi pitänyt päästää vain palvelijattaria.⁴⁴⁰

T.T. käy seuraavaksi läpi *Palveliatar*-lehden artikkeleita ja kommentoi niitä. T.T. viittaa seuraavassa ilmeisesti johonkin *Palveliatar*-lehdessä julkaistuun kirjoitukseen:

Jos kerran Kristuksen palveliatyö kelpaa esimerkiksi palvelijattarille, niin miksikä ei myöskin yhtähyvin myös rouville; sitä suurempi syy olisi heillä itse tehdä monet tehtävät, jotka nykyään teetetään palveliattarilla, eikä ylenmäärin itseään passauttaa, sillä siihen ei Kristus esimerkkiä antanut.⁴⁴¹

Jää hieman epäselväksi, mihin T.T.:n kommentti liittyy. Ilmeisesti T.T.:n mukaan *Palveliatar*-lehdessä palvelijattaren ammattia kuvataan kutsumusammattina, josta ei välttämättä tarvitse maksaa juurikaan palkkaa. Jos palkka on kohdallaan, tekee jokainen mielellään työtä, mutta ”turhaa on vaatimus, että joku rakastaisi työtä, josta saa ainoastaan nälkäpalkan ja torumisia ja moitteita sen lisäksi”.⁴⁴² T.T. päätelee, että jos palvelijattaren ammattia pidetään kutsumusammattina, koskee sama kutsumus – kotitöiden tekemiseen – myös yläluokan rouvia. Kotityö ei siis ole T.T.:n pohdinnoissa varsinaista palkkatyötä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että yleistä työn ruumiillisuutta korostavaa käsitettä ei sovelleta *Työmies*-lehden vuosien 1895–1898 kirjoituksissa ruumiillista työtä tekevään naiseen. ”Onnivaiston” ja ”luontaisen taipumuksen” kaltaisilla käsitteillä ruumiillinen työ pyritään esittämään naiselle luonnottomana. Toisaalta tästä yleisestä kaavasta oli muutama poikkeus. Esimerkiksi Anni P. pyrkii kirjoituksessa osoittamaan, että mikä

---

⁴⁴⁰ *Työmies*. ”Palveliatar-lehti”. n:ro 51, 17.12.1898.

⁴⁴¹ Mt.

⁴⁴² Mt.

tahansa työ on sopivaa myös naiselle ja Vesan mukaan naiset pärjäävät aivan yhtä hyvin ”miehisinä” pidetyillä aloilla.

Useissa *Työmies*-lehden kirjoituksissa vuosina 1895–1898 naisen ensisijaiseksi ja ihanteelliseksi tehtäväksi yhteiskunnassa asetetaan äitiys ja perheestä huolehtiminen. *Työmiehessä* näkyy siis kaksijakoisen kansalaiskäsityksen mukainen äitiyttä korostava ihanne. Kuitenkin Suomen työmarkkinoilla oli niin paljon perheellisiä, mutta myös perheettömiä naisia 1800-luvun lopulla, että yhteiskunnallisen äitiyden ihanne oli ehkä vaikea asettaa käytännön politiikan tavoitteeksi. Todellisuuden ja tämän ihanteen välillä oli suuri kuilu.

Työmies-lehden kirjoituksissa naisten tekemää työtä usein käsitellään ja puolustetaan pragmaattisista lähtökohdista. Tällöin se nähdään työmarkkinoiden partikulaarisena ja ehkä poikkeuksellisenä ongelmana. Jos ruumiillista työtä tekevän miehen oli vain odotettava *kevään* jälkeen vääjäämättömästi saapuvaa *kesää*, niin naisia pitää erikseen rohkaista liittymään yhdistyksiin. Ruumiillista työtä tekevälle miehelle työ ei ole ongelma vaan se on ratkaisu. Työn kautta mies saa luvan osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja yhdistyksiin. Sen kautta mies saavuttaa yhteiskuntakelpoisuuden. Naiselle työ on taakka, johon voi hakea helpotusta yhdistystoiminnasta, työväenliikkeestä tai eräässä tapauksessa jopa uskonnosta.

Vuosina 1895–1898 *Työmies*-lehdessä erityisesti nuorten naimattomien työtä tekevien naisten yhteydessä puhutaan usein prostituutiosta. Perheettömästä työtä tekevästä nuoresta naisesta saatetaan puhua ”työmiehen tyttärenä”, jota pitää suojella yläluokan ”susilta”. Jos *Työmiehessä* pyrittiin erottamaan miehen tekemä ruumiillinen työ ”arvoesineiden ryhmästä”, niin samaa ei tehdä naisten tekemän työn kohdalla. Naisten tekemä ruumiillinen työ on verrattavissa mihin tahansa markkinoilla myytävään kauppatavaraan. Naiset tekevät työtä ruumiillaan, joten he itse asiassa tavallaan kauppaavat ruumistaan työmarkkinoilla. Voidaan ajatella, että prostituutio on tässä ajatteluketjussa vain äärimmäinen työmuoto naiselle. Niinpä naisten tekemän työn ja prostituution välisen yhteyden osoittamiseksi ei aina tarvitse edes esittää mitään todisteita. Naisten liian alhaisista palkoista seuraa tässä ajattelutavassa loogisesti

prostituutio ja esimerkiksi jokainen tehtaassa työskentelevä nainen on potentiaalisesti prostituoitu.⁴⁴³

Työtä tekevä itsenäinen nainen on *Työmies*-lehden vuosien 1895–1898 kirjoituksissa myös miehisen halun kohteena. Erään kirjoituksen mukaan mies ei voi oikein tehdä mitään tälle luonteenomaiselle halulle. Toisaalta joissain kirjoituksissa korostetaan, että säännöllinen ruumiillinen työ takaa työläismiehelle siveellisen ja raittiin elämän. Jos työläismiehelle itsekuri ja itsehillintä eivät ole välttämättä ongelmia, niin sitä ne ovat kyllä dekadenttia ja rietasta elämää viettävälle yläluokan miehelle. Luokkarajojen vaaliminen ja työläisnaisten ”suojeleminen” muiden luokkien jäsenten lähentymisyrityksiltä koetaan työläismiehen velvollisuudeksi.

Työmies-lehdessä suhtaudutaan vuosina 1895–1898 kielteisesti varhaiseen naisasialiikkeeseen ja naisasiayhdistyksiin. Syynä oli osaltaan varmasti se lehdessäkin julkilausuttu seikka, että työväenliikkeen keskuudessa varsinkin naisasiayhdistyksiä pidettiin 1800-luvun lopussa keski- ja yläluokkaisina. Toisaalta kuten alaluvussa 7.1.2 tuodaan esiin, oli *Työmies* kuitenkin eräiltä osin keskiluokkainen tai porvarillinen. Lisäksi lehden kirjoittajiksi ja varhaiseen työväenliikkeeseen kelpasi taustaltaan keski- ja yläluokkaisia henkilöitä. Kielteistä suhtautumista naisasialiikkeeseen ja naisasiayhdistyksiin ei voi siis ehkä selittää pelkästään niiden luokkastatuksella. Taustalla oli ehkä myös seksistisiä syitä. *Työmiehessä* viattomia työläisnaisia varoitetaan kuuntelemasta katalia ja ovelia yläluokan naisia. Tähän oli varmasti eräissä tapauksissa aihetta, mutta samalla koko naisasialiike ja sen tekemät ehdotukset naisen aseman parantamiseksi tulevat kokonaisuudessaan kätevästi leimatuiksi. Missä määrin *Työmiehessä* haluttiin edes esitellä naisasialiikkeen tai naisasiayhdistysten ehdotuksia?

Esimerkiksi varhaisen naisasialiikkeen yläluokkainen voimahahmo ja Naisyhdistyksen pitkäaikainen puheenjohtaja Alexandra Gripenberg puolustaa vuoden 1897 *Työväen*

---

⁴⁴³ Joan W. Scottin mukaan ranskalaisessa kansantaloustieteessä muotoiltiin vuosina 1840–1860 käsitystä, jossa nimenomaan naimattomat työläisnaiset yhdistettiin prostituutioon. Scottin mukaan naimaton työläisnainen olemassaolollaan uhkasi taloustietelijöiden, moralistien ja muiden kirjoittajien luomaa ihannetta miehestä perheen ensisijaisena elättäjänä. Näissä taloustieteellisissä teorioissa naisten osallistumista työmarkkinoille haluttiin rajoittaa tietoisesti pitämällä naisten palkkataso alhaisena. Naisten työstä saama palkka oli siis korkeintaan vain lisäansio kotitaloudessa. *Työmies*-lehden vuosien 1895–1898 kirjoittelussa näkyy hieman vastaava ajatus, vaikka sitä ei niin eksplisiittisesti tuoda esiin. Scott 1987, 119–142.

kalenterissa julkaistussa kirjoituksessa ”Sananen naisista maamme teollisuudessa” naisten oikeutta tehdä tehdastyötä tai mitä tahansa työtä. Kirjoituksessa Gripenberg käy läpi tilastotietoa naisten jakautumisesta eri aloille. Hän myöntää, että on ”luonnollista että ompelusta ja pesoa harjoittavien luku on niin suuri, koska tyttäret varattomissa kodeissa lapsuudestaan saavat ottaa osaa näihin töihin”. Tämän jälkeen hän kuitenkin kysyy:

Mutta miten on selitettävä, että niin raskaissa töissä kuin soutamisessa, laivanlastaamisessa, rakennusteollisuudessa, sahoissa, tiili- ja rautatehtaissa on niin huomattavan suuri määrä naisia, jota vastoin sellaisissa ammateissa kuin sateenvarjo-, lakki- ja hattu-, hansikka-, kellosepän-, maalarin-, tapetseeraus- ja kultasepän- sekä leikkikalutöissä, jotka luonnollisesti olisivat sopivimmat naisille, niitä on vain pieni luku?⁴⁴⁴

Gripenbergin argumentti on, että naiset saavat työskennellä vain vähän ammattitaitoa vaativissa töissä. Naisten huonommat palkat teollisuudessa ja muissa töissä selittyy ammattitaidon epätasaisella jakautumisella työmarkkinoilla. Syyt naisten huonompaan ammattitaitoon ovat osin historiallisia, sillä Gripenbergin mukaan vanhassa ammattikuntajärjestelmässä naisia ei päästetty ammattikuntiin. Hänen mukaansa naisille annetaan esimerkiksi tehtaissa tai rakennuksilla ainoastaan vaatimattomimpia tehtäviä.⁴⁴⁵ Gripenbergin mukaan nostamalla naisten ammattitaitoa voidaan heidän asemaansa kohentaa missä tahansa työssä.

Gripenbergin mukaan naisia ja miehiä ei saa pitää ”kahtena vihollisjoukkona, jolla on erilaiset edut. Jollain tapaahan naisten täytyy elää, joko itse elättää itsiään tai joutua miesten elätettäväksi”. Naisten ammattitaidon nostamisesta ei seuraa hänen mukaansa työntekijöiden ylitarjontaa työmarkkinoille. Ylipäänsä kansantalouden suuntaa ei voi Gripenbergin mukaan ennustaa, mutta olisi hyvä, jos naiset saisivat ”taistelussa olemisen puolesta” käyttää ”samoja aseita” kuin miehet. Gripenberg päättää kirjoituksensa: ”Teollisuudessa on tämä ase hyvä ammattitaito.”⁴⁴⁶

Vuoden 1898 *Työväen kalenterissa* julkaistiin Gripenbergin kirjoitus ”Sama työ, sama palkka”, jossa hän vaatii samasta työstä samaa palkkaa naisille ja miehille. Kirjoituksessa hän käy läpi kuusi väitettä, jotka hänen mukaansa usein esitetään

---

⁴⁴⁴ *Työväen Kalenteri*. ”Sananen naisista maamme teollisuudessa”. V 1897, 30–31.

⁴⁴⁵ Mt., 31–34.

⁴⁴⁶ Mt., 34–35.

vastaväitteiksi vaatimukseen palkkatasa-arvosta. Hän vastaa näihin väitteisiin hieman samaan tapaan kuin kirjoituksessa ”Sananen naisista maamme teollisuudessa”.

Gripenbergin mukaan naisia ja miehiä ei pitäisi nähdä työmarkkinoilla kilpailijoina. Jos naisille maksettaisiin samaa palkkaa kuin miehille, ei työnantajat voisi hyväksikäyttää naisia halpatyövoimana. Naisille maksetut paremmat palkat toisi kansantalouteen lisää kuluttajia ja siten kysyntää erilaisille tuotteille ja palveluille.⁴⁴⁷

Kirjoituksessa ”Sama työ, sama palkka” äitiyden ihanne korostuu enemmän kuin kirjoituksessa ”Sananen naisista maamme teollisuudessa”. Gripenbergin mukaan usein väitetään: jos naisille maksettaisiin parempaa palkkaa, olisi heillä suurempi houkutus ottaa enemmän työtä vastaan ja laiminlyödä perheen hoitaminen. Gripenbergin mukaan huoli on turha, sillä ”luonnollisen” työnjaon mukaan isä ansaitsee perheen elannon ja hyvä äiti ei laiminlyö lasten hoitoa:

Se työnjako, jonka mukaan isä ansaitsee varat kodin ulkopuolella ja äiti hoitaa kodin, on niin luonnollinen ja perheen hyvää edistävä, että tuskin tarvinnee pelätä ihmisten siitä poikkeavan muuta kuin hyvin tärkeistä syistä. Hyvä äiti ja puoliso ei muuten kuin hätätilassa hanki itselleen sellaista työtä, joka estää häntä samalla tyydyttävästi hoitaa kotiaan ja lapsiaan. Sitä paitsi voidaan otaksua että löytyisi perheenemäntiä, joilla olisi suurempi taipumus muutamiin töihin. Ei suinkaan se olisi kodille haitaksi, jos heidän sallittaisiin näitten töiden kautta ansaita niin paljon, että heidän vähempi taipumus johonkin toiseen työhön tulisi korvatuksi.⁴⁴⁸

Työmies-lehdessä julkaistiin vuoden 1898 helmikuussa esittely vuoden 1897 *Työväen kalenterista*. Esittelyssä käsitellään Gripenbergin kirjoitusta ”Sananen naisista maamme teollisuudessa”. Kirjoittajan mukaan Gripenberg ”esittää sangen asiallisesti naisten asemaa teollisuuden palveluksessa”.⁴⁴⁹ Vuoden 1898 huhtikuussa *Työmiehessä* ilmestyi kirjoitus, jossa selostetaan työväen naisten yleisen kokouksen tapahtumia.

Kirjoituksessa kerrotaan, että Matti Kurikka oli pitänyt kokouksessa puheen, jossa hän kehotti työväen naisia liittymään keskenään omiin yhdistyksiin ja syytti yläluokan naisasianaisia siitä, että he ajavat vain omia etujaan. Kirjoituksessa kerrotaan, että Kurikan mukaan eräässä kirjoituksessa, jonka nimeä ei kerrota, ”neiti” Gripenberg ja ”rouva” Löfgren ”varottavat työväen naisia ryhtymästä yhteiskunnalliseen taisteluun asemaansa haittaavia epäkohtia vastaan”.⁴⁵⁰ Gripenbergin vuoden 1898 *Työväen*

---

⁴⁴⁷ *Työväen kalenteri*. ”Sama työ, sama palkka”. VI 1898, 14–17.

⁴⁴⁸ Mt., 15.

⁴⁴⁹ *Työmies*. ”Työväen kalenteri V”. n:ro 9, 26.2.1898.

⁴⁵⁰ *Työmies*. ”Yhdistysten rientoja”. n:ro 16, 16.4.1898.

kalenteriin kirjoittamaa kirjoitusta ”Sama työ, sama palkka” ei käsitelty *Työmieheissä* lainkaan.

Voi olla, että juuri Gripenbergin yläluokkaisen statuksen takia hänen *Työväen kalenteriin* kirjoittamansa naistyöläisten asemaa käsittelevät kirjoitukset (tai hänen näkemyksensä ylipäänsä) eivät saaneet juuri vastakaikua *Työmies*-lehdessä. Esimerkiksi kirjoitus ”Sananen naisista maamme teollisuudessa” sai positiivisen vastaanoton, mutta sitä käsiteltiin varsin lyhyesti eikä se herättänyt laajempaa keskustelua. Kirjoitusta ”Sama työ, sama palkka” ei käsitelty lainkaan. Gripenberg oli ainakin jossain määrin osallistunut Helsingin työväenyhdistyksen toimintaan ja muutenkin varhaiseen työväenliikkeeseen. Hän kirjoitti *Työväen kalenteriin*, jota Suomen eri työväenyhdistykset vuorotellen toimittivat. Aivan 1800-luvun lopussa hän ilmeisesti kuitenkin katkaisi siteensä työväenliikkeeseen ja Helsingin työväenyhdistykseen.⁴⁵¹

Tiina Kinnusen mukaan Gripenberg vastusti hanakasti sosialismia. Gripenbergistä tuli Kinnusen mukaan entistä kansallismielisempi vuoden 1905 suurlakon ja vuoden 1907 eduskuntavaalien jälkeen, jolloin hänet valittiin eduskuntaan Suomalaisen puolueen edustajana.⁴⁵² Gripenbergin lähtö Helsingin työväenyhdistyksestä saattoikin liittyä sen linjan jyrkentymiseen ja sosialististen ajatusten yleistymiseen työväenliikkeessä. Mutta kuten luvussa 7.1.2 todetaan, ei *Työmies*-lehti ollut vielä ainakaan Karvosen kaudella kovin sosialistinen. Gripenbergin ja *Työmiehen* välillä ei välttämättä ollut mitään ylitsepääsemätöntä ideologista kuilua lehden perustamisen aikoihin.

”Sananen naisista maamme teollisuudessa” kirjoituksessa ehdotettu ajatus siitä, että naisten ja miesten tekemällä työllä ei ole juuri eroa, on *Työmies*-lehden vuosien 1895–1898 kirjoittelussa Anni P.:n ja Vesan kirjoituksia lukuun ottamatta vieras. Gripenberg väite siitä, että yhtä hyvin nainen voidaan nähdä perheen elättäjänä siinä missä mieskin

---

⁴⁵¹ Helmikuussa 1899 *Työmies*-lehdessä kirjoitetaan Helsingin työväenosaston naisosaston vuosikokouksesta, jonka perustavassa komiteassa Alexandra Gripenberg oli ollut mukana. Kirjoituksessa kuitenkin kerrotaan, että Gripenberg on eronnut komiteasta eräistä ”periaatteellisista syistä”. Tässä ei ole syytä perehtyä tarkemmin Gripenbergin eron syihin, mutta on syytä huomata, että 1800-luvun lopussa yläluokkainen naisasia-aktiivi saattoi toimia myös Helsingin työväenyhdistyksessä. *Työmies*. ”Naisosaston vuosikokous”. n:ro 45, 23.2.1899.

⁴⁵² Kinnunen, Tiina: ”The National and International in Making a Feminist: The Case of Alexandra Gripenberg”. *Women’s History Review*, 25:4 2016, 652–670.
<https://doi.org/10.1080/09612025.2015.1114327> tarkistettu 25.4.2019.

ei saanut juuri kannatusta *Työmiehessä*. Gripenbergin kirjoitus on sinänsä yhteensopiva Sulkusen yhteiskunnallisen äitiyden ihanteen kanssa. Vaikka Gripenberg haluaa kohottaa naisten ammattitaitoa työmarkkinoilla, ei se tarkoita sitä, etteivätkö he voisi silti nähdä itsensä ensisijaisesti äiteinä. Hierarkkinen sisaruus sopii tähän kirjoitukseen sen sijaan huonommin. Yläluokkainen Gripenberg ei ehdota, että työläisnaisten pitäisi jäädä perheenäideiksi, vaan toivoo heille entistä aktiivisempaa roolia työmarkkinoilla. Hierarkkinen sisaruus sopii sen sijaan paremmin ”Sama työ, sama palkka” kirjoitukseen, jossa Gripenberg korostaa äitiyttä ja perheestä huolehtimista ensisijaisena kaikkien sosiaaliluokkien naisille.

Gripenbergin kirjoitukset ovat toki vain yksittäisiä esimerkkejä, mutta ehkä mallia kaksijakoisesta kansalaisuudesta ei kannata suoraan soveltaa 1800-luvun lopun Suomen tilanteeseen. Esimerkiksi Uusitalon väitteeseen siitä, että työväenliikkeen naisaktiivit itse hakeutuivat ilman miesten painostusta omiin yhdistyksiin ja vaativat työväenliikkeen sisällä voimakkaampaa ”sukupuoleen perustunutta segregatiota” on suhtauduttava ainakin osittain varauksella. *Työmies*-lehdessä ei suoranaisesti painostettu työväenliikkeen naisia eristäytymään omiin yhdistyksiin, mutta heitä jatkuvasti kehoitettiin perustamaan omia yhdistyksiä ja järjestäytymään keskenään. Nämä kehotukset eivät ehkä rohkaisseet naisia toimimaan miesten hallitsemassa työväenyhdistyksissä tai työväenlehdissä.

Ruumiillista työtä käsittelevän luvun 7.2.1 yhteenvedossa käsiteltiin Pertti Haapalan väitettä, että Suomessa syntyi 1800-luvun lopussa uusi porvarillinen työn käsite, jonka myös työläiset omaksuivat. Tämä uusi käsite vaikuttaisi koskettavan vain miestyöläisiä. Naispuoliset tehdastyöläiset ovat aikakauteen liittyvä ”poikkeus”. Tämä Haapalan käsitys ”aikakauden mentaliteetista” sopii hyvin Sulkusen malliin kaksijakoisesta kansalaisuudesta. Haapalan mukaan 1800-luvun lopun aikakausi ja sen ”piilevät rakenteet” loivat kaksi uutta subjektiä työntekijän ja työnantajan. Voidaan ajatella, että samalla syntyi moderni jako julkiseen ja yksityiseen alueeseen. Työntekijän ja työnantajan subjektit syntyivät julkisen alueelle ja tämä alue oli varattu ensisijaisesti miehille. Sulkusen mukaan naiset pystyivät kyllä toimimaan miehille varatulla julkisen alueella, mutta oikeutus tähän toimintaan haettiin nimenomaan äitiyden kautta, joka siirtyi tai siirrettiin yksityisen alueelle. Kaksijakoinen kansalaisuuskäsitys on siten

eräänlainen kulttuurinen rakenne, joka rajoittaa naisten toimintamahdollisuuksia julkisen alueella.

Vaikka Haapalan ja Sulkusen käsitykset eivät ole välttämättä menetelmällisesti yhteensopivia, yhdistyy Haapalan ”kovat aineistot” saumattomasti Sulkusen ”pehmeisiin aineistoihin”. Näyttäisi siltä, että itseasiassa nämä tarvitsevat toinen toistaan. Haapalan rakenteita korostava näkemys ei pysty selittämään sitä, miksi Suomeen syntyi myöhemmin 1900-luvulla sukupuolittuneet työmarkkinat, joissa naisten ja miesten työt eroteltiin toisistaan. Tämän osan selittää juuri Sulkusen kaksijakoinen kansalaisuuskäsitys tai jokin sen kaltainen selitysmalli. Toisaalta Sulkusen malliin on sisäänrakennettu oletus siitä, että modernin porvarillisen kansalaisyhteiskunnan julkisen piiri on ennen kaikkea miesten aluetta⁴⁵³. Sulkusen kaksijakoisen kansalaisuuskäsityksen taustalla on siis ajatus siitä, että Suomeen syntyi porvarillinen kansalaisyhteiskunta, jossa miesten kansalaisuus perustui työhön.

Molemmissa tehdastyötä ja muuta ruumiillista työtä tekevät naiset jäävät kuitenkin kuolleeseen kulmaan. Haapalan ”piilevistä rakenteista” syntyvä työn käsite sulkee naiset sen ulkopuolelle. On epäselvää myös, miten ja miksi nämä usein perheettömät naiset olisivat omaksuneet Sulkusen kaksijakoisen kansalaisuuskäsityksen. He jäävät tässä 1800-luvun lopulla syntyneessä ja 1900-luvun alussa muotoutuneessa uudessa työnjaossa sekä julkisen että yksityisen alueen ulkopuolelle. Nämä naiset löytyvät kyllä Haapalan tilastoista, mutta vain poikkeuksina. Julkisen alueella – siis esimerkiksi *Työmies*-lehden ja muiden sanomalehtien sivuilla – heille sovitetaan väkisin äidin roolia.

Marjatta Rahikainen ehdottaa eräässä artikkelissaan, että joissain tapauksissa naisten palkkatyötä ja työttömyyttä pitäisi tutkimuksissa tarkastella samoista lähtökohdista kuin miestenkin. *Mieselättäjän malli*, jossa naisten tekemää työtä on vain lisäansio koko perheen kotitaloudessa, sopii Rahikaisen mukaan huonosti 1900-luvun alun Suomeen. Miesten ansaitsema palkka oli keskimääräisesti niin alhainen, että se harvoin riitti

---

⁴⁵³ Sulkunen kirjoittaa 1900-luvun alun naisvaltaisen raittiusliikkeen keskiluokkaisesta ”propaganda-arvosta”: ”Niin ikään sillä oli muita verrattomasti paremmat edellytykset nostaa havainnollisesti näkyviin ne traagiset seuraukset, erityisesti lasta ja perhe-elämää satuttavat inhimilliset kärsimykset, joiden väitettiin olevan välttämättömänä seurauksena siitä, että julkisen ja yksityisen, työn ja kodin, miehekkään ja naisellisen välinen vastakkaisuus ei kyllin nopeasti lujittunut.” Sulkunen 1987, 172.

perheen elättämiseen. Lisäksi aviottomia naisia oli suhteellisen paljon kaupungeissa. Rahikainen pyrkii osoittamaan artikkelissaan, että naisten työttömyys oli Helsingissä viranomaisten näkökulmasta ongelma ja että naisille järjestettiin hätäaputoita vielä ainakin toiseen maailmansotaan asti.⁴⁵⁴

Rahikaisen mukaan perheettömien naisten tekemä työ oli Helsingissä 1900-luvun alkupuolella niin yleistä, että naisten työn käsitteleminen kotitalouden kehyksessä ei kestä empiiristä tarkastelua. Rahikaisen mukaan kotitaloutta korostavassa näkökulmassa naimattomien naisten tekemä palkkatyö nähdään vain välivaiheena ennen naimisiinmenoa ja perheen perustamista. Tämä ajatus sisältyy Sulkusen kaksijakoisen kansalaisuuskäsitykseen. Rahikaisen mukaan työläisnaisille perheen perustaminen ja kotiäitiys eivät olleet kovin houkutteleva vaihtoehto 1900-luvun alun Suomessa, koska työläismiesten palkat olivat yleisesti niin alhaiset.⁴⁵⁵ Voidaan ajatella, että Rahikaisen oletuksessa nimenomaan rakenteellisten tekijöiden takia työläisnaiset eivät välttämättä omaksuneet kotiäitiyden ihannetta vaan näkivät itsensä ennen kaikkea työläisinä.

Tämän alaluvun alussa käsitelin Starkin ja kollegoiden väitettä, että myös marginaaleissa eläneet naiset pyrkivät elämään yläluokkaisten naisten julkisen käsikirjoituksen mukaista elämää, johon kuului ihanne kotiäitiydestä. Pitääkö heidän väite paikkaansa esimerkiksi Rahikaisen kuvaamien 1900-luvun alun helsinkiläisten naistyöläisten osalta? He eivät tarkemmin erittele, mitä tämä ihanne pitää tarkalleen ottaen sisällään, ja miten esimerkiksi ihanne kotiäitiydestä on vuosien 1860–2005 välisenä aikana muuttunut. Heidän mukaansa marginaalissa eläneet naiset ”jäljittelivät julkisen käsikirjoituksen ihanteita tavoitellessaan omaa etuaan, saadakseen valtaa ja viedäkseen läpi kulttuurisia projektejaan”. Miten aviottomat naistyöläiset olisivat voineet esimerkiksi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa jäljitellä yläluokkaista julkisen käsikirjoituksen mukaista elämää, jos työtä oli joka tapauksessa tehtävä, ja jos sopivaa ”mieselättäjää” ei oikein löytynyt mistään?

Entä jos ainakin osa naisista halusi olla 1800- ja 1900-luvun vaihteessa *sekä* työläinen *että* äiti? Ehkäpä joku halusi vielä olla näiden ohella runoilija? Julkisuuden piiristä

---

⁴⁵⁴ Rahikainen 2005, 159–176.

⁴⁵⁵ Mt.

varmasti otettiin mallia ja ihanteita, mutta oletettavasti arki, työelämä ja niihin liittyvät seikat vaikuttivat työläisnaisten pyrkimyksiin. Eri yksilöillä näiden ihanteiden välinen järjestys varmasti vaihteli. Toiset pyrkivät edistämään ”uraa” työelämässä ja toiset haaveilivat kotiäitiydestä. Mutta sukupuoli tai ”naisuus” ei välttämättä automaattisesti määritellyt ihanteiden järjestystä. Yksilöiden ihanteiden ja halujen kohde saattoi vaihdella elämän eri vaiheiden ja eri yhteiskunnallisten tilanteiden mukaan. On siis ehkä hyväksyttävä, että myös työlle annettu merkitys vaihteli yksilöltä toiselle.

Mielestäni keskeinen ongelma liittyy siihen, että jyrkässä mielessä rakenteelliset selitysmallit vaativat toimiakseen pysyvät ja yleiset identiteetit. Nainen on *ensisijaisesti* joko äiti tai työläinen, mutta ei molempia⁴⁵⁶. Tai toisaalta mies on joko työläinen tai sivistyneistön edustaja, mutta ei molempia. Rakenteellisten selitysmallien kannalta pysyvän identiteetin olettamisella on suurta etua. Voidaan puhua työväenluokasta entiteettinä, joka tavoittelee sitä tai tätä asiaa. Voidaan puhua yhtenäisestä työväenkulttuurista. Voidaan puhua naisista joukkona, jonka eri sosiaaliluokkiin kuuluvat ”siskot” jakavat yhteisen käsityksen julkisuuden luonteesta. Mutta näyttäisi siltä, että erityisesti historian murroskausina kiinnostavat ja historiallisesti merkittävät rajatapaukset saattavat jäädä näiden ulkopuolelle. Esimerkiksi 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaiset perheettömät naistyöläiset jäivät juuri näiden selitysmallien ulkopuolelle.

Tämä naistyöläisten ambivalentti asema *sekä* työläisinä *että* äiteinä näyttäisi olevan *Työmies*-lehden kirjoituksissa ongelma vuosina 1895–1898. Erityisesti naisten tekemä ruumiillinen työ esimerkiksi tehtaassa uhkaa työn universaalia määritelmää, koska se ei juuri laadullisesti eroa vastaavasta miesten tekemästä työstä. Koska työläisnainen nähdään myös äitinä, seuraa kestämaton ristiriita, joka on ratkaistava. Tästä syystä

---

⁴⁵⁶ Periaatteessa sellainen rakenteellinen malli, jossa myös nainen nähdään ensisijaisesti työläisenä, on ja oli mahdollinen. Taina Uusitalon mukaan 1920-luvulla Neuvosto-Venäjällä syntyi ihanne ”uudesta naisesta”: ”’Uusi nainen’ antaisi vapaaehtoisesti lastensa pääasiallisen kasvatusvastuun yhteiskunnan ylläpitämille päiväkodeille, kouluille ja kesäsiirtoloille. Palkkatyöhön keskittynyt kommunistinen naiskansalainen jättäisi myös huomattavan osan kotitöistään yhteiskunnan kollektiivisesti hoidettavaksi ja keskittyisi palkkatyöhön. Huomionarvoista tässä kommunistisen naisen stereotyyppiassa on, että se ei edellyttänyt sukupuolittuneen työnjaon muutosta perheen sisällä. Kommunistinen perhe- ja kansalaisuusmalli ei velvoittanut perheenisää osallistumaan lastenhoitoon ja kotitöihin, vaan lasten- ja kotitalouden hoidosta vastasivat näihin tehtäviin erikseen palkatut naiset”. Ajatus ”uudesta naisesta” ei saanut 1920-luvulla juuri kannatusta Suomessa ja se jäi Uusitalon mukaan marginaaliseksi ilmiöksi. Uusitalo 2015, 13–14.

naisen äitiys asetetaan hänen ensisijaiseksi tehtäväksi *Työmiehessä*. Silti lehdessä näkyy sellaisiakin kirjoituksia, joissa naistyöläisten suhdetta äitiyteen verrataan heidän yhteiskunnalliseen tilanteeseensa. Tällaiset näkemykset ovat universaalin työn käsitteen kannalta kuitenkin vaarallisia, koska ne avaavat mahdollisuuden tarkastella myös miesten tekemää työtä suhteessa heidän partikulaariseen tilanteeseensa.

Käsittelen seuraavassa alaluvussa 7.2.3 *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 työlle annettua tai sen saamaa merkitystä ”työ kuin työ”. Tämä merkitysjoukko antaa vihiä siitä, että myös työläismiehet saattoivat haluta montaa asiaa samaan aikaan ja että heilläkään ei ollut yhtä ja pysyvää identiteettiä. Miesten tekemä työ saattoi olla eräissä kirjoituksissa samaan tapaan partikulaarista ja tilanteisiin liittyvää, kuin naisten tekemä työ.

7.2.3 ”Työ kuin työ”

Kolmas työn saama tai sille annettu merkitys *Työmiehessä* vuosina 1895–1898 on ”työ kuin työ”. Verrattuna kahteen muuhun löytämäni työhön liitettyyn merkitykseen työstä kirjoitetaan huomattavasti vähemmän merkityksessä ”työ kuin työ”. Esittelen aluksi erilaisten löytämiäni kirjoitusten kautta työtä merkityksessä ”työ kuin työ”. Näissä kirjoituksissa työtä käsitellään hieman eri tulokulmista, mutta niitä yhdistää se, että niissä työ käsitteellistetään subjektiivisesti jonkin toisen seikan kautta, esimerkiksi kansalaisuuden. Sen jälkeen esittelen niiden kirjoittajien taustoja. Keitä olivat Pekka Komonen, Anni P ja Aramis? Voi olla, että heidän poikkeuksellinen taustansa mahdollisti tämän *Työmiehen* muista kirjoituksista poikkeavan tavan käsitteellistää työ. Ehkä työ merkityksessä ”työ kuin työ” oli vain poikkeus verrattuna aikakauden yleiseen mentaliteettiin. Lopuksi kuitenkin ehdotan, että nämä työlle annetut subjektiiviset merkitykset antavat vihiä siitä, ettei työllä ollut työväestön keskuudessa tai muutenkaan 1800-luvun lopussa yhtä ja yleisesti jaettua merkitystä.

Työmies-lehdessä julkaistiin vuonna 1896 Pekka Komosen kirjoittama vaalijärjestelmää kritisoiva tarina ”Vaalin jälkeen”. Tarinan alussa työmies Matti Muukkonen tulee kotiin raastuvan kokouksesta aamuyöllä. Muukkonen on vihainen, koska työläiset ovat hävinneet erään vaalin. Muukkosen vaimo herää ja patistaa ensin Muukkosta nukkumaan, mutta kysyy sitten: ”Saitteko rötkkiinne?” Muukkonen vastaa:

Rötkkiimmekö! Emme saaneet ja saimme. Mies luvussa voitimme, mutta ääniluvussa saimme rötkkiimme aika tavalla. Mitä siinä auttaa vaikka meitä olisi kuinka paljon tahansa kun tarvitaan kymmeniä yhden kumoon äänestämiseksi.⁴⁵⁷

Muukkosen vaimo toteaa tyyliä:

Mitä sinä valittelet. Johan minä sanoin, että mitä siitä nyt lähtee teidän puuhistanne, työmiesten hommista. Ei tuossa ennen aikaan työmiehet öitä myöten vaaleissa juosseet ja leipää söivät kumminkin. Tule pois nukkumaan, jotta ajoissa joudut työmaalle... Ethän saa kun pari tuntia enää levätä, jollet tahdo pois päiväpalkkaasi menettää... Tule pois!⁴⁵⁸

Muukkonen hätistää vaimonsa takaisin nukkumaan ja alkaa itsekin jo riisuutumaan, mutta istahtaakin lopulta jakkaralle. Hän aloittaa pitkän päänsisäisen pohdinnan:

Kyllä tämä elämä on päin mäntyyn... totta tosiaan se kierossa on. Työtähän on jokaisen tehtävä ja työlläänhan on jokainen velvollinen itsensä elättämään. Mitä siitä väliä, jos toinen tekee työtä ruumiillaan ja toinen päällään, ajatuksillaan... työ kuin työ. Mutta tämä luonnoton laki, joka leimaa vähävaraisen mitättömäksi kansalaiseksi, sehän se tuntuu niin harmittavalta ja tympäisee koko elämän. Emmekö me kaikki ole ihmisiä, kaikki samaa lihaa ja luuta?⁴⁵⁹

Muukkonen hyväksyy, että ”työtähän on jokaisen tehtävä”. Kuitenkaan hän ei hyväksy ”luonnotonta järjestelmää” eli epätasa-arvoista äänestysjärjestelmää, jossa äänestäjän äänimäärä määritellään omaisuuden mukaan. Muukkonen aika ajoin kehuu omien päänsisäisten pohdintojensa sivalluksia: ”- kylläpä on viisaasti laitettu... on peeveli vieköön viisaasti... hihi...”⁴⁶⁰

Edes koulusta ja sen tuomasta sivistyksestä ei ole Muukkosen mukaan hyötyä:

Mitä toimittavat koulut, kun ei edes opillekaan anneta arvoa... Meitä vähävaraisia työmiehiä, vaikka olisimme jokainen kansakoulun käynyt, saa olla kymmeniä, emmekä sittenkään jaksa äänestää kumoon esimerkiksi kauppias Tolvasta, joka ei itse osaa lippuansakaan kirjoittaa...⁴⁶¹

Muukkosen mukaan vaalit ovat ”pelkkää kometiaa”, eikä hän aio mennä niihin enää ”kokoittamaan”. Toisin olisi, jos ”työjuhille” annettaisiin oikeus äänestää ”ihmisarvon

---

⁴⁵⁷ *Työmies*. ”Vaalin jälkeen”. n:ro 25, 20.6.1896.

⁴⁵⁸ Mt.

⁴⁵⁹ Mt.

⁴⁶⁰ Mt.

⁴⁶¹ Mt.

mukaisesti”. Työmiesten pitäisi saada asettaa oma ehdokas, ”joka olisi harras kansan ystävä, työväen etujen valvoja ja raittiuspyrintöjen puolustaja”. Työmiehet eivät kuitenkaan saa ehdokasta läpi ja tilanne näyttää toivottomalta: ”Ja tässä alennuksessamme me vaan pysymme, niin me pysymme... pysymme, kynnes – väsähdymme...”⁴⁶²

Ilmeisesti Muukkonen nukahtaa kesken ajatustensa. Herättyään hän herättää vaimonsa: ”Kuuleppa eukkoseni, nouse keittämään ’porovettä’, jotta pääsisin lähtemään työmaalle... kuule...!” Muukkosen vaimo herää ja ihmettelee, onko Muukkonen valvonut koko yön. Vaimo kysyy, miten Muukkonen jaksaa tehdä töitä. Muukkonen vastaa katkeraan sävyyn: ”Ja tottapa sitä pitää jaksaa. On tuota jo jaksanut painaa kymmeniä vuosia. Mutta tuota ei näytä meille työmiehille suotavankaan kuin työtä. Sitä toki saa – tosin joskus vaan ilmaiseksi.” Tarinan lopuksi Muukkonen juo ”porovetensä” ja lähtee työmaalle.⁴⁶³

Tarinan ytimessä on omaisuuden mukaan painotetun vaalijärjestelmän kritiikki. Vaalijärjestelmän kritiikki oli keskeinen osa 1890-luvun lopun työväenliikkeen toimintaa ja asiasta kirjoitettiin luonnollisesti paljon myös *Työmies*-lehdessä. Esimerkiksi 1896 *Työmiehe*ssä julkaistiin kirjoitus ”Ohjelmamme”, jossa todetaan, että *Työmiehen* kannattama ohjelma tulee olemaan suunnilleen sama kuin ”Suomen työväen ohjelma”. Kirjoituksen mukaan ohjelmassa vaaditaan ääniasteikon poistamista sekä porvarissäädyn että talonpoikaissäädyn vaaleissa. Porvarissäädyn vaaleissa äänioikeus pitäisi laajentaa, niin ”että äänioikeus on jokaisella itse omaisuuttaan hoitavalla, täysiikäisellä ja vakinaiseen sotaväkeen kuulumattomalla kansalaisella, joka maksaa veroa vähintään 400 markan vuositulosta”. Talonpoikaissäädyn vaaleissa äänioikeuden rajaksi pitäisi asettaa 200 markan vuositulot, mutta ne jotka ovat ”palkollisia toisen ruuassa”, on rajattu vaatimuksessa äänioikeuden ulkopuolelle.⁴⁶⁴

Työmies-lehdessä ei siis haluttu ainakaan vielä vuonna 1896 laajentaa kirjoituksen ”Ohjelmamme” mukaan äänioikeutta aivan kaikille. Komosen tarinassa työmies Muukkonen haluaisi laajentaa äänioikeuden myös vähävaraisille. Muukkonen ei aseta

---

⁴⁶² Mt.

⁴⁶³ Mt.

⁴⁶⁴ *Työmies*. ”Ohjelmamme”. n:ro 49, 5.12.1896.

äänioikeudelle mitään suoranaisia rajoituksia (esimerkiksi 400 tai 200 markan vuosituloja), sillä hänen mukaansa kaikki ihmiset ovat ”samaa lihaa ja luuta”.

Lisäksi tärkeää on huomata se radikaali tapa, jolla Muukkonen argumentoi äänioikeuden laajentamisen puolesta. Hänen mukaansa kansalaisuuden ja siihen liittyvien oikeuksien näkökulmasta on yhdentekevää, onko työ laadultaan henkistä vai ruumiillista. Muukkonen toteaa, että ”työ kuin työ”. Ruumiillisen ja henkisen työn tekijöille on molemmille annettava äänioikeus. Työn laatu ei ole Muukkosen mukaan osoitus sen tekijän älystä tai henkisestä kapasiteetista. Työn laadun perusteella äänioikeutta ei voi evätä työläisiltä. Tässä mielessä kirjoituksessa työ on merkityksessä ”työ kuin työ”. Kansalaisuus ja siihen liittyvät poliittiset oikeudet on se lähtökohta ja tausta, johon työ (ja esimerkiksi koulutus) heijastuu.

Edes työläisten sivistystason nostaminen koulutuksen tai vapaa-ajan kautta ei takaa Muukkosen mukaan heille yhtäläisiä mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. *Työmies*-lehdessä ei vuosina 1895–1898 juuri esitetä vastaavia suoria vaatimuksia työläisten (tai vähävaraisten) yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollisuuksien lisäämiseksi. Usein *Työmiehestä* halutaan aluksi parantaa työläisten työolosuhteita, nostaa heidän tekemänsä (ruumiillisen) työn arvoa ja yleisesti sivistää heitä. Vasta näiden parannusten jälkeen laajempi yhteiskunnallinen osallistuminen nähdään realistisena mahdollisuutena työläisille ja muille vähävaraisille.

Muukkonen omalla toiminnallaan rikkoo monia niistä ohjeista, joita ruumiillisen työn tekijöille *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 annetaan. Hän tulee kotiin vaaleista vasta aamuyöllä, vaikka seuraavana päivänä on tiedossa raskas työpäivä. Hän ei mene nukkumaan, vaan jää jumiin utopistisiin haaveisiinsa äänioikeuden laajentamisesta. Muukkosen vaimo edustaa tarinassa järjen ja rationaalisuuden ääntä: ”Ei tuossa ennen aikaan työmiehet öitä myöten vaaleissa juosseet ja leipää söivät kumminkin. -- Ethän saa kun pari tuntia enää levätä, jollet tahdo pois päiväpalkkaasi menettää”. Muukkonen laiminlyö tärkeimmän työvälineensä eli hänen ruumiinsa. Ruumiista ja sen kautta työvalmiudesta huolehtiminen ovat vaimon – ja samaa voi sanoa vuosien 1895–1898 *Työmiehestä* ylipäänsä – näkökulmasta tärkeämpiä kuin vaalit ja yhteiskunnallinen osallistuminen.

Komosen tarinassa onkin ilmeinen koominen sävy: Muukkonen on haihattelija ja haaveilija, joka naureskelee omille heitoilleen, joita kukaan ei ole kuulemassa. Hänen ajatuksensa ovat irronneet hänen ruumistaan ja leijailevat vapaina. Hän sivuuttaa henkisen ja ruumiillisen työn välisen rajan toteamalla ”työ kuin työ”. Hän ei jää odottamaan ”työmiehen kesää”, vaan vaatii liikaa ja aivan liian aikaisin. Hän on raaka hedelmä, joka putoaa puusta omaehtoisesti ennen aikojaan. Muukkonen tapa määritellä työ onkin poikkeus *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 julkaistuissa kirjoituksissa. Työläisen piti nimenomaan odottaa kärsivällisesti ”kesää” ja kehittää itseään. Lisäksi jako ruumiilliseen ja henkiseen työhön otettiin annettuna ja sitä pyrittiin tarpeen vaatiessa vain vahvistamaan.

Alaluvussa 7.2.2 analysoidussa Anni P.:n kirjoituksessa ”Kehoitus naisille” työ saa merkityksen ”työ kuin työ”. Anni P.:n mukaan:

Ei kellään ole oikeutta halveksia toistaa, halvemman työn tähden, sillä ei mikään rehellinen työntekijäänsä pilaa, kaikki työt ovat tehtävät, olipa tekijä kuka tahansa ja yksi tekijä voi tehdä useampaakin työtä.⁴⁶⁵

Anni P. ei hyväksy aikakaudelle ja *Työmies*-lehdelle tyypillistä jakoa naisille ja miehille soveliaalle työlle. Työ ei ole ihmisen identiteettiä määrittävä tekijä, sillä ”yksi tekijä voi tehdä useampaakin työtä”. Anni P. ei tarkemmin määrittele mitä hän tarkoittaa ”rehellisellä työllä”, vaan toteaa yleisesti ”kaikki työt ovat tehtävät”. Anni P.:n mukaan nainen voi siis esimerkiksi aivan hyvin tehdä myös ruumiillista tai mitä tahansa työtä. Hän ei siis hyväksy, että ”aikakaudella” olisi jokin yksi ja selkeä työn määritelmä, jossa tehdään ero naisten ja miesten tekemän työn välillä. Hänen kirjoituksessaan ei ole selkeää naistyöläisen identiteettiä, jossa naisen työ heijastuisi esimerkiksi äitiyden kautta. Tässä mielessä hänen toteamuksessaan työ saa merkityksen ”työ kuin työ”.

Nimimerkki Aramikselta julkaistiin *Työmies*-lehdessä runo ”Jos totta mä lausun...”:

Hei! työhön kutsuvi kellot
Taas tarmoa tarvittais
– ois jouten hauskenpi olla
Kun lapsilta rauhan sais!

Työ elämän sääntöhän omi –

---

⁴⁶⁵ *Työmies*. ”Kehoitus naisille”. n:ro 21, 21.5.1898.

Se meidän on velvollisuus,
Pois velttous kansojen kalma
Ja tunnoton toimettomuus -

Vaan totta jos lausua saanen
– niin - loikoa hausempi ois!
En, tottamaar - työssäni viihtyis,
Jos - nälkä ei herrani ois!⁴⁶⁶

Runon kertoja myöntää, että työ ”elämän sääntöhän omi” ja että velttous on ”kansojen kalma”. Silti hän haluaa lausua ”totuuden” ja myöntää että ”loikoa hausempi ois!” Kertojan mukaan työssä viihtyy ainoastaan, koska nälkä on ”herra”. Runossa onkin kaksi keskenään ristiriitaista ääntä. Toinen ääni, jonka mukaan työläisen velvollisuus on – osin toki nälän ja yhteiskunnallisten reaaliteettien sanelemana – tehdä työtä ja huolehtia perheestään tulee *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 esiin. Kuitenkaan tätä runon toista loikoilua suosivaa ääntä ei juuri näe sen sivuilla. Runon kertojalle työnteko näyttäytyy ennen kaikkea pakkona, eikä kutsumuksena.

Työmies-lehdessä julkaistiin muitakin Aramiksen runoja ja kertomuksia. Runossa ”Ihmisen jumaluus” Aramis pohtii, onko elämä vain työtä – ”Konetyötäkö halvan eläimen?” – vai onko sillä kenties jotain muutakin sisältöä. Aramis vastaa kysymykseensä kieltävästi: elämässä tärkeää on henkisyys ja järjenkäyttö. Aramiksen mukaan järki on jumalan ”lahja”.⁴⁶⁷ Näissä kahdessa Aramiksen runossa työ ei ole elämän täyttymys, vaan se on pikemminkin ongelma hyvän elämän viettämisen kannalta. ”Jos totta mä lausun...” kertoja kaipaa rauhaa sekä perheeltään että työstään. ”Ihmisen jumaluus” runon kertoja valittaa, että ”konetyössä” ei juuri pääse järkeä käyttämään.

Aramiksen kertomuksessa ”Jos minä olisin virkamies!” kertoja haaveilee virkamiehen urasta ja siihen liittyvästä virkavapaudesta ja kesälomasta⁴⁶⁸. Mitä kertoja tekisi, jos hän olisi virkamies? Seuraavassa pitkä ja hengästyttävä kuvaus kertojan kuvitellusta kesälomasta virkamiehenä:

Niin, jos minä olisin virkamies, olisi minulla virkavapaus! Ja virkavapaus edellyttää, että minulla jossain äärettömän luonnonihanalla paikalla tuuheiden puiden varjossa olisi oma

⁴⁶⁶ *Työmies*. ”Jos totta mä lausun...”. n:ro 38, 17.9.1898.

⁴⁶⁷ *Työmies*. ”Ihmisen jumaluus”. n:ro 18, 30.4.1898.

⁴⁶⁸ *Työmies*. ”Jos minä olisin virkamies!”. n:ro 29, 16.7.1898.

ja valkeaksi maalattu huvila, asianmukaisesti varustettu puutarhoilla ynnä muilla paratiisillisilla viehätöksillä!

Minä saisin tuoksuavain puiden siimeksessä ystäväni ja omaisteni kanssa loikoa nurmikolla – lennätellä ja paukutella samppanjapullon korkeja ilmaan ja natustella paakkelsia, silloin kun ei haluttaisi purjehtia eikä nukkua tuolla riippumatossa kahden petäjän välissä... Ah sitä nautintoa mitä tunnen jo ajatellessanikin!

Näin ollen minulta ei puuttuisi mitään – ei kerrassaan mitään: se olisi täyteläistä ihmiselämää! Minä saisin kaikki aistimeni tyydytetyksi täällä luojani luonnossa: kukat tarjoaisivat mehevän tuoksunsa nenälleni – linnut ja paimenpojat pitäisi huolta konsertista raikuvina kesäiltoina – silmille olisi kauniita näköaloja tuolla huvilan tornista – vene ja tuuli tarjoaisivat seikkailuja – järvi olisi alttiina uimaurheilulle – ja suulle, joka on pääasia, määräisivät sitten ruokalistat ja yökipiijat keittokirjoineen mitä maukkaampia herkkuja, – ja entäs vielä pyssyt ja vesilinnut – saunat ja tuoreet kylpyvihtat...!⁴⁶⁹

Kertojan mukaan onnistuneessa kesälomassa ei ole kyse pelkästään aineellisesta luksuksesta vaan luonnon tarjoaminen ”antimien” nauttimisesta ylipäänsä:

Voi sinä ihana kesäinen luonto, mitä kaikkea tarjoat meille vaivaisille syntisille maan matosille! – Sinä ikäänkuin levittelet ja ojentelet kaikki antimesi meille sanoen: ottakaat ja nauttikaat yhteisesti, sillä kaikkia hän teitä rakastaa ja kaikille hän antaa yltäkyllin, jos te nautitte siitä keskinäisestä rakkaudesta ja sovusta, ilman riitaa ja heikomman sortoa.⁴⁷⁰

Tämän pitkän haaveilujakson katkaisee kertojan synkkä toteamus: ”Mutta minä en ole virkamies, eikä minulla ole virkavapautta, eikä puiden varjostamia huviloita – ei!” Hän on omasta mielestään vain ”tuommoinen käsityöläinen”, jolle työpäivän jälkeiset yötkin ovat usein ”liian pitkiä virkavapauksia”, joita pitää lyhentää entisestään, jotta rahat riittäisivät viisihenkisen perheen elättämiseen ja huoneen vuokraan. Työstä saatavat ansiot eivät tahdo riittää, ”vaikka tuo asuntokin on kaupungin laidalla, perällä kartanoa, tuoksuvan tunkion vieressä”.⁴⁷¹

Silti kertoja saattaa raskaan työviikonkin jälkeen ja ahtaasta elämäntilanteestaan huolimatta unelmoida toisenlaisesta elämästä:

Mutta joka kerta kun minä sunnuntaisin kuljen väsynein jäsenen tuonne rantanurmikolle kaupungin ulkopuolelle istumaan ja ilmasta nauttimaan edes sen hetken – haaveksien katsellen saaristoihin, joista piipottaa sieltä täältä jonkun huvilan valkeaksi maalattu lippukanto tuuheiden pensaistojen keskeltä – joka kerta minun kuivettuneesta rinnastani puhkeaa huokaus ”Oi jos olisin virkamies!”⁴⁷²

---

⁴⁶⁹ Mt.

⁴⁷⁰ Mt.

⁴⁷¹ Mt.

⁴⁷² Mt.

Aramiksen kirjoitus on mielestäni monitulkintainen. Siinä toisaalta ilkutaan ja naureskellaan virkamiesten ylenpalttiselle kesänvietolle, mutta sitä myös ihailaan kateellisena. Kirjoituksessa rinnastetaan virkamiehen leppoisa kesänvietto käsityöläisen karuun työntäytteiseen arkeen. Siitä löytyy paheksuva ja moralistinen sävy.

Kuitenkin keskeistä on huomata, että kertojan mukaan luonnosta ja sen antimista voi nauttia ”vaivainen syntinen maan matonen” eli kuka tahansa. Kertoja saa väsyneenäkin sunnuntaisin nauttia kesästä, kesäisestä luonnosta ja sen antimista edes hetken verran. Voidaan todeta, että kesäisestä luonnosta voi kertojan mukaan *esteettisesti* eli *pyyteettömästi* nauttia ilman materiaa tai edes ylimääräistä vapaa-aikaa.

Aramiksen tekstiä on havainnollista verrata *Työmies*-lehdessä julkaistuun nimimerkki O.L.:n kirjoitukseen ”Kesä on kohta lopussa”, jossa todetaan, että kesä on etenkin yläluokalle ja maataviljeleville talonmistajille mieluisaa aikaa. O.L.:n mukaan työläinen ”odottaa hartaasti kesää, mutta kokonaan toisessa merkityksessä kuin yläluokka”. Näin on siitä huolimatta, ettei työläisillä ole ”toivoa saada kesälomaa, ei ole mahdollisuutta päästä nauttimaan kesäisen luonnon ihanuutta, eikä nähdä mahtavien viljavainioittensa höyryäviä laineita, ei myöskään toivoa koota kultajyväsia aittaseensa”. Kesällä työläisillä on paremmat työmahdollisuudet ja O.L.:n mukaan työläiset odottavat kesää ainoastaan siitä syystä.⁴⁷³ Työläisillä ei ole mahdollisuutta nauttia kesästä pyyteettömästi.

Jos kesä on ruumiillisen työn aikaa, niin syksy on O.L.:n mukaan henkisen työn aikaa. Yläluokka palaa maalta kaupunkiin ja heidän lapsensa menevät kouluun. O.L.:n mukaan myös työläisten lapsilla on mahdollisuus käydä koulua, mutta silti mahdollisuudet henkisen työn tekemiseen ja itsensä sivistämiseen ovat työväkeen kuuluvilla puutteelliset.⁴⁷⁴

O.L.:n tekstiä voidaan tulkita bourdieulaisittain, niin että työläisten *habitus* estää heitä näkemästä kesää vuodenaikana muussa kuin välineellisessä arvossa. Kesä tarkoittaa

---

⁴⁷³ *Työmies*. ”Kesä on kohta lopussa”. n:ro 36, 3.9.1898.

⁴⁷⁴ Mt.

työläisille ennen kaikkea työtä. Ainoastaan yläluokalla on taloudellisen riippumattomuutensa ja vapaa-aikansa suoma mahdollisuus ottaa kesään tarvittavaa etäisyyttä ja nauttia siitä pyyteettömästi. Toisaalta työväestö ei osaa käyttää talvityöttömyyden tuomaa vapaa-aikaa itsensä sivistämiseen. Työläisten habitukseen ei yksinkertaisesti sovi ajatus itsensä sivistämisestä talvella. Heillä ei ole henkiseen työhön liittyvää habitusta. O.L. kehottaa kuitenkin kirjoituksessaan lisäämään työväelle oppikursseja talvella, jotta ”osaksi voitaisiin tyydyttää itsetietoisuuteen heränneen työväestömme palavaa opin halua”.

Aramiksen tekstissä puolestaan kertoja tekee kesällä *sekä* ylitöitä *että* nauttii kesästä pyyteettömästi tai ainakin haaveilee kesästä nauttimisesta. Tällaisen ei pitäisi olla Rancièren esittämän kritiikin mukaan bourdieulaisessa ajattelussa mahdollista. Kuitenkin kertoja pystyy tarinassa kurjasta elämäntilanteestaan huolimatta ottamaan pyyteettömän etäisyyden luontoon ja saamaan siitä esteettistä nautintoa. Sen kautta hän saattaa ehkä haaveilla toisenlaisesta oikeudenmukaisemmasta maailmasta. Kesäinen luontohan viestii paljonpuhuvasti: ”--kaikille hän antaa yltäkyllin, jos te nautitte siitä keskinäisestä rakkaudesta ja sovusta, ilman riitaa ja heikomman sortoa”. Myös samppanja ja tuoreet kylpyvihdat saattavat olla aidon halun kohteena ”tuommoiselle käsityöläiselle”, vaikka hän eittämättä onkin bourdieulaisittain *kentän* ulkopuolella tai korkeintaan sen laitimmaisella laidalla. Bourdieun mukaanhan työläiseltä pitäisi puuttua tarvittava kulttuurinen pääoma, jotta hän voisi esimerkiksi ymmärtää samppanjan (*distinktiivisen*) hienouden.

Kukku Melkkaan mukaan Hilda Tihlän vuonna 1907 julkaistussa romaanissa *Leeni* ”estetisoiva katse toimii säätyjen välisen kuilun merkinä”. Melkkaan mukaan teoksessa on kohta, jossa aikakauden sivistyshankkeita ”arvioidaan ensin pyykkärien porukassa ja sen jälkeen samaa asiaa katsellaan herrasväen silmin järven toiselta puolelta”. Pyykkärit suhtautuvat sivistyshankkeisiin epäilevästi. Sivistyneistö tarkastelee näkymää rannan toiselta puolelta ”estetisoivalla katseellaan”. He näkevät luonnollisen kansallismaiseman, johon pyykkärit saumattomasti kuuluvat. Melkkaan mukaan kohtauksessa irvaillaan ”1800-luvun lopun sivistyneistön kansalliselle ohjelmalle, jossa vahvistettiin nimenomaan sen omaa suomalaiskansallista identiteettiä

ja jossa 'kansa' sai asettua kulloiseenkin tilanteeseen sopivana kuvattavana niin kirjallisuudessa kuin kuvataiteissa".⁴⁷⁵

Melkkaan kuvauksen perusteella Tihlän kertomuksen pyykkärit näkevät ja kokevat rannan vain välineellisessä mielessä eli pyykinpesupaikkana. Heiltä siis puuttuu "estetisoiva katse". *Työmies*-lehden vuosien 1895–1898 kirjoituksissa kansalta usein puuttuu juuri estetisoiva katse, kuten edellä käsitellystä O.L.:n kirjoituksesta. Kritisoimalla säätyläisten kansallisromanttista kuvaa kansasta "realistisemmalla" näkemyksellä *Työmies*, Tihlä ja muut työväenkirjoittajat luovat myös oman käsityksensä kansasta. Tässä "realistisemmassa" näkemyksessä "luonnollinen" maisema on vaikkapa kivilouhimo, johon työläiset "luonnollisesti" kuuluvat. Tässäkin maisemassa kansalla on ulkoapäin määritelty luonnollisena pidetty paikka.

Rancièrelainen subjekti rikkoo juuri estetisoivan katseensa avulla tämän luonnollisena pidetyn järjestyksen tai tässä tapauksessa maiseman. Aramiksen kirjoituksen "Jos olisin virkamies!" kertoja ei suostu hyväksymään sitä seikkaa, että kesällä olisi hänelle vain välineellinen arvo. Kuvittelemalla itsensä virkamieheksi ja haaveilemalla kesäisistä nautinnoista hän haluaa kenties osoittaa, että hän on myös ylipäänsä "henkisesti" kykeneväinen toimimaan virkamiehen tehtävässä. Hän hetkellisesti ottaa hänelle kuulumattoman porvarin roolin ja sotkee identiteettien luonnollisen järjestyksen. Juuri tätä Rancière tarkoittaa, kun hän puhuu esteettisen pyyteettömän makuarvostelman poliittisuudesta.

Eräässä "Helsingin kirjeessä" nimimerkki Lassi kertoo kesäisen Helsingin tapahtumista. Hän kävelee ystävänsä Pekan kanssa Eteläsatamaan, jossa on kivimiehiä töissä "kuin muurahaisia". He näkevät joukon työläisiä kaivamassa ojaa ja päättävät mennä jututtamaan heitä. Ojankaivajat joutuvat tekemään töitä paljain jaloin kylmässä vedessä ojan pohjalla. Eräs ojankaivajista myöntää, että kylmässä vedessä työskenteleminen on liikaa: "Aion huomenna erota... ei tässä muutenkaan ole monta päivää olleet." Toinen huudahtaa hänelle: "Ole lörpottelemättä!" Hänen mukaansa työnteon ohessa saa

---

⁴⁷⁵ Melkas, Kukku: "Mitä palvelijat palvelevat 1900-luvun alun kirjallisuudessa?". *Historiallinen aikakauskirja*, 107:2 2009, 172–173.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1466336> tarkistettu 25.4.2019.

ilmaisen ”Kneipin vesi parannuksen”⁴⁷⁶. Edellinen ojankaivaja ei hyvällä kuuntele toisen huulenhiettoa, vaan otaksuu että tästä ”neippaamisesta” huolimatta ensi talvena jalkoja kolottaa.⁴⁷⁷

Toinen kiistää ensimmäisen väitteen:

En volise. Kun tässä saadaan litviikki, niin ostan pullon viinaa ja pari pottua olutta ja pistäydyn saunaan niin sinne jää kylmän vihat, jos tulisikin. Toista oli tukkijoella ollessa Kymissä. Siellä jäiden seassa lorikoitiin viikkokaudet, siitä sai kylmän vihat, kasvot olivat aina turvoksissa lauantaina kuin paistikas.⁴⁷⁸

Edellinen ojankaivajan kysyessä, että millä olo parani, vastaa toinen: ”Milläs muulla kun viinalla ja saunalla.” Vastaus herättää ihmetystä: ”Mutta mitä hyötyä siitä on sitte semmoisesta työnteosta, kun palkat menevät parannellessa viinaan ja saunaan.” Toinen ojankaivaja tulistuu:

Mitäkö hyötyä? Mitäs hyötyä sinulle on koko elämästäsi? Saat veisata raittius virsiäsi, voivottaa ja latkia vettä. Minä toki saan kerran viikossa hyvän hutikan, ja sitä varten kannattaa elää ja tehdä työtä... Noin vaan minä nostan tätä isänmaan piimävellä!⁴⁷⁹

Tähän tulee vielä vastaus: ”Elä edes viitsi puhua, kun kuitenkin toista sydämessäsi ajattelet.” Tämän jälkeen Lassi ja hänen ystävänsä Pekka jättävät ojankaivajat kinastelemaan ja poistuvat paikalta.⁴⁸⁰

Tämä Lassin selostama sananvaihto on kahdessa mielessä mielenkiintoinen. Ensiksikään Lassi ei lainkaan kommentoi kirjoituksessa isällisesti tai muutenkaan metatasolla viinasta ja saunasta ylistävään sävyyn puhuvan ojankaivajan elämäntyöliä, vaan hänen puheenvuoronsa on painettu lehteen sellaisenaan. Varsinkin Kurikan päätoimittajakaudella 1897–1898 *Työmies*-lehdessä julkaistiin paljon alkoholinkäyttöä paheksuvia kirjoituksia raittiusaatteen hengessä. Näissä usein opettavaisiksi tarkoitetuissa ja yksinkertaisissa fiktiivisissä tarinoissa yletön alkoholinkäyttö on joko

---

⁴⁷⁶ Ilmeisesti tässä viitataan katolisen papin Sebastian Kneipin 1800-luvun puolivälissä kehittämään ja hänen mukaansa nimettyyn hoitomuotoon, jossa erinäisiä sairauksia ja tauteja yritettiin parantaa kylmillä vesihoidoilla.

⁴⁷⁷ *Työmies*. ”Helsingin kirje”. n:ro 15, 6.8.1895.

⁴⁷⁸ Mt.

⁴⁷⁹ Mt.

⁴⁸⁰ Mt.

kurjuuden syy tai seuraus. Näiden tarinoiden päähenkilöt ovat tyypillisesti olosuhteiden uhreja, eivätkä aktiivisia toimijoita.⁴⁸¹

Toiseksi ojankaivajan puheen sisältö on poikkeuksellinen. Hänelle on aivan yhdentekevää, millaista työ on, sillä ainakin kerran viikossa pääsee saunaan ja saa ”hyvän hutikan”. Näitä nautintoja varten ”kannattaa elää ja tehdä työtä”. Työ saa siis merkityksen ”työ kuin työ”. Vaikka ojankaivajan hedonismi onkin ehkä luonteeltaan arkaaisen eskapistista ja pessimististä, vaikuttaa hän silti tyytyväisemmältä tilaansa kuin hänen työtoverinsa, joka aikoo erota seuraavana päivänä. Työtoverilla ei ole kunnollista argumenttia ojankaivajan puheiden kumoamiseksi, vaan kyseessä on hänen mukaansa lopulta uskonasiasta: ”kun kuitenkin toista sydämessäsi ajattelet”.

Samoin kuin Pekka Komosen tarinan työmies Muukkonen, on ojankaivaja kenties tehnyt omat johtopäätöksensä ”kesän” tulosta. Hän ei usko, että sen odottaminen ”raittius virsiä” laulaen ja ”vettä latkien” auttaisi mitään. Vastoin yleisiä työläisille *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 annettuja ohjeita ojankaivaja nauttii hetkestä yksilönä tässä ja nyt.

Edellä käsitellyissä kirjoituksissa haastetaan eri näkökulmista *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 yleisesti ilmenevä käsitys työstä elämän keskipisteenä ja sen täyttymyksenä. Työn saamaa tai sille annettua merkitystä voidaan löyhästi kuvata työmies Muukkonen toteamuksella ”työ kuin työ”. Kirjoituksissa kansalaisuutta, hedonismia, loikoilua ja esteettistä nautintoa ei tarkastella työn käsitteen läpi suodatettuna. Toisaalta kirjoituksissa työ on kuitenkin tavalla tai toisella läsnä ja ne eivät kuulu modernissa mielessä *vapaa-ajan* kategorian piiriin. Niissä ei ole siis modernia dikotomiaa työn ja vapaa-ajan välillä. Esimerkiksi esteettinen katse on perinteisesti yhteiskuntatieteissä – esimerkiksi Bourdieun yhteiskuntateoriassa – säilytetty vain ruumiillista työtä tekemättömille luokille.

Keitä olivat Pekka Komonen, Anni P., Aramis ja nimetön ojankaivaja? Ja miksi heidän teksteissään ja puheissaan työ saa merkityksen ”työ kuin työ”? Kuten ruumiillista työtä

---

⁴⁸¹ Kts. esim. *Työmies*. ”Ihan kuin toinen mies”. n:ro 10, 4.5.1895; *Työmies*. ”*Työmies* ja tehtaanjohtaja”. n:ro 13, 26.3.1898.

käsittelyssä alaluvussa 7.2.1 totean, kirjoittajan taustalla ja yhteiskunnallisella statuksella on varmasti vaikutusta siihen, millaisia tekstejä hän kirjoittaa, ja miten hän *käsitteellistää* maailmaa. Mutta miten paljon tausta ja yhteiskunnallinen status vaikuttavat tekstien sisältöön?

Pekka Komonen oli Käkisalmella vaikuttanut kirjailija, maanviljelijä, toimittaja, valtiopäivämies ja pankinjohtaja. Häneltä on julkaistu näytelmä *Melua vähästä* ja novellikokoelma *Kotiliedeltä*. Näiden lisäksi Pekka Komonen (usein nimimerkillä Pekka K.) kirjoitti kertomuksia ja muita kirjoituksia eri lehtiin.⁴⁸² Kirjoituksissaan Komonen kuvaa maalaiselämän eri puolia. Esimerkiksi *Viipurin Sanomissa* jatkokertomuksena julkaistu ”Elämässä ja kuolemassa” on traaginen kertomus rakastuneesta nuoresta parista, jonka avioliiton esteenä on maalaisyhteisön hierarkia. Pojan isä kieltää poikaa olemasta tytön kanssa, koska hän on liian alhaista sukua. Poika ja tyttö vannovat kuitenkin, että he ovat yhdessä ”elämässä ja kuolemassa”. Pariskunta menehtyy tarinan lopussa traagisesti (tai toisaalta tragikoomisesti) koskionnettomuudessa, mutta tarinan mukaan he saavat olla yhdessä ”kuolemassa”.⁴⁸³

Nimimerkki Anni P.:ltä julkaistiin toinenkin kirjoitus *Työmies*-lehdessä vuonna 1898 ”Naisten velvollisuus juomalakon suhteen”. Kirjoituksessa Anni P. vetoaa naisiin, että he levittäisivät raittiusaatteen sanomaa ja rohkaisisivat miehiään ryhtymään juomalakkoon.⁴⁸⁴ Tamperealaisen *Kansan Lehden* vuoden 1899 numeron 21 ensimmäiseltä sivulta löytyy nimimerkki Anni P.:n kirjoittama kirjoitus ”Tampereen tehtaalaisnaisille”. Kirjoituksessa nimimerkki Anni P. ihmettelee tamperealaisten työläisnaisten väisä lukumäärää eräässä Tampereen työväenyhdistyksen kokouksessa. Hän kertoo juuri muuttaneensa Helsingistä Tampereelle. Hänen mukaansa Tampereella naistyöntekijöiden asema on yleisesti vahvempi kuin Helsingissä, vaikka aktiivisuus on siellä vähäisempää.⁴⁸⁵

---

⁴⁸² Hirvonen, Maija: *Suomen kirjailijat 1809–1916: Pienoiselämäkerrat, teosbibliografiat, tutkimusviitteet* = *Finlands författare 1809–1916: kortbiografier, verkförteckningar, litteraturhänvisningar* = *Writers in Finland 1809–1916: Concise Biographies, Bibliographies, Research References*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993, 373.

⁴⁸³ *Viipurin Sanomat*. ”Elämässä ja kuolemassa”. n:rot 161, 162 ja 164, 18.10.1887, 19.10.1887 ja 22.10.1887.

⁴⁸⁴ *Työmies*. ”Naisten velvollisuus juomalakon suhteen”. n:ro 20, 14.5.1898.

⁴⁸⁵ *Kansan Lehti*. ”Tampereen tehtaalaisnaisille”. n:ro 21, 22.4.1899.

Oletan, että kyseessä on sama Anni P., joka kirjoitti *Työmies*-lehteen kirjoituksen ”Kehoitus naisille”. Hän päättää kirjoituksensa ”Naisten velvollisuus juomalakon suhteen” ytimekkäästi: ”Suokaa anteeksi, että olen puhunut teille totta.”⁴⁸⁶ Tässä kirjoituksessa Anni P.:llä on paljon itsevarmempi ote kuin vuotta aiemmin *Työmiehessä* julkaistussa kirjoituksessa ”Kehoitus naisille”. Anni P.:ltä julkaistiin muitakin kirjoituksia *Kansan Lehden* ensimmäisellä sivulla. Esimerkiksi ””Kerran naispalvelijankin puolesta”” Anni P. käsittelee palvelijattaren huonoa asemaa. Kiinnostavasti hän toteaa, että tehtaalaisnaisen asema on usein parempi kuin palvelijattaren. Kyse on esimerkiksi palvelijattarien epämääräisistä työajoista: ”Esim. tehtaalaisnaisella on määrätty työaika, jonka jälkeen se saa vapautta edes levähtääkseen, mutta mitäs palvelijatar? Sen määrä on tehdä työtä niin paljon kuin sitä vaan on.”⁴⁸⁷ Palvelijattaren työ ei ole millään lailla naisen ”taipumukselle” suotuisampaa kuin tehdastyö Anni P.:n mukaan. Kuten alaluvussa 7.2.2 osoitan, naisten tekemästä tehdastyöstä harvemmin kirjoitetaan *Työmiehessä* 1895–1898 vastaavaan edes jossain määrin positiiviseen sävyyn.

Nimimerkki Aramiksen oikea nimi oli Eskil Abraham (Aapo) Pääkkönen ja hän eli vuosina 1875–1945. Raoul Palmgrenin mukaan hän oli ”syntyperältään talollisen poika ja ammatiltaan puuseppä”. Palmgrenin mukaan Aramis esiteltiin *Kansan Lehdessä* ”hiljaisena, vaatimattomana luonteena, joka itse toimentuloltaan turvattuna ja poliittiseen toimintaan osallistumatta kuitenkin pystyi aidosti kuvaamaan köyhyyttä ja innostamaan ihmisiä siitä vapautumaan”. Hän kirjoitti aktiivisesti proosaa ja runoja pääasiassa sanomalehtiin vuosina 1898–1901 ”vaieten sen jälkeen”. Palmgrenin mukaan Aramiksen ”ansiot ovat pääasiassa proosassa”.⁴⁸⁸

Yhteistä näille kirjoituksille, joissa työ on merkityksessä ”työ kuin työ” on, että niissä työstä kirjoitetaan minä-muodossa (Anni P.:n tapauksessa tosin me-muodossa). Työ merkityksessä ”työ kuin työ” on ilmaistu kirjoittajien tai heidän kirjoittamiensa henkilöhahmojen subjektiivisesta näkökulmasta. Näissä kirjoituksissa ei siis välttämättä pyritä määrittelemään työlle objektiivista ja yleistä merkitystä. Tässä suhteessa kirjoitukset eroavat aineistoni muista kirjoituksista. Naisten ja etenkin miesten työtä

---

⁴⁸⁶ Mt.

⁴⁸⁷ *Kansan Lehti*. ””Kerran naispalvelijankin puolesta””. n:ro 63, 1.8.1899.

⁴⁸⁸ Palmgren, Raoul: *Joukkosydän I*. WSOY, Helsinki 1966, 135.

pyritään kuvaamaan *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 yleisestä ja objektiivisesta näkökulmasta.

Kirjoittajien taustoista nähdään, että kukaan heistä ei ole ”aito” miestyöläinen tai toisaalta naistyöläinen (ainakaan Sulkusen tarkoittamassa mielessä). Heillä ei ole siis bourdieulaisittain työn – tai modernien työmarkkinarakenteiden – tuottamaa ”aitoa” työläishabitusta. Rakenteiden ja yleisen mentaliteetin näkökulmasta voidaan siis todeta, että edellä käsiteltyjen kirjoitusten avulla ei voida tavoittaa niitä merkityksiä, joita työläismiehet, työläisnaiset tai ylipäänsä työläiset työlle 1800-luvun lopussa antoivat. Mutta missä oikeastaan menee esimerkiksi sivistyneistön edustajan eli henkisen työn ammattilaisen – esimerkiksi kirjailijan – ja ruumiillista työtä tekevän työläisen raja? Pitäisikö esimerkiksi Aramista pitää ennen kaikkea kirjailijana, vaikka hänen varsinainen uransa kirjailijana jäi varsin lyhyeksi? Oliko Anni P. toimittaja, vaikka hän kirjoitustensa perusteella oli myös työläinen? Oliko Lassin kirjoituksen ojankaivaja vain heijastus menneen ajan mentaliteetista, johon aikakauden uusi työn käsite ei ollut jostain syystä tarttunut? Mikä lukuisista eri ammattinimikkeistä kuvaa parhaiten Pekka Komosta?

Edellä luetellut kysymykset ovat sinänsä aiheellisia, jos hyväksytään se, että ihmisillä on pysyvä *joko–tai* -identiteetti. Naisten työtä käsittelevässä alaluvussa 7.2.2 osoitetaan, minkälaisiin ristiriitaisuuksiin tällainen käsitys voi johtaa, kun käsitellään naisten tekemää työtä Suomessa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Kirjoittajien aikakauden yleisestä työläisestä poikkeava tausta – ja ennen kaikkea se, että he osasivat kirjoittaa – vaikutti siihen, että he saattoivat kirjoittaa työstä merkityksessä ”työ kuin työ”. Silti täytyy muistaa, että työstä objektiivisesta näkökulmasta kirjoittaneet *Työmies*-lehden toimittajat eivät hekään olleet taustaltaan työläisiä. Jos esimerkiksi kirjoitustaitoa pidetään sivistyksen ja ei-työläisyyden mittarina, päädytään jossain määrin kummalliseen käsitykseen: jos osaat kirjoittaa, et voi olla työläinen.

Esimerkiksi estetisoivaa katsetta voidaan pitää merkinä ylemmästä luokkastatuksesta. Voimme suhtautua jo lähtökohtaisesti *Työmies*-lehden toimittajien ja työväenliikkeen johtohahmojen käsityksiin epäillen, koska heillä oli esimerkiksi kirjoitustaidon ja sivistyksen myötä estetisoiva katse. Voimme lisätä Haapalan tavoin toisen, tutkijan, tason tarkasteluun. Tällöin löydämme ”todellisen” työläisen tilastoista ja työn

merkityksen rakenteista. Toisen tason tarkastelun ongelmana on vain tilastojen epämääräisyys ja edellä mainitut rajatapaukset. Mikä on tarkalleen ottaen hetki, jolloin uuden aikakauden mentaliteetti syntyy, ja ennen kaikkea, *miten* tämä mentaliteetti näkyy käytännössä?

Ehdotan, että valintaa rakenteiden ja kielellisten kuvausten välillä ei tarvitse tehdä. Ne molemmat vaikuttivat siihen, miten ja millaisia merkityksiä eri asioille annetaan. Kyse on siitä, miten toimija *kehystää* tai *käsitteellistää* esimerkiksi työn. Käsittelen tätä työn kehystämistä alaluvussa 7.3.

7.3 Yhteenveto työn merkityksistä: työn kehystäminen

Alaluvussa 7.2 olen käsitellyt *Työmies*-lehdestä vuosilta 1895–1898 keräämästäni aineistosta löytämäni kolmea erilaista työn merkitystä. Toiseen tutkimuskysymykseen siitä, mitä merkityksiä työ saa tai sille annetaan *Työmieheissä*, olen siis vastannut. Olen myös pyrkinyt liittämään nämä työlle löytämäni eri merkitykset yleisempään 1800-luvun Suomen kontekstiin vertailemalla niitä tutkimuskirjallisuuteen ja muuhun aineistoon. Vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ainakin niiltä osin, miten aikakauden vallitsevat käsitykset näkyvät *Työmieheissä*. Tutkimukseni identiteetteihin liittyviä oheiskysymyksiä olen joutunut väistämättä pohtimaan. Olen myös pyrkinyt selvittämään tutkimuksessani, minkälaisia mahdollisuuksia niin kutsutulla ”tavallisella kansalla” oli kirjoittaa lehteen ja miten sen käsitys työstä näkyy lehdessä. Tässä alaluvussa teen yhteenvedon työn merkityksistä ja liitän ne tarkemmin teoreettiseen viitekehykseeni. Linaan *kehystämisen* ajatuksen kognitiivisesta kielitieteestä ja ehdotan että se voisi olla hyvä tapa jäsentää työn merkityksiä.

Esittelin tämän tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen yhteydessä kognitiivisen kielitieteen tapaa hahmottaa merkitys. Totesin, että kognitiivinen kielitiede ei kerro mitään merkitysten pysyvyydestä tai niiden yleisyydestä. Pierre Bourdieun yhteiskuntateoriassa merkitykset kiinnittyvät toimijan *habitukseseen*. Habitus tuottaa toimijalle tietynlaisen kokonaiskäsityksen maailmasta ja sen *kentistä*. Kognitiivisen kielitieteen näkökulmasta on ongelmallista, että Bourdieun teoriassa ei ole lainkaan

perinteistä subjektia, joka voisi refleksiivisesti ymmärtää paikkansa maailmassa. Miten kielellinen käsitteellistäminen voisi tapahtua ilman reflektointiin kykenevää subjektia?

Entä, jos työn merkitykset liittyvät tilanteisiin? Tällöin voidaan ajatella, että työ *kehystetään* aina uudestaan eri tilanteissa. Eräät näistä kehyksistä on toisia ”luontevampia”. Työn *hahmo* kehystetään jotain *taustaa* vasten. Työ voidaan kehystää eri taustoja vasten, mutta *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 moni asia kehystetään juuri työn taustaa vasten. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi raittius, kansalaisuus, perhe, siveellisyys ja ylipäänsä hyvä elämä. Tämän perusteella voidaan sanoa, että työ on yksi aikakauden keskeisimmistä käsitteistä. Se on sitä kuitenkin vain miehelle. Naisen kohdalla työ ja yleisesti muut asiat kehystetään perheen taustaa vasten.

Kognitiivinen kielitiede ja ylipäänsä kehystäminen on periaatteessa yhteensopiva mentaliteettia tai rakenteita korostavien näkemysten kanssa. Tuskin kukaan ajattelee, että mentaliteetti tai rakenne tuottaisi aina ja kaikille yksilöille tietynlaisia ajatusmalleja. Riittää, että mentaliteettiin liittyvät ajatusmallit ovat tarpeeksi todennäköisiä ja yleisiä. Kognitiivisen kielitieteen avulla ei voida päätellä mitään ajatusmallien yleisyydestä.

Kuitenkaan kognitiivisen kielitieteen mukaan kehystäminen ei tuota taksonomista eli hierarkkista järjestystä. Kehyksille on kyllä löydettävissä ruumiilliseen kokemukseen liittyvät ei-kielelliset *peruskehukset*. Taksonomisesti voitaisiin ajatella, että nämä ovat miehelle ja naiselle esimerkiksi biologisista syistä erilaiset. Naisen ruumiillinen kokemus poikkeaa miehen kokemuksesta ja tästä syystä esimerkiksi hoivaaminen ja äitiys ovat hänelle perustavanlaatuisia tapoja kehystää asioita. Voitaisiin ajatella myös, että ruumiillinen työ on ihmiselle (tai lähinnä miehelle) tällainen peruskehys.

Ruumiillinen kokemus ei kuitenkaan tuota suoraan ja automaattisesti näitä käsityksiä työstä. Eräissä tilanteissa kielen avulla toimija voi luoda ruumiilliselle kokemukselle vaihtoehtoisen merkityksen. Kielen avulla on mahdollista ylittää oma välitön ruumiillinen kokemus. Työ tai *perhe* eivät olekaan peruskehysiksi, vaan ne ovat kielellisiä *abstrakteja kehyksiä*.

Olennaista on huomata, että sekä ”kovat” rakenteelliset tekijät että ”pehmeä” julkisuus – esimerkiksi *Työmies*-lehden kirjoitukset – vaikuttivat kehystämistapoihin ja ylläpitivät niitä. Esimerkiksi kansalaisuuden kehystäminen työn kautta oli helppoa, koska

Työmiehen kirjoittajien näkökulmasta vuosina 1895–1898 varmasti näytti siltä, että työ on työläisille keskeinen tapa osallistua yhteiskuntaan. Mutta tähänkin kehystämisen tapaan vaikutti ”kehittyneemmistä” länsimaista saatu malli kirjoitusten tai tilastojen muodossa. Tietyin varauksin voisi väittää, että *Työmies* oli luomassa tietynlaista tulevaisuushorisonttia työlle ja työyhteiskunnalle. Näillä kirjoituksilla oli siis ehkä tässä suhteessa performatiivista voimaa.

Toisaalta taas *Työmies*-lehdessäkin vuosina 1895–1898 näkyvä naisten työn kehystäminen perheen taustaa vasten oli ennen kaikkea kielellistä, eikä välttämättä perustunut rakenteellisiin tekijöihin. Tähän kehystämiseen varmasti vaikutti ja sitä vahvisti myös ”aiemman mentaliteetin” eli agraarisen holhousyhteiskunnan sukupuolittuneet käsitykset miehen ja naisen rooleista. Voidaan ajatella, että rakenteelliset tekijät, eli esimerkiksi naisen ja miehen toisistaan poikkeavat ruumiilliset kokemukset, vaikuttivat tähän kehystämisen tapaan. Tosin nykykäsityksen mukaan työnjako ei ollut suomalaisissa agraariyhteisöissä kovin sukupuolittunutta, vaan naiset ja miehet tekivät suunnilleen samoja asioita. Tarkkaa rajaa miehen ja naisen tekemän työn välillä ei välttämättä ollut.⁴⁸⁹ Oliko pikemminkin niin, että uudessa tilanteessa, jossa työ vähitellen siirtyi kotitalouden piiristä muualle, syntyi mahdollisuus kehystää naisen työ uudella tavalla perheen taustaa vasten? Sulkusen mukaan naisasialiikkeen aktiivit etsivät mahdollisuuksia toimia julkisuuden piirissä 1900-luvun vaihteessa. Ehkä heidän ajamaansa kaksijakoista kansalaisuuskäsitystä ja siihen sisältyvää äitiyden korostamista pitäisi pitää ennen kaikkea strategisena valintana?

Vuosina 1895–1898 *Työmies*-lehdessä paitsi vahvistetaan aikakaudelle tyypillisiä työn kehystämisen tapoja, niin jossain määrin siinä työ kehystetään vaihtoehtoisilla tavoilla eli merkityksessä ”työ kuin työ”. *Työmiehen* dilemmaa voidaan kuvata seuraavalla tavalla: sen varsinaisen toimittajakunnan mukaan legitimizeetti haettiin ”työkansalta”, mutta toimittajakunta halusi mieluummin itse kirjoittaa tärkeimmät kirjoitukset. Legitimizeettivaatimuksen ehtona oli myös, että kirjoituksia piti saada kansalta. Kansan kynästä saattoi kuitenkin tulla mitä vain. Tätä voitiin kontrolloida julkaisemalla kansalta lähinnä maaseutukirjeitä ja yleisesti fiktiivisiä tekstejä. Juuri fiktiivisissä teksteissä työ saatetaan kehystää vaihtoehtoisilla tavoilla ja työ saa niissä merkityksen ”työ kuin työ”.

---

⁴⁸⁹ Pelttonen 1999, 33–49; Sulkunen 1987.

Työtä merkityksessä ”työ kuin työ” voidaan havainnollistaa ja analyttisesti kuvata *välinearvon* käsitteellä. Näissä kirjoituksissa työllä on vain välineellinen arvo. Yleisesti *Työmies*-lehdessä oletetaan, että työllä on miehelle *itseisarvo*. Aikalaiset eivät kuitenkaan käyttäneet kyseisiä termejä ja niiden kanssa on syytä olla varovainen. On syytä epäillä, että aikalaiset olisivat yleisesti hahmottaneet työn merkityksen tällaisen selkeän dikotomian kautta 1800-luvun lopun Suomessa. Välinearvo ja itseisarvo viittaavat termeinä moderniin työn ja vapaa-ajan väliseen dikotomiaan, joka ei välttämättä vielä ollut 1800-luvun lopussa yleisesti sisäistetty tapa suhtautua maailmaan.

Työ merkityksessä ”työ kuin työ” on ymmärrettävä ennen kaikkea mahdollisuutena. Se on ymmärrettävä kokoelmana erilaisia subjektiivisia ilmauksia, jotka haastavat sekä ensimmäisen (kielellisen julkisuuden) että toisen tason (esim. Haapala) selitysmallit. Tältä kolmannelta subjektiiviselta tasolta työläismiehet tai työläisnaiset saattoivat haastaa heihin ylhäältä päin asetetut identiteetit refleksiivisen käsitteellistämisen avulla.

Nämä *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 ilmenevät vaihtoehtoiset tavat kehystää työ eivät välttämättä olleet 1800-luvun lopun Suomessa kovin tyypillisiä. Silti ne antavat vihiä siitä, että aikakaudella ei ollut välttämättä yhtenäistä mentaliteettia ja siihen liittyvää työn merkitystä. Ainakin eräissä tilanteissa yksilöt saattoivat haastaa *Työmiehessäkin* esiintyvät yleiset tavat käsitteellistää työ.

8 Pohdintaa

Tässä tutkimuksessa on tutkittu empiirisesti laadullisin menetelmin työn saamia merkityksiä 1800-luvun lopun Suomessa. Aineistona on ollut *Työmies*-lehden neljä ensimmäistä vuosikertaa, eli aineisto on ollut aiheen laajuuteen nähden varsin maltillinen. Varsinaiseen tutkimuskysymykseen siitä, millaisia merkityksiä työ saa *Työmies*-lehdessä vuosina 1895–1898 on mielestäni vastattu. Tutkimustuloksista on yhteenveto alaluvussa 7.3, enkä palaa tässä niihin. Tutkimusta tehdessä heräsi kuitenkin liuta uusia kysymyksiä ja uusia lähestymistapoja työn merkitysten tutkimiseen 1800-luvun lopun Suomessa. Esittelen niitä seuraavassa.

Kuinka yleinen 1800-luvun lopussa oli työlle annettu tai sen saama merkitys ”työ kuin työ”? Tai toisin sanoen kuinka yleisiä vaihtoehtoiset tavat kehystää ja käsitteellistää työ olivat? Kysymys liittyy laajemmin aikakauden mentaliteettiin. Syntyikö todella tehdasyhteisöissä ja muilla palkkatyön areenoilla uudenlainen työläismentaliteetti, jossa työ oli koko elämän keskiössä?

Ei-kielellisten, ruumiillisten ja toiminnallisten merkitysten tutkiminen on kiinnostava mutta erittäin haastava tutkimuskohde historiantutkimukselle. On houkuttelevaa ajatella, että työn saamiin ja sille annettuihin merkityksiin vaikuttaa ja vaikutti suuresti toiminnallinen ympäristö ja siihen sisältyvät ei-kielelliset sosiaaliset käytänteet. Miten menneisyyden ei-kielellisiä sosiaalisia käytänteitä voisi tutkia? Perinteisesti historiantutkimuksessa on ehkä liian suoraviivaisesti oletettu, että työtä tekeville työläisille työ on automaattisesti se näkökulma, josta muuta elämää tarkastellaan. Samoin on oletettu, että naiselle äitiys ja perheestä huolehtiminen ovat automaattisesti tärkeitä, vaikka joissain tapauksissa *sekä* työ *että* perhe ovat saattaneet olla heille yhtä lailla tärkeitä.

Myös työn saamat kielelliset merkitykset ovat olennaisia työn merkityksiä tutkittaessa. Rakenteellisten selitysmallien kautta on vaikea päästä käsiksi toimijoiden subjektiivisiin käsityksiin työstä. Onko tutkimuksissa liian suoraan oletettu, että esimerkiksi työläiskirjoittajat käsittelevät automaattisesti tavalla tai toisella elämää työn kautta?

Millaisia apriorisia oletuksia sisältyy esimerkiksi *työläiskirjailijan* ja *kansankirjoittajan* kategorioihin?

Kysymys työn merkityksestä liittyy kirjallisiin aineistoihin ja siihen, miten niitä luetaan. Tutkimusta voisi jatkaa siis tutkimalla laajempia ja toisenlaisia aineistoja. Voi olla, että 1800-luvun lopulta ei ole löydettävissä ”aidon” työläisnaisen tai työläismiehen tuottamaa aineistoa, josta ikään kuin paljastuisi heidän ”aito” subjektiivinen käsityksensä työstä. Sellaista ei ehkä kannata yrittääkään etsiä, sillä kirjoittamiseen sisältyy aina mahdollisuus kirjoittaa jostain muusta kuin omasta näkökulmasta käsin. Voi olla, että esimerkiksi jo tutkittuja kansankirjoittajien ja työläiskirjailijoiden tekstejä olisi hedelmällistä lukea *teksteinä* vailla apriorista oletusta siitä, että ne ilmentävät kirjoittajiensa pysyvää identiteettiä.

Tämän tutkimuksen perusteella voi sanoa, että työn merkityksen kannalta hedelmällisimpiä tekstejä tuottivat he, joilla oli jollain tavalla ongelmallinen identiteetti. Työläiset halusivat tehdä työtä, mutta osa heistä haaveili kenties tämän ohella urasta kirjailijana tai toimittajana. Kuinka suurella osalla väestöstä oli 1800-luvun lopussa selkeä ja pysyvä identiteetti? Oliko 1800-luvun epämääräisillä ja vapailla työmarkkinoilla mahdollisuutta ylipäänsä ylläpitää kovin pysyvää työläisidentiteettiä? Millaiset mahdollisuudet ruumiillista työtä tehtaissa tekevillä naisilla oli omaksua heille ulkoapäin tarjottu kotiäitiyden ihanne?

Tämä tutkimus auttaa myös osaltaan ymmärtämään työstä käytävien nykykeskustelujen kontekstia. Työ ei ollut 1800-luvun lopussakaan itsestään selvä ja ongelmaton käsite, vaan se oli silloinkin hieman vastaavalla tavalla murroksessa kuin vuonna 2019. Tästä herää jatkokysymys: milloin työ on ollut ongelmaton käsite? Onko se ollut koskaan sitä?

Lähteet

Sanoma- ja aikakauslehdet

Kansan Lehti 1899

Työmies 1895–1899

Työväen Kalenteri V–VI 1897–1898

Viipurin Sanomat 1887

Muut lähteet

Aho, Simo: *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana: tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja työyhteiskunnan kriisistä*. Tutkijaliitto, Helsinki 1988.

Alasuutari, Pertti: *Laadullinen tutkimus* (3. uudistettu painos). Vastapaino, Tampere 1999.

Bergholm, Tapio: ”Edistysusko ja puolueviha”. Teoksessa *Työväki ja tunteet*. Toim. Katainen, Elina & Kotila, Pirkko. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2002, 181–197.

Bohman, James: ”Practical Reason and Cultural Constraint: Agency in Bourdieu's Theory of Practice”. Teoksessa *Bourdieu: A Critical Reader*. Toim. Shusterman, Richard. Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts 1999, 129–153.

Bourdieu: A Critical Reader. Toim. Shusterman, Richard. Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts 1999.

Bourdieu, Pierre & Nice, Richard: *The Logic of Practice*. Polity Press, Cambridge 1990/1992.

Bourdieu, Pierre: *Järjen käytännöllisyys: toiminnan teorian lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere 1998.

Bourdieu, Pierre: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, Cambridge 1972/1992.

Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J.D.: ”Refleksiivisen sosiologian tarkoitus (Chicagon seminaari)”. Teoksessa Bourdieu, Pierre; Sabour, M’hammed; Salo, Mikko A. & Wacquant, Loïc J.D.: *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu University Press, Joensuu 1995, 85–242.

Bourdieu, Pierre; Sabour, M’hammed; Salo, Mikko A. & Wacquant, Loïc J.D.: *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu University Press, Joensuu 1995.

Bourdieu, Pierre: *Sosiologian kysymyksiä*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1985.

Boydston, Jeanne: "Gender as Question of Historical Analysis". *Gender & History*, 20:3 2008, 553–583.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-0424.2008.00537.x> tarkistettu 25.4.2019.

Butler, Judith: "Performativity's Social Magic". Teoksessa *Bourdieu: A Critical Reader*. Toim. Shusterman, Richard. Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts 1999, 113–129.

Certeau, Michel de & Rendall, Steven: *Practice of Everyday Life*. University of California, Berkeley 1984.

Croft, William & Cruse, D. Alan: *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press, Cambridge 2004.

Dosse, François & Helle, Anna: *Strukturalismin historia: osa 2, joutsenlaulu 1967–*. Tutkijaliitto, Helsinki 2018.

Ehrnrooth, Jari: *Sanan vallassa, vihan voimalla: sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1992.

Eskelinen, Markku: *Raukoilla rajoilla: suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa*. Siltala, Helsinki 2016.

Friedman, Sam: "Habitus Clivé and the Emotional Imprint of Social Mobility". *The Sociological Review*, 64:1 2016, 129–147.

<https://doi.org/10.1111/1467-954X.12280> tarkistettu 25.4.2019.

Haapala, Pertti: *Tehtaan valossa: teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1986.

Heikkinen, Sakari: *Labour and the Market: Workers, Wages and Living Standards in Finland, 1850–1913*. The Finnish Society of Sciences and Letters & The Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki 1997a.

Heikkinen, Sakari: "Palkollisesta proletaariin: Työn ja luokan suomalaista käsitehistoriaa". Teoksessa *Työväestö ja kansakunta*. Toim. Parikka, Raimo. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 1997b, 68–98.

Heritage, John; Peräkylä, Anssi & Vehviläinen, Sanna: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Gaudeamus, Helsinki 1996.

Hirvonen, Ari: "Tasa-arvon demokratia – Jacques Rancière, erimielisyyden ajatteliija". Teoksessa *Yhteiskuntateorioiden oikeus*. Toim. Kotkas, Toomas & Lindroos-Hovinheimo, Susanna. Tutkijaliitto, Helsinki 2010, 327–376.

Hirvonen, Maija: *Suomen kirjailijat 1809–1916: Pienoiselämäkerrat, teosbibliografiat, tutkimusviitteet = Finlands författare 1809–1916: kortbiografier, verkförteckningar*,

litteraturhänvisningar = Writers in Finland 1809–1916: Concise Biographies, Bibliographies, Research References. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993.

Hyttinen, Elsi: *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja: Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadan vaihteen Suomessa*. Turun Yliopisto, Turku 2012.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4940-3> tarkistettu 25.4.2019.

Häkkinen, Antti & Rahikainen, Marjatta: ”Naisten työnteon ja toimeentulon tutkimuksesta”. Teoksessa *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Toim. Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 7–16.

Hänninen, Reetta: ”’Sitten minulta loppui raha ja paperi’: Saima Grönstrand ja naiskirjailijan toimeentulon vaikeudet 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa”. *Historiallinen aikakauskirja*, 115:1 2017.

Ilmakunnas, Johanna: ”Työn kulttuurihistoriaa varhaismodernin ajan Euroopassa”. Teoksessa *Menneisyyden rakentajat: teorian historiantutkimuksessa*. Toim. Danielsbacka, Mirkka; Tepora, Tuomas & Hannikainen, Matti. Gaudeamus, Helsinki 2018, 168–183.

Jaakola, Minna: ”Kognitiivisen kielentutkimuksen perusteet”. *Virittäjä* 115:1 2011, 122–130.

<https://journal.fi/virittaja/article/view/4047/4581> tarkistettu 25.4.2019.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere 1993.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Kategoriat, kulttuuri & moraali: johdatus kategorianalyysiin*. Vastapaino, Tampere 2012.

Joyce, Patrick: ”Historical Meanings of Work: An Introduction”. Teoksessa *The Historical Meanings of Work*. Toim. Joyce, Patrick. Cambridge University Press, Cambridge 1987, 1–31.

Kansa liikkeessä. Toim. Alapuro, Risto. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.

Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot.

<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/> tarkistettu 25.4.2019.

Kinnunen, Tiina: ”Historia ’herätyksenä naisasian suurempaan harrastukseen’: Alexandra Gripenberg Suomen naisten menneisyyden tulkkina”. Teoksessa *Kirjoitettu kansakunta: sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Toim. Jalava, Marja; Kinnunen, Tiina & Sulkunen, Irma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2013, 189–227.

Kinnunen, Tiina: ”The National and International in Making a Feminist: The Case of Alexandra Gripenberg”. *Women’s History Review*, 25:4 2016, 652–670.

<https://doi.org/10.1080/09612025.2015.1114327> tarkistettu 25.4.2019.

Kocka, Jürgen: "Work as a Problem in European History". Teoksessa *Work in a Modern Society: The German Historical Experience in Comparative Perspective*. Toim. Kocka, Jürgen. Berghahn Books, New York; Oxford 2013, 1–31.

Koivunen, Anu: "Hoivaava nainen: oppihistoriallinen tarina". *Naistutkimus* 11:4 1998, 74–82.

Kuukkanen, Jouni-Matti: "Making Sense of Conceptual Change". *History and Theory*, 47:3 2008, 351–372.

<https://www.jstor.org/stable/25478768> tarkistettu 25.4.2019.

Kuukkanen, Jouni-Matti: "Minkä historiaa käsitehistoria on?". *Ennen ja nyt: historian tietosanomat*, 1 2006.

http://www.ennenjanyt.net/2006_1/referee/kuukkanen.pdf tarkistettu 25.4.2019.

Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Hyvärinen, Matti. Vastapaino, Tampere 2003.

Lakoff, George: *Women Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press, Chicago 1987/1990.

Landgrén, Lars-Folke, Leino-Kaukiainen, Pirkko & Tommila, Päiviö: *Suomen lehdistön historia: 1, sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila, Kuopio 1988.

Lane, Jeremy F.: "Rancière's Anti-Platonism: Equality, the 'Orphan Letter' and the Problematic of the Social Sciences". Teoksessa *Rancière Now: Current Perspectives on Jacques Rancière*. Toim. Davis, Oliver. Polity Press, Cambridge 2013, 28–47.

Lassila, Pertti: *Kansan syvistä riveistä*. Gaudeamus, Helsinki 2008.

Lizardo, Omar: "The Cognitive Origins of Bourdieu's Habitus". *Journal for the Theory of Social Behaviour* 34:4 2004, 375–401.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2004.00255.x> tarkistettu 25.4.2019.

Méda, Dominique & Vendramin, Patricia: *Reinventing Work in Europe: Value, Generations and Labour*. Palgrave MacMillan, Basingstoke 2017.

Melkas, Kukku: "Mitä palvelijat palvelevat 1900-luvun alun kirjallisuudessa?". *Historiallinen aikakauskirja*, 107:2 2009, 168–179.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1466336> tarkistettu 25.4.2019.

Menneisyyden rakentajat: teorial historian tutkimuksessa. Toim. Danielsbacka, Mirkka; Tepora, Tuomas & Hannikainen, Matti. Gaudeamus, Helsinki 2018.

Oittinen, Riitta: "Ompelusta ennen tehdastyötä". Teoksessa *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Toim. Parikka, Raimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, 51–82.

Oma pöytä: naiset historiankirjoittajina Suomessa. Toim. Katainen, Elina; Kinnunen, Tiina; Packalén, Eva & Tuomaala, Saara. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Palmgren, Raoul: *Joukkosydän I*. WSOY, Helsinki 1966.

Pelletier, Caroline: "Emancipation, Equality and Education: Rancière's Critique of Bourdieu and the Question of Performativity". *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 30:2 2009, 137–150.

<https://doi.org/10.1080/01596300902809054> tarkistettu 25.4.2019.

Peltonen, Matti: "Työnjako sosiaalisena tilana". Teoksessa *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Toim. Parikka, Raimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, 33–49.

Pinto, Louis: "Theory in Practice". Teoksessa *Bourdieu: A Critical Reader*. Toim. Shusterman, Richard. Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts 1999, 94–112.

Pulkkinen, Tuija: "Valtio". Teoksessa *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Toim. Hyvärinen, Matti. Vastapaino, Tampere 2003, 213–256.

Rahikainen, Marjatta: *N.R. af Ursin: aatelismies Suomen työväenliikkeessä*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1986.

Rahikainen, Marjatta: "'Naiset näkyvät tekevän Suomessa vaikka mitä'". Teoksessa *"Työllä ei oo kukkaan rikastunna": naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Toim. Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 17–36.

Rahikainen, Marjatta: "Women in Relief Work: Female Unemployment in Helsinki Before World War II". *Scandinavian Journal of History*, 30:2 2005/2007, 159–176.
<https://doi.org/10.1080/03468750510014079> tarkistettu 25.4.2019.

Rancière, Jacques & Kujansivu, Heikki: *Erimielisyys: politiikka ja filosofia*. Tutkijaliitto, Helsinki 2009b.

Rancière, Jacques: *The Names of History: On the Poetics of Knowledge*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1994.

Rancière, Jacques: "The Aesthetic Dimension: Aesthetics, Politics, Knowledge". *Critical Inquiry*, 36:1 2009a, 1–19.

<https://www.jstor.org/stable/10.1086/606120> tarkistettu 25.4.2019.

Rancière, Jacques: "The Myth of the Artisan: Critical Reflections on a Category of Social History". *International Working-Class History*, 24:2 1983, 1–16.

<https://www.jstor.org/stable/27671468> tarkistettu 2.2.2018.

Rancière, Jacques & Parker, Andrew: *The Philosopher and His Poor*. Duke University Press, Durham 2004.

Robbins, Derek: "Pierre Bourdieu and Jacques Rancière on Art/Aesthetics and Politics: The Origins of Disagreement, 1963–1985". *The British Journal of Sociology*, 66:4 2015, 738–758.

<https://doi.org/10.1111/1468-4446.12148> tarkistettu 25.4.2019.

Roininen, Aimo: *Kirja liikkeessä: kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä (1895–1918)*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993.

Sainio, Venla: "Salin, Eetu". Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001/2017.

<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4440> tarkistettu 25.4.2019.

Sarti, Raffaella; Bellavitis, Anna & Martini, Manuela: "Introduction: What Is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present". Teoksessa *What Is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present*. Toim. Sarti, Raffaella; Bellavitis, Anna & Martini, Manuela. Berghahn Books, New York; Oxford 2018, 1–84.

Scott, Joan Wallach: "'L'ouvrière! Mot impie, sordide...': Women Workers in the Discourse of French Political Economy, 1840–1860". Teoksessa *The Historical Meanings of Work*. Toim. Joyce, Patrick. Cambridge University Press, Cambridge 1987, 119–142.

Siltala, Juha: "Teoriat historiantutkimuksen työkaluina ja tutkimustuloksina". Teoksessa *Menneisyyden rakentajat: teoriat historiantutkimuksessa*. Toim. Danielsbacka, Mirkka; Tepora, Tuomas & Hannikainen, Matti. Gaudeamus, Helsinki 2018, 49–77.

Skinner, Quentin: *Visions of Politics, Volume 1: Regarding Method*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.

Soikkanen, Hannu: *Sosialismin tulo Suomeen: ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY, Helsinki 1961.

Sonderegger, Ruth: "Negative versus Affirmative Critique: On Pierre Bourdieu and Jacques Rancière". Teoksessa *Conceptions of Critique in Modern and Contemporary Philosophy*. Toim. Boer, Karin de & Sonderegger, Ruth. Palgrave Mcmillan, Lontoo 2011, 248–264.

https://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230357006_15.pdf tarkistettu 25.4.2019.

Stark, Laura; Kokko, Marja; Koskinen-Koivisto, Eerika; Niskanen, Heli; Saarimäki, Pasi; Tuomaala, Saara & Turunen, Arja: "Kätkeytynyt valta: sukupuolihistoriat ja valtatutkimus". Teoksessa *Valta Suomessa*. Toim. Pietikäinen, Petteri. Gaudeamus, Helsinki 2010, 79–99.

Sulkunen, Irma: *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää, Helsinki 1991.

Sulkunen, Irma: "Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus". Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toim. Alapuro, Risto. Kirjayhtymä, Helsinki 1987, 157–175.

Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin. Toim. Parikka, Raimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999.

Suoranta, Juha: ”Osattomien politiikka”. *Niin & Näin*, 18:1 2011, 145–147.

Suoranta, Juha: ”Rancière radikaalista tasa-arvosta ja kasvatuksesta”. Teoksessa *Viestinnän tutkimuksen päivät 2007 = Reader- and User-Oriented Communication: National Conference of Communication Studies 2007*. Toim. Isohella, Suvi, Katajamäki, Heli & Koskela, Merja. Vaasan yliopisto, Vaasa 2008, 116–126.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-233-5> tarkistettu 25.4.2019.

T-a, M.: *Työmies 10:n vuotta 1895–1905*. Työväen sanomalehti, Helsinki 1905.

Taylor, Charles: ”To Follow a Rule...”. Teoksessa *Bourdieu: A Critical Reader*. Toim. Shusterman, Richard. Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts 1999, 24–45.

The Historical Meanings of Work. Toim. Joyce, Patrick. Cambridge University Press, Cambridge 1987.

Tuomaala, Saara: ”Yhteiskunnallisesta äitiydestä naisten elämänhistorioihin: Suomen naishistorian suuntaviivoja 1970-luvulta 2000-luvulle”. Teoksessa *Oma pöytä: naiset historiankirjoittajina Suomessa*. Toim. Katainen, Elina; Kinnunen, Tiina; Packalén, Eva & Tuomaala, Saara. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005, 366–380.

Turunen, Risto J.: ”Sivistyksen käsitehistoriaa Finlaysonin tehtaalla 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa”. Teoksessa *Työväki ja sivistys*. Toim. Saaritsa, Sakari & Selin, Sinikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 23–57.

”*Työllä ei oo kukkaan rikastunna*”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla. Toim. Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan: Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen (2. uudistettu painos). Toim. Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo. Gaudeamus, Helsinki 2001.

Uusitalo, Taina: ”Naisten kansalaistoiminnan sukupuolittuneisuus 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa”. *Sukupuolentutkimus*, 28:3 2015, 5–17.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1770668> tarkistettu 25.4.2019.

Wacquant, Loïc J.D.: ”Kohti sosiaalista prakseologiaa: Bourdieun sosiologian rakenne ja logiikka”. Teoksessa Bourdieu, Pierre; Sabour, M’hammed; Salo, Mikko A. & Wacquant, Loïc J.D.: *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu University Press, Joensuu 1995, 20–85.

Vainio-Korhonen, Kirsi: *Ujostelemattomat: kättilöiden, synnytysten ja arjen historiaa*. WSOY, Helsinki 2012.

van der Linden, Marcel: "Studying Attitudes to Work Worldwide, 1500–1650: Concepts, Sources, and Problems of Interpretation". *International Review of Social History*, 56:19 2011, 25–43.

<https://doi.org/10.1017/S0020859011000368> tarkistettu 25.4.2019.

What Is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present. Toim. Sarti, Raffaella; Bellavitis, Anna & Martini, Manuela. Berghahn Books, New York; Oxford 2018.

Work in a Modern Society: The German Historical Experience in Comparative Perspective. Toim. Kocka, Jürgen. Berghahn Books, New York; Oxford 2013.

Yhteiskuntateorioiden oikeus. Toim. Kotkas, Toomas & Lindroos-Hovinheimo, Susanna. Tutkijaliitto, Helsinki 2010.

Yrjö-Koskinen, Yrjö-Sakari. "Työväenseikka I–III". Teoksessa *Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan: Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen* (2. uudistettu painos). Toim. Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo. Gaudeamus, Helsinki 1874/2001, 55–71.

Ågren, Maria: "The Complexities of Work: Analyzing Men's and Women's Work in the Early Modern World with the Verb-Oriented Method". Teoksessa *What Is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present*. Toim. Sarti, Raffaella; Bellavitis, Anna & Martini, Manuela. Berghahn Books, New York; Oxford 2018, 226–243.

Åström, Anna-Maria: "Työt ja työnteko Savon kartanoissa 1800-luvun alkupuolella". Teoksessa *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Toim. Parikka, Raimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, 11–31.